



การสร้างภาระผู้นำความเท่าเทียมที่สุด

พระอรุณพร จิตเมโธ (สภามาตอง)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสตราจารย์บัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช 2563



การสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคปาลสูตร



พระอรรคพร จตเมโธ (สามาทอง)

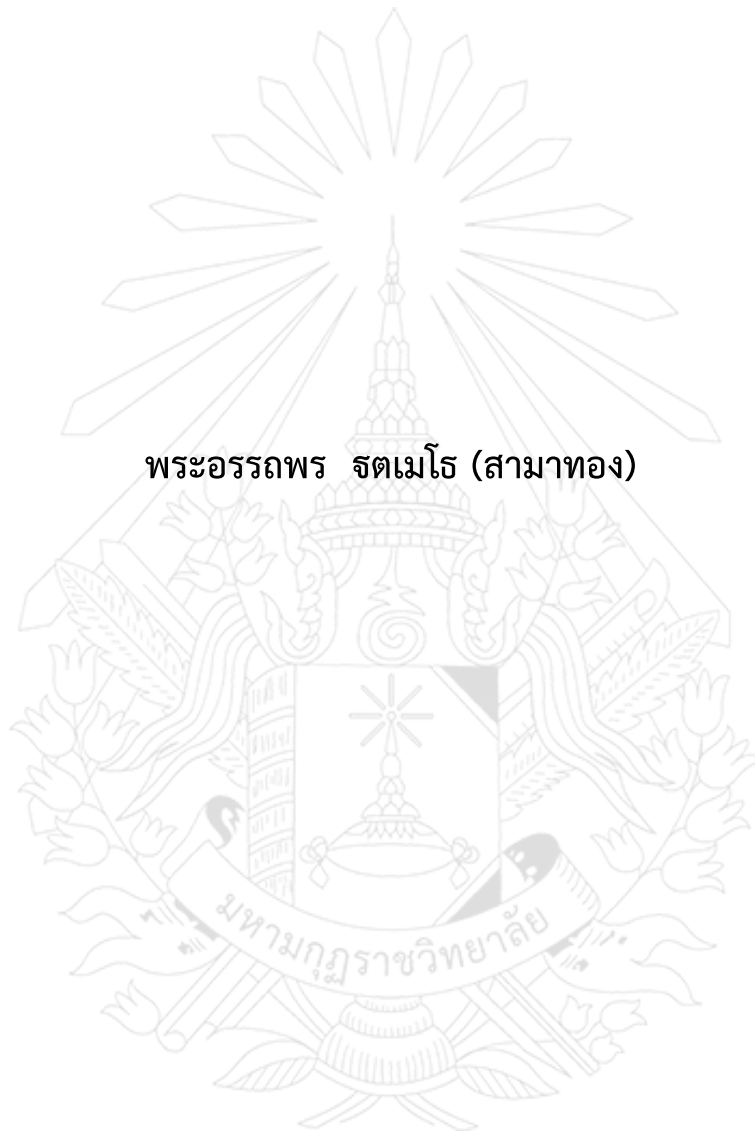
วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช 2563

การสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคปาลสูตร



พระอรรถพร รัตเมโธ (สามาทอง)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช 2563

CREATING THE LEADERSHIP ACCORDING TO MAHAGOPALASUTTA

PHRA ATTHAPORN THITAMATO (SAMATHONG)



A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS

FOR THE MASTER DEGREE OF ARTS

PROGRAM IN BUDDHIST STUDIES

GRADUATE SCHOOL

MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY

2020

หัวข้อวิทยานิพนธ์ : การสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคปาลสูตร
ชื่อนักศึกษา : พระอรรถพร จิตเมโธ (สามาทอง)
ชื่อปริญญา : ศาสตราจารย์มหาบัณฑิต
สาขาวิชา : พุทธศาสนศึกษา
ปีพุทธศักราช : 2563
อาจารย์ที่ปรึกษา : ดร. สมเกียรติ ไชยภูมิ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยนี้เป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสตราจารย์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

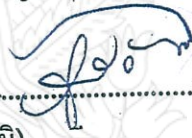

.....
(พระศรีวินยาภรณ์, ดร.)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ


.....
(พระมงคลธรรมวิธาน, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.)

อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก


.....
(ดร. สมเกียรติ ไชยภูมิ)

กรรมการ


.....
(พระครูศรีปริยัติคุณาภรณ์, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.)

กรรมการ


.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ธีรธัมม์ แสงแก้ว)

กรรมการ


.....
(รองศาสตราจารย์ ดร. มานพ นักการเรียน)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Thesis Topic : Creating The Leadership According To Mahāgopālasutta
Student's Name : Phraatthaporn Thitamato (Samathong)
Degree Sought : Master of arts
Program : Buddhist Studies
Anno Domini : 2020
Advisor : Dr. Somkiet Chaiyapoom


Accepted by the Graduate School, Mahamakut Buddhist University in
Partial Fulfillment of the Requirements for the Master Degree of arts (Buddhist
Studies)


.....
(Phra Srivinayaphon, Dr.)

Thesis Committee
Chairman


.....
(Phramongkoldhammavidhan, Asst.Prof.Dr.)


Member (Advisor)


.....
(Dr. Somkiet Chaiyapoom)


Member


.....
(Phrakhrusripariyattikunaphorn, Asst.Prof.Dr.)

Member


.....
(Asst.Prof.Dr. Theerat Saengkaew)

Member


.....
(Assoc.Prof.Dr. Manop Nakkanrian)

บทคัดย่อ

หัวข้อวิทยานิพนธ์	: การสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคपालสูตร
ชื่อนักศึกษา	: พระอรรถพร ฐตเมโว (สามาทอง)
ชื่อปริญญา	: ศาสตราจารย์มหาบัณฑิต
สาขาวิชา	: พุทธศาสนศึกษา
ปีพุทธศักราช	: 2563
อาจารย์ที่ปรึกษา	: ดร. สมเกียรติ ไชยภูมิ

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้ 1) เพื่อศึกษาภาวะผู้นำ 2) เพื่อศึกษาวิธีการสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคपालสูตร และ 3) เพื่อวิเคราะห์ผลการสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคपालสูตร กลุ่มข้อมูลที่น่าสนใจ ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ตำรา และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งการวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยรวบรวมข้อมูลระหว่างเดือนมิถุนายน 2562 – มีนาคม 2563 และสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) จำนวน 5 รูป/คน ข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์เนื้อหาและวิเคราะห์แบบสร้างข้อสรุปอุปนัย

ผลวิจัยพบว่า

1. ภาวะผู้นำ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับผู้ตาม เป็นศิลปะความสามารถในการชักจูงให้ผู้อื่นยินดีที่จะร่วมมือกันหาหนทางบรรลุเป้าหมายด้วยความเต็มใจ ทฤษฎีภาวะผู้นำที่โดดเด่น คือ ทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงบูรณาการ ซึ่งสามารถใช้พัฒนาหรือแก้ไขปัญหาขององค์กรได้
2. คุณสมบัตินี้และคุณลักษณะของภาวะผู้นำในมหาโคपालสูตร คือ การรู้จักศักยภาพของตนเอง เพียรละทิ้งอคติในทางที่ไม่ดีสำรวมระวังการคิดพูดทำ การรู้จักการเลือกคบผู้ที่มีความรู้ สามารถบูรณาการความรู้ให้กับบุคลากร ฉลาดเลือกที่จะเรียนรู้และนำไปปฏิบัติเลือกสถานที่ประกอบอาชีพ รู้จักประมาณในการใช้สอยและให้ความเคารพผู้ที่มีประสบการณ์ วิธีการสร้างภาวะผู้นำ คือ จักร 4 ปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ ข้อที่ 2 และมงคลสูตร ข้อที่ 30
3. ผลวิเคราะห์คุณค่าการสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคपालสูตร พบว่า ด้านการบริหาร คือ การทำให้เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการบริหารตนเองและผู้อื่น มีความฉลาดในการเลือกคบคน ด้านการป้องกันผลร้ายที่จะเกิดขึ้น คือ การตั้งตนไว้ชอบ ใช้ความคิดที่ถูกต้องสามารถรองตนอยู่ในทางแห่งความเจริญ ด้านสังคมและวัฒนธรรม คือ การสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับความดีกับผู้อื่น ทำให้เป็นผู้มีความกตัญญู รู้จักเคารพผู้อาวุโสและต่อบุคคลประเภทต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันทางสังคม

คำสำคัญ ภาวะผู้นำ, วิธีการสร้างภาวะผู้นำ, มหาโคपालสูตร

ABSTRACT

Thesis Topic	: Creating The Leadership According To Mahāgopālasutta
Thesis Topic	: Phraatthaporn Thitamato (Samathong)
Degree Sought	: Master of arts
Program	: Buddhist Studies
Anno Domini	: 2020
Advisor	: Dr. Somkiet Chaiyapoom

The objectives of this thesis were as follows: 1) to study the leadership 2) to study the method for creating the leadership according to Mahāgopālasutta and 3) to create the leadership according to Mahāgopālasutta. This research was a qualitative study, focused on the documentary studies, mainly in the Tipitaka, the relating research documentaries and the Buddhist scholars' works together with the interview of 5 key informants related persons were included as a sample collecting between June 2019 and March 2020. All the data were classified into the system, concluded and presented in the descriptive analysis.

The results of the research were found as follows:-

1. The leadership was the relationship between the leaders and the followers concerning their art capability to induce the others for the co-operation of searching for the path to achieve the desired target with willingness. The outstanding theory of leadership was the integrated leadership theory because of its using to develop or solve the complex problems of the organization.

2. The qualities and characteristics of leadership in Mahāgopālasutta was consisted of knowing one's own potential, choosing to associate with the people, perseverance to eliminate the bad attitude, carefully thinking speaking and doing, having the ability to give knowledge knowing how to find the knowledgeable people, knowing how to integrate the knowledge for the personnel, ingenuity choosing to learn and implement, being smart to choose a workplace, estimating the usage and respecting for the experienced people. The method of creating leadership consists of 4 Chakras for the development of the second Right View and the 30th Mangalasutta.

3. The analytical results for creating the leadership according to Mahāgopālasutta were included as follows 1) Administrative aspect regarding become a person with the ability to the management of himself and others together with being intelligent to choose the people for the association, 2) Crisis prevention

aspect Including right establishing oneself, using the right ideas to be able to control in a way of prosperity, 3) Social and cultural aspect concerning discussion and exchanging the knowledge about goodness with others, creating a gratitude person, respecting for the elders and the different types of people for the social relationspis.

Keyword : Leadership, The method for Creating the Leadership, Mahāgopālasutta



กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จได้เนื่องจากบุคคลหลายฝ่ายที่ได้ช่วยเหลือในครั้งนี้ ผู้วิจัยใคร่ขอขอบคุณมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นสถาบันที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้ทางการศึกษาด้านพุทธศาสนศึกษา ระดับปริญญาโท

ขอกราบขอบพระคุณรองอธิการบดี ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ ผู้อำนวยการศูนย์บริการวิชาการ ขอกราบขอบพระคุณพระพรหมมงคลธรรมวิธาน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ที่กรุณาเป็นประธานควบคุมการสอบ ขอขอบคุณ ขอนุโมทนาขอขอบคุณคณาจารย์ทุกท่านที่ได้อบรมสั่งสอนให้ความรู้ระดับมหาบัณฑิตสาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา ขอขอบคุณ คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ทุกท่านที่ได้ให้คำแนะนำเกี่ยวกับความถูกต้องของเนื้อหาในเล่มวิทยานิพนธ์ด้วยดี

ขอเจริญพรขอบคุณ ดร.สมเกียรติ ไชยภูมิ ที่ให้ความอนุเคราะห์รับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้ให้คำปรึกษาตลอดจนตรวจสอบข้อบกพร่องต่าง ๆ พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงแก้ไขเนื้อหาของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จนสำเร็จลุล่วงได้เป็นอย่างดี

ขอเจริญพรขอบคุณเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่านที่ได้ให้ความสะดวกด้วยดีเสมอมาตลอดจนเพื่อนนักศึกษาระดับปริญญาโททุกท่านที่คอยเป็นกำลังใจแก่ผู้วิจัยเสมอมา

ขอเจริญพรขอบคุณครอบครัวและญาติมิตรทุกท่านที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาในครั้งนี้ที่คอยห่วงใยให้การสนับสนุนและเป็นกำลังใจตั้งแต่เริ่มเรียนจนถึงจบการศึกษา

คุณความดีและประโยชน์อันเกิดจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอใช้เป็นเครื่องสักการบูชาคุณพระรัตนตรัย พระคุณของมารดา บิดา ครูอาจารย์ที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้ที่มีคุณค่ายิ่ง และขอแผ่คุณความดีนี้ให้แก่เพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์ทุกรูปทุกนาม พร้อมทั้งเจ้ากรรมนายเวรในทุกภพทุกชาติด้วยเทอญ

พระอรรณพ จตเมโธ (สามาทอง)

สารบัญคำย่อ

พระไตรปิฎกและคัมภีร์ชั้นปฐมภูมิที่ผู้วิจัยอ้างอิงในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ได้แก่ พระไตรปิฎก ภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐ ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยปี พ.ศ. 2538 ซึ่งมีคำย่อและคำเต็ม ของคำศัพท์เรียงตาม ลำดับ ดังนี้

คำย่อ		คำเต็ม
พระวินัยปิฎก		
วิ.มหา.	=	วินัยปิฎก ภิกขุวิภังค
พระสุตตันตปิฎก		
ที.สี.	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขณธวคค
ที.ม.	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวคค
ที.ปา.	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวคค
ม.มู.	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก
ม.ม.	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสก
ม.อุ.	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสก
สั.ม.	=	สุตตันตปิฎก สัยัตตนิกาย มหาวารวคค
อง.เอก.	=	สุตตันตปิฎก องคุตตรนิกาย เอกนิปาต
อง.ทุก.	=	สุตตันตปิฎก องคุตตรนิกาย ทุกนิปาต
อง.ติก.	=	สุตตันตปิฎก องคุตตรนิกาย ติกนิปาต
อง.จตุกก.	=	สุตตันตปิฎก องคุตตรนิกาย จตุกกนิปาต
อง.ฉกก.	=	สุตตันตปิฎก องคุตตรนิกาย ฉกกนิปาต
อง.สตตก.	=	สุตตันตปิฎก องคุตตรนิกาย สตตกนิปาต
อง.อฏฐก.	=	สุตตันตปิฎก องคุตตรนิกาย อฏฐกนิปาต
ขุ.ขุ.	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐ
ขุ.อิติ.	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตก
ขุ.ชา.	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาตค
ขุ.อป.	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทาน

พระอภิธรรมปิฎก

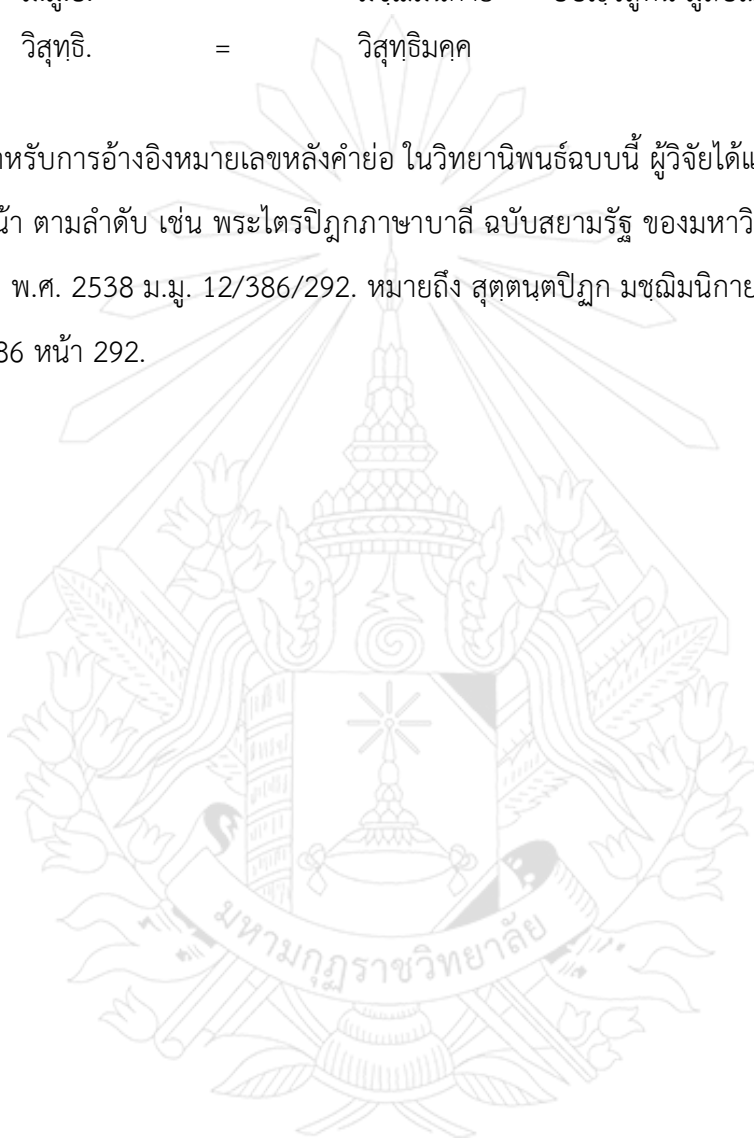
อภิ.สง. = อภิธมปิฎก ธรรมสงคณี

อรรถกถา

ม.ม.อ. = มชฌิมนิกาย ปปญจสุทนี มูลปณณาสกอฏฐกถา

วิสุทฺธิ. = วิสุทฺธิมคค

สำหรับการอ้างอิงหมายเลขหลังคำย่อ ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยได้แสดงแหล่งที่มา เล่ม/ข้อ/และหน้า ตามลำดับ เช่น พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐ ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ปี พ.ศ. 2538 ม.ม. 12/386/292. หมายถึง สุตตนตปิฎก มชฌิมนิกาย มูลปณณาสก เล่มที่ 12 ข้อที่ 386 หน้า 292.

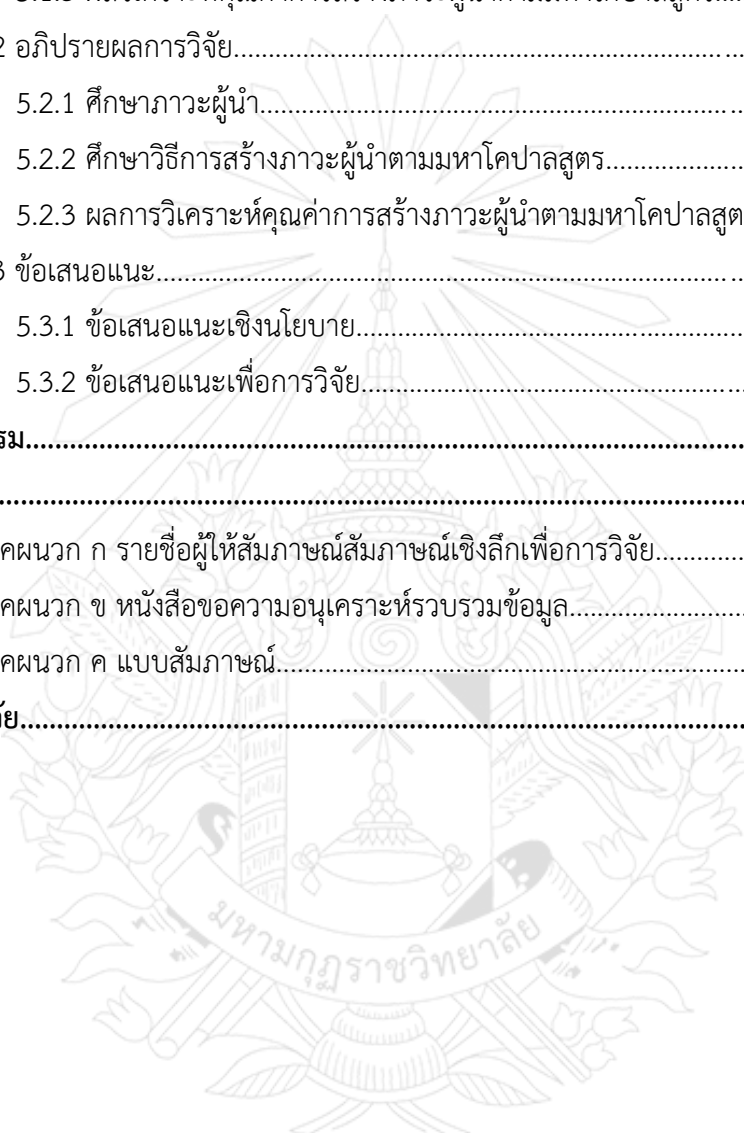


สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ง
สารบัญคำย่อ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญภาพ.....	ซ
บทที่	
1	บทนำ..... 1
1.1	ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา..... 1
1.2	วัตถุประสงค์ของการวิจัย..... 3
1.3	ขอบเขตการวิจัย..... 3
1.4	วิธีดำเนินการวิจัย..... 3
1.5	ประโยชน์ที่ได้รับ..... 4
1.6	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง..... 5
1.7	กรอบแนวคิดการวิจัย..... 20
1.8	คำนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย..... 21
2	ศึกษาภาวะผู้นำ..... 23
2.1	แนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำ..... 23
2.2	ทฤษฎีภาวะผู้นำ..... 27
2.3	ความหมายของภาวะผู้นำ..... 34
2.4	ลักษณะและคุณสมบัติของภาวะผู้นำ..... 36
2.5	ประเภทของผู้นำและภาวะผู้นำ..... 40
2.6	วิธีการสร้างภาวะผู้นำ..... 46
2.7	สรุป..... 51
3	วิธีการสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคपालสูตร..... 53
3.1	ประวัติและความเป็นมาของมหาโคपालสูตร..... 53

3.1.1	ความหมายโดยสัทนัย.....	53
3.1.2	ความหมายโดยอรรถนัย.....	54
3.1.3	พุทธกิจ 5.....	55
3.1.4	พุทธกิจ 45 พรรษา.....	55
3.1.5	เหตุเกิดของมหาโคपालสูตร.....	56
3.2	ลักษณะและคุณสมบัติของผู้นำตามที่มีในมหาโคपालสูตร.....	59
3.2.1	เป็นผู้รู้จักรูป.....	60
3.2.2	เป็นผู้ฉลาดในลักษณะ.....	62
3.2.3	เป็นผู้คอยเชื่อมโยงขางออกเสีย.....	65
3.2.4	เป็นผู้คอยปิดบังแผล.....	66
3.2.5	เป็นผู้รู้จักสุขุมควนไฟ.....	68
3.2.6	เป็นผู้รู้จักท่า.....	70
3.2.7	เป็นผู้รู้จักให้ตี.....	72
3.2.8	เป็นผู้รู้จักทาง.....	76
3.2.9	เป็นผู้ฉลาดในสถานที่โคจร.....	78
3.2.10	เป็นผู้รดน้ำนมให้เหลือไว้.....	79
3.2.11	เป็นผู้บูชาโคที่เป็นพ่อฝูงหรือจำฝูง.....	83
3.3	วิธีการสร้างภาวะผู้นำตามที่ปรากฏในมหาโคपालสูตร.....	88
3.3.1	การคบสัตบุรุษ (สัปปริสุปัสสยะ).....	88
3.3.2	การอยู่ในที่มีสิ่งแวดล้อมเหมาะสม (ปฏิรูปเทศวาสะ).....	93
3.3.3	การตั้งตนไว้ชอบ (อรรถสัมมาปณิธิ).....	96
3.3.4	การเป็นผู้ทำความดีไว้ก่อนแล้ว (บุพเพกตปุญญตา).....	99
3.3.5	การใช้ความคิดให้ถูกวิธี.....	103
3.3.6	การสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ที่เกี่ยวกับคุณความดีกับผู้อื่น.....	111
3.4	การสัมภาษณ์เชิงลึกวิธีการสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคपालสูตร.....	115
3.5	สรุป.....	122
4	วิเคราะห์คุณค่าการสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคपालสูตร.....	125
4.1	วิเคราะห์คุณค่าภาวะผู้นำด้านการบริหาร.....	125
4.2	วิเคราะห์คุณค่าภาวะผู้นำด้านการป้องกันผลร้ายที่จะเกิดขึ้น.....	127
4.3	วิเคราะห์คุณค่าภาวะผู้นำด้านสังคมและวัฒนธรรม.....	129
4.4	สรุป.....	131

5	สรุปผล อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ.....	133
5.1	สรุปผลการวิจัย.....	133
5.1.1	ศึกษาภาวะผู้นำ.....	133
5.1.2	ศึกษาวิธีการภาวะผู้นำตามมหาโคपालสูตร.....	134
5.1.3	ผลวิเคราะห์คุณค่าการสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคपालสูตร.....	135
5.2	อภิปรายผลการวิจัย.....	135
5.2.1	ศึกษาภาวะผู้นำ.....	135
5.2.2	ศึกษาวิธีการสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคपालสูตร.....	136
5.2.3	ผลการวิเคราะห์คุณค่าการสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคपालสูตร.....	137
5.3	ข้อเสนอแนะ.....	139
5.3.1	ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย.....	139
5.3.2	ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย.....	139
	บรรณานุกรม.....	140
	ภาคผนวก.....	146
	ภาคผนวก ก รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์สัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อการวิจัย.....	147
	ภาคผนวก ข หนังสือขอความอนุเคราะห์รวบรวมข้อมูล.....	151
	ภาคผนวก ค แบบสัมภาษณ์.....	157
	ประวัติผู้วิจัย.....	159



สารบัญภาพ

หน้า

ภาพที่ 1.1 แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย.....18



บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในการบริหารหน่วยงานองค์กรสังคมหรือประเทศชาติ ปัจจัยหนึ่งที่จะทำให้ประสบความสำเร็จในการดำเนินงาน คือการมีผู้นำที่มีความรู้ความสามารถในการบริหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณลักษณะความเป็นผู้นำที่จะสามารถนำพาผู้ตามให้มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน สามารถปฏิบัติงานโดยมีจุดมุ่งหมายไปสู่การบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ร่วมกัน ภาวะผู้นำจึงเปรียบเสมือนอาวุธประจำตัวของผู้นำที่สามารถสร้างอำนาจชักนำและมีอิทธิพลภาวะเหนือผู้อื่น โดยมีผลสัมฤทธิ์และประสิทธิภาพของงานเป็นตัวชี้วัดในความเป็นมืออาชีพของการบริหารงาน ผู้นำผู้บริหารหรือผู้บังคับบัญชา จึงมีความสำคัญโดยตรงในฐานะที่เป็นผู้ดูแลรับผิดชอบต่อการบริหารงานให้ประสบความสำเร็จ ดังนั้นคุณสมบัติการมีภาวะผู้นำนั้นจึงไม่ใช่เพียงแค่แสดงตนว่าเป็นผู้นำ ความกล้าแสดงความคิดเห็นเวลาอยู่ในที่ประชุมหรือการมีความกล้าในการออกคำสั่งมากกว่าคนอื่น แต่หมายถึงความมีภาวะที่เหนือกว่าบุคคลอื่นทั้งในด้านคุณธรรม ด้านจิตวิทยา บุคลิกภาพ ระบบการคิดวิเคราะห์ ความสามารถในการควบคุมอารมณ์ รวมถึงปฏิภาณไหวพริบในการแก้ปัญหาต่าง ๆ สามารถนำพาผู้ตามให้ไปสู่จุดมุ่งหมายได้สำเร็จ ดังพุทธพจน์ที่มีมาในพระไตรปิฎกว่า

เมื่อฝูงโคว่ายข้ามน้ำ ถ้าโคจำฝูงไปตรงโคทั้งหมดทั้งฝูงย่อมไปตรงตามกัน เพราะมีผู้นำที่ไปตรงฉันใด ในหมู่มนุษย์ก็ฉันนั้น บุคคลผู้ใดได้รับการสมมติให้เป็นใหญ่ หากบุคคลผู้นั้นมีความประพฤติชอบธรรม หมู่ประชาชนนอกนั้นย่อมจะพลอยดำเนินตามทั้งแวงแคว้นนั้นย่อมจะอยู่เป็นสุขหากผู้ปกครองตั้งอยู่ในธรรม¹

ข้อนี้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของผู้นำที่มีต่อความอยู่รอดและการดำรงชีวิต เพื่อให้การพัฒนาองค์กรหน่วยงานและสวัสดิภาพของบุคคลากรในองค์กร ในชุมชน ในสังคมมีความยั่งยืนและพบสันติสงบสุข มีคุณลักษณะความเป็นผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ดังในพุทธยาปณิกสูตร คือ²

¹ช.ชา. 27/133-136/184.

²อง.ติก. 20/20/163-164.

1. มีปัญญามองการณ์ไกล เช่น พ่อค้าหรือนักบริหารธุรกิจต้องรู้ว่าสินค้าที่ไหนได้ราคาถูกนำไปขายที่ใดได้ราคาดี มีความสามารถในการวางแผนและฉลาดในการใช้คน คุณลักษณะข้อนี้กล่าวได้ว่ามีความชำนาญในการใช้ความคิด

2. จัดการธุระได้ดี มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เช่น พ่อค้าเพชรต้องดูอกว่าอันไหนเป็นเพชรแท้หรือเพชรเทียม แพทย์หัวหน้าคณะผ่าตัดต้องเชี่ยวชาญการผ่าตัด คุณลักษณะที่สองนี้กล่าวได้ว่ามีความชำนาญด้านเทคนิค

3. พึงพาอาศัยคนอื่นได้ เพราะเป็นคนมีมนุษยสัมพันธ์ดี เช่น พ่อค้าเดินทางไปค้าขายต่างเมืองย่อมมีเพื่อนพ่อค้าในเมืองนั้น ๆ ให้ที่พักอาศัยหรือให้กู้ยืมเงิน เพราะมีสัจจะส่งเงินกู้คืนตรงเวลา ผู้นำที่ดีต้องผูกใจคนไว้ได้ คุณลักษณะที่สามนี้สำคัญมาก ดังสำนวนที่ว่า “นกไม่มีขน คนไม่มีเพื่อน ขึ้นสู่ที่สูงไม่ได้” หมายความว่าต้องมีความชำนาญด้านมนุษยสัมพันธ์³

คุณธรรมและจริยธรรมของผู้นำถือเป็นคุณสมบัติที่ดีที่ทำให้ได้รับการยอมรับ การนับถือจากบุคคลต่าง ๆ ทั้งในองค์กรและสังคมทั่ว ๆ ไป หากไร้ซึ่งคุณธรรมและจริยธรรม ย่อมทำให้ผู้นำไม่เป็นที่ยอมรับต่อบุคคลทั่วไปและส่งผลกระทบต่อหลักการบริหารงานและภาพลักษณ์ขององค์กร⁴

ในมหาโคपालสูตร พระไตรปิฎก เล่มที่ 12 มัชฌิมนิกาย มูลปณาสก์ กล่าวถึงภาวะผู้นำที่ดีมีดังนี้ คือ 1. เป็นผู้รู้จักรูป 2. เป็นผู้ฉลาดในลักษณะ 3. เป็นผู้รู้จักเชื่อมโยงขาง 4. เป็นผู้รู้จักปกปิดแผล 5. เป็นผู้รู้จักสุมไฟ 6. เป็นผู้รู้จักทำน้ำ 7. เป็นผู้รู้จักให้ดื่ม 8. เป็นผู้รู้จักทาง 9. เป็นผู้ฉลาดในโคจร 10. เป็นผู้ริตนมให้มีส่วนเหลือ และ 11. บุชาโคที่เป็นพ่อฝูงหรือที่เป็นจำฝูง⁵

ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นว่า วิธีการสร้างภาวะความผู้นำตามมหาโคपालสูตร สามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เข้ากับหลักการปกครองสำหรับการเป็นผู้นำในสังคมปัจจุบันได้เป็นอย่างดี จึงได้มีความสนใจทำวิจัยเรื่อง “การสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคपालสูตร” ซึ่งมีหลักพุทธธรรมเป็นส่วนเสริมสร้างคติในการบริหารงาน ก่อให้เกิดการพัฒนาชีวิต ชุมชน สังคมและประเทศชาติให้มีความเจริญก้าวหน้าด้วยคุณธรรมจริยธรรมและสามัคคีธรรมบนพื้นฐานในการพัฒนาความเป็นผู้นำหรือผู้ปกครองที่ดี ย่อมจะทำให้เป็นสังคมที่น่าอยู่และสงบสุข

³พระราชมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *คุณธรรมสำหรับผู้บริหาร*, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2541), หน้า 7-8.

⁴พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์, *ปาฐกถาเรื่อง “แนวทางพระราชดำรัสสู่การบริหารภาครัฐ”* ณ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ วันที่ 9 กรกฎาคม 2548. (อัสสัณเภา)

⁵ม.ม. 12/386-387/292-295.

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1.2.1 เพื่อศึกษาภาวะผู้นำ
- 1.2.2 เพื่อศึกษาวิธีการสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคपालสูตร
- 1.2.3 เพื่อวิเคราะห์คุณค่าการสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคपालสูตร

1.3 ขอบเขตการวิจัย

1.3.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาการสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคपालสูตร ผู้วิจัยได้ศึกษาจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกาและหนังสือเอกสาร ตำรา บทความวิชาการ ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ ที่นักวิชาการได้รจนาขึ้นเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research) ผู้วิจัยมีขอบเขตที่ศึกษา ดังต่อไปนี้

- 1) ศึกษาภาวะผู้นำ
- 2) ศึกษาวิธีการสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคपालสูตร
- 3) วิเคราะห์คุณค่าการสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคपालสูตร

1.3.2 ขอบเขตด้านประชากรที่ศึกษา คือ ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key informants) ได้แก่ ผู้มีความรู้เกี่ยวกับภาวะผู้นำ จำนวน 5 รูป/คน

1.3.3 ขอบเขตด้านพื้นที่ที่ศึกษา คือ จากแหล่งปฐมภูมิ โดยศึกษาจากพระไตรปิฎกเพื่อเสนอหลักคำสอนที่ทรงคุณค่าลักษณะภาวะผู้นำตามหลักธรรมใน มหาโคपालสูตร ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ 12 พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 4 มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ และแหล่งทุติยภูมิ ใช้ อรรถกถา ฎีกาและหนังสือเอกสาร ตำรา บทความวิชาการ ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ ที่นักวิชาการได้รจนาขึ้น

1.3.4 ขอบเขตด้านระยะเวลาที่ศึกษา คือ การศึกษาในครั้งนี้ ได้รวบรวมข้อมูลระหว่างเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2562 ถึงเดือน กันยายน พ.ศ. 2562 รวมเป็นระยะเวลา 4 เดือน

1.4 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคपालสูตร” ในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยมีการสำรวจและรวบรวมเอกสารข้อมูล (Documentary Research) ทางวิชาการอื่น ๆ ที่เป็นผลงานของท่านผู้รู้ทางพระพุทธศาสนาอันเป็นที่ยอมรับของนักวิชาการโดยทั่วไป มีขั้นตอนดังนี้

1.4.1 รวบรวมที่เป็นเอกสารข้อมูลที่ได้จากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (primary sources) ได้แก่ ข้อมูลจากพระไตรปิฎก ที่เป็นอรรถกถา ฎีกา และอนุฎีกา

1.4.2 รวบรวมเอกสารข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ ข้อมูลจาก หนังสือ ตำรา วารสาร เอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง จากแหล่งข้อมูล คือ หอสมุดแห่งชาติ หอสมุด มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย หอสมุดมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ ราชวิทยาลัย

1.4.3 สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลประเภท (Key informants) ซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้เกี่ยวกับภาวะผู้นำ จำนวน 5 รูป/คน ได้แก่

- | | |
|------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1. พระครูศรีปริยัติวิธาน ดร. | เจ้าอาวาสวัดป่าชัยรังสี |
| 2. พระอธิการสมปอง ธมมาลโย | เจ้าอาวาสวัดเทพรัตนาราม |
| 3. พระวิเชียร อธิปยุโธ | อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชาพุทธ
ศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย |
| 4. นางสาวนิตา บุญบุตร | ผู้ดูแลสถาบันพลังจิตตานุภาพ สาขา 211 วัด
ป้อมวิเชียรโชติการาม พระอารามหลวง |
| 5. นางกาญจนา ตระกูลบางคล้า | ผู้ดูแลสถาบันพลังจิตตานุภาพ สาขา 36 วัดป่า
ท่าทราย |

1.4.4 นำข้อมูลที่ได้มาจากเอกสารและการสัมภาษณ์มาวิเคราะห์ตีความตามประเด็นสำคัญที่กำหนดไว้แล้วสรุปผลการวิเคราะห์ ตามที่ปรากฏหลักฐานเพื่อเรียบเรียงเป็นหมวดหมู่และลำดับขั้นตอนเป็นรูปเล่มวิทยานิพนธ์

1.4.5 เสนอผลการศึกษาค้นคว้าโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

1.4.6 นำเสนอบทความวิทยานิพนธ์ ในการประชุมทางวิชาการ

1.5 ประโยชน์ที่ได้รับ

1.5.1 ทำให้ทราบแนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำ

1.5.2 ทำให้ทราบวิธีการสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคपालสูตร

1.5.3 ทำให้ทราบผลวิเคราะห์คุณค่าภาวะผู้นำตามมหาโคपालสูตรในด้านต่าง ๆ และสามารถนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.6 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ มีเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างภาวะผู้นำ ดังต่อไปนี้

1.6.1 เอกสารที่เกี่ยวข้อง

รองศาสตราจารย์ ดร.ธีรภัทร์ เสรีรังสรรค์ ได้กล่าวไว้ว่า ภาวะผู้นำ เป็นการสร้างความน่าเชื่อถือหรือความมั่นใจให้แก่ผู้ตาม สามารถลดใจผู้ตามให้เกิดความเชื่อมั่นในควมมีคุณค่าของเป้าหมายที่แสดงออกโดยวิสัยทัศน์ของผู้นำ เป็นสิ่งที่ผู้นำนั้นได้สั่งสมและแสดงออกอย่างเสมอต้นเสมอปลายทั้งต่อหน้าและลับหลังสาธารณะชน⁶

เนตร์พัฒนา ยาวีราช ได้กล่าวไว้ว่า ภาวะผู้นำนั้น เป็นเรื่องเกี่ยวกับการใช้อำนาจหน้าที่หรือมีอำนาจอิทธิพลในการกำหนดพฤติกรรมหรือความรู้สึกของบุคคลอื่น ๆ ให้อยินยอมปฏิบัติตามที่ผู้นำต้องการด้วยความเต็มใจ ผู้นำบางคนอาจจะมีอิทธิพลในด้านความเคารพนับถือความชื่นชมความพึงพอใจของผู้อื่น เนื่องจากผู้นำเป็นผู้มีพระคุณหรือที่เรียกว่ามีอำนาจบารมีหรืออำนาจพระเดชพระคุณนั่นเอง ความเป็นผู้นำบางครั้งเรียกว่า “ประมุขศิลป์” ซึ่งหมายถึง ศิลปะในการนำ ซึ่งต้องอาศัยองค์ประกอบหลายอย่างเข้าด้วยกัน ตามแนวคิดดั้งเดิมถือว่าภาวะความเป็นผู้นำเกิดจากคุณสมบัติส่วนตัว แต่แนวคิดในปัจจุบันถือว่าความเป็นผู้นำเกิดจากคุณสมบัติหรือพฤติกรรม ความรู้ความสามารถ ส่วนตัวของผู้นำแต่ละคน⁷

ดร.ปุรชัย เปี่ยมสมบุญ ได้กล่าวว่า ภาวะผู้นำ เป็นความสามารถในการจูงใจโน้มน้าวให้บุคคลอื่นประพฤติปฏิบัติตามในสิ่งที่ผู้นำวางวัตถุประสงค์ไว้ ภาวะผู้นำจึงเกี่ยวข้องโดยตรงกับความกล้าคิด กล้าริเริ่ม กล้าตัดสินใจ กล้าทำและกล้ารับผิดชอบ บุคคลที่มีภาวะผู้นำ จึงมีพลังความสามารถในการสร้างศรัทธาบารมีให้บุคคลอื่นมีความคิดเห็นคล้อยตามหรือเกิดความยอมตามด้วยความสมัครใจและเต็มใจ ไม่ใช่ด้วยการบังคับข่มขู่หรือใช้อำนาจ ผู้นำที่ดียอมจูงใจโน้มน้าวให้กระทำให้สิ่งที่ตนเป็นประโยชน์ต่อผู้ตามเองหรือต่อประเทศชาติโดยส่วนรวมหรือต่อมวลมนุษยชาติ ไม่ใช่เพื่อประโยชน์ส่วนตัวของผู้นำ⁸

ดร.พรนพ พุกกะพันธ์ ได้กล่าวไว้ว่า ภาวะผู้นำเป็น ความสามารถทางการบริหาร เป็นผลมาจากการอบรมพัฒนาและฝึกฝน การรู้จักเพิ่มพูนความรู้ใหม่ ๆ พัฒนาการคิดและทัศนคติ

⁶รองศาสตราจารย์ ดร.ธีรภัทร์ เสรีรังสรรค์, *วิสัยทัศน์ประเทศไทย*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พี.เพรส จำกัด, 2547), หน้า 116 – 117.

⁷เนตร์พัฒนา ยาวีราช, *ภาวะผู้นำและผู้นำเชิงกลยุทธ์*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เซ็นทรัลเอ็กเพรส จำกัด, 2546), หน้า 2.

⁸ดร.ปุรชัย เปี่ยมสมบุญ, *ผู้นำที่ดีไม่มีเสื่อม: แร้งบันดาลใจสำหรับคนรุ่นใหม่*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อนิเมทกรุ๊ป, 2550), หน้า 303.

ที่ดีให้มีความชำนาญ การมีวิสัยทัศน์ มีทรรศนะกว้างไกลสามารถทำให้ผู้ร่วมงานยอมรับและยินดีร่วมปฏิบัติตาม⁹

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้กล่าวว่า ภาวะผู้นำ คือ คุณสมบัติ เช่น สติปัญญา ความดีงาม ความรู้ ความสามารถของบุคคล ที่ชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานกันและพากันไปสู่จุดหมายที่ดีงามและกล่าวถึงลักษณะผู้นำไว้ 3 ข้อ คือ มองกว้าง คิดไกล ใฝ่สูงและเป็นผู้นำที่ดีที่มีประสิทธิภาพ ตามแนวทางของหลักพุทธธรรมอย่างเป็นระบบ¹⁰

ดร.พิเชษฐ วังศ์เกียรติขจร ได้กล่าวว่า ภาวะผู้นำ เป็นความสามารถชักจูงใจให้ผู้ใต้บังคับบัญชากล้าแสดงออกกล้าเสี่ยงอย่างมีเหตุผล โดยไม่ใช้สองมาตรฐาน ไม่กลัวในผลที่จะเกิดขึ้นเพราะหากกลัวหรือคิดแต่เพียงว่าจะเกิดผลเสียจึงไม่กล้าทำการใด ๆ ผลงานย่อมไม่อาจเกิดขึ้นได้ ผู้นำต้องพยายามเสริมสร้างบรรยากาศแห่งการสร้างสรรค์ การมีความคิดริเริ่มสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ เพราะปัญหาอย่างหนึ่งนั้นมีโซ่มีทางแก้เพียงทางเดียว หากแต่มีหลายวิธีที่จะแก้ไขซึ่งต้องอาศัยการร่วมกันคิด ร่วมกันทำค้นหาวิธีที่ดีที่สุด การนำเป็นการโน้มน้าวจิตใจสร้างอิทธิพลเหนือความรู้สึกและการกระทำของบุคคลอื่น ทำให้เกิดความเชื่อถือและยอมตาม ดังนั้นจึงต้องอาศัยการนำที่ดี หากปราศจากการนำที่ดีแล้วกระบวนการจัดการย่อมมีอาจประสบผลสำเร็จได้¹¹

รัตติกกรณ จงวิศาล ได้กล่าวไว้ว่า ภาวะผู้นำ เป็นคุณลักษณะพฤติกรรมความสามารถหรือกระบวนการที่เป็นปฏิสัมพันธ์หรือเป็นวิธีการดำเนินชีวิตของบุคคลที่สามารถมีอิทธิพลต่อผู้อื่นหรือกลุ่มคน สามารถสร้างแรงบันดาลใจหรือสร้างความปรารถนา ทำให้เกิดความเชื่อถือศรัทธา การยอมรับ ความพยายาม การอุทิศตัว การใช้ความสามารถอย่างดีที่สุดและช่วยเพิ่มพลังอำนาจของผู้อื่น เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย¹²

รองศาสตราจารย์ ดร.วิโรจน์ สารรัตนะ ได้กล่าวไว้ว่า ภาวะผู้นำเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ ในกรณีที่เป็นศิลปินั้นเป็นเพราะภาวะผู้นำต้องการความเกี่ยวพันอยู่ตลอดเวลา ต้องการการเปลี่ยนแปลงและต้องการการริเริ่มสร้างสรรค์ ในส่วนที่เป็นศาสตร์เป็นเพราะภาวะผู้นำต้องการหลักการและเทคนิควิธีการเฉพาะ ผู้นำที่ดีรู้ว่าถึงเวลาเปลี่ยนแปลง เพราะพวกเขาตระหนักถึงสิ่ง

⁹ดร.พรนพ พุกกะพันธ์, *ภาวะผู้นำและการจูงใจ*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จามจุรีโปรดักท์, 2544), หน้า 60.

¹⁰พระธรรมปิฎก. (ป.อ. ปยุตโต), *ภาวะผู้นำ : ความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, 2546), หน้า 31-32.

¹¹ดร.พิเชษฐ วังศ์เกียรติขจร, *ผู้นำการบริการยุคใหม่*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ปัญญาชน, 2553), หน้า 43.

¹²รัตติกกรณ จงวิศาล, *ภาวะผู้นำ : ทฤษฎี การวิจัยและแนวทางการพัฒนา*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556), หน้า 57.

ต่าง ๆ รอบตัวแล้วจะมุ่งสู่การเปลี่ยนแปลงนั้นโดยให้ความเป็นอิสระอย่างสร้างสรรค์กับกลุ่มผู้ตาม ก่อให้เกิดชุมชนที่ยิ่งใหญ่ และโดยการสื่อสารวิสัยทัศน์ การจูงใจ และการสร้างแรงบันดาลใจให้กับ กลุ่มผู้ตาม ผู้นำก็สามารถเปลี่ยนแปลงองค์กรได้¹³

1.6.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาอุทัย จานจาวโร (ภุคคหิณ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาวะผู้นำตามหลักพรหมวิหาร” จากการวิจัยพบว่า ผู้นำที่ดีต้องมีคุณสมบัติภายในและภายนอก คุณสมบัติภายในคือคุณธรรมความรู้ความสามารถและคุณธรรมของผู้นำคุณสมบัติภายนอก ได้แก่ ความฉลาดในการที่จะเกิดความสำเร็จค้ำหวังประโยชน์ความสุขส่วนร่วม ประสานคน ประสานงานให้ทำงานได้ บรรลุส่วนผู้นำในทางพระพุทธศาสนานั้นจะต้องเป็นผู้มีคุณธรรมประจำใจคือหลักพรหมวิหาร มีเมตตากรุณา มุทิตา อุเบกขา ที่มีอยู่ภายในจิตใจของแต่ละบุคคลนั่นเองส่งผลให้มวลมนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขและเกิดสันติภาพขึ้นในสังคมโลก สิ่งเหล่านี้ที่ก่อให้เกิดคุณธรรมดีงามที่ลึกซึ้งภายในจิตใจเป็นรากฐานที่เป็นไปได้ด้วยความจริงใจบริสุทธิ์ และก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างคุณธรรมภายในจิตใจของบุคคลกับจริยธรรมภาคปฏิบัติต่อกันและกันในทางสังคมโดยรวมและประโยชน์ที่ได้จากหลักพรหมวิหารนั้นก็คือ 1. ประโยชน์ต่อตนเองในระดับพื้นฐาน คือในชีวิตประจำวัน 2. ประโยชน์ต่อสังคม คือสังคมที่มนุษย์มีพรหมวิหารธรรมย่อมมีแต่ความสงบสุขอันเนื่องมาจากความมีน้ำใจไมตรีช่วยเหลือเกื้อกูล ชื่นชมยินดีและมีความยุติธรรมต่อกัน 3. ประโยชน์สูงสุด คือระดับที่สิ้นกิเลสตัณหาไม่มีความยึดมั่นถือมั่นเป็นพรหมวิหารที่สะอาดบริสุทธิ์อย่างยิ่งอยู่เหนือโลกได้แก่พรหมวิหารของพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย¹⁴

นันทวรรณ อิศรานวัณชัย ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์ : ศึกษาจากหลักพุทธธรรม” ผลการวิจัยพบว่าบทบาทผู้นำที่ดีตามแนวคิดทฤษฎีตะวันตกต้องประกอบด้วยบทบาทพื้นฐานสำคัญ 4 ประการ คือ 1. การกำหนดทิศทาง เป็นการกำหนดทิศทางขององค์กรให้เป็นไปตามวิสัยทัศน์ที่ได้วางไว้ 2. การจัดการระบบการทำงาน 3. การมอบอำนาจ เป็นการมอบหมายอำนาจความรับผิดชอบให้แก่บุคคลที่เหมาะสม เพื่อให้การทำงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ 4. แบบอย่างการเป็นผู้นำ สำหรับภาวะผู้นำที่ดีตามหลักพุทธธรรม ผู้นำที่ดีจะต้องยึดหลักธรรม เช่น พรหมวิหาร 4 ธรรมาธิปไตย 4 และสัปปุริสธรรม 7 เป็นต้น เป็นคุณธรรมสำคัญสำหรับการปฏิบัติหน้าที่ของตน เพื่อให้สามารถดำเนินกิจการงานทุกอย่างให้บรรลุผลสำเร็จที่วางไว้ และนำพาหมู่คณะและสังคมไปสู่ความสงบสุขและมั่นคงตลอดไป รูปแบบผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกา

¹³รองศาสตราจารย์ ดร.วิโรจน์ สารัตนะ, *ภาวะผู้นำ : ทฤษฎีและนวัตกรรมการร่วมสมัยปัจจุบัน*, (กรุงเทพมหานคร : หจก. ทิพย์วิสุทธิ, 2557), หน้า 137.

¹⁴พระมหาอุทัย จานจาวโร (ภุคคหิณ), “ศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาวะผู้นำตามหลักพรหมวิหาร”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย)*, 2550, 107 หน้า.

ภวิวัตน์ที่เกิดจากการประยุกต์ของภาวะผู้นำตาม แนวคิดตะวันตกและหลักพุทธธรรม ย่อมประกอบด้วยหลักการ 3 ประการ คือ หลักการครองตน ครองคน และครองงาน โดยมุ่งเน้นให้ผู้นำเกิดการพัฒนาดตน การพัฒนาคน และการพัฒนาระบบงาน ให้มีคุณภาพที่สมบูรณ์แบบ ทั้ง 2 ด้าน คือ

1. คุณภาพด้านความสามารถ เพื่อทำให้ผู้นำเกิดการพัฒนาดตน พัฒนาคนและพัฒนาองค์กรให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ปรับปรุงคุณภาพความเป็นผู้นำ คุณภาพบุคลากรในองค์กรและคุณภาพขององค์กรให้มีความเหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภวิวัตน์อยู่เสมอ
2. คุณภาพด้านจิตใจ เพื่อทำให้เกิดการยกระดับจิตใจของผู้นำให้มีคุณธรรมจริยธรรม เห็นแก่ประโยชน์สุขส่วนรวมเป็นหลัก เพื่อให้สามารถนำพาหมู่คณะ องค์กรและสังคม ไปสู่ความเจริญก้าวหน้าที่ยั่งยืนและมั่นคงตลอดไป¹⁵

พระสุรศักดิ์ อธิปญโญ (ก้อนทอง) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์หลักพลธรรมในการส่งเสริมภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการวิจัยพบว่า 1. ภาวะผู้นำ คือบุคคลที่มีความโดดเด่นหลายด้าน เช่น มีประสบการณ์ มีความสามารถ มีสติปัญญา มีอำนาจอิทธิพล โน้มน้าวจิตใจผู้อื่นได้ เป็นบุคคลน่าเชื่อถือ รับผิดชอบหน้าที่ มีบุคลิกดี มีความกล้าหาญ มีความอดทน มีความเห็นอกเห็นใจคนอื่น มีความเสียสละคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีวิสัยทัศน์ มีความกระตือรือร้น ทันเหตุการณ์ เป็นนักพูดนักสอน มีความสามารถเปลี่ยนแปลงอนาคตของชุมชนได้และเป็นผู้นำตามแนวทางพระพุทธศาสนาเกิดจากการสร้างบารมี มีคุณธรรม มีการสืบทอดจากบรรพบุรุษที่ดี มีคุณธรรมสูงส่งและลักษณะพิเศษ ทางกายทางวาจาทางใจเหนือธรรมชาติหรือบารมีธรรมที่ได้สะสมบำเพ็ญเอาไว้ 2. พลธรรมในพระพุทธศาสนา คือ หลักธรรมที่ควรนำมาประยุกต์ใช้ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับส่งเสริมสนับสนุน ทำให้เกิดพลังทางจิตใจ เป็นสิ่งต่อต้านอกุศลธรรม มีความเที่ยงธรรม มีความยุติธรรม นำมาซึ่งผลสำเร็จ หลักธรรมดังกล่าวเน้นที่การนำไปปฏิบัติต่อคนในสังคมสร้างพื้นฐานทางสัมมาทิฐิ ให้พลังแนวคิดทางมโนธรรมหรือสัมมาสังกัปปะ ด้านจิตสำนึกตามหน้าที่ของหลักธรรม คือ สัทธาพละ วิริยะพละ สติพละ สมาธิพละ ปัญญาพละ เป็นกรอบแนวคิดทางคำสอนที่มีความเชื่อมโยงเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม วินัยธรรม แนวปฏิบัติตามหลักพลธรรมด้านบารมีธรรม ด้านพลธรรมกับการปกครอง ด้านการปกครองแบบธรรมาธิปไตย เพื่อทำให้ผู้นำเป็นคนดีและมีประสิทธิภาพ 3. หลักธรรม ทรงคุณค่าในลักษณะนำมาประยุกต์ใช้ได้กับทุกสถานการณ์ตลอดการดำเนินชีวิตของผู้นำและผู้ตามได้อย่างมีคุณค่านานาประการ สัทธาพละกำลังความเชื่อที่ทรงพลังทำให้เกิดความไม่หวั่นไหว เป็นตัวก่อศรัทธาและส่งผลไปถึงการกระทำของบุคคลทุก ๆ ระดับ เพราะศรัทธาเป็นสิ่งที่เหนียวแน่นที่มีคุณภาพ วิริยะ กำลังความเพียรที่ทรงพลังทำให้เกิดความไม่หวั่นไหว เป็นตัวต่อต้านความเกียจคร้าน มีความเข้มแข็ง มีความบากบั่นมั่นคงไม่ทอดยถ่ออุปสรรคใด ๆ สติพละ กำลังความ

¹⁵นันทวรรณ อิศรานุวัฒน์ชัย, “ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภวิวัตน์ : ศึกษาจากหลักพุทธธรรม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2550, 123 หน้า.

ระลึกหรือจิตสำนึกอันจะทำให้เกิดความไม่หวั่นไหว เป็นเครื่องต่อต้านความประมาท มีสติครองตัวที่ยอดยิ่ง สามารถระลึกถึงอดีต ปัจจุบันและอนาคตได้ สมาธิพละกำลังความตั้งใจให้มีเสถียรภาพมั่นคงทำให้เกิดความไม่หวั่นไหว แม่นยำ มีขวัญกำลังใจดี ต่อต้านความฟุ้งซ่าน มีจิตสงบสุขุม มีอารมณ์เป็นหนึ่งและทำจิตให้มั่นคงดำรงในสภาพอันเข้มแข็ง ปัญญาพละ กำลังความรอบรู้ที่มีอานุภาพ ทำให้เกิดความไม่หวั่นไหว เป็นความรู้ต่อต้านอวิชชา รู้ความเสื่อม รู้ความเจริญ รู้เท่าทันกับเหตุการณ์ไม่สะทกสะท้านก้อเขิน รู้ทันงาน รู้ทันคน รู้ทันโลก¹⁶

พระวชิรยุทธ เตชธมโม (ศรีสัมพันธ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ภาวะผู้นำของอนาถบิณฑิกอุบาสก” ผลการวิจัยพบว่าคุณลักษณะผู้นำโดยทั่วไปคือเป็นผู้มีคุณสมบัติความพร้อมด้านความรู้ทางวิชาการเป็นผู้มีวุฒิภาวะทางอารมณ์มีความสามารถในการนำ มีความสามารถด้านสติปัญญาและเป็นผู้มีบารมีสูง ผลการศึกษาวิจัยว่าคุณลักษณะสำคัญร่วมกันเหล่านี้มีความสัมพันธ์กันที่ประกอบด้วยคุณลักษณะด้านความรู้ ความมีวุฒิภาวะทางอารมณ์ ความเป็นผู้นำ ความสามารถทางปัญญาและความเป็นผู้มีบารมี ผลการวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำ พบว่า มีคุณสมบัติสำคัญอันเป็นแบบอย่างแท้จริง เป็นผู้มีการศึกษาเรียนรู้และเผยแผ่หลักธรรมคำสอนอย่างถ่องแท้เป็นผู้มีการปฏิบัติอามิสทานอย่างทุ่มเท บำรุงพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่องและเป็นผู้มีจิตสาธารณะให้การสงเคราะห์สังคมโดยทั่วไปอย่างจริงใจคุณลักษณะสำคัญอันเป็นพื้นฐานของผู้มีโภคทรัพย์สูงจนก่อให้เกิดความเป็นผู้มีอริยทรัพย์มาก สมควรเป็นแบบอย่างที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในกิจการทางสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ แนวทางการประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำของอนาถบิณฑิกอุบาสกกับสังคมไทยคือด้านการเป็นผู้นำอุบาสกในพระพุทธศาสนาที่มีจิตเสียสละ มีความเมตตาความเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธองค์และหลักธรรมคำสอนอย่างแท้จริงการเป็นแบบอย่างในการเผยแผ่หลักธรรมคำสอน ที่พระธรรมทูตหรือผู้มีหน้าที่เผยแผ่หลักธรรมคำสอนควรได้เห็นแบบอย่างจากท่านอนาถบิณฑิกอุบาสกคือการศรัทธาพระพุทธองค์การศึกษาเรียนรู้หลักธรรม การปฏิบัติธรรมอย่างทุ่มเทโดยเฉพาะอามิสทาน เข้าถึงแก่นธรรมเข้าใจอย่างลึกซึ้งแท้จริงแล้วจึงเป็นผู้นำการเผยแผ่คำสอนได้อย่างรู้แจ้งเห็นจริง ประการต่อมาคือการทำนุบำรุงกิจการพระพุทธศาสนา ต้องมีการบูรณะการสร้างเสริมวัดหรือแหล่งปฏิบัติธรรมให้มีความสมบูรณ์และเป็นศูนย์กลางการเผยแผ่พระธรรมคำสอนตลอดจนการมีจิตอาสาให้การสงเคราะห์สังคมหรือดูแลผู้มีความทุกข์ได้ตลอดเวลา¹⁷

¹⁶พระสุรศักดิ์ อธิปถโย (ก้อนทอง), “ศึกษาวิเคราะห์หลักพลธรรมในการส่งเสริมภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), 2553, 157 หน้า.

¹⁷พระวชิรยุทธ เตชธมโม (ศรีสัมพันธ), “การศึกษาวิเคราะห์ภาวะผู้นำของอนาถบิณฑิกอุบาสก”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2554, 206 หน้า.

พระมหาอูตร สุทธิธนาโณ (เกตุทอง) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาเปรียบเทียบภาวะผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนา กับภาวะผู้นำตามแนวคิดของ สตีเฟ่น อาร์. โคเวีย” ผลการวิจัยพบว่า ภาวะผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนา ผู้นำกับภาวะผู้นำมีความหมายต่างกัน ผู้นำหมายถึงคน ส่วนภาวะผู้นำหมายถึงสภาพที่เป็นนามธรรม เช่น ความสามารถ หรืออิทธิพลในการนำ เป็นต้น ผู้นำแนวพุทธกำเนิดจากการที่มนุษย์ต้องการบุคคลผู้มีความรู้ ความสามารถ มีศีลธรรมและคุณธรรม มาปกครองดูแลจนเกิดคำว่ามหาชนสมมติ กษัตริย์และราชา สำหรับลักษณะผู้นำแนวพุทธ มีลักษณะเป็นผู้มีหลักธรรมในการเป็นผู้นำ เช่น หลักในการครองตน ด้วยคุณธรรม 5 ประการ ครองคนด้วยหลักพรหมวิหารและครองงานด้วยหลัก การมีวิสัยทัศน์ มีปัญญา นอกจากนี้หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา เพื่อการเป็นผู้นำที่ดียังมีอีกเป็นจำนวนมาก ในงานวิจัยนี้ได้นำมากล่าวคือ หลักจักรวรรดิวัตร 12 หลักทศพิธราชธรรม 10 หลักราชสังคหวัตถุธรรม 4 หลักกอดิ 4 หลักพรหมวิหาร 4 หลักสาราณียธรรม 6 หลักอชิปไตย 3 โดยเฉพาะธรรมาชิปไตย ที่ทำให้ผู้นำมองเป้าหมายและวิธีการให้ประสานกันทั้งคนและงาน โดยมีภาวะผู้นำตามหลักสัปปุริสธรรม 7 และหลักอภิธานิยธรรม 7 อนึ่งผู้นำควรมีอำนาจบารมี ซึ่งหลักธรรมที่สนับสนุนคือหลักพละ 4 มีปัญญาพละ เป็นต้น ผู้นำที่มีหลักธรรมตามที่กล่าวมานี้สามารถเป็นผู้นำที่ดีในทางพระพุทธศาสนา นำหมู่คณะไปสู่ความเจริญ ความหมดจดบริสุทธิ์ผ่องแผ้วได้ ด้านบทบาททั้งพระพุทธศาสนาและโคเวีย เหมือนกันตรงที่การมีภาวะผู้นำในตัวเอง ต่างกันตรงที่พระพุทธศาสนาเน้นพัฒนาจิตใจ ส่วนโคเวียเน้นพัฒนาธุรกิจ ด้านคุณสมบัติทั้งพุทธศาสนาและโคเวีย เหมือนกันตรงที่ต้องมีความรู้ความสามารถและแก้ไขความขัดแย้งได้ ต่างกันตรงที่พุทธศาสนาผู้นำได้รับการคัดเลือกจากสังคม ส่วนโคเวียได้รับการคัดเลือกจากองค์กร ด้านหลักธรรมเหมือนกันตรงที่ หลักการวางตัวเป็นกลางไม่ลำเอียง ต่างกันตรงที่พระพุทธศาสนาเน้นการเอาธรรมมาเป็นเครื่องมือ ในการประพฤติปฏิบัติ ส่วนโคเวียไม่เน้นการนำเอาธรรมมาเป็นเครื่องมือพัฒนา เพียงพูดถึงการพัฒนาเท่านั้น¹⁸

พระปรีธ จันทโก (ปรอม) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดหลักภาวะผู้นำในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการวิจัยพบว่า 1. แนวคิดหลักภาวะผู้นำเกี่ยวกับหลักธรรม การตั้งเมตตาทางกาย วาจา และจิตใจ การตั้งสติไว้ด้วยความเคารพรักให้เป็นไปเพื่อให้เกิดผู้นำที่สง่า งดงามปราศจากอคติธรรม ไม่ลำเอียงเพราะชอบ เพราะพอใจหรือเพราะรักให้ผู้นั้นหรือไม่ลำเอียงเพราะหลงหรือเขลา ไม่ลำเอียงเพราะกลัวเพราะเขามีเงินทองมีอำนาจมีญาติพี่น้องใหญ่โตปรารถนาเห็นแต่ความสงบสุขในการอยู่ร่วมกันและประโยชน์ที่เกิดขึ้น คือพฤติกรรมที่เกี่ยวกับความอ่อนน้อมถ่อมตน การมีสัมมาคารวะ การให้เกียรติต่อกันในสังคม มีการสงเคราะห์ การเกื้อกูลต่อกัน

¹⁸พระมหาอูตร สุทธิธนาโณ (เกตุทอง), “ศึกษาเปรียบเทียบภาวะผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนากับภาวะผู้นำตามแนวคิดของ สตีเฟ่น อาร์. โคเวีย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2555, 105 หน้า.

และการปฏิบัติตามกฎระเบียบจารีตประเพณี มีความยืดหยุ่นต่อกันโดยมีเมตตาคุณลจิดเป็นพื้นฐาน และได้รับความสงบสุขไม่มีเวรภัยในการดำเนินชีวิต 2. แนวคิดหลักภาวะผู้นำโดยทั่วไป เพื่อแสดงความเอื้อเฟื้อ การแสดงเมตตาจิตโอนอ่อนผ่อนปรนต่อกัน และการเสียสละ ลดภาวะความขัดแย้ง ด้านความคิดทางสังคมโดยยึดหลักนิติธรรม มโนธรรม อันเป็นแนวทางที่สงบสันติ และการรักษา กฎระเบียบวินัย เสริมสร้างความเป็นผู้นำให้เกิดแก่สังคมหรือประเทศชาติ 3. ประโยชน์ของแนวคิด หลักภาวะผู้นำเกี่ยวกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทพบว่า เบญจธรรม ธรรมที่มุ่งให้มวลชนอยู่ ร่วมกันประกอบด้วย เมตตา คือมีความเกื้อกูลและมุทิตาต่อเพื่อนร่วมโลกหรือผู้ใต้การปกครองมี สัมมาอาชีพอาชีพสุจริต กามสังวร คือการรู้จักควบคุมอารมณ์ไม่เป็นตามความอยาก สัจจะ คือการ ซื่อตรงต่อผู้อื่น สติสัมปชัญญะ คือความรู้ตัวโดยไม่ลุ่มหลงมัวเมาในอบายมุขต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดความ เสียหายแก่ตัวเอง สถาบันและครอบครัว แนวคิดหลักภาวะผู้นำที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา คือ ราชสังคหธรรม ธรรมเป็นแนวทางแห่งการปฏิบัติหน้าที่ สัสสมะระ คือฉลาดบำรุงพืชพันธุ์ ัญญาหาร รู้จักส่งเสริมการเกษตรกรรม ปุริสมะระ คือฉลาดบำรุงราชให้กำลังใจเจ้าหน้าที่ ข้าราชการ ผู้ปฏิบัติหน้าที่ สัมมาปาสะ คือผูกประสานปวงประชา คือฉลาดในการแก้ปัญหาสังคม วาขเปยย คือ ความมีวาจาอันดูดีมีน้ำใจ รู้จักพูดจาปราศรัยยกย่องเชิดชู ชี้แจงแนะนำรู้จักถามทุกข์สุขของราษฎร ทุกชั้น ประโยชน์ของแนวคิดหลักภาวะผู้นำกับผละธรรม เป็นธรรมที่มีความสำคัญต่อการพัฒนา ตนเองและมนุษย์ที่มีส่วนส่งเสริมทางกายของมนุษย์ เป็นตัวกำหนดควบคุมทิศทางของชีวิตได้อย่าง ถูกต้องและชอบธรรม สามารถตัดสินใจแก้ปัญหา เป็นผู้ที่มีปฏิภาณไหวพริบดีและมีความสามารถต่อ ระบบการปกครอง¹⁹

อรนุช โขพิมพ์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำตามหลักสัปปุริสธรรม 7 ของ ผู้บริหารโรงเรียน พระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา จังหวัดขอนแก่น” ผลวิจัยพบว่า ภาวะผู้นำของ ผู้บริหารตามหลักสัปปุริสธรรม 7 ของผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา จังหวัด ขอนแก่น ในภาพรวมมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ในรายด้านพบว่าทุกด้านมีความคิดเห็นอยู่ใน ระดับมาก ด้านอัตถัญญุตตา ด้านปริสัญญุตตา ด้านกาลัญญุตตา ด้านบุคคัลปโรปรัญญุตตา ด้านมัตตัญญุตตา ด้านธัมมัญญุตตาและด้านอัตตัญญุตตา การเปรียบเทียบภาวะผู้นำตามหลักสัปปุริสธรรม 7 ของผู้บริหาร โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา จังหวัดขอนแก่น ตามความคิดเห็นของบุคคลากร โดย จำแนกตามสถานภาพและประสบการณ์ พบว่า มีระดับความคิดเห็นในภาพรวมและรายด้านทุกด้านมี ความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญจึงสอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ แนวทางส่งเสริมภาวะผู้นำตาม

¹⁹พระปรีล จันทโก (ปรอม), “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดหลักภาวะผู้นำในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), 2555, 137 หน้า.

หลักสัปปุริสธรรม 7 ของผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา จังหวัดขอนแก่น ผู้บริหารควรรนำหลักสัปปุริสธรรม 7 มาประยุกต์ใช้ในการบริหารโรงเรียนและส่งเสริมให้มีการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม เพื่อที่จะทำให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลในองค์กรการศึกษายิ่งขึ้น²⁰

พินัญบุหงา แสงศรีธรรมะกุล ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา ตามหลักสังคหวัตถุ 4 เขตคลองเตย กรุงเทพมหานคร” ผลวิจัยพบว่า 1. การศึกษาภาวะผู้นำของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาตามหลักสังคหวัตถุ 4 เขตคลองเตย กรุงเทพมหานคร พบว่า อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน อยู่ในระดับมาก เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย 4 อันดับ ได้แก่ ด้านปิยวาจาในระดับมากที่สุด ด้านทาน ด้านสมานัตตตา ด้านอัตถจริยามีระดับอ่อนสุด 2. การเปรียบเทียบข้อมูลทั่วไปของผู้บริหารและครูผู้สอนที่มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำของผู้บริหาร ด้านเพศ อายุ ระดับการศึกษา ประสบการณ์การทำงานและตำแหน่งมีต่อภาวะผู้นำของผู้บริหารโรงเรียนมัธยม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ 3. จากข้อเสนอแนะเรื่องการศึกษาพบว่า ด้านทาน ผู้บริหารควรสร้างขวัญและกำลังใจแก่บุคลากร ทั้งทางด้านสวัสดิการ รางวัลต่าง ๆ ตลอดจนจนถึงคำชมเชยให้ผู้ปฏิบัติงานด้วยความจริงใจ ช่วยเหลือจัดสรรหาวัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือ เครื่องใช้เอื้ออำนวยอย่างเหมาะสมต่อการปฏิบัติงานเสมอ ด้านปิยวาจา ผู้บริหารควรใช้คำพูดที่สุภาพ อ่อนโยนในการชี้แจงนโยบายในเรื่องต่าง ๆ แก่บุคลากรควบคุมวุฒิภาวะทางอารมณ์และพูดไปในทางสร้างสรรค์ด้วยท่าทางที่สุภาพให้เกียรติผู้ใต้บังคับบัญชาเสมอ ด้านอัตถจริยา ผู้บริหารควรสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ช่วยเหลือร่วมมือและสนับสนุนการทำงานและกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยความกระตือรือร้น หากผู้ใต้บังคับบัญชามีปัญหาเกิดขึ้นต่าง ๆ ควรช่วยเหลืออยู่เคียงข้างวางตนเหมาะสมกับฐานะของตน ทุกสถานการณ์และควรเป็นกำลังที่สำคัญและเป็นส่วนหนึ่งในการบำเพ็ญประโยชน์แก่องค์กร ชุมชน สังคม ประเทศชาติเสมอ ด้านการใช้หลักสมานัตตตา ผู้บริหารควรปฏิบัติตนเสมอต้นเสมอปลาย วางตนเป็นกลางในการบริหารหน้าที่ การมอบหมายงาน กฎระเบียบ ตลอดจนการแสดงความเอื้อเฟื้อต่อผู้ใต้บังคับบัญชา ควรปฏิบัติมาตรฐานเดียวโปร่งใส ยุติธรรมเท่าเทียมกัน²¹

พระราชวิสุทธิเวที (สายชล ฐานวุฑโฒ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (นิยม จานิสสรมหาเถร) ผลการวิจัยพบว่าในด้านการปกครอง เจ้าประคุณสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า มีการบริหารจัดการองค์กร ต้องเริ่มต้นจาก

²⁰อรนุช โขพิมพ์, “ภาวะผู้นำตามหลักสัปปุริสธรรม 7 ของผู้บริหารโรงเรียน พระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา จังหวัดขอนแก่น”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2555, 133 หน้า.

²¹พินัญบุหงา แสงศรีธรรมะกุล, “ภาวะผู้นำของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา ตามหลักสังคหวัตถุ 4 เขตคลองเตย กรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2555, 109 หน้า.

การวางระเบียบกฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกันก่อน เป็นกรณีการออกกฎหมายใช้ ด้านการศึกษาได้เป็นผู้นำในการฟื้นฟูสำนักเรียนบาลีขึ้นในวัด เป็นผู้วางแนวปฏิบัติในการบริหารจัดการสำนักศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ได้เป็นผู้นำในการจัดตั้งโรงเรียนเด็กก่อนเกณฑ์เป็นแห่งแรกขึ้นในวัดชนะสงคราม เป็นผู้นำในการจัดตั้งกองทุนนิติศึกษาสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาของวัดชนะสงคราม และเด็กก่อนเกณฑ์ภายใน ด้านการเผยแผ่เป็นผู้มีพันธกิจธรรมเตือนใจแก่พุทธศาสนิกชนในโอกาสและวาระต่าง ๆ ด้านการสาธารณูปการ เป็นพระมหาเถระ นักพัฒนา นักคิด นักออกแบบเสนาสนะภายในวัด จัดหมวดหมู่สังฆาวาส พุทธาวาสอย่างเป็นระบบ พัฒนาวัดชนะสงครามให้เป็นศูนย์รวมศรัทธาของผู้แสวงบุญ เป็นผู้นำก่อสร้างวัดทิพย์สุคนธารามและพระพุทธรูปเมตตาประชาไทย จังหวัดกาญจนบุรี ด้านการสาธารณสงเคราะห์ เป็นผู้นำในการจัดสร้างสถานที่ฝึกอาชีพประชาชน เมตตาอนุเคราะห์ประชาชนในด้านที่อยู่อาศัยและอาชีพและได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ประกอบด้วยหลักโกลธรรม 3 หลักพรหมวิหาร 4 หลักอภิธานิยธรรม 7 หลักอิทธิบาท 4 หลักธรรมสัปปริสธรรม 7 สังคหัตถ์ 4 หลักภาวนา 4 หลักพหุสูตร 5 หลักจักร 4 มาใช้ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ 6 ด้านประกอบด้วย การปกครองการศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ การสาธารณูปการและการสาธารณสงเคราะห์²²

ธงชัย สิงอุตม ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 8” ผลการวิจัย พบว่า การวิจัยประกอบด้วย 4 ตอนได้แก่ ตอนที่ 1 สภาพทั่วไปของการมีภาวะผู้นำ ได้แก่ ภาวะผู้นำด้านการมีวิสัยทัศน์กว้างไกลมองสภาพการณ์ออก (จักขุมา) ภาวะผู้นำด้านความชำนาญในงาน (วิธูโร) ภาวะผู้นำด้านการมีมนุษยสัมพันธ์ดี (นิสสัยสัมปันโน) การพัฒนาภาวะผู้นำตามหลักธรรมสังฆโสภณสูตรอยู่ในระดับมากที่สุดและภาวะผู้นำด้านการมีปัญญา/ความสามารถ (วียตโต) ภาวะผู้นำด้านการเป็นผู้มีระเบียบวินัยดี (วินีโต) ภาวะผู้นำด้านความกล้า/กล้าหาญ (วิสาร์โท) ภาวะผู้นำด้านการรักษาความถูกต้องในสิ่งที่ถูกต้องที่ควร (ธัมมานุธัมมปฏิปันโน) อยู่ในระดับมาก ตอนที่ 2 หลักพุทธธรรมและทฤษฎีภาวะผู้นำที่เหมาะสมสำหรับประยุกต์ใช้ในการพัฒนาภาวะผู้นำ พบว่า การพัฒนาภาวะผู้นำประกอบไปด้วยสี่ทฤษฎี 1. ภาวะผู้นำด้านคุณลักษณะผู้นำ 2. ภาวะผู้นำด้านพฤติกรรมผู้นำ 3. ผู้นำตามสถานการณ์ 4. ภาวะผู้นำด้านความเป็นผู้นำเชิงปฏิรูปจะมีความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ในระดับมากที่สุด มีปัญญามองการไกล มีความชำนาญในการใช้ความคิดหรือมีทักษะทางด้านความคิดหรือที่เรียกว่าผู้นำต้องเก่งความคิดที่จะก่อให้เกิดเป็นผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลงเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงของโลก ตอนที่ 3 การบูรณาการหลักพุทธธรรมและทฤษฎีภาวะผู้นำในการพัฒนาภาวะผู้นำ พบว่า พฤติกรรมของผู้นำที่ควรให้ความสนใจในสมาชิกใน

²²พระราชวิสุทธิเวที (สายชล จานวุฑฒ), “ภาวะผู้นำในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (นิยม จานิสสรมหาเถร)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2556, 218 หน้า.

การส่งเสริมขวัญและกำลังใจให้เกิดขึ้นกับบุคลากรและพฤติกรรมของผู้นำที่ต้องให้ความสนใจกับการทำให้เป้าหมายของงาน จะมีการกำหนดเป้าหมายมาตรฐาน มีการมอบหมายงานรวมทั้งการผลักดันให้เกิดความสำเร็จ ส่วนภาวะผู้นำที่ผู้นำควรมีและควรได้รับการพัฒนาสามารถจำแนกได้เป็นสองประการดังนี้ ประการแรกเป็นพฤติกรรมของผู้นำที่ควรให้ความสนใจในสมาชิก โดยผู้นำที่ให้ความสนใจแก่สมาชิกจะส่งเสริมขวัญและกำลังใจให้เกิดขึ้นกับบุคลากร ประการที่สอง เกี่ยวกับพฤติกรรมของผู้นำที่ต้องให้ความสนใจกับการทำให้เป้าหมายของงานหรือขององค์การประสบความสำเร็จ จะต้องให้ความสนใจในการทำให้เป้าหมายและงานประสบความสำเร็จโดยจะมีการกำหนดเป้าหมายมาตรฐาน มีการมอบหมายงานรวมทั้งการผลักดันให้เกิดความสำเร็จ เหล่านี้คือพฤติกรรมภาวะผู้นำที่มีประสิทธิภาพได้ ซึ่งทำให้เกิดความสงบสุขและความสามัคคีแก่สังคมได้²³

พระมหาเจริญพงศ์ อริยมณี (รอดสีเสน) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำตามหลักพรหมวิหารธรรมของผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาจังหวัดนครศรีธรรมราช” ผลการวิจัยพบว่า 1. ภาวะผู้นำตามหลักพรหมวิหารธรรมของผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาจังหวัดนครศรีธรรมราชโดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านในระดับมากทุกด้านโดยภาวะผู้นำแบบมุ่งสัมพันธ์สูงกว่าภาวะผู้นำแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์ 2. ผลการเปรียบเทียบภาวะผู้นำตามหลักพรหมวิหารธรรมของผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาจังหวัดนครศรีธรรมราช ที่มีสถานภาพ วุฒิการศึกษา ตำแหน่งและประสบการณ์ในการทำงานต่างกัน พบว่าโดยรวมไม่แตกต่างกัน 3. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับภาวะผู้นำตามหลักพรหมวิหารธรรมของผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาจังหวัดนครศรีธรรมราช ภาวะผู้นำแบบมุ่งสัมพันธ์คือมุ่งปฏิบัติสัมพันธ์ไปที่คนหรือผู้ใต้บังคับบัญชา ภาวะผู้นำแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์ คือมุ่งไปที่ผลสำเร็จของงานโดยมองดูไปที่สถานการณ์โดยใช้หลักอุเบกขาธรรมเป็นตัวกรองสถานการณ์²⁴

พระครูสิทธิวิจิตรโสภิต (ประสิทธิ์ สมมาปณโณ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระธรรมภาณพิลาส (อดุลย์ อมโร)” ผลจากการวิจัยพบว่า 1. ภาวะผู้นำ เป็นการที่ผู้นำใช้อิทธิพลในความสัมพันธ์ซึ่งมีอยู่ต่อผู้ใต้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนาจการ โดยใช้กระบวนการติดต่อซึ่งกันและกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย โดยมีศิลปะหรือความสามารถของบุคคลหนึ่งที่จูงใจหรือใช้อิทธิพลต่อบุคคลอื่นให้ร่วมใจกัน ดำเนินการจนกระทั่ง

²³ธงชัย สิงอุดม, “การพัฒนาภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 8”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2557, 277 หน้า.

²⁴พระมหาเจริญพงศ์ อริยมณี (รอดสีเสน), “ภาวะผู้นำตามหลักพรหมวิหารธรรมของผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาจังหวัดนครศรีธรรมราช”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2558, 166 หน้า.

บรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ ส่วนภาวะผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนานั้น ผู้นำแนวพุทธจะเป็นผู้มีหลักธรรมในการเป็นผู้นำ เช่น หลักในการครองตน ด้วยหลักพรหมวิหาร และครองงานด้วยการมีวิสัยทัศน์ มีความสามารถในการบริหารจัดการและมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี 2. การบริหารจัดการเริ่มต้นจากการวางระเบียบ กฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกันก่อนเป็นผู้นำในการฟื้นฟูสำนักเรียนบาลีขึ้นในวัด เป็นผู้วางแนวปฏิบัติในการบริหารจัดการสำนักศาสนศึกษาเป็นผู้นำในการจัดตั้งโรงเรียนเด็กก่อนเกณฑ์เป็นแห่งแรก เป็นผู้นำในการจัดตั้งกองทุนนิตินศึกษาสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาของวัดคูยางและเด็กก่อนเกณฑ์เป็นผู้เขียนหลักธรรมเตือนใจแก่พุทธศาสนิกชนในโอกาสและวาระต่าง ๆ และเป็นพระมหาเถระ นักพัฒนานักคิดนักออกแบบเสนาสนะภายในวัด จัดหมวดหมู่สังฆาวาส พุทธาวาสอย่างเป็นระบบ 3. ภาวะผู้นำในการประยุกต์ใช้หลักทฤษฎีปาปนิกรรม ในการบริหารจัดการคณะสงฆ์ พบว่า ด้านการปกครอง เป็นผู้มีวิสัยทัศน์ในการกำหนดนโยบาย ในการปกครองที่มีรูปแบบและวิธีการทำงานที่แน่นอนและชัดเจน มีการกระจายอำนาจการปกครอง การสร้างค่านิยมที่ดี การส่งเสริมท้องถิ่นให้เข้มแข็ง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและการสนับสนุนการทำงานเป็นทีม การมีความยุติธรรมในการแก้ไขอิกรณี โดยมุ่งเพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย มีความเป็นเอกภาพ มีประสิทธิภาพในการทำงานและก่อให้เกิดความสามัคคีของหมู่คณะ เป็นที่ยอมรับของผู้ใต้บังคับบัญชา ด้านศาสนศึกษา เป็นผู้ส่งเสริมสนับสนุนให้พระภิกษุและสามเณรได้มีความรู้อย่างแตกฉานเพื่อที่จะได้อบรมสั่งสอนผู้อื่นได้ จึงได้มีการสนับสนุนการศึกษาของคณะสงฆ์ทั้งด้านภาคปริยัติธรรม คือบาลีและนักธรรมและในระดับอุดมศึกษาและหลักสูตรพัฒนาพระสังฆาธิการ ด้านการเผยแผ่ ได้มีการจัดตั้งศูนย์เผยแผ่พระพุทธศาสนา โครงการครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ซึ่งเน้นการเผยแผ่เชิงรุกและได้สร้างแรงบันดาลใจให้แก่เจ้าคณะพระสังฆาธิการ พระภิกษุสามเณรในเขตปกครองจังหวัดกำแพงเพชรให้มีความสามารถในการสื่อสารและเทคนิควิธีการในการเผยแผ่คำสอนของพระพุทธเจ้า ด้านการศึกษาสงเคราะห์ สนับสนุนการศึกษาสำหรับเด็ก เยาวชนและประชาชนทั่วไปให้มีโอกาสได้ศึกษาพระพุทธศาสนาเพิ่มเติมเพื่อคุณภาพประสิทธิภาพในการดำเนินชีวิตอันจะเป็นการช่วยรักษาความมั่นคงของชาติและยังทำให้พระภิกษุสามเณรมีโอกาสได้ใช้ความรู้ความสามารถจากที่ได้ศึกษานำมาอบรมสั่งสอนแก่เด็ก เยาวชนและประชาชน ด้านการสาธารณูปการ มีนโยบายให้คณะสงฆ์ดูแลรักษาและพัฒนาศาสนสมบัติ รวมถึงอนุรักษ์โบราณสถานและจัดทำแผนพัฒนาวัดอย่างเป็นระบบ ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ได้ส่งเสริมกิจการสาธารณะประโยชน์ เช่น โครงการวัดช่วยวัด โครงการส่งเงินสมทบทุนมูลนิธิต่าง ๆ รวมทั้งความสำคัญในการอนุรักษ์ศาสนสถานไว้ให้ชนรุ่นหลังด้วย²⁵

²⁵พระครูสิทธิวิจิตรโสภิต (ประสิทธิ์ สมมาปณฺโณ), “ภาวะผู้นำในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระธรรมภานพิลาส (อดุลย์ อมโร)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2558, 266 หน้า.

สุภางค์พิมพ์ คล้ายธานี ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาภาวะผู้นำในการสื่อสารตามแนวทางพระพุทธศาสนา” ผลวิจัยพบว่า ภาวะผู้นำทางการสื่อสารมีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ด้าน คือ 1. ความสามารถในการส่งสาร 2. ความสามารถในการรับสารและ 3. ความสามารถในการตอบสนอง ภาวะผู้นำทางการสื่อสารที่จะเกิดประสิทธิภาพประสิทธิผลนั้น ผู้บริหารควรยึดถือหรือประยุกต์ใช้หลักสัจจวาที หรือการพูดความจริงมาเป็นอันดับแรก ส่วนลำดับที่รองลงมานอกจากจะพูดแต่ความจริงแล้ว ผู้บริหารจะต้องพูดในสิ่งที่เป็นจริงหรือพูดอยู่บนพื้นฐานแห่งความเป็นจริง พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์ หรือก่อประโยชน์ไม่ใช้การพูดไร้สาระ ขณะเดียวกันก็ต้องพึงระวังว่าจะต้องพูดด้วยความเป็นธรรม โดยอยู่บนบรรทัดฐานแห่งจรรยาบรรณ และสิ่งที่ไม่ควรละเลยก็คือการพูดที่ต้องอาศัยจังหวะเวลาหรือกาลเทศะที่เหมาะสมจึงจะทำให้ทักษะทางการสื่อสารประสิทธิผลและมีส่วนสนับสนุนส่งเสริมให้ภาวะผู้นำของผู้บริหารเป็นที่ยอมรับมากขึ้น²⁶

พระจันทนาฤทธิ์ กุลานุกรขิโต (กิม) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ อำเภอแม่वंก จัหวัดนครสวรรค์” ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์มีความคิดเห็นภาวะผู้นำการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ อำเภอแม่वंก จัหวัดนครสวรรค์ โดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาในแต่ละด้านคือด้านมิติมุ่งคน ด้านมิติมุ่งงานและด้านมิติมุ่งประสิทธิผล พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน ปัญหาและอุปสรรคต่อภาวะผู้นำการบริหารจัดการ พบว่า ความประพฤติของพระภิกษุสามเณรบ้างรูปไม่เรียบร้อยไม่ค่อยอยู่ในกฎระเบียบ อยากให้มีทุนการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนและขาดสถานที่ในการรับเยาวชนเข้ามาอบรม ข้อเสนอแนะต่อภาวะผู้นำการบริหารจัดการควรจัดประชุมพระภิกษุสามเณรเพื่อชี้แจงกฎระเบียบตามมติมหาเถรสมาคมเพื่ออบรมสั่งสอนด้านวัตรปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยและควรจัดให้มีการเรียนการสอนนักเรียน และบาลีอย่างทั่วถึงพร้อมจัดหาทุนการศึกษาให้แก่พระภิกษุสามเณรที่เรียนนักเรียนและบาลี²⁷

พระกฤษฎา สุทธิโก (สารนอก) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำตามหลักสัปปุริสธรรมของพระราชวชิรเมธี ดร. (วีระ วรบุญโณ)” ผลการวิจัยพบว่า 1. จากการศึกษาวิเคราะห์ผู้นำ หมายถึงบุคคลที่ได้รับการยอมรับจากผู้อื่นทั้งภายในและภายนอกองค์กร เป็นบุคคลที่สามารถกำหนดทิศทางความอยู่รอดขององค์กรและเป็นผู้ประสานงานให้กิจกรรมต่าง ๆ ในองค์กรดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพตามเป้าหมายและวิสัยทัศน์ที่กำหนดไว้

²⁶สุภางค์พิมพ์ คล้ายธานี, “การพัฒนาภาวะผู้นำในการสื่อสารตามแนวทางพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2558, 255 หน้า.

²⁷พระจันทนาฤทธิ์ กุลานุกรขิโต (กิม), “ภาวะผู้นำการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ อำเภอแม่वंก จัหวัดนครสวรรค์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2559, 220 หน้า.

2. การวิเคราะห์ภาวะผู้นำตามหลักสัปปริสธรรมของพระราชาชาวมณี, ดร. (วีระ วรรณโณ) ด้านธัมมัญญา พบว่า เป็นผู้นำที่รู้จักเหตุหรือหลักการและรู้ถึงวิธีการที่จะบรรลุถึงเป้าหมายว่าจะมีส่วนสนับสนุนส่งเสริมให้สังคมนี้เกิดความเจริญได้อย่างไร ด้านอรรถัญญา เป็นผู้ที่รู้จักจุดมุ่งหมาย รู้เป้าหมายของการทำงานและลงมือปฏิบัติอย่างมีเป้าหมาย ด้านอรรถัญญา รู้ว่าอยู่ในฐานะใดมีความรู้ความสามารถและปัญญา ด้านมัตตัญญา รู้จักประมาณคือความเหมาะสมพอดีจะทำกิจการพอดีกับความรู้ความสามารถ ฐานะหน้าที่ของตน ด้านกาลัญญา เป็นผู้นำที่รู้จักกาลเวลาและใช้เวลาเป็นเงื่อนไขให้เกิดความสอดคล้องกับการดำเนินงาน ด้านปริสัญญญา เป็นผู้นำที่รู้จักชุมชนหรือสังคมและสามารถเข้าถึงชุมชนและสังคมได้ ด้านบุคคลปริปัญญา การเป็นผู้นำที่รู้จักบุคคล รู้จักความแตกต่างของบุคคลในสังคมและมอบหมายงานให้แก่บุคคลที่มีความถนัดมีความสามารถในด้านนั้น ๆ

3. การประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำตามหลักสัปปริสธรรมของพระราชาชาวมณี, ดร. (วีระ วรรณโณ) ด้านธัมมัญญา พบว่า ท่านยึดหลักการปกครองคณะสงฆ์อย่างเป็นขั้นตอน เป็นผู้ทรงไว้ผู้ทรงไว้ซึ่งหลักการแห่งพระธรรมวินัย รู้กฎระเบียบการบริหารงานคณะสงฆ์ ด้านอรรถัญญา การรู้จักผล ท่านมีจุดหมายหรือเป้าหมายในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ บริหาร กิจการคณะสงฆ์โดยยึดผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก ได้นำผลที่มีการคิดจากโครงการต่าง ๆ มาพัฒนากิจการคณะสงฆ์ ด้านอรรถัญญา การรู้ตน ท่านเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในการบริหาร กิจการคณะ สงฆ์ เป็นผู้ที่มีจิตใจโอบอ้อมอารีและมีความเสียสละ วางตนเหมาะสมกับฐานะภาวะผู้นำ ด้านมัตตัญญา การรู้ประมาณ ท่านได้บริหารงบประมาณอย่างคุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุด รู้จัก พอประมาณในการยินดีปัจจัยสี่ใช้เสนาสนะให้พอสมควรแก่สมณะสารูป ด้านกาลัญญา ท่านเป็นผู้รู้ จักการบริหารงานเวลาหรือวางแผนในการบริหาร เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ทันต่อเหตุการณ์และเวลา บริหารจัดการเวลาให้สมควรแก่งานและสถานที่ ด้านปริสัญญญา การรู้จักชุมชน ท่านเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับทุกคนและทุกองค์กร ให้ความสำคัญกับประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว สามารถนำความสงบสุขมาสู่สังคมโดยอาศัยหลักธรรม ด้านบุคคลปริปัญญา การรู้จักบุคคล ท่านแต่งตั้งบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งในการบริหารงานได้อย่างเหมาะสม มีการสรรเสริญบุคคลที่ควรสรรเสริญให้เป็นที่ยอมรับ มีการพัฒนาทรัพยากรบุคคลให้มีความรู้ตามความเหมาะสม²⁸

แพงเมือง มโนจิตร ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ภาวะผู้นำของพุทธทาสภิกขุ (พระธรรมโกศาจารย์)” ผลการวิจัยพบว่า ทฤษฎีภาวะผู้นำทั่วไปและในพระพุทธศาสนา พบว่า ภาวะผู้นำทางสังคมทั่วไป ภาวะผู้นำเป็นกระบวนการของอิทธิพลที่ผู้นำหรือผู้ที่มีภาวะผู้นำเป็นผู้ชักนำ จูงใจ ชี้นำ ใช้อิทธิพลหรืออำนาจที่มีอยู่ในรูปแบบต่าง ๆ กระตุ้นหรือชี้นำให้เพื่อน

²⁸พระภิกษุ สุทธิโก (สารนอก), “ภาวะผู้นำตามหลักสัปปริสธรรมของพระราชาชาวมณี, ดร. (วีระ วรรณโณ)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2559, 186 หน้า.

ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาให้ยินดี เต็มใจ พร้อมใจ ในการกระทำการให้มีความกระตือรือร้นหรือร่วมดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่ผู้นำต้องการให้มีพฤติกรรมไปในทิศทางในการทำงานหรือดำเนินกิจกรรมที่ผู้นำนั้นรับผิดชอบหรือตามที่ผู้นำนั้นต้องการ ส่วนภาวะผู้นำทางพระพุทธศาสนาภาวะผู้นำต้องประกอบด้วยภาวะ 2 ประการ คือ 1. ภาวะทางด้านจิตใจที่ต้องมีคุณธรรมอันสูงเหนือกว่าผู้อื่นที่สุดคือหมดจากกิเลสตั้งแต่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า 2. ภาวะลักษณะทางกายภาพหรือบุคลิกภาพของผู้นำชาวพุทธต้องประกอบด้วยมหาปุริสลักษณะ ที่ประสานความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นผู้นำและศาสนาให้เกิดสันติภาพ²⁹

พระครูปลัดชาติชาย ญาณโสภโณ (ขุมเงิน) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทภาวะผู้นำของพระเทพปริยัติ (สะอาด ขนดีโก) เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่” ผลการวิจัยพบว่า ท่านใช้หลักภาวะผู้นำที่ดี กล่าวคือ รู้จักการใช้หลักอริปไตย 3 หลักพรหมวิหาร 4 ในด้านการปกครองการใช้หลักสังคหวัตถุ 4 ในด้านการศึกษาสงเคราะห์ สาธารณสงเคราะห์ และการสาธารณูปการเป็นหลักพละ 5 ในด้านการศึกษาและการเผยแผ่ นอกจากนั้นยังได้ใช้หลักธรรมคือ สาราณียธรรม 6 ที่สนับสนุนภาวะผู้นำในด้านการปกครอง ส่งผลให้เกิดความเสมอภาคในองค์กร การใช้หลักทศ 6 ในด้านการปกครอง การศึกษาและการเผยแผ่ ทำให้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อผู้ใต้บังคับบัญชา การใช้หลักอภิปรินิยธรรม 7 ในด้านการปกครองส่งผลให้การบริหารคนและงานของคณะสงฆ์มีความสะดวกราบรื่น การใช้หลักสัปปุริสธรรม 7 เป็นการบูรณาการความรู้ ศักยภาพ และความฉลาดในการบริหารอย่างมีมืออาชีพเพื่อประโยชน์ขององค์กร บทบาทภาวะผู้นำด้านการปกครอง พบว่า ท่านเป็นผู้มีแบบอย่างที่ดีแก่พระสังฆาธิการทุกระดับและสามารถที่จะอบรมให้ คำแนะนำปัญหาต่าง ๆ ให้แก่คณะสงฆ์ได้ศึกษาหาความรู้ในทุก ๆ ด้านไม่เจาะจงด้านใดด้านหนึ่ง การให้ความเคารพตามกฎระเบียบในฐานะผู้บังคับบัญชาสูงสุดในจังหวัดได้เป็นอย่างดีอีกทั้งท่านยังใช้หลักอริปไตย 3 หลักพรหมวิหารธรรม สาราณียธรรม อภิปรินิยธรรม มาเป็นหลักในการปกครองทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาในการปกครองควบคุมดูแลในฐานะเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ทำให้จังหวัดเชียงใหม่สงบไม่มีปัญหาเลยนอกจากนั้นยังพบว่าในภารกิจ 6 ด้านนั้นท่านมีภาวะผู้นำที่สามารถพัฒนาสังคมและองค์กรสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่ได้ดีกล่าวคือท่านมีภาวะผู้นำที่ดีสามด้านได้แก่ ด้านวัตถุ ท่านสงเคราะห์แก่วัดต่าง ๆ ในเขตปกครอง ด้านจิตใจ ท่านปลูกฝังศีลธรรมและจริยธรรมแก่พุทธศาสนิกชน ด้านสังคม ท่านประชุมปรึกษาหารือกับคณะสงฆ์และส่งเสริมกิจกรรมฝ่ายคฤหัสถ์อยู่เสมอทำให้ศาสนกิจสำเร็จลุล่วงได้ด้วยดีเป็นที่เคารพรักของผู้ใต้บังคับบัญชาและก่อให้เกิดสัทธาปสาทะแก่พุทธศาสนิกชน ปัจจัยหนึ่งที่

²⁹แพงเมือง มโนจิตร, “การศึกษาวิเคราะห์ภาวะผู้นำของพุทธทาสภิกขุ (พระธรรมโกศาจารย์)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2559, 219 หน้า.

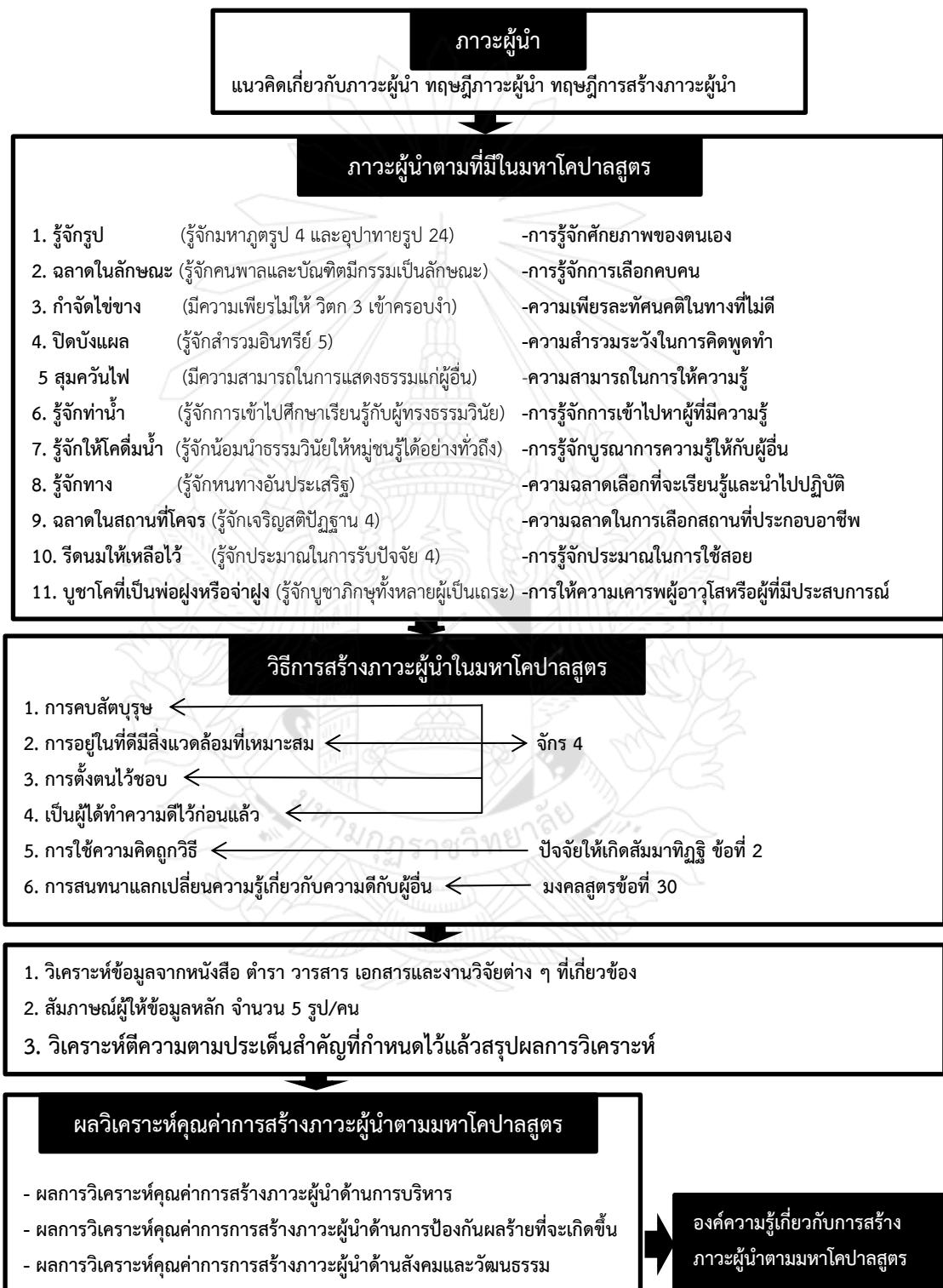
ช่วยเสริมภาวะผู้นำของท่าน คือ ท่านเป็นพระเถระที่มีภูมิรู้ภูมิธรรมและมีตำแหน่งเป็น เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ด้วยนั่นเอง³⁰

สรุปได้ว่า จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคบาลสูตร พบว่า ภาวะผู้นำคือคุณสมบัติของผู้นำที่ดีเช่นสติปัญญา ความดีงาม ความรู้ความสามารถที่ชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานความร่วมมือกันและพากันไปสู่จุดมุ่งหมายที่ดีงาม หลักการสำคัญที่ทำให้เป็นผู้นำที่ดีนั้นประกอบด้วยองค์ประกอบหลายองค์ประกอบ เช่น การรู้จักตนเอง ค้นหาและปรับปรุงตัวเอง ให้รู้จักตัวเอง ให้เกิดความเชี่ยวชาญ เพื่อขึ้นนำองค์กรสู่สิ่งใหม่ ๆ ด้วยความรับผิดชอบ และมีการวางแผนในการดำเนินงานเพื่อให้เป็นแบบอย่างแก่บุคคลากรในองค์กร รวมถึงการเป็นแบบอย่างที่ดีและเข้าถึงบุคคลากรในองค์กรด้วยความเข้าใจ ทำให้สามารถสื่อสารกับบุคคลากรในองค์กรได้ง่าย ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การสื่อความหมายนั้นเป็นกุญแจก้าวไปสู่ความสำเร็จ หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นเป็นเรื่องของเหตุของผล ไม่มีคำว่าบังเอิญ ไม่มีการเกิดขึ้นลอย ๆ โดยการขาดเหตุขาดปัจจัย ต้องมีเหตุผลทั้งนั้น เพราะฉะนั้นเมื่อสร้างเหตุสร้างปัจจัยเช่นไรก็ต้องได้รับผลเช่นนั้น ๆ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไม่เพียงแต่เป็นหลักธรรมที่รักษากาย วาจา ใจ ของผู้ศึกษาและผู้ปฏิบัติเท่านั้น ยังมุ่งที่จะเอื้อประโยชน์ในการแก้ปัญหาต่อส่วนรวมเป็นสำคัญ นั่นคือการวางรากฐานทางจริยธรรมให้แก่สังคมเพื่อพัฒนาชีวิตให้เกิดความสมบูรณ์ได้อย่างมั่นคง

³⁰พระครูปลัดชาติชาย ญาณโสภโณ (ขุมเงิน), “บทบาทภาวะผู้นำของพระเทพปริยัติ (สะอาด ขนดีโก) เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2560, 192 หน้า.

1.7 กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการที่ได้ศึกษาที่ได้จากการรวบรวมข้อมูล จากการรวบรวมเอกสาร หนังสือ ตำรา และการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ พอสรุปได้ดังนี้



ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดการวิจัย

1.8 ค่านิยมศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีศัพท์เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัยเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา ผู้วิจัยได้ให้คำจำกัดความไว้ดังนี้

ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่มีอิทธิพลเหนือทัศนคติและการกระทำของผู้อื่น สามารถชักจูงหรือ ชี้นำบุคคลอื่นให้ปฏิบัติงานให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การสร้าง หมายถึง การก่อหรือการรังสรรค์ทำให้เกิดขึ้น เพื่อให้สำเร็จตามความมุ่งหมาย

การสร้างภาวะผู้นำ หมายถึง การปลูกพลังภาวะผู้นำภายในของตัวบุคคล ให้เป็นพลังแห่งความสำเร็จ ซึ่งมีพลังกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมที่จะบรรลุเป้าหมาย

วิธีการสร้างภาวะผู้นำ หมายถึง วิธีปฏิบัติตามหลักการเป็นขั้นเป็นตอนอย่างมีระบบ โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการสร้างภาวะผู้นำ

ภาวะผู้นำ หมายถึง ศิลปะหรือประสบการณ์ ความสามารถ สติปัญญา วิสัยทัศน์ ความสามารถของบุคคลหนึ่งที่จูงใจหรือใช้อิทธิพลต่อบุคคลอื่นไม่ว่าจะเป็นผู้ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชา ในสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนวยความสะดวกโดยใช้กระบวนการสื่อความหมาย หรือติดต่อ และกันให้ร่วมใจกันกับตน ดำเนินการจนกระทั่งบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้

มหาโคบาลสูตร หมายถึง พระสูตรหนึ่งที่ว่าด้วยองค์แห่งนายโคบาลและของภิกษุ ในคัมภีร์ มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ พระไตรปิฎก เล่มที่ 12 มี 11 ประการ ได้แก่

1. **เป็นผู้รู้จักรูป** หมายถึง ภิกษุในธรรมวินัยนี้รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่คือมหาภูตรูป 4 และนี่คืออุปาทายรูปซึ่งเป็นรูปที่อาศัยมหาภูตรูป 4

2. **เป็นผู้ฉลาดในลักษณะ** หมายถึง ภิกษุในธรรมวินัยนี้รู้ชัดว่า คนพาลมีกรรมเป็นลักษณะ บัณฑิตมีกรรมเป็นลักษณะ

3. **เป็นผู้กำจัดไข้ชาง** หมายถึง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ไม่รับกามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตก ที่เกิดขึ้น ละ บรรเทา ทำให้สิ้นสุดทำให้ถึงความเกิดขึ้นไม่ได้อีกต่อไป

4. **เป็นผู้ปิดบังแผล** หมายถึง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ปฏิบัติเพื่อสำรวมในอินทรีย์ 6

5. **เป็นผู้รู้จักสุมไฟ** หมายถึง ภิกษุในธรรมวินัยนี้สามารถแสดงธรรมที่ฟังมาแล้ว ตามที่เล่าเรียนมาแล้วแก่คนอื่น ๆ โดยพิสดาร

6. **เป็นผู้รู้จักทำน้ำ** หมายถึง ภิกษุในธรรมวินัยนี้เข้าไปหาภิกษุทั้งหลายผู้เป็นพหูสูต ผู้เรียนจบคัมภีร์ทรงธรรม ทรงวินัย

7. เป็นผู้รู้จักดี หมายถึง ศึกษายุทธวิธีนี้ได้ความแปลกปลั่งอิงอรรถ ปลั่งอิงธรรม ได้ประโยชน์ที่ประกอบด้วยธรรมในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้วซึ่งผู้อื่นแสดงอยู่

8. เป็นผู้รู้จักทาง หมายถึง ศึกษายุทธวิธีนี้รู้ปริยวรรคมีองค์ 8 ตามความเป็นจริง

9. เป็นผู้ฉลาดในโคจร หมายถึง ศึกษายุทธวิธีนี้รู้ชัดสติปัฏฐาน 4 ประการ

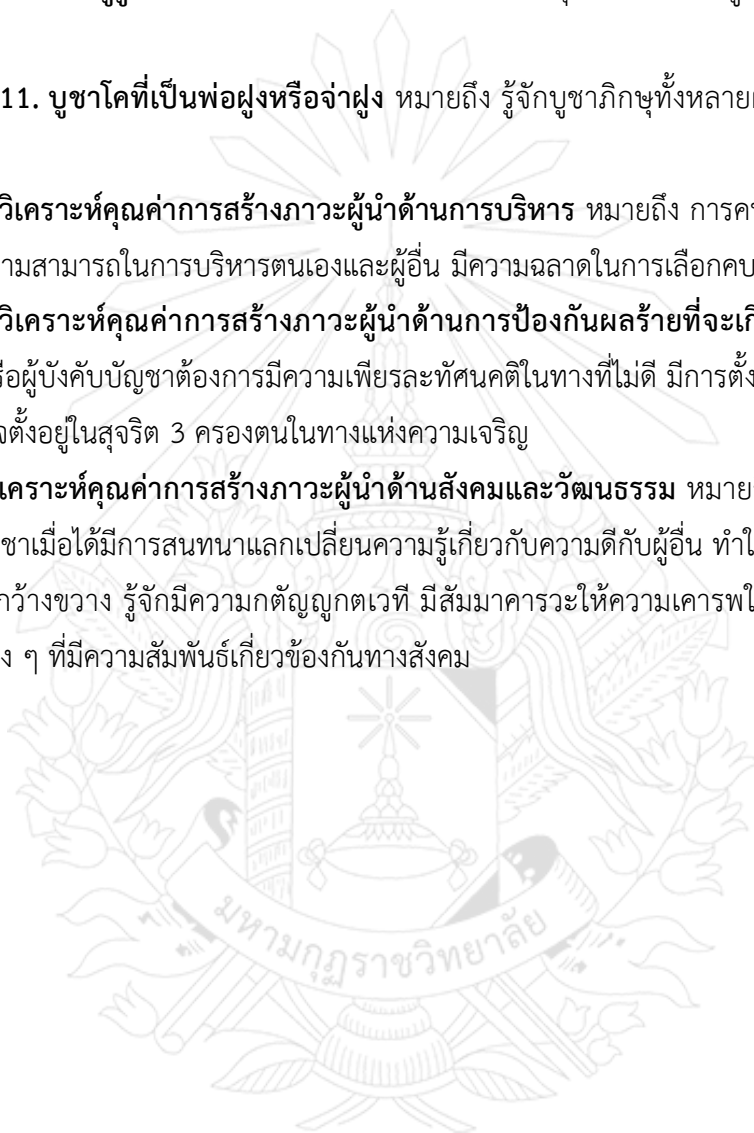
10. เป็นผู้รู้จักรัตนมให้มีส่วนเหลือ หมายถึง ศึกษายุทธวิธีนี้รู้จักประมาณในการรับปัจจัย 4

11. บุกาโคที่เป็นพ่อฝูงหรือจำฝูง หมายถึง รู้จักบุกาบุกาทั้งหลายผู้เป็นเถระ ทรงธรรมวินัย

วิเคราะห์คุณค่าการสร้างภาวะผู้นำด้านการบริหาร หมายถึง การคบสัตบุรุษ ทำให้เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการบริหารตนเองและผู้อื่น มีความฉลาดในการเลือกคบคน

วิเคราะห์คุณค่าการสร้างภาวะผู้นำด้านการป้องกันผลร้ายที่จะเกิดขึ้น หมายถึง ผู้นำผู้บริหารหรือผู้บังคับบัญชาต้องการมีความเพียรละทิ้งตนคติในทางที่ไม่ดี มีการตั้งตนไว้ชอบ คือ มีกาย วาจาและใจตั้งอยู่ในสุจริต 3 ครองตนในทางแห่งความเจริญ

เคราะห์คุณค่าการสร้างภาวะผู้นำด้านสังคมและวัฒนธรรม หมายถึง ผู้นำผู้บริหารหรือผู้บังคับบัญชาเมื่อได้มีการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับความดีกับผู้อื่น ทำให้มีทัศนคติในทางที่ดี มีความคิดกว้างขวาง รู้จักมีความกตัญญูต่เวทีย มีสัมมาคารวะให้ความเคารพในผู้อาวุโสและบุคคลประเภทต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันทางสังคม



บทที่ 2

ศึกษาภาวะผู้นำ

การวิจัยเรื่อง “การสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคปาลสูตร” ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ เพื่อประกอบและเป็นแนวทางในการศึกษาดังต่อไปนี้

- 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำ
- 2.2 ทฤษฎีภาวะผู้นำ
- 2.3 ความหมายของภาวะผู้นำ
- 2.4 ลักษณะและคุณสมบัติของภาวะผู้นำ
- 2.5 ประเภทของผู้นำและภาวะผู้นำ
- 2.6 วิธีการสร้างภาวะผู้นำ
- 2.7 สรุป

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำ

ปัจจัยที่สำคัญในการบริหารงานต่าง ๆ ให้บรรลุถึงจุดประสงค์ที่ตั้งไว้ นั่นคือ ภาวะผู้นำ ภาวะผู้นำเป็นความสามารถในการนำ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับความสำเร็จของผู้นำ เพราะถ้าผู้นำมีทักษะและประสบการณ์ มีความสามารถรอบรู้ด้านภาวะผู้นำที่เหมาะสม ย่อมทำให้งานสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้นำแนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำมากล่าวไว้เพื่อเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยตามแนวคิดของนักวิชาการทั้งหลาย ดังต่อไปนี้

ดร.พรนพ พุกกะพันธ์ กล่าวไว้ว่า ความเป็นผู้นำนั้นมีความจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้ถึงศิลปะการมีภาวะผู้นำทางการบริหาร เพื่อให้รู้จักซึ่งไปกว่าการรู้จักกฎเกณฑ์ในการติดต่อกับบุคคลอื่น ๆ ศิลปะการเป็นผู้นำทางการบริหาร ประกอบด้วย

1. อำนาจดึงดูดใจที่ผูกใจคน คือ การเป็นผู้มีความทะมัดทะแมงแข็งขัน มีความคล่องแคล่วว่องไว มีความเข้าใจและมองให้ตรงเป้าหมายหรือปัญหาที่เกิดขึ้น เข้มแข็งมีมานะที่จะต่อสู้กับปัญหาทุกรูปแบบ ปราศจากความกลัวในการตัดสินใจชี้ขาดในสิ่งที่ถูกต้อง
2. ขันติ คือ ความอดกลั้น มีความสุขุมรอบคอบ สามารถถอดทอนหรือขมใจที่จะไม่ทำอะไรตามที่เรานึกคิด ซึ่งจะส่งผลในทางลบต่อบุคคลที่เราติดต่oprะสานงานด้วย
3. ความเชื่อมั่นตัวเองในการติดต่อกับผู้อื่น

4. เป็นผู้มีความร่าเริงอารมณ์แจ่มใส
5. การมองโลกในแง่ดี คือ การเปลี่ยนท่าทีอันเป็นศัตรูให้เป็นมิตร
6. การมีปฏิภาณและไหวพริบ คือ ความสามารถในการผูกใจคน ซึ่งมีกฎ 4 ประการสำหรับการใช้ไหวพริบหรือปฏิภาณผูกใจคน คือ

- 1) จงปฏิบัติต่อทุกคนคล้ายกับว่าเขาเป็นนายของเรา
- 2) จงพิจารณาความคิดเห็น ขนบธรรมเนียมและความรังเกียจต่าง ๆ ของผู้อื่น
- 3) จงใช้ถ้อยคำที่หวานระรื่นด้วยเจตนาดี
- 4) มีความรู้สึกอยากเป็นมิตร¹

รองศาสตราจารย์ ดร.รังสรรค์ ประเสริฐศรี ได้กล่าวไว้ว่า หน้าที่ของผู้นำคือบริหารการจัดการ ซึ่งเป็นกระบวนการนำเสนอทรัพยากรการบริหารมาใช้ให้บรรลุวัตถุประสงค์ มีดังนี้

1. การวางแผน ประกอบด้วยกำหนดยุทธศาสตร์เป้าหมายและวิธีการที่จะบรรลุเป้าหมายนั้น
2. การจัดการองค์กร เป็นการออกแบบอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ เพื่อให้บรรลุความสำเร็จในการทำงาน ตลอดจนการสรรหาและการคัดเลือกบุคคลเข้าทำงาน
3. การนำ เป็นกระบวนการที่ทำให้สมาชิกขององค์กรทำงานร่วมกันโดยสอดคล้องกับเป้าหมายขององค์กร ซึ่งต้องอาศัยการสั่งการ ประกอบด้วยการจูงใจและการประสานงานกับพนักงาน
4. การควบคุม ประกอบด้วยการติดตามกิจกรรมและการแก้ไขปรับปรุงงาน
5. การตัดสินใจ ผู้นำจะต้องมีทักษะในการตัดสินใจโดยสามารถพิจารณาโอกาสการประเมินทางเลือก การตัดสินใจ การปฏิบัติและการประเมินผลลัพธ์และการตัดสินใจเลือกทางเลือก ตลอดจนการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้
6. การใช้อิทธิพล ผู้นำนั้นจะมีอำนาจในการชักจูง การพิจารณาถึงความรู้สึกนึกคิดและการชักนำพฤติกรรมของบุคคล
7. การสร้างความสัมพันธ์ ผู้นำนั้นจะต้องมีทักษะในการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับสมาชิกกลุ่มพนักงานและผู้ที่เกี่ยวข้อง
8. การแลกเปลี่ยนข้อมูลสารสนเทศ ผู้นำจะมีบทบาทในการรับข้อมูล ส่งข้อมูล และสื่อสารข้อมูลต่าง ๆ ไปยังผู้ที่เกี่ยวข้อง²

รัตติกรณ์ จงวิศาล ได้กล่าวไว้ถึง แนวคิดภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมของ Heifetz (Heifetz's Perspective on Ethical Leadership) ว่า ภาวะผู้นำเกี่ยวข้องกับการใช้อำนาจหน้าที่ในการช่วยผู้ตามให้จัดการกับค่านิยมที่ขัดแย้งกันที่มาจากสภาพแวดล้อมในการทำงานและวัฒนธรรมทางสังคมที่

¹พรนพ พุกกะพันธ์, *ภาวะผู้นำและการจูงใจ*, อ่างแล้ว, หน้า 307 - 312.

²รองศาสตราจารย์ ดร.รังสรรค์ ประเสริฐศรี, *ภาวะผู้นำ*, (กรุงเทพมหานคร : ธนัชการพิมพ์, 2544), หน้า 24-26.

มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและเป็นมุมมองทางจริยธรรมผู้นำจะต้องใช้อำนาจในการเปลี่ยนแปลงให้ผู้ตามกล้าเผชิญหน้ากับปัญหา โดยผู้นำควรช่วยจัดสภาพแวดล้อมที่สนับสนุนให้เกิดความไว้วางใจ การดูแลเอาใจใส่และความเห็นอกเห็นใจ ภายในสภาพแวดล้อมที่สนับสนุนนั้นจะทำให้ผู้ตามรู้สึกปลอดภัยกล้าที่จะเผชิญหน้าและจัดการกับปัญหาที่ยากได้ โดยเฉพาะผู้นำควรใช้อำนาจตามหน้าที่เพื่อทำให้พนักงานตั้งใจเผชิญกับปัญหา แสดงพฤติกรรมเหมือนกับกำลังทดสอบความจริงโดยใช้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการและจำกัดกรอบปัญหา จัดการความคิดเห็นที่ขัดแย้งและเอื้ออำนวยในการตัดสินใจ หน้าที่ของผู้นำคือช่วยให้ผู้ตามในการต่อสู้ดิ้นรนกับการเปลี่ยนแปลงและการเติบโตของบุคคล³

สัมฤทธิ์ กางเพ็ง ได้กล่าวไว้ว่า ความสอดคล้องตามกรอบแนวคิด สามารถจัดกลุ่มนิยามแนวคิดได้ 6 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มแรก ได้ให้ความสำคัญกับคุณลักษณะ มองว่าผู้นำแต่ละคนมีคุณลักษณะพิเศษแตกต่างจากคนทั่วไปที่ส่วนใหญ่สืบเชื้อสายกันมาเป็นลักษณะทางกายภาพสังคมและลักษณะเฉพาะของบุคลิกภาพ ซึ่งสืบทอดในตัวผู้นำ เช่น ลักษณะท่าทาง สติปัญญา ความเชื่อมั่น ความซื่อสัตย์ การตัดสินใจการเป็นคนเปิดเผยหรือการเข้าสังคม เป็นต้น

กลุ่มที่สอง มุ่งเน้นในเรื่องของความสามารถ กลุ่มนี้มุ่งเน้นที่ความสามารถในการนำ มีแนวคิดที่คนเรามีความสามารถที่แตกต่างกันโดยธรรมชาติ แต่ถ้าได้รับการฝึกฝนหรือพัฒนาความสามารถนั้นก็ทำให้มีความสามารถเป็นผู้นำในการนำในด้านต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี

กลุ่มที่สาม ให้ความสำคัญกับทักษะ จะเน้นที่ขีดความสามารถหรือสมรรถนะของผู้นำ ซึ่งจะแตกต่างจากกลุ่มที่เน้นความสามารถที่ธรรมชาติได้สร้างมาให้แล้วเพียงแต่มีการพัฒนาในด้านนั้น ๆ เพิ่มขึ้นก็จะสามารถเป็นผู้นำในด้านดังกล่าวได้เป็นอย่างดี ในขณะที่กลุ่มนี้มีความเชื่อว่าทุก ๆ คนสามารถพัฒนาขีดความสามารถหรือสมรรถนะตนเองได้ มีความเชื่อว่าทุกคนสามารถพัฒนาทักษะภาวะผู้นำด้วยการฝึกปฏิบัติ การเรียนการสอน การเรียนรู้จากผู้อื่นหรือการเรียนรู้จากประสบการณ์ก็ทำให้เขามีภาวะผู้นำได้

กลุ่มที่สี่ ให้ความสำคัญเกี่ยวกับพฤติกรรม จะให้ความสำคัญเกี่ยวกับบทบาทของผู้นำ ที่ผู้นำปฏิบัติหรือแสดงออกในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่สามารถสังเกตได้ โดยมีตัวร่วมหลักของพฤติกรรมทั่วไปอยู่สองประเภท คือ พฤติกรรมที่ได้จากการทำงานและพฤติกรรมที่ได้จากกระบวนการทำงาน เกิดจากการที่ผู้นำได้ช่วยให้สมาชิกหรือกลุ่มมีความพึงพอใจ

กลุ่มที่ห้า มองภาวะผู้นำเป็นเรื่องความสัมพันธ์ มุ่งความสัมพันธ์ในการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้นำกับผู้ตามมากกว่าคุณลักษณะที่หลากหลายของผู้นำ โดยให้ความสำคัญกับกระบวนการ

³รัตติกรณ์ จงวิศาล, ภาวะผู้นำ : ทฤษฎี การวิจัย และแนวทางสู่การพัฒนา, อ่างแล้ว, หน้า 142.

รวมพลังร่วมกันระหว่างผู้นำและผู้ตามทั้งในเรื่องภาวะผู้นำ อำนาจหน้าที่และอิทธิพล คือความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับผู้ตามที่รวมพลังกันกำหนดภารกิจหรือทิศทางของการปฏิบัติงานที่ทำให้เกิดกิจกรรมหรือการพัฒนาเปลี่ยนแปลงเพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน

กลุ่มสุดท้าย มุ่งไปที่กระบวนการของอิทธิพล มองว่าภาวะผู้นำไม่ใช่การกระทำที่เกิดขึ้นเดี่ยว ๆ หรือการกระทำที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่งที่เฉพาะเจาะจงเท่านั้น แต่เป็นแบบแผนของพฤติกรรมที่เกิดขึ้นแสดงให้เห็นเป็นลำดับขั้นต่อเนื่องกันไปจนบรรลุผลสำเร็จ⁴

เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ ได้กล่าวไว้ว่า การที่ผู้นำมีความสามารถนำผู้อื่นอย่างไรนั้น ย่อมเป็นผลก่อให้เกิดแนวคิดแนวปฏิบัติส่งเสริมสนับสนุนและชี้แนวทางเพื่อความสำเร็จของงาน มีดังนี้

1. การยอมรับ ผู้นำที่ดีนั้นผู้ตามจะยอมรับทั้งในตัวผู้นำและการเป็นผู้นำหรือภาวะผู้นำ นั่นคือผู้ตามยอมรับทั้งเป้าหมายและวิธีการบรรลุเป้าหมาย

2. ความพอใจในการทำงาน การที่บุคคลทำงานตามเป้าหมายและ วิธีการบรรลุเป้าหมายที่ตนเองยอมรับยอมทำงานด้วยความสบายใจมีความพอใจในการทำงานการที่บุคคลมีความรู้ ความสามารถและมีความพอใจในการทำงานยอมทำให้การทำงานมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นและการทำงานที่มีประสิทธิ ภาพย่อมนำไปสู่ความสำเร็จของงาน

3. ขวัญและกำลังใจ การนำของผู้นำที่ดีสมาชิกในองค์การย่อมมีขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานและใช้ความพยายามเพิ่มมากขึ้นมากกว่าเดิมในการทำงาน นำไปสู่ความสำเร็จของงานได้ง่ายขึ้น

4. กระตุ้นแรงจูงใจ ผู้นำที่ดีนั้นต้องยกระดับของแรงจูงใจที่ทำงานเพื่อตนเองไปสู่ระดับของการทำงานเพื่อกลุ่มหรือเพื่อองค์การ การที่สมาชิกขององค์การมีแรงจูงใจมากขึ้นและมีระดับของแรงจูงใจสูงขึ้น ย่อมนำไปสู่ความสำเร็จของงานในที่สุด

5. การเป็นแหล่งวิทยาการ ผู้นำที่ดีย่อมมีความรู้ ความรอบรู้ ประสบการณ์และความเชี่ยวชาญเฉพาะ เมื่อผู้นำสามารถเป็นแหล่งวิทยาการได้เป็นอย่างดี ย่อมสามารถช่วยแก้หรือลดปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงาน นำไปสู่ความสำเร็จ⁵

สรุปได้ว่า ความเป็นผู้นำนั้นมีความจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้ถึงศิลปะการมีภาวะผู้นำทางการบริหาร ต้องมีความรู้ความสามารถมีทักษะการเป็นผู้นำ มีวิสัยทัศน์ การวางแผนและการจัดการองค์กร สร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับสมาชิก กลุ่ม ผู้ใต้บังคับบัญชาและผู้ที่เกี่ยวข้อง สามารถกระตุ้นแรงจูงใจให้สมาชิกขององค์กรทำงานร่วมกันโดยสอดคล้องกับเป้าหมายองค์กรที่กำหนดไว้

⁴สัมฤทธิ์ กางเพ็ง, ภาวะผู้นำเชิงวิสัยทัศน์ : แนวคิด ทฤษฎี และกรณีศึกษา, (ขอนแก่น : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อภิชาติการพิมพ์, 2557), หน้า 3-5.

⁵เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์, “ภาวะผู้นำ” ในประมวลสาระชุดวิชาประสบการณ์วิชาชีพมหาบัณฑิตบริหารการศึกษาหน่วยที่ 1-5, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2538), หน้า 77-80.

2.2 ทฤษฎีภาวะผู้นำ

จากแนวคิดภาวะผู้นำดังที่ได้กล่าวมานักวิชาการยังได้เสนอทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ โดยพิจารณาจากปัจจัยสำคัญและจุดเน้นที่แตกต่างกัน แม้นักวิชาการจะให้ทัศนะแตกต่างกันในระยะการพัฒนา แต่เมื่อพิจารณาในรายละเอียดจะมีความสอดคล้องกัน แนวคิดและทฤษฎีภาวะผู้นำมีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นจำนวนมาก ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยจะขอนำเสนอทฤษฎีเป็น 5 กลุ่ม จากนักวิชาการที่ได้รวบรวมไว้และคิดว่าน่าจะเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยครั้งนี้ ดังต่อไปนี้

1. ทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงคุณลักษณะ

ทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงคุณลักษณะ มีความเชื่อว่าคนบางคนเกิดมาเพื่อเป็นผู้นำและมีลักษณะที่สำคัญที่ทำให้ผู้นำแต่ละคนมีความแตกต่างจากบุคคลอื่น จนกล่าวได้ว่าคุณลักษณะของผู้นำเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นความดีหรือลักษณะประจำตัวที่แสดงออกมาเป็นพฤติกรรม อุปนิสัยให้ผู้อื่นเห็น ซึ่งมีแนวคิดมาจากทฤษฎีมหาบุรุษของกรีกโรมันโบราณ ที่มีความเชื่อว่าภาวะผู้นำเกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ หรือโดยกำเนิดไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้แต่สามารถพัฒนาขึ้นได้ ลักษณะผู้นำที่ดีและมีประสิทธิภาพสูง ทั้งทางด้านบุคลิกภาพ ด้านสังคมและด้านสติปัญญา ซึ่งคุณลักษณะสำคัญของคนเป็นผู้นำ เช่น ความมีพลังและความทะเยอทะยาน ความปรารถนาที่จะนำผู้อื่น ความซื่อสัตย์มีจริยธรรมยึดมั่นหลักการ ความเชื่อมั่นในตนเอง มีความเฉลียวฉลาดและความรอบรู้ในงาน เช่น นาโปเลียน พ็อซุนรามคำแหงมหาราช สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นต้น⁶

นอกจากนี้งานวิจัยของ เอ็ดวิน ไกเซลลี (Edwin Ghiselli) พบว่า คุณลักษณะที่มีความสำคัญต่อการเป็นผู้นำที่มีประสิทธิภาพ ประกอบไปด้วย

- 1) ความสามารถในการบังคับบัญชา คือ ผู้นำสามารถปฏิบัติหน้าที่การจัดการขั้นพื้นฐานทั้ง 4 อย่าง ได้แก่ ความฉลาด วุฒิภาวะทางสังคม แรงขับเคลื่อนความสำเร็จ และทัศนคติเกี่ยวกับมนุษยสัมพันธ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำและการควบคุมผู้ตามให้ปฏิบัติงานเพื่อบรรลุเป้าหมายขององค์กร
- 2) ความต้องการในการบรรลุเป้าหมาย คือ ผู้นำมุ่งเน้นที่จะค้นหาความก้าวหน้าในอาชีพการทำงานและต้องการประสบความสำเร็จ
- 3) ความฉลาด คือ ผู้นำมีความคิด มีความสามารถในการทำงานกล้าที่จะตัดสินใจ
- 4) การกล้าตัดสินใจ คือ ผู้นำที่กล้าตัดสินใจบนพื้นฐานของข้อมูลและความเหมาะสม
- 5) ความแน่นอน คือ ผู้นำที่มีความหนักแน่นทางอารมณ์ สร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้ตาม

⁶สัมฤทธิ์ กางเพ็ง, ภาวะผู้นำเชิงวิสัยทัศน์ : แนวคิด ทฤษฎี และกรณีศึกษา, อ่างแล้ว, หน้า 15.

6) ความคิดริเริ่ม คือ ผู้นำที่คิดค้นหรือหาแนวทางในการทำงานหรือแก้ปัญหาด้วยวิธีการใหม่ ๆ ที่ยังไม่เคยมีใครเคยทำมาก่อน⁷

2. ทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรม

ทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรม มีกำหนดรูปแบบที่แตกต่างกันของผู้นำที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งมีทฤษฎีที่สำคัญด้วยกัน 4 ทฤษฎี ได้แก่

1) ทฤษฎีรูปแบบภาวะผู้นำของมหาวิทยาลัยไอโอวา เป็นรูปแบบภาวะผู้นำคือการผลิตผลงานของคุณลักษณะ ทักษะและพฤติกรรมที่ผู้นำใช้ในการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ตาม

2) ทฤษฎีรูปแบบภาวะผู้นำจากการศึกษาของมหาวิทยาลัยมิชิแกน เป็นรูปแบบของพฤติกรรมการเป็นผู้นำที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพของกลุ่ม โดยระบุถึงรูปแบบของพฤติกรรมไว้ 2 ลักษณะได้แก่

(1) ผู้นำที่มุ่งงาน คือ ผู้นำที่ให้ความสนใจอย่างใกล้ชิดต่องานของผู้ใต้บังคับบัญชา ไม่ใช่ตัวผู้บังคับบัญชา อธิบายถึงหลักเกณฑ์ในการทำงานและสนใจในเรื่องของการปฏิบัติงานถึงแม้ว่าผู้นำจะไม่ได้วางเป้าหมายในการปฏิบัติงานไว้สูงก็ตาม แต่ก็พยายามกดดันให้เกิดขึ้นแก่พนักงาน เพื่อให้ปฏิบัติงานอย่างเต็มกำลัง

(2) ผู้นำมุ่งพนักงานหรือมุ่งคน คือ ผู้นำที่พยายามสร้างกลุ่มทำงานที่มีประสิทธิภาพ และเป้าหมายในการปฏิบัติงานที่สูง สิ่งที่ผู้นำให้ความสนใจคือ คนหรือระบบสังคมในแต่ละแผนก ผู้นำมีเป้าหมายในการปฏิบัติสูงและสื่อเป้าหมายในการทำงานแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาของตน

3) ทฤษฎีรูปแบบภาวะผู้นำจากการศึกษาของมหาวิทยาลัยโอไฮโอ โดยทำการพัฒนาการวิจัยแบบสอบถามเพื่อถามทัศนคติของผู้ใต้บังคับบัญชาที่มีต่อพฤติกรรมของผู้นำทั้งในองค์กรทหารและอุตสาหกรรมทั่วไป โดยมุ่งความสนใจไปที่พฤติกรรมที่สำคัญ 2 ประการเท่านั้น คือ

(1) การนึกถึงจิตใจของผู้อื่นหรือเน้นการสร้างสัมพันธ์ คือ พฤติกรรมของผู้นำที่เน้นคนเป็นสำคัญ ผู้นำที่นึกถึงจิตใจผู้อื่นสูงจะแสดงให้เห็นถึงความเอาใจใส่ต่อสมาชิกในกลุ่ม มีความเข้าอกเข้าใจ ให้ความอบอุ่นและสนใจในการพัฒนาความสัมพันธ์กับผู้ใต้บังคับบัญชา บนพื้นฐานของความไว้วางใจของทั้งสองฝ่าย

(2) การริเริ่มที่โครงสร้างหรือการเน้นโครงสร้างการทำงาน คือ พฤติกรรมของผู้นำที่มุ่งงานเป็นสำคัญ จะกำหนดภาระหน้าที่ความรับผิดชอบแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา กำหนดระยะเวลาในการทำงานและอธิบายถึงสิ่งที่ต้องทำอย่างชัดเจน ผู้นำจะปฏิบัติตนอย่างเชื่อมั่นโดยไม่ถามถึงคำแนะนำหรือความคิดเห็นของผู้ใต้บังคับบัญชา

⁷ชัยเสถียร พรหมศรี, แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ, (กรุงเทพมหานคร : ปัญญาชน, 2557), หน้า

4) Leadership Grid หรือที่เรียกว่า Managerial Grid ถูกพัฒนาขึ้นโดย โรเบิร์ต เบลค และเจน มิวตัน (Blake & Muton) แห่งมหาวิทยาลัยเท็กซัส เป็นวิธีการประเมินพฤติกรรมของผู้นำ จาก 2 ประเด็นด้วยกัน ได้แก่ ความเอาใจใส่ต่อผลผลิตและความเอาใจใส่ต่อบุคคล⁸

3. ทฤษฎีภาวะผู้นำตามสถานการณ์ของฟีลด์เตอร์ (Fielder's Contingency Theory of Leadership) ทฤษฎีของฟีลด์เตอร์สันนิษฐานว่า การโน้มน้าวไปยังรูปแบบการเป็นผู้นำเป็นเรื่องที่เปลี่ยนแปลงเนื่องจากความผันผวนของส่วนประกอบทั้ง 3 อัน ได้แก่

1) ความสัมพันธ์ของผู้นำกับสมาชิก อธิบายถึงคุณภาพของความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับผู้ตามรวมถึงระดับของความชอบ ความเคารพ การให้เกียรติกัน เชื่อถือกันและความไว้วางใจระหว่างผู้นำกับผู้ตาม

2) โครงสร้างงาน อธิบายถึงขอบเขตที่ว่างงานได้รับการกำหนดและมาตรฐานอย่างชัดเจน เมื่อโครงสร้างของงานสูงงานสามารถที่จะทำนายหรือพยากรณ์ได้และวางแผนได้

3) ตำแหน่งและอำนาจ อธิบายถึงอำนาจหน้าที่ที่เป็นทางการของผู้นำสถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับตำแหน่ง อำนาจในระดับสูงช่วยให้ผู้นำสามารถจ้างบุคลากรและให้รางวัลหรือลงโทษบุคลากรได้โดยตรง⁹

4. ทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง

ทฤษฎีนี้มีจุดเริ่มต้นมาจากแนวคิดภาวะผู้นำแบบแลกเปลี่ยนที่มีพื้นฐานมาจากทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคม โดยเน้นการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างผู้นำกับผู้ตาม ต่างฝ่ายต่างอำนวยความสะดวกซึ่งกันและกันและต่างฝ่ายต่างได้ประโยชน์ตอบแทนประกอบด้วยลักษณะที่สำคัญ 2 ประการ คือ

1) การให้รางวัลตามสถานการณ์

2) การบริหารงานแบบวางเฉย ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

(1) ผู้นำแบบแลกเปลี่ยนเชิงรุก

(2) ผู้นำแบบแลกเปลี่ยนเชิงรับ

โดยพฤติกรรมผู้นำสร้างความเปลี่ยนแปลง มีดังนี้ คือ

การมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ เป็นพฤติกรรมผู้นำที่มีบทบาทและลักษณะการกระทำที่เป็นตัวอย่างที่ดี เป็นแบบอย่างที่ดี

การสร้างแรงบันดาลใจ เป็นพฤติกรรมที่ผู้นำสามารถที่จะสื่อสารกับผู้ตาม เพื่อให้ผู้ตามทราบถึงวิสัยทัศน์ พันธกิจ ความคาดหวังที่สูงของผู้นำที่มีต่อผู้ตาม

⁸เรื่องเดียวกัน, หน้า 74-79.

⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า 84.

การกระตุ้นทางปัญญา เป็นพฤติกรรมที่ผู้นำกระตุ้นให้ผู้ตามรู้จักใช้ความคิด พยายามริเริ่มสร้างสรรค์นวัตกรรมและสร้างความท้าทาย โดยพฤติกรรมของผู้นำจะพยายามตั้งคำถามที่ทวนกระแสต่อความเชื่อ ค่านิยมแบบเก่าของผู้ตามและทดลองนำปัญหาเก่าที่เคยเกิดขึ้นไปใช้กับวิธีการแก้ปัญหาแบบใหม่ ซึ่งผู้นำจะเป็นผู้ที่ให้การสนับสนุนผู้ตามและคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล เป็นพฤติกรรมของผู้นำที่เข้าใจและปฏิบัติต่อผู้ตามแตกต่างกันตามความต้องการและความสามารถที่แตกต่างกันของผู้ตามแต่ละคน

5. ทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงบูรณาการ

ในสภาวะการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในทุก ๆ ด้านที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน การบริหารไม่ว่าจะเป็นในภาครัฐ ภาคเอกชน บริษัท ห้างร้าน รวมทั้งการบริหารการศึกษา ผู้บริหารในฐานะผู้นำต่างมีภาระหน้าที่ ที่สำคัญที่ต้องบริหารจัดการองค์กรของตนให้ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นผู้บริหารต้องมีความเป็นผู้นำหรือมีภาวะผู้นำที่สอดคล้องเหมาะสมกับสถานการณ์ต่าง ๆ และมีความพร้อมด้วยคุณสมบัติหลายอย่าง เช่น ความรับผิดชอบ ความรู้ ความสามารถ ทักษะ ความคิดสร้างสรรค์ อดทน รวมทั้งมีคุณลักษณะที่เหมาะสมเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการบริหารที่มีประสิทธิผลและสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่หน่วยงานหรือองค์กร

ภาวะผู้นำที่มีประสิทธิผล มีความสำคัญเพราะทำให้การบริหารงานภายในองค์กรบรรลุตามเป้าหมายที่ตั้งไว้โดยที่ผู้นำกับผู้ตามมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ส่งผลให้เกิดความร่วมมือ ความสามัคคีในองค์กร ผู้นำที่ประสบความสำเร็จนั้น ผู้นำต้องมีคุณลักษณะการเป็นผู้นำในการใช้อำนาจในการนำ ใช้ความสามารถแก้ปัญหาในแต่ละสถานการณ์ได้ผ่านไปอย่างราบรื่นและยังต้องมีรูปแบบและพฤติกรรมของผู้นำที่กระตือรือร้นเรียนรู้สิ่งแวดล้อมขององค์กรและมีทักษะทางสังคมที่หลากหลายที่มีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมขององค์กร ต้องการเข้าร่วมปฏิบัติงานและมีส่วนร่วมกับสมาชิกในองค์กร ซึ่งภาวะผู้นำที่สำคัญ ได้แก่

- 1) ความเด็ดเดี่ยว เป็นบุคคลที่มีความมุ่งมั่นในการทำงาน
- 2) มีความอ่อนโยนเห็นอกเห็นใจผู้อื่น ให้ความร่วมมือ อารมณ์ดีและมีความอบอุ่น
- 3) มีการจัดการที่ดี มีความรับผิดชอบ รอบคอบ มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์และเป็นที่พึ่งพาของบุคคลอื่นได้
- 4) มีความมั่นคงในอารมณ์ ซึ่งส่งผลต่อความเชื่อมั่นในตนเอง
- 5) มีความเฉลียวฉลาด มองโลกในแง่ดีและมีความคิดสร้างสรรค์

การบริหารงานที่จะให้ประสบความสำเร็จนั้น ผู้นำหรือผู้บริหารจะต้องผสมผสานบูรณาการ การใช้แนวคิดของภาวะผู้นำเชิงคุณลักษณะ ภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรม ภาวะผู้นำเชิงสถานการณ์ ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง เพื่อใช้เป็นแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของผู้ตามและสามารถพัฒนา

หรือแก้ไขปัญหาที่สลับซับซ้อนขององค์กรได้ ทำให้การบริหารเป็นไปตามวิสัยทัศน์และเป้าหมายที่ตั้งไว้ ทำให้องค์กรมีการเจริญเติบโตและมั่นคงในอนาคต¹⁰

ติน ปรัชญพฤทธิ ได้ทำการศึกษาภาวะผู้นำจากทฤษฎีต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่มากมาย ผู้วิจัยขอแนะนำเสนอทฤษฎีที่ได้รวบรวมไว้ ดังต่อไปนี้ 1. ทฤษฎีผู้ยิ่งใหญ่ ทฤษฎีนี้เชื่อว่าผู้นำมีลักษณะพิเศษบางประการที่ผู้ตามไม่มี คือมีพลังกาย มีพลังสมองและมีพลังศีลธรรมที่สืบเนื่องมาจากพันธุกรรมและสภาพแวดล้อมแต่ละยุคแต่ละสมัย

2. ทฤษฎีสภาพแวดล้อม ทฤษฎีนี้เชื่อว่าผู้ที่จะก้าวขึ้นสู่ความเป็นผู้นำได้นั้น ขึ้นอยู่กับความสามารถในหน้าที่และความชำนาญในขณะนั้นว่ามีความสามารถแก้ไขสถานการณ์ต่าง ๆ ในยามวิกฤตได้

3. ทฤษฎีบุคคลสถานการณ์ ทฤษฎีนี้ได้นำเอาทฤษฎีสองทฤษฎีข้างต้นมารวมกัน คือ ภาวะผู้นำจะสืบเนื่องมาจากลักษณะพิเศษของผู้นำเองและสถานการณ์ที่อยู่รอบตัวของผู้นำ ปัจจัยสำคัญที่นักทฤษฎีกลุ่มนี้ให้ความสนใจเป็นพิเศษ คือสถานการณ์ปฏิบัติกิจวัตรที่ตอบสนองการรับรู้และพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มของผู้นำและผู้ตาม

4. ทฤษฎีปฏิกริยาโต้ตอบความคาดหวัง ทฤษฎีนี้เชื่อว่าภาวะผู้นำเกิดจากปฏิกริยาโต้ตอบและความคาดหวังระหว่างสมาชิกในกลุ่มฉะนั้นผู้ที่จะก้าวเข้าสู่ตำแหน่งผู้นำได้ต้องมีความคิดริเริ่ม และสามารถดูแลโครงสร้างของปฏิกริยาโต้ตอบของสมาชิกในกลุ่ม เพราะจะต้องสามารถตอบสนองความคาดหวังของสมาชิกในกลุ่มตลอดเวลา

5. ทฤษฎีมนุษยนิยม ทฤษฎีนี้มุ่งที่จะพัฒนาสถาบันให้มีประสิทธิผลและมีความเป็นปึกแผ่น โดยเน้นความสำคัญที่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ พยายามทำให้บุคคลในสถาบันมีความเป็นอิสระเสรี สามารถสนองความต้องการของตนเองและของสถาบันได้

6. ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน ทฤษฎีนี้เชื่อว่าการที่ผู้ตามยินยอมหรือยอมรับผู้นำก็เพราะทั้งสองฝ่ายมีสัญญาที่จะแลกเปลี่ยนประโยชน์ซึ่งกันและกัน กล่าวคือการมีสมาชิกคนใดคนหนึ่งภายในกลุ่มได้รับการยกย่องหรือแต่งตั้งให้เป็นผู้หน้านั้นนอกจากจะทำให้ผู้นั้นมีความรู้สึกรู้ว่าตนได้รับรางวัลและผลประโยชน์นั้นแต่ยังทำให้สมาชิกคนอื่น ๆ มีความพึงพอใจยอมรับผู้นำคนนั้นด้วย ซึ่งถ้าหากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเสียผลประโยชน์หรือฝ่ายหนึ่งละเมิดสัญญา ทั้งสองฝ่ายไม่สามารถอดทนต่อไปได้ ภาวะผู้นำย่อมจะหมดความสำคัญลง¹¹

¹⁰สัมฤทธิ์ กางเพ็ง, ภาวะผู้นำเชิงวิสัยทัศน์ : แนวคิด ทฤษฎี และกรณีศึกษา, อ่างแล้ว, หน้า 19 - 20.

¹¹ติน ปรัชญพฤทธิ, ภาวะผู้นำและการมีส่วนร่วม : เอกสารการสอนชุดวิชาพฤติกรรมมนุษย์ในองค์กร หน่วยที่ 11 มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2527), หน้า 635-637.

ผู้ช่วยศาสตราจารย์.ดร.พัชรา วาณิชวสิน ได้กล่าวไว้ว่า ทฤษฎีภาวะผู้นำในแต่ละยุคสมัยมีการนำเสนอมุมมองที่เกี่ยวกับประสิทธิภาพของผู้นำที่แตกต่างกันไปในแต่ละยุค ซึ่งทฤษฎีภาวะผู้นำสามารถแบ่งตามยุคสมัยได้ ดังนี้

1. ทฤษฎีเกี่ยวกับคุณลักษณะ คือ การมุ่งเน้นคุณลักษณะ โดยในยุคสมัยนี้มีความพยายามที่จะศึกษากลุ่มคุณลักษณะของผู้นำที่สร้างความแตกต่างระหว่างผู้นำกับผู้ตามออกจากกันด้วยความเชื่อว่า คุณลักษณะผู้นำมีความสำคัญและแตกต่างจากคนอื่นที่ไม่ได้เป็นผู้นำ ส่งผลให้คนผู้นั้นเป็นผู้นำที่ดี

2. ทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรม คือ การมุ่งเน้นที่พฤติกรรม โดยในยุคสมัยนี้ได้มีความพยายามที่จะศึกษาพฤติกรรมของผู้นำในระหว่างการนำมาพิจารณาว่าคุณลักษณะของผู้นำ ด้วยความเชื่อว่า พฤติกรรมผู้นำส่งผลต่อประสิทธิภาพของการทำงานสำเร็จ ซึ่งผู้นำแต่ละคนจะแสดงพฤติกรรมการนำที่ต่างกันออกไปหรือเรียกได้ว่า มีสไตล์การนำที่ต่างกันออกไปโดยระบุประเภทพฤติกรรมที่ผู้นำแสดงออกไว้ 2 ประเภท คือ พฤติกรรมที่เน้นงาน พฤติกรรมที่เน้นคน

3. ทฤษฎีเกี่ยวกับสถานการณ์ มุ่งเน้นที่สถานการณ์ โดยในยุคสมัยนี้ได้มีความพยายามที่จะศึกษาพฤติกรรมของผู้นำในแต่ละสถานการณ์ที่มีความแตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับสถานการณ์และผู้ตามด้วยความเชื่อว่า การนำมีความแตกต่างกันในแต่ละสถานการณ์ ซึ่งทฤษฎีจะระบุถึงสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเพื่อตัดสินพฤติกรรมที่เหมาะสมในการนำในสถานการณ์นั้น ๆ

4. ทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำการเปลี่ยนแปลง ที่มุ่งเน้นการเปลี่ยนแปลง โดยในยุคสมัยนี้ได้มีความพยายามที่จะศึกษาผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลงซึ่งคนที่จะเป็นผู้นำได้หรือต้องการจะเป็นผู้นำจะต้องเป็นคนที่มีมองการณ์ไกล มีวิสัยทัศน์ สามารถแปลงวิสัยทัศน์ให้เป็นความจริงและนำไปสู่การปฏิบัติได้

5. แนวคิดใหม่ ๆ ด้านภาวะผู้นำ ที่มีจุดมุ่งเน้นแตกต่างกันออกไป โดยในยุคสมัยนี้ได้มีความพยายามที่จะศึกษาผู้นำในหลาย ๆ มิติที่แตกต่างกันออกไปเช่น ภาวะผู้นำแบบทีม ภาวะผู้นำแบบต่างวัฒนธรรม ภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรม ภาวะผู้นำแบบเสมือน¹²

วาสนา สุขประเสริฐ ได้กล่าวว่า ทฤษฎีผู้นำเกี่ยวกับพฤติกรรมผู้นำมี 2 มิติ คือ ด้านกิจสัมพันธ์และด้านมิตรสัมพันธ์ โดยได้อธิบาย ดังนี้

1. ด้านกิจสัมพันธ์ หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงถึงความเป็นผู้นำกับสมาชิกของกลุ่มและเน้นดำเนินงานให้เป็นระเบียบ ช่องทางการติดต่อสัมพันธ์ให้เป็นไปตามสวยงาม

2. ด้านมิตรสัมพันธ์ หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงความสัมพันธ์การเป็นผู้นำกับสมาชิกของกลุ่ม ในลักษณะการเป็นมิตร เคารพนับถือซึ่งกันและกันจากการที่นักวิชาการได้เสนอแนวคิด ทฤษฎี

¹²ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พัชรา วาณิชวสิน, *การพัฒนาภาวะผู้นำ : จากทฤษฎีสู่แนวปฏิบัติที่ดีและกรณีศึกษา*, (กรุงเทพฯ นคร : สำนักพิมพ์ปัญญาชน, 2560), หน้า 16-20.

ภาวะผู้นำต่าง ๆ ไม่ว่าจะเกิดขึ้นโดยคุณลักษณะส่วนตัวหรือสถานการณ์ใด ๆ จุดมุ่งหมาย คือต้องการให้เกิดการยอมรับของผู้ตาม เพื่อนำไปสู่ความสำเร็จของความต้องการของผู้นำ

ฉะนั้นผู้นำจึงสรุปได้ว่ามี 2 ประเภท ดังนี้

1. พฤติกรรมที่มุ่งงาน เป็นพฤติกรรมที่มุ่งให้ความสนใจว่าผู้ใต้บังคับบัญชาทำงานได้ดี
2. พฤติกรรมที่ให้ความสนใจแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา เป็นพฤติกรรมที่เน้นให้ความร่วมมือและทำงานกันเป็นทีม¹³

เศวานิต เศษานนท์ ได้กล่าวไว้ว่า การสังเกตจากพฤติกรรมของผู้นำ โดยทำการเปรียบเทียบระหว่างผู้นำที่มีความสามารถพิเศษกับผู้นำที่ไม่มีความสามารถพิเศษ ได้ข้อค้นพบเกี่ยวกับคุณลักษณะและพฤติกรรมของผู้นำที่มีความสามารถพิเศษที่สำคัญ 7 ประการ ดังต่อไปนี้

1. วิสัยทัศน์กว้างไกล คือ ผู้นำที่เห็นความสำคัญในการมีวิสัยทัศน์ ย่อมต้องมีความกล้าในการปรับเปลี่ยน ผู้นำที่ขาดความสามารถพิเศษโดยทั่วไปมักจะทำเพียงให้ได้อยู่ในตำแหน่งเท่านั้นจะคิดปรับเปลี่ยนนั้นเพียงเล็กน้อยเพื่อไม่ให้ถูกตำหนิได้
2. กล้าเสี่ยง คือ ผู้นำที่มีความสามารถพิเศษนั้นจะกล้าเสี่ยงและให้ความสำคัญของการมีส่วนร่วมในความสำเร็จร่วมกัน
3. ใช้กลยุทธ์หลายรูปแบบ คือ ผู้นำที่จะใช้กลยุทธ์วิธีรูปแบบต่าง ๆ ไม่ยึดติดอยู่กับแบบใดแบบหนึ่ง เพื่อให้วิสัยทัศน์ร่วมกันของผู้นำและผู้ตามประสบความสำเร็จ
4. ประเมินสถานการณ์ตลอดเวลา เพื่อจะได้รู้ถึงปัจจัยที่จะสนับสนุนหรือขัดขวางการเสี่ยงในเรื่องนั้น ๆ โดยเฉพาะจะต้องประเมินสถานการณ์ให้มีข้อมูลที่ถูกต้องทันสมัยตลอดเวลา
5. เปลี่ยนความยึดติดของผู้ตาม การเปลี่ยนวิธีการปฏิบัติงานหรือเงื่อนไขการปฏิบัติงานใหม่และกระตุ้นผลักดันให้เป็นไปตามวิสัยทัศน์ใหม่ โดยผู้นำใช้กลยุทธ์วิธีต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นถึงความเชี่ยวชาญของผู้นำในการปฏิบัติงานที่ไม่ยึดติดหรือจำเจด้วยวิธีเดิมและเริ่มจะยอมรับการทำงานที่มีการแสวงหาวิธีทำงานใหม่ที่แตกต่างไป
6. สื่อสารด้วยความมั่นใจ ผู้นำสื่อสารเรื่องราวต่าง ๆ ด้วยความมั่นใจและสามารถแสดงวิธีการที่จะทำให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์และเป้าหมาย
7. ใช้อำนาจส่วนบุคคล ซึ่งได้แก่ อำนาจแห่งความเชี่ยวชาญและอำนาจแห่งความเป็นเพื่อนในการปฏิบัติงานให้เสร็จลุล่วง¹⁴

¹³วาสนา สุขประเสริฐ, “ภาวะผู้นำของผู้บริหารสตรีโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดยโสธร”, ครุศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี), 2547 หน้า 29.

¹⁴เศวานิต เศษานนท์, *ภาวะผู้นำ*, (นครราชสีมา : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา, 2542), หน้า 110-112.

สรุปได้ว่า การบริหารงานที่จะให้ประสบความสำเร็จนั้น ผู้นำหรือผู้บริหารจะต้องผสมผสานด้วยทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงบูรณาการ คือการใช้แนวคิดของภาวะผู้นำเชิงคุณลักษณะ ภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรม ภาวะผู้นำเชิงสถานการณ์ ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง เพื่อใช้เป็นแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของผู้ตามและมีวิสัยทัศน์กว้างไกล กล้าเสี่ยงเปลี่ยนวิธีการปฏิบัติงานหรือเงื่อนไขการทำงานใหม่ กระตุ้นและผลักดันให้เป็นไปตามวิสัยทัศน์ใหม่ โดยผู้นำใช้กลยุทธ์วิธีต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นถึงความเชี่ยวชาญของผู้นำให้สามารถพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาที่สลับซับซ้อนขององค์กรได้ ทำให้การบริหารเป็นไปตามวิสัยทัศน์และเป้าหมายที่ตั้งไว้ ทำให้องค์กรมีการเจริญเติบโตและมั่นคงในอนาคต

2.3 ความหมายของภาวะผู้นำ

ภาวะผู้นำหรือความเป็นผู้นำ มีการกล่าวถึงความหมายจำนวนมากทั้งนักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้วิจัยจึงได้รวบรวมความหมายของภาวะผู้นำจากผู้ทรงคุณวุฒิทั้งหลาย ดังนี้

กวี วงศ์พุ่ม ได้ให้ความหมาย ภาวะผู้นำว่า การที่ผู้นำใช้อิทธิพลในความสัมพันธ์ซึ่งมีอยู่ต่อผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนาจการ โดยใช้กระบวนการติดต่อซึ่งกันและกันเพื่อให้บรรลุตามเป้าหมาย¹⁵

กิติ ตยัคคานนท์ ได้ให้ความหมายว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง ศิลปะหรือความสามารถของบุคคลหนึ่งที่จะจูงใจหรือใช้อิทธิพลต่อบุคคลอื่นไม่ว่าจะเป็นผู้ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนาจการโดยใช้กระบวนการสื่อความหมายหรือติดต่อกันและกันให้ร่วมใจกันกับตน ดำเนินการจนกระทั่งบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ การดำเนินจะเป็นไปในทางที่ดีหรือชั่วก็ได้¹⁶

ชาญชัย อาจินสมาจาร ได้ให้ความหมายไว้ว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง พฤติกรรมส่วนตัวของบุคคลคนหนึ่ง ที่ชักนำกิจกรรมของกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน โดยมีความสามารถในการขับเคลื่อนหรือสร้างอิทธิพลต่อผู้อื่น เพื่อทำให้เป้าประสงค์ของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบรรลุความสำเร็จ¹⁷

ติน ปรัชญพฤทธิ ได้ให้ความหมายไว้ว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง การที่บุคคลหนึ่งใช้กำลังสมอง กำลังกายและกำลังใจเพื่อจูงใจหรือตลใจให้ผู้ตามกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของตนและเพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวม¹⁸

¹⁵กวี วงศ์พุ่ม, *ภาวะผู้นำ*, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมวิชาชีพบัญชี, 2539), หน้า 13.

¹⁶กิติ ตยัคคานนท์, *เทคนิคการสร้างภาวะผู้นำ*, (กรุงเทพมหานคร : เพลวอักษร, 2543), หน้า 22.

¹⁷ชาญชัย อาจินสมาจาร, *ภาวะผู้นำในองค์การ*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์ปัญญาชน), 2550), หน้า 17.

¹⁸ติน ปรัชญพฤทธิ, *ภาวะผู้นำและการมีส่วนร่วมมนุษย์ในองค์การ*, อ่างแล้ว, หน้า 614.

เนตร์พัฒนา ยสวिरาษ ได้ให้ความหมายไว้ว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง บุคคลที่มีความสามารถในการใช้ศิลปะในการจูงใจให้ผู้ใต้บังคับบัญชาหรือผู้อื่น เพื่อให้กิจกรรมการทำงานบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ต้องการด้วยความเต็มใจ¹⁹

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ภาวะผู้นำ หมายถึง คุณสมบัติ เช่น สติปัญญาความดีงาม ความรู้ความสามารถของบุคคล ที่ชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานกันและพากันไปสู่จุดหมายที่ดีงาม²⁰

ยงยุทธ เกษสาคร ได้ให้ความหมายไว้ว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง ศิลปะความสามารถของบุคคลหนึ่งที่จะกระตุ้นจูงใจหรือใช้อิทธิพลต่อบุคคลอื่น โดยใช้กระบวนการสื่อความหมายและการติดต่อซึ่งกันและกันให้เกิดมีใจร่วมกับตนดำเนินการจนกระทั่งบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้²¹

รังสรรค์ ประเสริฐศรี ได้ให้ความหมายว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง พฤติกรรมส่วนตัวของบุคคลคน หนึ่งที่จะชักนำกิจกรรมของกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายร่วมกันหรือเป็นความสัมพันธ์ที่มีอิทธิพลระหว่างผู้นำและผู้ตาม ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้บรรลุจุดหมายร่วมกันหรือเป็นความสามารถที่จะสร้างความเชื่อมั่นและให้การสนับสนุนบุคคลเพื่อให้บรรลุเป้าหมายองค์กร²²

สมพงษ์ สิทะพล ได้ให้ความหมายไว้ว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง การที่บุคคลหนึ่งสามารถใช้ศักยภาพของตนเอง ในการมีอิทธิพลหรือการเปลี่ยนแปลงขององค์การเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่บุคคลหรือองค์การนั้นต้องการ²³

เสนาะ ติเยาว์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง พฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความเป็นผู้นำคือความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับผู้อื่นในแง่ของการบริหารคือปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บัญชา²⁴

¹⁹เนตร์พัฒนา ยสวिरาษ. *ภาวะผู้นำและผู้บังคับบัญชาเชิงกลยุทธ์*, อ่างแล้ว, หน้า 2

²⁰พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *ภาวะผู้นำ : ความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2546), หน้า 25.

²¹ยงยุทธ เกษสาคร, *ภาวะผู้นำและการจูงใจ*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ SK BOOKNET, 2542), หน้า 68.

²²รองศาสตราจารย์ ดร.รังสรรค์ ประเสริฐศรี, *ภาวะผู้นำ*, อ่างแล้ว, หน้า 11.

²³สมพงษ์ สิทะพล, *ผู้นำทางวิชาการ และการพัฒนาหลักสูตร*, (นครราชสีมา : สถาบันราชภัฏนครราชสีมา, 2547), หน้า 10.

²⁴เสนาะ ติเยาว์, *หลักการบริหาร*, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2551), หน้า 5-6.

สรุปได้ว่าภาวะผู้นำหมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำและผู้ตามในแง่ของการบริหาร โดยการชักนำให้บุคคลหรือกลุ่มปฏิบัติตามความคิดเห็นของตนเองด้วยความเต็มใจ เป็นความสามารถในการชักจูงให้ผู้อื่นยินดีที่จะร่วมมือค้นหาหนทางที่จะบรรลุเป้าหมาย ซึ่งเป็นการหลอมรวมกลุ่มเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กระตุ้นให้ดำเนินไปสู่วัตถุประสงค์ของกลุ่มที่ก่อให้เกิดการกระทำกิจกรรมหรือการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้

2.4 ลักษณะและคุณสมบัติของภาวะผู้นำ

การศึกษาค้นคว้าเรื่องลักษณะและคุณสมบัติของภาวะผู้นำ ทำให้ค้นพบคุณลักษณะที่สำคัญหลายประการที่เกี่ยวกับการเป็นผู้นำที่มีประสิทธิภาพ เช่น ทักษะทางสังคม ทักษะทางด้านเทคนิค ทักษะการจัดการและควมมีประสิทธิภาพของการเป็นผู้นำ คุณลักษณะของภาวะผู้นำที่ประสบความสำเร็จซึ่งเชื่อได้ว่าจะเกิดมาพร้อมด้วยลักษณะที่โดดเด่นในลักษณะหลาย ๆ ด้านและมีประเด็นที่น่าสนใจ โดยมีองค์ประกอบต่าง ๆ ที่สำคัญมีดังนี้

กวี วงศ์พุ่ม ได้กล่าวไว้ว่า คุณลักษณะของผู้นำที่สำคัญ มีดังนี้

1. คุณลักษณะบุคลิกภาพ คือ มีความมั่นคงทางอารมณ์ มีความคิดสร้างสรรค์ เป็นตัวของตัวเองมีอำนาจในการตัดสินใจ มีความอุตสาหพยายามอดทนที่จะพยายามฟันฝ่าอุปสรรค
2. คุณลักษณะความรู้ คือ มีความสามารถใช้สติปัญญาให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม ความรู้ความสามารถจะเห็นได้จาก เชี่ยวชาญ คือการมีสติปัญญาความเฉลียวฉลาด ระดับความรู้และความแม่นยำในการตัดสินใจ
3. คุณลักษณะด้านสังคม คือ การรู้จักประนีประนอม มีความสามารถในการบริหาร มีความสามารถจูงใจให้เกิดความร่วมมือ มีปฏิภาณไหวพริบโน้มน้าวเรื่องใหญ่ที่เกิดขึ้นแก้ปัญหาให้กลายเป็นเรื่องเล็กเป็นที่นิยมชมชอบของผู้ใต้บังคับบัญชา²⁵

ชาญชัย อาจิสมาจาร ได้กล่าวไว้ว่า คุณลักษณะของผู้นำที่ดีทำให้องค์กรประสบผลสำเร็จ 4 คุณสมบัติ คือ

1. มีความฉลาด คือ ผู้นำจะต้องมีระดับความรู้และสติปัญญาโดยเฉลี่ยสูงกว่ากลุ่มบุคคลที่นำมาเป็นผู้นำ จะต้องมีความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหา มีการสื่อสารติดต่อกับผู้อื่นอย่างมีประสิทธิภาพ

²⁵กวี วงศ์พุ่ม, ภาวะผู้นำ, อ่างแล้ว, หน้า 117-119.

2. มีวุฒิภาวะทางสังคมและใจกว้าง คือ มีวุฒิภาวะทางอารมณ์ยอมรับสภาพต่าง ๆ ไม่ว่าจะแพ้หรือชนะไม่ว่าผิดหวังหรือสำเร็จ ผู้นำจะต้องมีความอดทนต่อความคับข้องใจ เป็นคนมีเหตุผล เชื่อมั่นและนับถือในตนเอง

3. มีแรงจูงใจภายใน คือ มีแรงขับที่จะทำอะไรให้ดีเด่น ให้สำเร็จอยู่เรื่อย ๆ เมื่อทำสิ่งหนึ่งสำเร็จย่อมกลายเป็นแรงจูงใจทำหยาให้ทำสิ่งอื่นให้สำเร็จต่อไป

4. มีเจตคติเกี่ยวกับมนุษยสัมพันธ์ คือ การพัฒนาความเข้าใจและทักษะด้านสังคมที่จะทำงานร่วมกับผู้อื่น ให้ความนับถือผู้อื่นและจะต้องระลึกอยู่เสมอว่า ความสำเร็จในการเป็นผู้นำนั้นขึ้นอยู่กับความร่วมมือของผู้อื่นและการติดต่อกับบุคคลอื่นในฐานะที่เขาเป็นบุคคล ไม่ใช่ในฐานะที่เขาเป็นส่วนหนึ่งของการทำงานเท่านั้น²⁶

ดร.ชัยเสฏฐ์ พรหมศรี ได้กล่าวไว้ว่า คุณลักษณะที่มีความสำคัญต่อการเป็นผู้นำที่มีประสิทธิภาพ อันประกอบไปด้วย

1. ความฉลาด คือ ผู้นำมีความคิด มีวิสัยทัศน์ มีความสามารถในการทำงาน
2. ความแน่นอน คือ ผู้นำต้องมีความหนักแน่นต่ออารมณ์ มีความสามารถในการรับมือกับปัญหา เป็นแบบอย่างที่ดีต่อผู้ใต้บังคับบัญชาและสร้างความเชื่อมั่นให้เกิดขึ้นแก่ผู้ตามได้
3. การกล้าตัดสินใจ คือ ผู้นำต้องมีความกล้าที่จะตัดสินใจบนพื้นฐานของข้อมูลและความเหมาะสม
4. ความคิดริเริ่ม ผู้นำต้องคิดค้นหรือหาแนวทางในการทำงานหรือแก้ปัญหาด้วยวิธีการหรือรูปแบบใหม่ที่ยังไม่มีใครเคยทำมาก่อนและสามารถที่จะพึ่งพาตนเองในการทำงานได้
5. ความต้องการในการบรรลุเป้าหมายในอาชีพ ผู้นำมุ่งมั่นที่จะค้นหาความก้าวหน้าในอาชีพการทำงานและต้องการประสบความสำเร็จ
6. ความสามารถในการบังคับบัญชา ผู้นำสามารถปฏิบัติหน้าที่การจัดการขั้นพื้นฐานทั้ง 4 ได้แก่ ความฉลาด วุฒิภาวะทางสังคม แรงขับเคลื่อนสู่ความสำเร็จและทัศนคติเกี่ยวกับมนุษยสัมพันธ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำและควบคุมผู้ใต้บังคับบัญชาให้ปฏิบัติงานเพื่อบรรลุเป้าหมายขององค์กร²⁷

ธงชัย สันติวงษ์และชัยยศ สันติวงษ์ กล่าวไว้ว่า คุณลักษณะของผู้นำที่มีประสิทธิภาพสูง มักจะต้องมีความเฉลียวฉลาด มีความยุติธรรม มีความเข้าใจ มีความรอบรู้ ทั่วไปและความรอบรู้เฉพาะอย่าง มีการรับรู้ได้อย่างถูกต้องและเป็นผู้มีความซื่อสัตย์สูงอีกด้วย²⁸

รองศาสตราจารย์ ดร.เนตรพัฒนา ยาวีราช ได้กล่าวไว้ว่า ผู้นำที่ดีควรมีคุณสมบัติ ดังนี้

²⁶ชาญชัย อาจินสมาจาร, *ภาวะผู้นำในองค์การ*, อ่างแล้ว, หน้า 18.

²⁷ชัยเสฏฐ์ พรหมศรี, *แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ*, อ่างแล้ว, หน้า 73-74.

²⁸ธงชัย สันติวงษ์ และ ชัยยศ สันติวงษ์, *พฤติกรรมของบุคคลในองค์การ*, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2522), หน้า 124.

1. ความรู้ คือ ความรู้เกี่ยวกับงานในหน้าที่รวมถึงการเฝ้าหาความรู้เพิ่มเติมในด้านอื่น ๆ ด้วย เพราะผู้นำหรือผู้บริหารที่ตึ้นต้องเป็นผู้รอบรู้ ฐานะแห่งความเป็นผู้นำย่อมมั่นคง

2. ความริเริ่ม คือ ความสามารถที่จะปฏิบัติสิ่งหนึ่งสิ่งใดในขอบเขตอำนาจหน้าที่ได้ด้วยตนเองหรือสามารถแสดงความคิดเห็นที่จะแก้ไขสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้ดีขึ้นหรือเจริญงอกงามด้วยตนเอง

3. ความกล้าหาญและความเด็ดขาด คือ การคิดและการกระทำสิ่งต่าง ๆ ไม่กลัวต่ออันตราย ความยากลำบาก การปฏิบัติเป็นไปด้วยความมีเหตุผลอย่างรอบคอบ

4. การมีมนุษยสัมพันธ์ คือ รู้จักประสานความคิด ประสานประโยชน์ ที่สามารถทำงานร่วมกันกับคนได้ทุกเพศทุกวัย ทุกระดับการศึกษาได้

5. ความยุติธรรมและความซื่อสัตย์สุจริต คือ การอาศัยหลักความถูกต้อง หลักแห่งเหตุผล และมีความซื่อสัตย์สุจริตต่อตนเองและผู้อื่น เป็นเครื่องมือในการวินิจฉัยสั่งการหรือปฏิบัติงานด้วยจิตที่ปราศจากอคติ ความลำเอียง

6. ความอดทน คือ การอดทนทั้งในการทำงานต่อการวิพากษ์วิจารณ์ของผู้อื่นและแรงกดดัน

7. ความกระฉับกระเฉง คือ ความคล่องตัว ความตื่นตัวมีความฉับไวในการปฏิบัติงานให้ทันต่อเหตุการณ์ รู้จักใช้ดุลยพินิจที่จะพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง

8. ความจงรักภักดี คือ การจงรักภักดีต่อหมู่คณะ ต่อส่วนรวมและต่อองค์กร

9. ความสงบเสงี่ยม คือ การไม่วางอำนาจและไม่ภูมิใจในสิ่งที่ไร้เหตุผล²⁹

พระราชวรมุนี (ประยูร ธมมจิตโต) ได้กล่าวว่า ผู้นำจะทำหน้าที่สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ถ้ามีคุณลักษณะ 3 ประการดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ใน ทุติยปาปนิกสูตร ดังนี้

1. จักขุมา หมายถึง มีปัญญามองการณ์ไกล

2. วิรูโร หมายถึง จัดการธุระได้ดี มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน

3. นิสสยสัมปันโน หมายถึง ฟังพวาอาศัยคนอื่นได้เพราะเป็นคนมีมนุษยสัมพันธ์³⁰

รองศาสตราจารย์ ดร.วิโรจน์ สารรัตนะ ได้กล่าวว่า องค์กรที่ประสบผลสำเร็จ ต่างตระหนักถึงภารกิจที่สำคัญสองประการ คือการสร้างธุรกิจและการนำคน ในกรณีการนำคนนั้นให้คำนึงถึงสิ่งที่ผู้ตามต้อง การจากผู้นำในคุณสมบัติ 6 ดังนี้

1. มองไกล แลกเปลี่ยนวิสัยทัศน์ที่ชัดเจนและจับใจกับคนอื่น

2. ให้ความรัก รับฟังปัญหาและห่วงใย

3. มีความกล้า กล้าตัดสินใจในเรื่องยาก ๆ ที่มีความเสี่ยง รับผิดชอบต่อความล้มเหลว กล้า

ขอโทษและกล้าปรับปรุงแก้ไข

²⁹ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เนตรพัฒนา ยาวีราช. *ภาวะผู้นำและผู้นำเชิงกลยุทธ์*, อ่างแล้ว, หน้า 106.

³⁰พระราชวรมุนี (ประยูร ธมมจิตโต), *คุณธรรมสำหรับผู้บริหาร*, อ่างแล้ว, หน้า 7-8.

4. ฉลาด สามารถให้คำแนะนำปรึกษาจากประสบการณ์การเรียนรู้

5. เปิดใจกว้าง เชื่อมั่นในคนอื่น ให้คำแนะนำที่ทั่วถึง ให้เครดิตคนอื่นและให้ความรู้ในสิ่งที่ตนเองมี

6. เชื่อถือได้ พุดความจริง มีความมั่นใจ ทำตามสัญญา³¹

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สมศักดิ์ ขาวลาภ ได้กล่าวไว้ว่า ผู้นำที่มีภาวะผู้นำสามารถจำแนกคุณลักษณะออกเป็น 6 ประเภท ดังนี้

1. ลักษณะทางกาย ได้แก่ อายุ ลักษณะ ท่าทาง ความสูง น้ำหนัก แต่ต้องควรระวังว่าในบางสถานการณ์ลักษณะทางกายก็ไม่ได้นำไปสู่ความเป็นผู้นำที่มีประสิทธิภาพอย่างสำคัญ

2. ภูมิหลังทางสังคม ได้แก่ การศึกษา สถานภาพทางสังคมและการเลื่อนฐานะทางสังคม บุคคลที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจสังคมสูงจะช่วยเหลือเสริมสร้างภาวะผู้นำที่ดีกว่า

3. สถิติปัญญาความรู้ความสามารถ ภาวะผู้นำมีความสัมพันธ์กับสถิติปัญญา ความรู้ความสามารถ ผู้นำมักจะเป็นคนพูดเก่ง ตัดสินใจดี มีความรู้ดี

4. บุคลิกภาพ ผู้นำที่มีประสิทธิภาพมักจะมีลักษณะของบุคลิกภาพ เช่น มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความระมัดระวัง เป็นต้น

5. ลักษณะที่เกี่ยวกับงาน ผู้นำตามคุณลักษณะนี้จะมีความต้องการความสำเร็จ มีความรับผิดชอบสูง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เป็นต้น

6. ลักษณะต่าง ๆ ทางสังคม คือจะเป็นผู้นำที่ต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ อย่างกระตือรือร้น ชอบการติดต่อและพบปะสังสรรค์กับบุคคลอื่นและให้ความร่วมมือกับบุคคลต่าง ๆ อย่างดี³²

สรุปได้ว่า คุณลักษณะและคุณสมบัติของภาวะผู้นำ คือบุคลิกที่ดี มีความรู้ มีการศึกษาเฉลียวฉลาดเชื่อมั่นในตนเองเกี่ยวกับงานในหน้าที่ มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และกระตือรือร้น มีความกล้าหาญเด็ดขาดและไม่โลภโลเล มีความสามารถตัดสินใจโดยการใช้ดุลยพินิจที่ดีและถูกต้อง มีความอดทนในการทำงาน รู้จักสร้างความสามัคคีมีความสามารถในการจูงใจผู้อื่น เข้าใจและมีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น รักความก้าวหน้าและมีความซื่อสัตย์สุจริต

³¹รองศาสตราจารย์ ดร.วิโรจน์ สารรัตนะ, ภาวะผู้นำ : ทฤษฎีและนวัตนาที่คนจะร่วมสมัยปัจจุบัน, อังแล้ว, หน้า 126.

³²ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สมศักดิ์ ขาวลาภ, ภาวะผู้นำ การจูงใจและทีมงาน, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์หนังสือราชภัฏสวนสุนันทา, 2544), หน้า 17.

2.5 ประเภทของผู้นำและภาวะผู้นำ

ประเภทของผู้นำและภาวะผู้นำ จะเป็นแบบใดนั้นขึ้นอยู่กับสถานการณ์ของสังคม ในแต่ละแห่งเป็นตัวกำหนด เพราะผู้นำที่เป็นบุคคลธรรมดาเมื่อได้รับการยอมรับฉันทามติของมหาชน จึงต้องปรับปรุงตนเองให้เข้าสภาพแวดล้อมและสภาพการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ผู้วิจัยจึงได้รวบรวมจากนักวิชาการหลายท่าน มีอธิบายดังต่อไปนี้

กวี วงศ์พุด ได้กล่าวว่า ประเภทของผู้นำและภาวะผู้นำ ได้จำแนกออกเป็น 3 ประเภทด้วยกัน คือ

1. พิจารณาตามความรับผิดชอบที่ผู้รับผิดชอบอยู่ ซึ่งได้แยกเป็นผู้นำที่ได้มาโดยอำนาจ ได้แก่ ผู้นำที่เป็นผู้นำขึ้นมาโดยอาศัยอำนาจทางกฎหมายหรืออำนาจทางการปกครองอำนาจจาก การบังคับบัญชา ทำให้สามารถใช้บุคคลอื่น ๆ ให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของกลุ่ม อำนาจของผู้นำในลักษณะนี้ใช้จำแนกได้ ดังนี้

1.1 ผู้นำแบบใช้พระเดช ผู้นำในลักษณะนี้ได้อำนาจมาตามตัวบทกฎหมาย เป็นผู้ที่มีอำนาจตามกฎหมายและสามารถใช้อำนาจได้ตามกฎหมาย ผู้ใต้บังคับบัญชาต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตาม ผู้นำ ประเภทนี้ได้แก่ ผู้นำตามหน่วยราชการต่าง ๆ

1.2 ผู้นำลักษณะพิเศษหรือมีความสามารถพิเศษผู้นำที่มีคุณลักษณะนี้เป็นผู้ที่มีพรสวรรค์ โดยกำเนิด มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีความสามารถพิเศษในการโน้มน้าวหรือเข้าใจคน ผู้นำประเภทนี้ไม่จำเป็นต้องมีตำแหน่งอย่างเป็นทางการ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำและสมาชิกในกลุ่มจะออกมาในรูปแบบความร่วมมือร่วมใจกันทำงานด้วยความรักความศรัทธาที่มีสมาชิกในกลุ่มมีต่อผู้นำ ซึ่งจะส่งผลให้สมาชิกเหล่านั้นร่วมกันปฏิบัติตามคำแนะนำด้วยความเคารพนับถือ การที่สมาชิกในกลุ่มมีต่อผู้นำจะเป็นเหมือนการให้พลังสมาชิกเหล่านั้นร่วมกันปฏิบัติตามคำแนะนำด้วยความพร้อมเพียง

1.3 ผู้นำแบบพ่อพระ ผู้นำลักษณะนี้เป็นผู้นำที่เป็นจุดศูนย์กลางแห่งความรักเป็นจุดศูนย์กลางรวมศรัทธา ความศรัทธา ความเชื่อมั่นจากคนทั้งปวง ผู้นำในลักษณะนี้จะไม่ใช่อำนาจตามแบบอย่างผู้นำแบบใช้พระเดชหรือผู้นำในลักษณะพิเศษ อำนาจต่าง ๆ เกิดจากแรงศรัทธารักและเคารพนับถือจากประชาชนโดยประชาชนจะพร้อมใจกันปฏิบัติตาม ผู้นำแบบพ่อพระที่เห็นชัดคือ องค์พระมหากษัตริย์

2. พิจารณาจากวิธีการที่ผู้นำใช้ซึ่งจำแนกได้ ดังนี้

2.1 ผู้นำแบบอัตตานิยมหรือแบบเผด็จการ คือ ผู้นำที่มีความก้าวร้าวใช้อำนาจเหนือผู้อื่นข่มผู้อื่น ทำตัวเป็นจุดศูนย์กลางของกลุ่ม สร้างความลำบากบ่าบั่นเกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่มีต่อผู้อื่นนั้น มีน้อยมาก ผู้นำแบบอัตตานิยมจะมุ่งหนักไปทางด้านวินัยและชอบสัญลักษณ์ภายนอกที่แสดงถึงฐานะ

และอำนาจเป็นต้นว่าเครื่องแบบทางทหารหรือตำรวจผู้นำประเภทนี้ส่วนใหญ่แล้วจะมีความเชื่อมั่นในตัวเองเท่านั้น ความเชื่อในผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาหากมีจะน้อยมากหรือแทบจะไม่มีเลย

2.2 ผู้นำแบบประชานิยมหรือการเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตย ผู้นำประเภทนี้จะไม่มุ่งความสนใจเกี่ยวกับการมีอำนาจ แต่ใช้วิธีกระตุ้นหรือเร้าให้สมาชิกในกลุ่มมีส่วนร่วมกิจกรรม ร่วมออกความคิดเห็น ผู้นำในลักษณะนี้ไม่ได้ทำตัวเป็นจุดศูนย์กลางในการแสดงพฤติกรรมของกลุ่ม การนำกลุ่มจะนำโดยอาศัยวิธีการเชิญชวนให้สมาชิกในกลุ่มมีส่วนร่วมออกความคิดเห็น เพื่อจะได้วัตถุประสงค์ของกลุ่ม สมาชิกในกลุ่มจะได้รับการสนับสนุนในกลุ่มร่วมกันพิจารณา

2.3 ผู้นำแบบเสรีนิยม ผู้นำในลักษณะนี้เป็นผู้นำที่ปล่อยปละละเลยเปิดโอกาสให้สมาชิกในกลุ่มใช้เสรีภาพอย่างกว้างขวางจนดูประการหนึ่งขาดหลักการที่แน่นอน ยินยอมให้ทุกคนปกครองตนเองมากกว่าที่จะชี้แนะหรือจำกัดแนวทางปฏิบัติ เป็นผู้นำประเภทปล่อยกลุ่มตามสบาย ในบางครั้งอาจจำเป็นจะต้องกำกับซึ่งเป็นการกำกับหรือดูแลเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ลักษณะผู้นำประเภทนี้โดยทั่วไปจะมีลักษณะเหนื่อยหน่ายเฉื่อยชา สมาชิกในกลุ่มต่างทำงานตามความพอใจของตนเองเป็นกลุ่มที่ขาดระเบียบวินัยเป็นที่สุด

3. พิจารณาจากบทบาทที่ผู้นำแสดงจำแนกได้ ดังนี้

3.1 ผู้นำแบบแสดงตนเองในลักษณะพ่อแม่ปกครองลูก คือทำตัวเหมือนพ่อแม่ให้ลูกน้องเชื่อฟังและปฏิบัติตามเสมือนหนึ่งเป็นลูกหลานดูแลปกป้องและคุ้มครอง

3.2 ผู้นำแบบใช้กลอุบายกุมบังเหียนการบริหาร ผู้นำในลักษณะนี้จะพยายามสร้างอำนาจ ใช้อำนาจโดยอาศัยประสบการณ์ความรู้และตำแหน่งของตนให้เข้ากับสถานการณ์พยายามเชิดบุคคลหนึ่งขึ้นให้แสดงบทบาท เพื่อผลประโยชน์ของตนให้เข้ากับสถานการณ์พยายามเชิดบุคคลหนึ่ง ขึ้นให้แสดงบทบาทเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง

3.3 ผู้นำในลักษณะผู้เชี่ยวชาญประเภทนี้ ไม่มีอำนาจในการบังคับบัญชาผู้อื่น ไม่ใช่หัวหน้างานโดยแท้จริงเพียงแต่คอยให้คำแนะนำทางวิชาการในสาขาที่ตนรอบรู้และถนัด³³

รองศาสตราจารย์ ดร. เนตร์พัฒนา ยาวีราช กล่าวไว้ว่า จากการศึกษาวิจัยของนักวิชาการมหาวิทยาลัยไอโอวา (Iowa University Leadership Style) จากการวิจัยของลิปพิทท์และไวท์ (Ronald Lippitt and Ralph White) แห่งมหาวิทยาลัยไอโอวาในปี ค.ศ. 1930 พบว่ามีผู้นำ 3 แบบคือ

1. ผู้นำแบบเผด็จการหรืออัตตนิยม มีพฤติกรรมการทำงานโดยยึดตัวเองเป็นหลัก รวมอำนาจการตัดสินใจด้วยตนเอง โดยเป็นผู้สั่งการให้พนักงานนำไปปฏิบัติ มีการควบคุมบังคับบัญชา

³³ กวี วงศ์พุม, *ภาวะผู้นำ*, อ่างแล้ว, หน้า 4.

อย่างใกล้ชิด กำหนดการทำงานที่ชัดเจน แสดงความเป็นนายต่อผู้ใต้บังคับบัญชา มีการลงโทษหากพนักงานฝ่าฝืนหรือทำความผิด ทำให้พนักงานมีความรู้สึกไม่พอใจในตัวผู้นำ

2. ผู้นำแบบประชาธิปไตย หมายถึงผู้นำที่ให้เสรีภาพแก่พนักงานให้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ มีการกระจายอำนาจให้พนักงานได้แสดงความคิดเห็นและมีอิสระในการทำงาน เพราะมีความเชื่อมั่นในความสามารถของพนักงาน

3. ผู้นำแบบเสรีนิยม หมายถึง ผู้นำที่ปล่อยให้พนักงานทำงานได้อย่างมีเสรีภาพเต็มที่ โดยผู้นำจะไม่เข้ามาเกี่ยวข้องและไม่มีการแสดงบทบาทมากเท่าไรเป็นเพียงผู้ดูแลอยู่ห่าง ๆ เท่านั้น ทำให้บางครั้งพนักงานไม่สามารถหาข้อสรุปได้และอาจเกิดความขัดแย้งกัน³⁴

ดร.พรนพ พุกกพันธ์ ได้กล่าวไว้ว่า โดยหลักการผู้นำมีหน้าที่ควบคุมผู้ใต้บังคับบัญชาให้ปฏิบัติงานตามเป้าหมายและนโยบายขององค์กร การแบ่งประเภทของผู้นำจึงถือลักษณะของการบังคับบัญชาเป็นสำคัญ ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภทใหญ่ คือ

1. ประเภทถือตัวเองเป็นใหญ่ ผู้นำประเภทนี้จะมีความเชื่อมั่นในตัวเองสูงและออกคำสั่งตามความเห็นของตนเองให้ผู้ร่วมงานปฏิบัติตาม มักไม่ค่อยฟังคำโต้แย้งหรือการเสนอแนะจากผู้ร่วมงาน ลักษณะการออกคำสั่งนั้นเป็นลักษณะแบบเจ้านาย คือออกคำสั่งในลักษณะเด็ดขาด ผู้ฝ่าฝืนคำสั่งอาจได้รับโทษหรือเป็นแบบพ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่ คือเมื่อออกคำสั่งแล้วก็ให้เหตุผลสนับสนุนการออกคำสั่งและให้การสั่งสอนไปด้วยในตัว

2. ผู้นำแบบยึดความถูกต้องเป็นสำคัญ ผู้นำประเภทนี้จะยึดถือความถูกต้องเป็นสำคัญ เปิดโอกาสให้ผู้ร่วมงานทำงานอย่างเต็มที่ โดยที่ผู้นำเข้าไปเกี่ยวข้องน้อยที่สุดจะไม่ใช้ตัวเองเป็นหลักในการตัดสินใจ แก้ปัญหา ผู้นำประเภทปล่อยตามสบายนี้หากเป็นผู้นำที่ขาดความเชื่อมั่นในตนเองและไม่กล้าตัดสินใจ ย่อมเป็นโอกาสให้ลูกน้องครอบงำและได้รับการดูหมิ่นจากผู้ใต้บังคับบัญชาได้ง่าย แต่ถ้าเป็นผู้นำที่มีศิลปะให้การบังคับบัญชา โดยคอยกระตุ้นเตือนให้ผู้ร่วมงานมีความรับผิดชอบตัวเองมากขึ้นและคอยชี้แนะแนวทางที่เหมาะสม จึงเป็นการสร้างคนที่จะเป็นกำลังในการปฏิบัติงานต่อไป

3. ผู้นำแบบประชานิยม ผู้นำประเภทนี้จะให้ผู้ร่วมงานได้มีโอกาสปรึกษาหารือและร่วมกันทำงาน หากมีปัญหาหรือข้อขัดข้อง ก็จะใช้ความเห็นส่วนใหญ่ของหน่วยงานเป็นการชี้ขาด การลงมือปฏิบัติใด ๆ จะเปิดโอกาสให้ผู้ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาได้เสนอแนะแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ เมื่อได้ข้อสรุปแล้วก็จะยึดถือเป็นแนวทางให้ทุกคนปฏิบัติตาม โดยเน้นหลักการให้ความเชื่อถือและยกย่องซึ่งกันและกัน³⁵

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วิเชียร วิทย์อุดม ได้กล่าวถึงผลงานของ เอ็ดวิน บี ฟลิปโป (Edwin B. Flippo) ว่าสามารถแบ่งผู้นำออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ 2 ประเภท คือ

³⁴ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สมศักดิ์ ขาวลาภ, *ภาวะผู้นำ การจูงใจและทีมงาน*, อ่างแล้ว, หน้า 107.

³⁵ดร.พรนพ พุกกพันธ์, *ภาวะผู้นำและแรงจูงใจ*, อ่างแล้ว, หน้า 11.

1. ผู้นำประเภทนิเสธ หมายถึง ผู้นำที่มีลักษณะเผด็จการใช้วิธีการบริหารแบบรวมอำนาจ ศูนย์รวมอำนาจอยู่ที่ตัวผู้นำ การใช้อำนาจของผู้นำเป็นไปในลักษณะที่ทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาหรือผู้ร่วมงานเกิดความเกรงกลัว จำต้องปฏิบัติตามแนวทางที่ผู้นำต้องการ โดยอาศัยอำนาจหน้าที่เป็นเครื่องมือ

2. ผู้นำประเภทปฏิฐาน หมายถึง ผู้นำที่มีลักษณะประชาธิปไตยใช้การบริหารแบบกระจายอำนาจ ให้เสรีภาพแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาหรือผู้ร่วมงานในการแสดงความคิดเห็น การใช้อำนาจของผู้นำเป็นไปในลักษณะที่มุ่งก่อให้เกิดความเลื่อมใสและศรัทธาในการปฏิบัติงานและผู้ใต้บังคับบัญชาเห็นชอบด้วยเหตุผล โดยอาศัยบารมีเป็นเครื่องมือและได้กล่าวถึงผลงานของ โรเบิร์ต เครทเนอร์ (Robert Kreitner) ว่าได้จัดประเภทและอธิบายลักษณะของผู้นำออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ

2.1 ผู้นำที่เป็นทางการ หมายถึง ผู้นำที่ได้รับการแต่งตั้งหรือเลือกตั้งได้รับการประกาศให้รับรู้โดยทั่วไปกันอย่างเป็นทางการ ได้รับมอบหมายอำนาจหน้าที่เป็นทางการ สามารถที่จะใช้อำนาจที่ติดมาจากตำแหน่งทำให้สมาชิกของกลุ่มยอมรับได้และสามารถที่จะโน้มน้าวชักจูงผู้ใต้บังคับบัญชาให้เกิดความเชื่อถือและมีความเต็มใจที่จะปฏิบัติงานตามคำสั่ง

2.2 ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ หมายถึง ตัวบุคคลที่ปฏิบัติการเป็นผู้นำของกลุ่ม โดยไม่ได้รับการเลือกตั้งหรือแต่งตั้งอย่างเป็นทางการและเป็นผู้ซึ่งไม่มีอำนาจหน้าที่หรือมีฐานะเป็นผู้บังคับบัญชาในองค์กร แต่มีความเหมาะสมกับสถานการณ์นั้นและได้รับการยอมรับนับถือของบุคคลอื่นให้เป็นผู้นำที่ไม่เป็นทางการ เป็นผู้นำที่มีอิทธิพลที่จะชักจูงให้คนอื่น ๆ เชื่อถือ เชื่อฟังความคิดเห็นตลอดจนเต็มใจปฏิบัติตามความเห็นของตนได้ อันสืบเนื่องมาจากอำนาจหน้าที่หรืออิทธิพลในทางส่วนตัวบางประการ³⁶

สมพงษ์ เกษมสิน กล่าวถึงประเภทของผู้นำไว้เพื่อให้เห็นพฤติกรรมของผู้นำ 3 ประเภท คือ

1. พิจารณาจากสถานการณ์ของผู้นำหรือลักษณะผู้ที่ได้มาซึ่งอำนาจแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

1.1 ผู้นำตกทอด คือ ผู้นำที่ได้รับตำแหน่งหน้าที่กลุ่มเพราะบิดามารดาเป็นผู้นำกลุ่ม ดังนั้น ตำแหน่งผู้นำจึงเป็นตำแหน่งมรดกตกทอดสืบกันมาสมาชิกจะมีการยอมรับผู้นำประเภทนี้ เพราะเคยมีความศรัทธาในบิดามารดามาก่อนจึงเป็นประเพณี

1.2 ผู้นำเป็นทางการ คือ ผู้นำที่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้ากลุ่มโดยวิธีดังต่อไปนี้

1) ได้รับการแต่งตั้งจากผู้มีอำนาจสูงสุดขึ้นไป ในกรณีนี้ผู้นำจะไม่มีอำนาจสามารถพิเศษอะไรแต่เมื่อผู้มีอำนาจเห็นสมควรจึงแต่งตั้งให้เป็นผู้นำ

³⁶ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วิเชียร วิทยอุดม, *ภาวะผู้นำ*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อีระฟิล์ม และ โซเท็กซ์ จำกัด, 2548), หน้า 13.

2) ได้รับการเลือกตั้งจากสมาชิกของกลุ่ม ผู้นำประเภทนี้มักเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติพิเศษกว่า บุคคลอื่น ๆ ในกลุ่ม เช่น มีความคล่องแคล่ว มีการพูดจาโน้มน้าวจิตใจคนอื่นได้ดีเฉลี่ยเวลาทำให้เป็นที่ศรัทธาของบุคคลในกลุ่ม ซึ่งได้รับการเลือกตั้งให้เป็นผู้นำเมื่อมีการเลือกตั้งแล้วสมาชิก จึงเสนอชื่อนี้ไปยังบุคคลที่มีอำนาจให้แต่งตั้งเป็นผู้นำแบบทางการต่อไป

3) ผู้นำตามธรรมชาติ จะแสดงความสามารถออกมาจนเป็นที่ยอมรับของกลุ่มอย่างเปิดเผย เป็นผู้ที่มีความรักอย่างแท้จริงต่อการปฏิบัติหน้าที่และจะไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของผู้อื่นยิ่ง ถ้าได้รับการฝึกฝนเป็นอย่างดีจะทำให้เขามีความสามารถสูงในการทำงานเพราะเขามีลักษณะเด่นพิเศษอยู่ในตัวอยู่แล้ว ผู้นำตามธรรมชาติอาจแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท คือ

(1) ผู้นำแบบใช้พระเดช คือ ผู้นำที่ได้มาซึ่งอำนาจจากตัวบทกฎหมาย โดยใช้หลักการยึดถือกฎหมายและระเบียบแบบแผนเป็นที่ตั้ง การปฏิบัติงานขาดการยืดหยุ่นเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์จึงถูกพิจารณาผู้ร่วมงานไปในทางลบ

(2) ผู้นำแบบใช้พระคุณ คือ ผู้นำที่มีอำนาจและศิลปะในการจูงใจสมาชิก ในกลุ่มให้ปฏิบัติตาม ผู้นำแบบนี้มีลักษณะพฤติกรรมในทางอ่อนโยนเห็นอกเห็นใจผู้ร่วมงานมุ่งสร้างมนุษยสัมพันธ์

(3) ผู้นำแบบพ่อพระ คือ ผู้นำที่มีลักษณะเป็นสัญลักษณ์อยู่ในตำแหน่งที่ควรแก่การเคารพ นับถือ ได้แก่ พระองค์พระมหากษัตริย์ซึ่งได้รับการเทิดทูนจากปวงชนในฐานะองค์ประมุขของประเทศ

2. พิจารณาลักษณะหรือวิธีการที่ผู้นำใช้อำนาจแบ่งผู้นำออกเป็น 3 ประเภท คือ

2.1 ผู้นำแบบอัตตาริปไตย คือ ผู้นำที่ใช้อำนาจอยู่เกือบตลอดเวลา เปลี่ยนแปลงวัตถุประสงค์ตัดสินใจสั่งการตามอารมณ์ เห็นประโยชน์ส่วนตนมากกว่าส่วนรวม เพื่อแสดงว่ามีอำนาจผูกขาดการแก้ปัญหาไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นของสมาชิกของกลุ่มหรือผู้ร่วมงาน การออกคำสั่งหรือวินิจฉัยปัญหาใด ๆ ในกลุ่มมีหน้าที่เพียงเชื่อฟังและคอยปฏิบัติตาม

2.2 ผู้นำแบบประชาธิปไตย คือ ผู้นำที่สนับสนุนและส่งเสริมสมาชิกในกลุ่มหรือผู้ร่วมงานให้แสดงข้อคิดเห็นต่าง ๆ อย่างเสรีและนำความคิดเห็น ข้อเสนอแนะจากการประชุมร่วมกันมาพิจารณา อภิปรายแสดงความคิดเห็น เพื่อสรุปหาแนวปฏิบัติงาน มีความไว้วางใจกันมีสัมพันธ์ภาพที่ดี มีการร่วมมือและประสานงานกันอย่างจริงจังและเต็มใจ

2.3 ผู้นำแบบไร้อำนาจ คือ ผู้นำที่มีแต่เพียงชื่อแต่ไม่มีอำนาจ การใช้อำนาจควบคุมน้อยมากหรือแทบไม่มี สมาชิกของกลุ่มได้รับเสรีภาพในการในภาพในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเต็มที่ตามใจชอบเป้าหมายของงานไม่แน่นอนไม่มีหลักในการควบคุมและดูแลผลผลิตอยู่ในระดับปานกลางหรือค่อนข้างต่ำ

3. พิจารณาจากลักษณะวิธีการทำงานหรือบทบาทที่ผู้นำแสดงออกแบ่งเป็น 6 ประเภท คือ

3.1 ผู้นำแบบเจ้าระเบียบ คือ ผู้นำที่มักยึดระเบียบแบบแผนเป็นเกณฑ์สำคัญในการปฏิบัติงาน ไม่ชอบการเปลี่ยนแปลง ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำและสมาชิกของกลุ่มหรือผู้ตามเป็นไปในลักษณะ การร่วมงานระหว่างเจ้านายกับลูกน้อง ผู้ร่วมงานจะต้องระวังตัวตลอดเวลา การติดต่อสื่อสารเป็นรูปของการติดต่อสื่อสารทางเดียว

3.2 ผู้นำแบบบงการหรือคำสั่ง คือ ผู้นำที่ขอการปฏิบัติงานแบบใช้อำนาจ รู้วิธีสั่งงานอย่างเดียวแต่ไม่รู้จักวิธีสอนและวิธีทำงานขาดมนุษยสัมพันธ์ บรรยากาศของการทำงานเต็มไปด้วยความหวาดกลัวและหวาดเกรง ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับผู้ร่วมงานมีความเป็นพิธีการไม่มีความเป็นกันเองห่างเหิน

3.3 ผู้นำแบบผู้เชี่ยวชาญ คือ ผู้นำที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเฉพาะสาขาที่วิชาที่ได้รับ การฝึกอบรมมาโดยเฉพาะ จนได้รับการยกย่องนับถือจากสมาชิก ผลักดันให้รับตำแหน่งของผู้นำโดยที่ตัวเองไม่ต้องการมีบทบาทหรือมีอำนาจในการควบคุมสมาชิกของกลุ่ม ภาวะของการเป็นผู้นำ ย่อมขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพและมีประสบการณ์ของผู้นำเป็นเกณฑ์ที่สำคัญ

3.4 ผู้นำแบบจูงใจ คือ ผู้นำที่ยอมให้สมาชิกของกลุ่มได้ร่วมพิจารณาแสดงความคิดเห็น ใช้ดุลยพินิจเพื่อหาทางบรรเทาการต่อต้าน มีการสื่อสารแบบสองทางความสัมพันธ์ในกลุ่มจะมีสามัคคีธรรมสูงผลสำเร็จเป็นงานของส่วนรวม

3.5 ผู้นำแบบร่วมมือร่วมใจ คือ ผู้นำที่นิยมการปรึกษาหารือและเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้นำและผู้ร่วมงาน ยึดหลักประนีประนอมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันแตกต่างจากผู้นำแบบจูงใจ ตรงที่ใช้วิธีการร่วมมือร่วมใจของสมาชิกในกลุ่มด้วยความเต็มใจแทนการใช้ศิลปะการจูงใจ

3.6 ผู้นำแบบบิดามารดา คือ ผู้นำที่แสดงบทบาทเหมือนเป็นบิดามารดาของสมาชิกของกลุ่มมีความต้องการให้สมาชิกเชื่อฟังและให้ความเคารพมีเมตตากรุณา³⁷

สรุปได้ว่า ประเภทของผู้นำและภาวะผู้นำนั้นมีอยู่หลายประเภท ซึ่งแบ่งออกตามลักษณะความรับผิดชอบของผู้นำ ตามวิธีการที่ผู้นำใช้ ตามบทบาทหน้าที่ที่ผู้นำแสดงออก ตามการได้มาซึ่งอำนาจความเป็นผู้นำ ตามการใช้อำนาจของผู้นำและตามการแสดงออกของผู้นำซึ่งมีทั้งผู้นำแบบเป็นทางการและแบบไม่เป็นทางการ

³⁷สมพงษ์ เกษมสิน, *การบริหาร*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2526), หน้า 362.

2.6 วิธีการสร้างภาวะผู้นำ

ความรู้ความสามารถของบุคคลทำให้เกิดภาวะผู้นำและสามารถจะพัฒนาอย่างต่อเนื่องได้ เมื่อได้รับการส่งเสริมบุคคลจะมีความสามารถดีขึ้นในการปฏิบัติงานในบทบาทของผู้นำ มีการกำหนดทิศทาง การอุทิศตัวที่มากขึ้น ผู้นำสามารถจัดการกับความคิด ความรู้สึกและการกระทำ สามารถทำงานร่วมกับคนอื่นในระบบสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้วิจัยได้รวบรวมวิธีการสร้างภาวะผู้นำของนักวิชาการไว้ ดังต่อไปนี้

ทฤษฎีสร้างภาวะผู้นำเชิงบูรณาการ

ในสภาวะการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในทุก ๆ ด้านที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน การบริหารไม่ว่าจะเป็นในภาครัฐ ภาคเอกชน บริษัท ห้างร้าน รวมทั้งการบริหารการศึกษา ผู้บริหารในฐานะผู้นำต่างมีภาระหน้าที่ ที่สำคัญที่ต้องบริหารจัดการองค์กรของตนให้ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น ผู้บริหารต้องมีความเป็นผู้นำหรือมีภาวะผู้นำที่สอดคล้องเหมาะสมกับสถานการณ์และมีความพร้อมด้วยคุณสมบัติหลายอย่าง เช่น ความรับผิดชอบ ความรู้ ความสามารถ ทักษะ ความคิดสร้างสรรค์ อดทน รวมทั้งมีคุณลักษณะที่เหมาะสมเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการบริหารที่มีประสิทธิผลและสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่หน่วยงานหรือองค์กร

ภาวะผู้นำที่มีประสิทธิผล มีความสำคัญเพราะทำให้การบริหารงานภายในองค์กรบรรลุตามเป้าหมายที่ตั้งไว้โดยที่ผู้นำกับผู้ตามมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ส่งผลให้เกิดความร่วมมือ ความสามัคคีในองค์กร ผู้นำที่ประสบความสำเร็จนั้น ผู้นำต้องมีคุณลักษณะการเป็นผู้นำในการใช้อำนาจในการนำใช้ความสามารถแก้ปัญหาในแต่ละสถานการณ์ได้ผ่านไปอย่างรวดเร็วและยังต้องมีรูปแบบและพฤติกรรมของผู้นำที่กระตือรือร้นเรียนรู้สิ่งแวดล้อมขององค์กรและมีทักษะทางสังคมที่หลากหลายที่มีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมขององค์กร

การบริหารงานที่จะให้ประสบความสำเร็จนั้น ผู้นำหรือผู้บริหารจะต้องผสมผสานบูรณาการ การใช้แนวคิดของภาวะผู้นำเชิงคุณลักษณะ ภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรม ภาวะผู้นำเชิงสถานการณ์ ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง เพื่อใช้เป็นแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของผู้ตามและสามารถพัฒนาหรือแก้ไข ปัญหาที่สลับซับซ้อนขององค์กรได้ ทำให้การบริหารเป็นไปตามวิสัยทัศน์และเป้าหมายที่ตั้งไว้ ทำให้องค์กรมีการเจริญเติบโตและมั่นคงในอนาคต ซึ่งภาวะผู้นำที่สำคัญ ได้แก่

1. ความเด็ดเดี่ยว เป็นบุคคลที่มีความมุ่งมั่นในการทำงาน
2. มีความอ่อนโยนเห็นอกเห็นใจผู้อื่น ให้ความร่วมมือ อารมณ์ดีและมีความอบอุ่น
3. มีการจัดการที่ดี มีความรับผิดชอบ รอบคอบ มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์และเป็นที่ยอมรับของบุคคลอื่นได้
4. มีความมั่นคงในอารมณ์ ซึ่งส่งผลต่อความเชื่อมั่นในตนเอง

5. มีความเฉลียวฉลาด มองโลกในแง่ดีและมีความคิดสร้างสรรค์³⁸

รองศาสตราจารย์ ดร.เนตรพัฒนา ยาวีราข ได้กล่าวไว้ว่า ผู้นำควรมีวิสัยทัศน์ เพราะวิสัยทัศน์ที่มีประสิทธิภาพจะช่วยเชื่อมโยงระหว่างวันนี้กับอนาคตได้เป็นอย่างดี ทำให้ผู้ตามเกิดแรงจูงใจที่จะก้าวไปสู่อนาคต ทำงานได้ตามมาตรฐานเพื่อความเป็นเลิศขององค์กร ความสำคัญของวิสัยทัศน์ มีดังนี้

1. เป็นสิ่งเชื่อมโยงปัจจุบันและอนาคต คือ ทำให้องค์กรดำเนินไปในทิศทางที่ถูกต้อง สร้างความกระตือรือร้นให้แก่คนในองค์กร
2. เป็นพลังให้คนในองค์กร คือ ทำงานได้และมีข้อผูกพันสัญญาที่จะทำงานที่ท้าทายความสามารถให้สำเร็จ เพราะมีสิ่งที่มากระตุ้นให้ผู้ตามทำงานด้วยความสามารถและท้าทาย
3. ทำงานให้มีความหมาย ผู้ตามที่เข้าใจวิสัยทัศน์ขององค์กร จะทำงานด้วยความตั้งใจ เพราะเป็นงานที่มีคุณค่าและมีความหมายต่อพวกเขา มีความรักงาน รู้สึกภาคภูมิใจในงานและมีความต้องการเป็นส่วนหนึ่งของความสำเร็จขององค์กร
4. ทำให้เกิดมาตรฐานการทำงานอย่างดียิ่ง คือ ทำให้เกิดมาตรฐานที่ดีทำให้ผลการดำเนินงานมีคุณภาพได้มาตรฐานที่สามารถวัดได้
5. เป็นภาพรวมที่มองเห็นได้ทุกคน คือ วิสัยทัศน์จะต้องกว้างและรับรู้ทั่วกัน จะช่วยให้องค์กรเกิดการเปลี่ยนแปลงและทำให้มีความหวังในความสำเร็จในอนาคต
6. วิสัยทัศน์เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลง คือ วิสัยทัศน์ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปจากรูปแบบเดิม เพื่ออนาคตที่ดีกว่า การเปลี่ยนแปลงนี้คือการมีทิศทางที่ชัดเจนขึ้น
7. ทำให้เกิดความหวัง คือ เป็นภาพอนาคตที่เชื่อว่าจะนำความสำเร็จก้าวหน้ามาสู่องค์กร และเป็นพลังให้ผู้ตามมีความเชื่อว่าตนเองสามารถทำให้สำเร็จได้
8. สะท้อนให้เห็นความคิดอันสูงส่ง คือ มีความสามารถเป็นไปได้ เป็นแรงกระตุ้นให้ผู้ตามมีข้อผูกพันสัญญาที่จะทำให้ความคิดอันสูงส่งนั้นเป็นความจริง
9. ทำให้ทราบจุดหมายปลายทางและการเดินทางไปสู่จุดหมายปลายทางที่ต้องการ
10. วิสัยทัศน์เกี่ยวข้องกับการทำงานของทุกระดับในองค์กร คือ ต้องอาศัยการทำงานของแต่ละคนในทุกระดับขององค์กร³⁹

รัตติกรณ์ จงวิศาล ได้กล่าวไว้ว่า สิ่งที่ต้องพัฒนาในการสร้างภาวะผู้นำ มีดังนี้

1. ความสามารถในการบริหารจัดการตน คือ การพัฒนาตนเองทั้งในทางความคิด อารมณ์ และทำกิจกรรมร่วมกับผู้อื่น ทำให้ผู้นำสามารถที่จะพัฒนาในด้านบวกและความสัมพันธ์ที่ไว้วางใจได้ ความสามารถที่จะเรียนรู้คุณค่าของความเป็นผู้นำ ได้แก่

³⁸สัมฤทธิ์ กางเพ็ง, *ภาวะผู้นำเชิงวิสัยทัศน์ : แนวคิด ทฤษฎี และกรณีศึกษา*, อ่างแล้ว, หน้า 20.

³⁹รองศาสตราจารย์ เนตรพัฒนา ยาวีราข, *ภาวะผู้นำและผู้นำเชิงกลยุทธ์*, อ่างแล้ว, หน้า 44-45.

1.1 มีการตระหนักรู้เกี่ยวกับตนหรือรู้จักตัวเอง ลักษณะสำคัญของการรู้จักและเข้าใจตัวเอง คือ การตระหนักถึงจุดแข็งและจุดอ่อนของตน

1.2 มีความสามารถในการทำให้ความต้องการที่ขัดแย้งกันมีความสมดุล

1.3 มีความสามารถในการเรียนรู้ ผู้นำที่มีความสามารถในการเรียนรู้ จะไม่ปฏิเสธหรือเมินเฉยต่อวิธีการใหม่ ๆ ที่จำเป็นจะไม่ยึดติดอยู่กับการใช้พฤติกรรมที่ติดเป็นนิสัยหรือทักษะที่ล้าสมัย

1.4 ค่านิยมภาวะผู้นำ คนที่แสดงค่านิยมของตัวเองออกมาจะเป็นคนมีประสิทธิผลสูงมากในบทบาทของผู้นำ ค่านิยมสูงสุดเหล่านี้คือ ความซื่อสัตย์และการยึดมั่นในคุณธรรม ซึ่งทำให้เกิดความไว้วางใจและได้รับความเชื่อถือจากผู้อื่น

2. ความสามารถทางสังคม ในการดำเนินชีวิตผู้นำสามารถพัฒนาทักษะระหว่างบุคคลในสังคมได้ สามารถในการสร้างกลุ่มทำงานที่มีประสิทธิผล ทักษะการติดต่อสื่อสารและความสามารถในการพัฒนาผู้อื่น เช่น

2.1 ความสามารถในการสร้างและรักษาความสัมพันธ์ หัวใจของความสามารถทางสังคมคือ ความสามารถที่จะพัฒนาความสัมพันธ์เชิงบวกให้ความเคารพคนที่มีภูมิหลังแตกต่างกันและเข้าใจแง่มุมต่าง ๆ ที่พวกเขาเป็นด้วย

2.2 ความสามารถในการสร้างกลุ่มทำงานที่มี คนที่มีบทบาทเป็นผู้นำไม่ใช่ต้องการเพียงการพัฒนาความสัมพันธ์ของเขากับผู้อื่น แต่ต้องสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาความสัมพันธ์ในเชิงบวกระหว่างคนอื่น ๆ ที่ทำงานร่วมกันด้วย ผู้นำที่มีประสิทธิผลช่วยให้เกิดการทำงานร่วมกัน เกิดแรงบันดาลใจและมีความรู้สึกว่าได้รับการมอบอำนาจในกลุ่มทำงาน

2.3 ทักษะการติดต่อสื่อสาร ทักษะการติดต่อสื่อสารทำงานแบบสองทาง เพิ่มเติมจากความสามารถในการถ่ายทอดข้อมูล ความคิดและอุดมคติอย่างชัดเจนในการสื่อสารต่าง ๆ

2.4 ความสามารถในการพัฒนาผู้อื่น หาวิธีให้คนทำงานร่วมกันโดยมีผลิตผลเพิ่มมากขึ้นและมีคุณค่ามากขึ้น เพื่อที่จะช่วยผู้อื่นตรวจสอบความต้องการให้พัฒนาในเรื่องอะไรบ้าง เพื่อให้การประเมินผลที่เหมาะสมและเปิดโอกาสการเรียนรู้แก่ผู้อื่น

3. ความสามารถในการสนับสนุนและการส่งเสริมการทำงาน ผู้ร่วมงานจะต้องได้รับการพัฒนาทักษะและมิติต่าง ๆ ซึ่งทำให้พวกเขาสามารถสนับสนุนและส่งเสริมทำให้เกิดความสำเร็จของงานในระบบขององค์กร มีทักษะดังนี้

3.1 ทักษะในการจัดการ ความสามารถอันเกี่ยวข้องกับการอำนวยความสะดวกและการร่วมมือกันทำงานรวมถึงการตั้งเป้าหมายและวางแผนเพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายนั้น การตรวจสอบความก้าวหน้า การพัฒนาเพื่อให้งานสำเร็จ การแก้ปัญหาและการตัดสินใจ

3.2 ความสามารถที่จะคิดและทำอย่างมีกลยุทธ์ คนที่มีความสามารถจะคิดและทำอย่างมีกลยุทธ์ จะมีความคิดที่ชัดเจนถึงอนาคตร่วมกันที่พวกเขาปรารถนา พวกเขาจะตัดสินใจ จัดลำดับ

ความสำคัญและสนับสนุนความคิดริเริ่ม อันจะนำมาซึ่งความจริงในปัจจุบันที่สอดคล้องกับอนาคตที่
ต้องการ

3.3 ความสามารถที่จะคิดอย่างสร้างสรรค์ การสร้างสรรค์เกี่ยวข้องกับเห็นความเป็นไปได้ใหม่ ๆ ค้นพบความเชื่อมโยงระหว่างความคิดที่แตกต่างกันและเปลี่ยนกรอบวิธีคิดเกี่ยวกับเรื่องนั้น ความคิดริเริ่มทำให้เกิดนวัตกรรม

3.4 ความสามารถในการริเริ่มและนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลง บทบาทของผู้นำต้องการความสามารถที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสำคัญ ๆ ในระบบขององค์การและการทำงาน รวมไปถึงการกระตุ้นให้เกิดความต้องการเปลี่ยนแปลง⁴⁰

สัมฤทธิ์ กางเพ็ง ได้กล่าวว่า การสร้างภาวะผู้นำ ควรเริ่มต้นด้วยการพัฒนาตนเอง กลยุทธ์ในการพัฒนาตนเองให้เป็นคนคุณภาพประกอบด้วยกลยุทธ์ย่อย 4 กลยุทธ์ คือ ดังนี้

1. รู้จักตัวตนของตนเอง เป็นการวิเคราะห์ตนเองว่ามีจุดเด่นจุดด้อยในเรื่องงานความสัมพันธ์กับคน ความรู้และทักษะการปฏิบัติงาน เมื่อได้ค้นพบจุดด้อยและจุดเด่นแล้วต้องลงมือกำจัดจุดด้อยและพัฒนาจุดเด่นอย่างจริงจัง

2. รู้จักการพัฒนาตนให้เป็นคนคุณภาพ การจะเป็นคนคุณภาพจะต้องรู้จักพัฒนาอุปนิสัยผู้ที่มีประสิทธิผลสูง 7 ประการ คือ

2.1 ต้องเป็นฝ่ายริเริ่มหรือเริ่มทำก่อน การให้และการรักษาสัญญา การกำหนดเป้าหมายและทำเพื่อให้ถึงตามเป้าหมาย

2.2 เริ่มต้นด้วยเป้าหมายในใจ เมื่อเริ่มต้นทำสิ่งใดควรเริ่มด้วยใจและมุ่งมั่นตั้งต้นฟันฝ่าอุปสรรคให้ได้ โดยไม่ท้อถอยเสียก่อน

2.3 ทำตามลำดับความสำคัญ สิ่งใดมีความสำคัญเร่งด่วน มีผลกระทบค่อนข้างมากควรดำเนินการก่อน

2.4 คิดแบบชนะชนะ ไม่จ้องเอาแต่จะแสวงหาผลประโยชน์โดยเอาเปรียบผู้อื่น หรือนั่งรอความพ่ายแพ้โดยไม่คิดต่อสู้ ต้องร่วมกันทำให้เกิดผลสำเร็จกับทุกคน

2.5 รู้เขา รู้เรา ศึกษาค้นคว้าเหตุและผล ที่ไปที่มาของสิ่งนั้น ๆ และทำความเข้าใจให้รู้แจ้งเห็นจริง

2.6 สร้างพลังร่วม ร่วมกันทำงานลดจุดด้อย เสริมจุดแข็งเพิ่มพลังให้กับกลุ่มงาน

2.7 ลับเลื่อยให้คมอยู่เสมอ พัฒนาคคน พัฒนางาน พัฒนาความคิด ให้ก้าวทันกับสภาพแวดล้อมไม่ให้ล้าหลัง

⁴⁰รัตติกรณ์ จงวิศาล, ภาวะผู้นำ : ทฤษฎี การวิจัย และแนวทางสู่การพัฒนา, อ่างแล้ว, หน้า 446-450.

จากประสิทธิผลสู่ความยิ่งใหญ่ เมื่อตนเองมีประสิทธิผลสูงแล้วจะโยงมาถึงอุปนิสัย ที่จะมุ่งให้ฟังเสียงของตนเอง เข้าใจความต้องการที่แท้จริงของตนเองและเป็นแบบอย่างที่ดี ที่กลายเป็นแรงบันดาลใจให้กับผู้อื่นอยากปฏิบัติตามด้วย

3. รัฐบาลและหน้าที่ความรับผิดชอบ สิ่งสำคัญที่ผู้นำจำเป็นจะต้องรู้ คือ

3.1 บทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบต่อองค์กร จะต้องรู้ว่ากำลังทำอะไร (รู้งาน) ทำไปทำไม ทำเพื่อใคร รู้ว่ามีหน้าที่และความรับผิดชอบต่อผลของงาน ทำความเข้าใจต่องานที่ได้รับมอบหมาย เสนอความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อองค์กร

3.2 บทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบต่อผู้บังคับบัญชา ต้องทำงานให้ลุล่วงตามเป้าหมาย มีความกล้าแสดงออกความคิดเห็น รู้จักวิธีเสนองานต้องไม่คำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนตัว ต้องมีความอดทนตรงต่อเวลา ต้องมีความเกรงใจสัมมาคารวะ ให้ความเคารพนับถือ มีความสามัคคีและมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกันร่วมกันสร้างบรรยากาศในการทำงานให้ความรักและความจริงใจต่อกัน

3.3 บทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบต่อเพื่อนร่วมงาน ไม่เอาใจเอาเปรียบต่อเพื่อนร่วมงาน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการวางแผนค้นหาข้อมูลที่จะทำ แบ่งงานที่จะทำเท่า ๆ กันต่อเพื่อนร่วมงานอย่างยุติธรรม ต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อเพื่อนร่วมงาน มีการปรึกษาหารือรับฟังเหตุผลซึ่งกันและกัน

3.4 บทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบต่อตนเอง ตรงต่อเวลา วางแผนการใช้เวลาอย่างมีประสิทธิภาพ การรักษาสุขภาพร่างกายและจิตใจ รับผิดชอบต่อครอบครัว ทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม

4. การพัฒนาตนเองให้รู้จักตนเองมองให้รอบด้าน ซึ่งการพัฒนาตนเองนั้นมีทักษะที่สำคัญ 3 ประการ คือ

4.1 ทักษะความคิด ผู้นำจะต้องมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในการทำงาน สามารถเรียนรู้เข้าใจวิเคราะห์สิ่งต่างๆ ในความสลับซับซ้อนของสังคมและองค์กร สามารถปรับตัวทันกับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ของสังคมได้

4.2 ทักษะทางมนุษยสัมพันธ์ ความสำเร็จในเชิงการบริหารนั้นต้องอาศัยเพื่อนร่วมงาน ผู้นำจึงต้องมีทักษะความสามารถในการทำงานร่วมกัน อาศัยพึ่งพาซึ่งกันและกัน มีความเข้าใจต่อกัน รู้จักจิตวิทยาและพฤติกรรมของมนุษย์

4.3 ทักษะทางเทคนิค การใช้ความรู้ความสามารถในวิธีการเทคนิคต่าง ๆ ในการทำงาน อันเกิดจากการเรียนรู้ ฝึกปฏิบัติและประสบการณ์ในงาน ย่อมนำไปสู่ความสำเร็จของงานอย่างมีประสิทธิภาพ⁴¹

⁴¹ สัมฤทธิ์ กางเพ็ญ, *ภาวะผู้นำเชิงวิสัยทัศน์ : แนวคิด ทฤษฎี และกรณีศึกษา*, อ่างแล้ว, หน้า 186-188.

จะเห็นได้ว่าวิธีการสร้างภาวะนำถือเป็นปรัชญาการจัดการที่ใช้กลยุทธ์เชิงพฤติกรรมและจิตใจอย่างเป็นระบบ ทำให้มีความสามารถในการนำหมู่คณะสังคมและองค์กรเกิดการพัฒนาที่มีคุณภาพ รู้จักบทบาทและหน้าที่ความรับผิดชอบของตนเอง สามารถที่จะคิดอย่างสร้างสรรค์ ก่อให้เกิดการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพสูงขึ้น

2.7 สรุป

การบริหารงานที่จะให้ประสบความสำเร็จนั้นผู้นำหรือผู้บริหารจะต้องผสมผสานด้วย ทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงบูรณาการ คือการใช้แนวคิดของภาวะผู้นำเชิงคุณลักษณะ ภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรม ภาวะผู้นำเชิงสถานการณ์ ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง เพื่อใช้เป็นแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของผู้ตามและมีวิสัยทัศน์กว้างไกล กล้าเสี่ยงเปลี่ยนวิธีการปฏิบัติงานหรือเงื่อนไขการทำงานใหม่ กระตุ้นและผลักดันให้เป็นไปตามวิสัยทัศน์ใหม่ โดยผู้นำใช้กลยุทธ์วิธีต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นถึงความเชี่ยวชาญของผู้นำให้สามารถพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาที่สลับซับซ้อนขององค์กรได้ ทำให้การบริหารเป็นไปตามวิสัยทัศน์และเป้าหมายที่ตั้งไว้ ทำให้องค์กรมีการเจริญเติบโตและมั่นคงในอนาคต

เป็นปรัชญาการจัดการที่ใช้กลยุทธ์เชิงพฤติกรรมและจิตใจอย่างเป็นระบบ ทำให้ผู้นำมีความสามารถในการนำหมู่คณะ ชุมชน สังคมและองค์กรให้เกิดการพัฒนาที่ดีมีคุณภาพ เป็นการสร้างผู้นำที่มีภาวะผู้นำ รู้จักบทบาทและหน้าที่ความรับผิดชอบของตนเอง มีความสามารถคิดอย่างสร้างสรรค์ ก่อให้เกิดการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพสูงขึ้น ภาวะผู้นำนั้นเกี่ยวข้องกับการใช้อำนาจหน้าที่โดยตรงในการช่วยผู้ตามให้จัดการกับค่านิยมที่ขัดแย้งกันอันมาจากสภาพแวดล้อมในการทำงานและวัฒนธรรมทางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ในมุมมองทางจริยธรรม ผู้นำจะต้องใช้อำนาจในการเปลี่ยนแปลงให้ผู้ตามกล้าเผชิญหน้ากับปัญหา โดยที่ผู้นำคอยช่วยจัดสภาพแวดล้อมที่สนับสนุนให้เกิดความไวใจ พร้อมทั้งการดูแลเอาใจใส่และความเห็นอกเห็นใจ ภายในสภาพแวดล้อมที่สนับสนุนนั้นจะทำให้ผู้ตามรู้สึกปลอดภัยกล้าที่จะเผชิญหน้าและจัดการกับปัญหาที่ยากได้ โดยเฉพาะการที่ผู้นำใช้อำนาจตามหน้าที่เพื่อทำให้พนักงานตั้งใจเผชิญกับปัญหา แสดงพฤติกรรมเหมือนกับกำลังทดสอบความจริง โดยใช้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องบริหารและจำกัดกรอบปัญหา การจัดการความคิดเห็นที่ขัดแย้งและเอื้ออำนวยในการตัดสินใจ

ภาวะผู้นำจึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำและผู้ตามในแง่ของการบริหาร โดยการชักนำให้บุคคลหรือกลุ่มปฏิบัติตามความคิดเห็นของตนเองด้วยความเต็มใจ เป็นความสามารถในการชักจูงให้ผู้อื่นยินดีที่จะร่วมมือค้นหาหนทางที่จะบรรลุเป้าหมาย ซึ่งเป็นการหลอมรวมกลุ่มเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กระตุ้นให้ดำเนินไปสู่วัตถุประสงค์ของกลุ่มที่ก่อให้เกิดการกระทำกิจกรรมหรือการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้บรรลุจุดหมายที่กำหนดไว้ ทักษะการมีภาวะผู้นำนั้นผู้นำต้องเป็นผู้มีความรู้

ความสามารถ มีความเฉลียวฉลาดในการวางแผนที่ดี มีวิสัยทัศน์การจัดการองค์กร มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความเชื่อมั่นในตนเองเกี่ยวกับงานในหน้าที่ มีความสามารถในการตัดสินใจโดยใช้ดุลยพินิจที่ดีและถูกต้อง มีความอดทนในการทำงานและรู้จักสร้างสามัคคีและสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับสมาชิก กลุ่ม ผู้ใต้บังคับบัญชาและผู้ที่เกี่ยวข้อง สามารถกระตุ้นแรงจูงใจให้ทำงานร่วมกันโดยสอดคล้องกับเป้าหมายขององค์กรที่กำหนด



บทที่ 3

ศึกษาวิธีการสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคपालสูตร

การวิจัยเรื่อง “วิธีการสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคपालสูตร” เป็นการศึกษาหลักธรรมและองค์ประกอบของผู้นำที่ปรากฏในมหาโคपालสูตร เกี่ยวกับความเป็นมาและวิธีการสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคपालสูตร ดังมีหัวข้อที่ศึกษา ดังนี้

- 3.1 ประวัติและความเป็นมาของมหาโคपालสูตร
- 3.2 ลักษณะและคุณสมบัติของผู้นำตามที่มีในมหาโคपालสูตร
- 3.3 วิธีการสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคपालสูตร
- 3.4 การสัมภาษณ์เชิงลึกวิธีการสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคपालสูตร
- 3.5 สรุป

3.1 ประวัติและความเป็นมาของมหาโคपालสูตร

มหาโคपालสูตร มาจากคำภาษาบาลีว่า มหา แปลว่า ใหญ่ โคपाल หมายถึง ผู้เลี้ยงโค และ สุตต หมายถึง พระสูตร รวมความแล้วแปลว่า “สูตรว่าด้วยคน เลี้ยงโคสูตรใหญ่ เป็นสูตร ๆ หนึ่งที่พระพุทธองค์ได้ตรัสอุปมาองค์ธรรม 11 ประการของการเลี้ยงโคของนายโคบาล ให้พวกภิกษุฟังว่า การที่เราจะสามารถบรรลุธรรมได้ต้องปฏิบัติตัวอย่างไร จึงถือว่าเป็นพระสูตรที่นำศึกษาและนำมาปฏิบัติเพื่อการพัฒนาชีวิตที่ดีงาม พระสูตรเป็นการประมวลพุทธพจน์ ที่ว่าด้วยพระธรรมเทศนาแสดงเจือด้วยบุคคลาธิฐาน ซึ่งเป็นการแสดงธรรมโดยยกบุคคลขึ้นอ้างคู่กับธรรมาธิฐานหรือธรรมบรรยายต่าง ๆ ที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสยกย่องให้เหมาะสมกับบุคคลเหตุการณ์และโอกาสตลอดจนบทประพันธ์เรื่องราวทั้งหลายที่เป็นชั้นเดิมในพระพุทธศาสนา¹

3.1.1 ความหมายโดยสังเขป

มหาโคपालสูตร เป็นศัพท์ภาษาไทย มาจากศัพท์บาลีว่า มหาโคपालสูตร แยกศัพท์เป็น มหา+โค+ปาโล+สุตต มหา แปลว่า ใหญ่, มาก, กว้างขวาง ศัพท์เดิมเป็น มหุต ศัพท์ แปลง มหุต ศัพท์เป็น มหา โคแปลว่าโคหรือวัว โค ศัพท์นี้เป็นศัพท์นามสามัญ ไม่บ่งบอกว่าเป็นโคตัวผู้หรือโคตัวเมีย แต่ถ้าประสงค์ให้เป็นโคตัวผู้ ใช้ศัพท์ว่า โคน แจกเหมือนปुरुส ประสงค์ให้เป็น โคตัวเมีย ใช้

¹ม.ม. 12/386-387/292-295.

ศัพท์ว่า คาวิ เหมือนนารี ปาโล แปลว่า เลี้ยง, รักษา เป็นศัพท์นามกิตก์ ศัพท์เดิมเป็น ปาล ศัพท์ลงสิ
ปฐมา วิภัตติ ฝ่ายเอกวจนะ เอา ลี กับ อ ที่สุดแห่ง ปาล ศัพท์ เป็น โอ สำเร็จรูปเป็น ปาโล ๆ ศัพท์
มาจาก ปาล ธาตุใช้ในอรรถว่า เลี้ยงรักษา เมื่อรวมกันกับศัพท์ว่าโค จึงสำเร็จเป็น โคปาโล มีวิเคราะห์
ว่า คาโว ปาเลติ รกขตีติ โคปาโล แปลว่า ผู้เลี้ยงโค หรือผู้รักษาโค หรือแปลทับศัพท์ว่า นายโคบาล
ในที่นี้เป็นชื่อของคนเลี้ยงโคที่พระพุทธเจ้าตรัส ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี²

สุดต แปลว่า สูตร หรือ พระสูตร, ปาพจน์, พระพุทธพจน์ สุดต ศัพท์เดิมเป็น สุดต
ศัพท์ ลง ลี ปฐมาวิภัตติ ฝ่ายเอกวจนะเอา ลี กับ อ ที่สุดแห่ง สุดต ศัพท์ เป็น อ สำเร็จรูป เป็น สุดต³

สุดต ศัพท์มีวิเคราะห์ว่า อภิสเวติ อตเถติ = สุดต ๆ แปลว่า สูตรที่หลังเนื้อความ
ออกมา สุ ธาตุในความหมายว่า ไหล, หลั่ง ต ปัจจัย ซ้อน ต⁴

สรุปความว่า สูตรนี้เป็นสูตรที่พระพุทธองค์ทรงตรัสกับภิกษุทั้งหลายที่เป็นผู้ปรารถนาจะ
พัฒนาตนเองให้พ้นจากความทุกข์ เพื่อความผาสุก ต้องปฏิบัติตนเหมือนกับบุรุษผู้ฉลาดในการเลี้ยงโค
โดยการอุปมาอุปไมย 11 ประการด้วยกัน ถือว่าเป็นสูตรที่ว่าด้วย นายโคบาลสูตรใหญ่

3.1.2 ความหมายโดยอรรถนัย

ความหมายของมหาโคบาลสูตรที่ปรากฏ ในคัมภีร์อรรถกถา พระพุทธองค์ทรงแสดง
ถึง ภิกษุผู้ไม่มีความฉลาดประดุจดั่งนายโคบาลผู้โง่เขลา เช่น ภิกษุไม่รู้ชัดอริยมรรคมีองค์ 8 ตามความ
เป็นจริง ดุจดั่งนายโคบาลที่ไม่รู้ทางและไม่ใช้ทาง หรือตรัสถึงภิกษุที่ไม่รู้ในสติปัญญา 4 ประการ
นายโคบาลที่ไม่รู้วาระวันคราวตอนโคไปสู่ที่โคจร⁵

มหาโคบาลสูตร เป็นพระสูตรหนึ่งอยู่ในพระไตรปิฎก เนื่องจากพระสูตรนี้มีเนื้อหาไม่
สั้นไม่ยาวเกินไป ท่านจึงจัดไว้ใน มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ
พระวิหารเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคตรัส
เรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้วตรัสองค์แห่งความเจริญ 11 ประการ ที่ทรงอุปมาแก่นายโคบาลผู้ฉลาดใน
การดูแลโคของตนเอง พระภิกษุผู้ฉลาดในธรรมของพระองค์ย่อมจะได้นำไปปฏิบัติขัดเกลากิเลสที่มีอยู่
ในชั้นธสันดานของตนของตนสืบไป

²พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. 9, ราชบัณฑิต), *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์ ชุดศัพท์
วิเคราะห์*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง, 2550), หน้า 433.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 717.

⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 717.

⁵มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, *พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล*, พิมพ์ครั้งที่ 3, (นครปฐม : โรงพิมพ์มหาหมกุฏ
ราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 67.

3.1.3 พุทธกิจ 5 ประการ

พุทธกิจ คือ กิจที่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงปฏิบัติเป็นกิจวัตรหลังจากตรัสรู้ พระสัพพัญญุตญาณด้วยปัญญาอันยิ่งของพระองค์เองแล้ว พระองค์ทรงบำเพ็ญพุทธจริยาอันเป็นประโยชน์แก่ชาวโลก ทรงโปรดเวไนยสัตว์ด้วยพระอภัยมณีอันเปี่ยมด้วยพระมหากรุณา ทรงอนุเคราะห์แก่อุกลสัตว์โลกทั้งหลายให้เป็นสุข พ้นจากทุกข์ ให้บรรลุอมตธรรม, พุทธกิจประจำวัน 5 พุทธกิจที่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญเป็นประจำในแต่ละวัน คือ

1. ปุพฺพณฺเห ปิณฺฑปาตณฺจ เวลาเช้าเสด็จบิณฑบาต
2. สายณฺเห ธมฺมเทศนํ เวลาเย็นทรงแสดงธรรมแก่พุทธบริษัท 4
3. ปโทเส ภิกฺขุโหวาทํ เวลาค่ำประทานโอวาทแก่เหล่าภิกษุ
4. อทฺถมรตเต เทวปญฺหนํ เที่ยงคืนทรงตอบปัญหาเทวดา
5. ปจฺจุสฺเสว คเต กाले ภพฺพาภพฺเพ วิโลกนํ จวนสว่าง ทรงตรวจพิจารณาสัตว์ที่

สามารถและที่ยังไม่สามารถบรรลุธรรมอันควรจะเสด็จไปโปรดหรือไม่

สรุปท้ายว่า เอเต ปญฺจวิธํ กิจฺเจ วิโสธติ มฺนิปฺมุคฺโว พระพุทธเจ้าองค์พระมุนีผู้ประเสริฐทรงยังกิจ 5 ประการนี้ให้หมดจด⁶

3.1.4 พุทธกิจ 45 พรรษา

ในระหว่างเวลา 45 ปีแห่งการบำเพ็ญพุทธกิจ พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปประทับจำพรรษา ณ สถานที่ต่าง ๆ ซึ่งท่านได้ประมวลไว้ พร้อมทั้งเหตุการณ์สำคัญบางอย่างอันควรสังเกต ดังนี้

- พรรษาที่ 1 ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้กรุงพาราณสี (โปรดพระเบญจวัคคีย์)
- พรรษาที่ 2-3-4 พระเวฬุวัน กรุงราชคฤห์ (ระยะประดิษฐานพระศาสนา เริ่มแต่โปรดพระเจ้าพิมพิสาร ได้อัครสาวก ฯลฯ เสด็จนครกบิลพัสดุ์ครั้งแรก ฯลฯ อนาคตนิชิตกเศรษฐีเป็นอุบาสกถวายพระเชตะวัน พรรษาที่ 3 น่าจะประทับที่พระเชตะวัน นครสาวัตถี)

พรรษาที่ 5 ภูฏาคารในป่ามหาวัน นครเวสาลี (โปรดพุทธบิดาปรีนิพพานที่กรุงกบิลพัสดุ์ โปรดพระญาติที่วิวาทเรื่องแม่น้ำโรहिณี มหาปชาบดีฌนช เกิดภิกษุณีสงฆ์)

พรรษาที่ 6 มกุลบรรพต (ภายหลังทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ที่นครสาวัตถี)

พรรษาที่ 7 ดาวดึงส์เทวโลก (แสดงพระอภิธรรมโปรดพระพุทธมารดา)

พรรษาที่ 8 เกสกลาวัน ใกล้เมืองสุสมาคิริ แคว้นภัคคะ (พบกมลบิดาและนกุลมารดา)

พรรษาที่ 9 โขสิตาราม เมืองโกสัมพี

พรรษาที่ 10 ป่าตำบลปาริเลยกะ (ในคราวที่ภิกษุชาวเมืองโกสัมพีทะเลาะกัน)

พรรษาที่ 11 หมู่บ้านพราหมณ์ชื่อเอกนาลา

⁶ที.สี. 9/90/255.

- พรรษาที่ 12 เมืองเวรัญชา
 พรรษาที่ 13 จาลิยบรรพต
 พรรษาที่ 14 พระเชตวัน (พระราหูอุปสมบทคราวนี้)
 พรรษาที่ 15 นิโครธาราม นครกบิลพัสดุ์
 พรรษาที่ 16 เมืองอาฬวี (ทรมานอาฬวกยักษ์)
 พรรษาที่ 17 พระเวฬุวัน นครราชคฤห์
 พรรษาที่ 18-19 จาลิยบรรพต
 พรรษาที่ 20 พระเวฬุวัน นครราชคฤห์ โปรตมหาโจรองคฺฤลิมาล, พระอานนท์ที่ได้รับ
 หน้าที่เป็นพุทธอุปัฏฐากประจำ)
 พรรษาที่ 21-44 ประทับสลัไปมา ณ พระเชตวันกับบุพพาราม พระนครสาวัตถิ
 (รวมทั้งคราวก่อนนี้ด้วย อรรถกถาว่าพระพุทธเจ้าประทับที่เชตวันาราม 19 พรรษา ประทับที่ ณ บุพ
 พาราม 6 พรรษา)
 พรรษาที่ 45 เวฬุคาม ไกลนครเวสาลี⁷

3.1.5 เหตุเกิดของมหาโคปาลสูตร

กำเนิดพระสูตรต้นตอปฏิภกหรือพระสูตร ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกทุกสูตรมีมูลเหตุเกิด
 จาก พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมในสถานที่ต่าง ๆ ประการบุคคลและเหตุที่เกิดขึ้นแล้วจัดเป็นหมวดหมู่
 เนื่องจากมีมูลเหตุที่จะแสดงธรรมมี 4 ประการคือ⁸

1. พระพุทธเจ้าทรงตรัสตามอัธยาศัยของพระองค์ พระพุทธเจ้าทรงแสดงตาม
 อัธยาศัยของพระพุทธเจ้าเอง โดยไม่ต้องมีผู้ใดกราบทูลขอให้ทรงแสดง พระสูตรประเภทนี้เรียกว่า
 อัตตัชฌมาสยะ เช่น อากังขะยสุตฺต มหาสติปัฏฐานสูตร ทั้งสองพระสูตรนี้ทรงสอนเน้นวิธีปฏิบัติ
 กรรณฐาน

2. พระพุทธเจ้าทรงตรัสตามอัธยาศัยของผู้อื่น พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระสูตรตาม
 อัธยาศัยของผู้อื่น มุ่งประโยชน์เป็นการเฉพาะสำหรับผู้ฟัง พระสูตรประเภทนี้เรียกว่า ปรัชฌาสมยะ
 เช่น

ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ทรงแสดงแก่ปัญจวัคคีย์ ที่ยึดติดในการทรมานตน ด้วยการ
 เสนอทางสายกลางเป็นทางเลือกใหม่

จุฬาราลูโลวาหสูตร ทรงแสดงเพื่อโปรดพระราหูเป็นการเฉพาะ

⁷พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*, (กรุงเทพมหานคร :
 สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, 2558), หน้า 269-270.

⁸สุเทพ พรหมเลิศ, *พระไตรปิฎกศึกษา*, (กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวันการพิมพ์, 2552), หน้า 19.

ธาตุวิมังคสูตร ทรงแสดงโปรดพระสหายของพระเจ้าพิมพิสารผู้บวชอุทิศต่อพระองค์ ทั้งที่ไม่รู้จักและไม่เคยเห็นพระองค์ ขณะที่ทรงพักแรมอยู่ที่ศาลาช่างหม้อในกรุงราชคฤห์

3. พระพุทธเจ้าทรงตรัสเพราะมีผู้ทูลถาม พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระสูตรจากคำ ทูลถามพระสูตรประเภทนี้เรียกว่า ปุจฉาวลีกะ เช่น

สามัญญผลสูตร ทรงแสดงเพื่อตอบปัญหาของพระเจ้าอชาตศัตรู เรื่องการใช้ศิลปะ เลี้ยง ชีวิตกับการบวชอย่างไรให้มีผลดีกว่ากัน

เตวิชชสูตร ทรงแสดงเพื่อตอบปัญหาของมาณพน้อย 2 คนได้แก่ วาเสฏฐมาณพและ ภารทวาชมาณพ ที่ทูลถามถึงทางตรงไปสู่พรหมโลก

สักกปัญหา สูตรทรงแสดงเพื่อตอบปัญหาของท้าวสักกะและเหล่าเทพชั้นดาวดึงส์ มังคลสูตรทรงแสดงเพื่อตอบปัญหาว่าอะไรคือมงคล และพระสูตรต่าง ๆ ในโพชฌังคสังยุต มารสังยุต และ พรหมสังยุต

4. พระพุทธเจ้าทรงตรัสไปตามเหตุการณ์ พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระสูตรเรื่องหรือ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้นนั้น เรียกว่า อัตถูปัตติกะ เช่น

พรหมชาลสูตร ทรงแสดงปรารภเหตุการณ์ที่ปริพาชกผู้อาจารย์ตำหนิพระรัตนตรัย ขณะทีศิษย์สรรเสริญ

ธัมมทายาทสูตร ทรงแสดงปรารภพฤติกรรมพวกกิษุที่เป็นทายาทของพระองค์ เพราะติดในลาภและทรงแนะนำให้ป็นธรรมทายาท

จูฬสีหนาทสูตร ทรงแสดงปรารภเหตุการณ์ที่พวกเดียรฉัตรหรือนอกศาสนา กล่าว โจมตีพระพุทธศาสนา เพราะน้อยใจที่ลาภสักการะเกิดขึ้นมากในพระพุทธศาสนาทรงแนะนำกิษุให้ บันลือสีหนาท คือ ยืนยันถึงความดีจริง ๆ ของพระพุทธศาสนา

จันฑุปมสูตร ทรงแสดงปรารภเหตุการณ์ที่พวกกิษุประจบตระกูล

ปุตตมังสุปมสูตร ทรงแสดงปรารภเหตุการณ์ที่กิษุฉันทอาหารโดยไม่พิจารณา แล้วตรัสสอนให้ฉันทอาหารชาวบ้านเหมือนพ่อแม่กินเนื้อลูก

อัคคิกขันธุปมสูตร ทรงแสดงปรารภเหตุการณ์ที่กิษุบางพวกเป็นคนทุศีล ทรงสอน ด้วยอุปมาว่า การที่กิษุทอดกองไฟจนร้อนตายยิ่งดีกว่าการล่วงประเวณีกับสตรีเป็นต้น

แผนปิณชูปมสูตร ทรงแสดงขณะทอดพระเนตรเห็นฟองน้ำใหญ่ที่แม่น้ำคงคา ทรง แนะนำให้กิษุพิจารณาชั้น 5 ว่าเป็นของว่างเปล่าเหมือนฟองน้ำ

ปาริจฉัตตูปมสูตร ทรงแสดงขณะเห็นต้นปาริฉัตรมีใบสีเหลืองผลัดใบ ออกช่อ ผลิ ดอก โดยการเปรียบเทียบกับการบรรลุของพระอริสาวก⁹

⁹ม.ม. 12/346/376.

มหาโคपालสูตร จัดเป็นพระสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงตามอัธยาศัยของ พระพุทธเจ้าเอง โดยไม่ต้องมีผู้ใดกราบทูลขอให้ทรงแสดง พระสูตรประเภทนี้เรียกว่า อัตตชฌมาสยะ พระพุทธเจ้าทรงตรัสเกี่ยวกับหลักและวิธีการปฏิบัติของภิกษุผู้ถึงความเจริญงอกงามไปพลุลยในพุทธศาสนา ดังปรากฏเนื้อหาในพระสูตรที่ชื่อว่า มหาโคपालสูตร ซึ่งมีเนื้อหาดังต่อไปนี้

สมัยนั้น พระบรมศาสดาประทับอยู่ในวัดเชตะวันมหาวิหาร อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี คุฤหบดีแห่งกรุงสาวัตถีผู้สละทุนทรัพย์ของตนเองสร้างถวายด้วยศรัทธาอันแรงกล้า ได้เห็นนายโคบาลกับการบริหารโคของตนเอง เมื่อถึงกาล ปโทเส ภิกษุโอวาทำ เวลาค่าทรงประทานโอวาทแก่เหล่าภิกษุ เมื่อหมู่ภิกษุทั้งหลายมารวมกันแล้วตรัสถึง องค์เป็นเหตุไม่เจริญ 11 ประการสำหรับผู้ไม่ฉลาดในการเลี้ยงโค ได้แก่ 1. เป็นผู้ไม่รู้จักรูป 2. เป็นผู้ไม่ฉลาดในลักษณะ 3. เป็นผู้ไม่เชี่ยวชาญออกเสีย 4. เป็นผู้ไม่ปิดแผล 5. เป็นผู้ไม่สุ่มคว้น 6. ไม่รู้จักท่า 7. ไม่รู้จักให้ดื่ม 8. ไม่รู้จักทาง 9. เป็นผู้ไม่ฉลาดในตำบลที่โคเที่ยวหากิน 10. เป็นผู้รูดน้ำนมเสียหมดไม่มีส่วนเหลือไว้ 11. เป็นผู้ไม่ปรนปรีอเหล่าโคอุสุภ (คือโคที่ดีกว่าโคทั้งปวง) อันเป็นพ่อฝูงเป็นผู้นำฝูงด้วยการปรนปรีอเป็นพิเศษ

ทั้ง 11 ประการที่กล่าวมาแล้วนี้มีแต่จะนำพาให้นายโคบาลฉิบหายอย่างเดียว ในส่วนพระภิกษุชั้นนั้น พระพุทธองค์ได้ทรงอุปมา 11 ประการ เหมือนกันนายโคบาลคือถ้าไม่ฉลาดในธรรมอุปมา 11 ประการนี้ ย่อมจะมีแต่ความเสื่อม ซึ่งมีอธิบายความดังต่อไปนี้ คือ

1. ภิกษุเป็นผู้ไม่รู้จักรูป คือ ภิกษุผู้ไม่รู้จักชดตามเป็นจริงว่า รูปชนิดใดชนิดหนึ่ง รูปทั้งปวงก็คือมหาภูตรูปทั้งสี่และอุปาทายรูป คือรูปอาศัยมหาภูตรูปทั้งสี่

2. ภิกษุผู้ไม่ฉลาดในลักษณะ คือ ภิกษุผู้ไม่รู้จักชดตามเป็นจริงว่าคนพาลมีกรรมใดเป็นเครื่องหมาย บัณฑิตมีกรรมใดเป็นเครื่องหมาย

3. ภิกษุผู้เชี่ยวชาญออกเสีย คือ ภิกษุให้กามวิตก คือความตริกรประกอบด้วยความอยากได้ พยาบาทวิตก คือความตริกรประกอบด้วยความปองร้าย วิธีสรวิตก คือความตริกรประกอบด้วยความเบียดเบียนและอกุศลธรรมที่เป็นบาปซึ่งเกิดขึ้นแล้ว ๆ ให้อยู่ทับถมไม่ละเสีย ไม่บรรเทาเสีย ทำให้เกิดเนื่อง ๆ

4. ภิกษุผู้ไม่ปิดแผล คือ ภิกษุผู้เห็นรูปด้วยตา ฟังเสียงด้วยหู ตมกลิ่นด้วยจมูก ลิ้มรส ด้วยลิ้น ถูกต้องสิ่งที่จะพึงถูกต้องด้วยกาย รู้แจ้งธรรมารมณด้วยใจแล้ว ถือไว้โดยนิमित คือ ความหมาย ถือไว้โดยอนุพยัญชนะ คือความจำแนกออกธรรมทั้งหลายที่เป็นบาปอกุศล มือภิกษุ และโทมนัสเป็นต้น เค้า ย่อมไม่อาจไหลไปตามบุคคลผู้อยู่ไม่สำรวมอินทรีย์ มีอินทรีย์ที่ไม่สำรวมแล้วใดเป็นเหตุ เธอไม่ปฏิบัติเพื่อจะสำรวมอินทรีย์นั้น ไม่รักษาอินทรีย์นั้น ไม่ถึงความสำรวมใน อินทรีย์นั้น

5. ภิกษุผู้ไม่สุ่มไฟ คือ ภิกษุผู้ไม่แสดงธรรมตามที่ตนได้ฟังได้เรียนแก่ผู้อื่นโดยพิสดาร

6. ภิกษุไม่รู้จักท่า คือ ภิกษุผู้ไม่ไปหาแล้วและไต่ถามไล่เลียงภิกษุทั้งหลายผู้มีพุทธวจนะฟังมากแล้ว เป็นผู้รู้หลัก ทรงธรรมทรงวินัย ทรงมาติกาว่า ภาษิตนี้เป็นอย่างไรโดยระยะเวลา เธอผู้มีอายุ

ทั้งหลายจึงไม่เปิดเผยข้อความที่ยังลึกลับ ไม่ทำข้อความอันลึกซึ้งให้ตื่นและไม่บรรเทาความสงสัยในเหล่าธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความสงสัย ซึ่งยังมีเป็นอันมากแก่เธอ

7. ภิกษุไม่รู้จักตีม คือ ภิกษุ เมื่อธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศให้รู้แจ้งแล้ว อันผู้ใดผู้หนึ่งแสดงอยู่ ย่อมไม่ได้ความรู้ธรรมรู้อรุณและความปราโมทย์อันประกอบด้วยธรรม

8. ภิกษุไม่รู้จักทาง คือ ภิกษุผู้ไม่รู้ชัดอัญญาจกิมรรคคือทางประกอบด้วยองค์ 8 เป็นทางอันประเสริฐตามเป็นจริง

9. ภิกษุผู้ไม่ฉลาดในโคจร คือ ภิกษุผู้ไม่รู้ชัดในสติปัญญา คือสติเป็นที่ตั้งอย่างใหญ่ทั้งสี่ตามเป็นจริง

10. ภิกษุเป็นผู้รึดนมเสียมืดไม่มีส่วนเหลือไว้ คือ คฤหบดีทั้งหลายมีศรัทธามาปวารณา คือ เชิญภิกษุในศาสนาให้เลือกรับ ด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะและคิลานะปัจจัยเภสัชบริขาร ในการที่เขาปวารณาเช่นนั้น เธอไม่รู้จักประมาณเพื่อจะรับปัจจัยสี่มีจีวรเป็นต้น

11. ภิกษุเป็นผู้ไม่บูชาซึ่งภิกษุผู้เป็นเถระรัตตัญญู มีพรรษาบวชนานแล้วเป็นบิดา ภิกษุสงฆ์เป็นผู้นำภิกษุสงฆ์ด้วยการบูชาอันล้นเหลือ คือ ภิกษุผู้ไม่เข้าไปตั้งไว้ซึ่งกายกรรม วจีกรรมและมโนกรรม อันประกอบด้วยเมตตา ในภิกษุทั้งหลายผู้เป็นเถระรัตตัญญู มีพรรษาบวช นานแล้ว เป็นบิดาภิกษุสงฆ์ เป็นผู้นำภิกษุสงฆ์ทั้งในที่แจ้งทั้งในที่ลับ ภิกษุเป็นผู้ไม่บูชาภิกษุ ทั้งหลายผู้เป็นเถระรัตตัญญู มีพรรษานานแล้ว เป็นบิดาภิกษุสงฆ์ เป็นผู้นำภิกษุสงฆ์ด้วยการบูชาอันล้นเหลือ

อุปมาอุปไมยทั้ง 11 ประการที่กล่าวมานี้ถ้าหมู่ภิกษุของคฤหบดีประพฤติเช่นนี้ย่อมจะทำให้ไม่ได้รับประโยชน์จากการบวชมาในพระศาสนา นี้ หลังจากทีพระบรมศาสดาได้ตรัสองค์แห่งความเสื่อมแล้วพระองค์ได้ทรงตรัสองค์ธรรมแห่งความเจริญ มี 11 ประการ ตรงกันข้ามกับ 11 ประการแรกนั่นเอง ทรงยกเป็นอุปมาเปรียบกับภิกษุที่จะเข้าถึงฝั่งพระนิพพาน มีความเจริญในพระธรรมวินัยได้นั้นจะต้องประกอบด้วยลักษณะ 11 ประการ เช่นเดียวกับนายโคบาลผู้ประสบความสำเร็จ จะต้องรู้จักการบริหารจัดการฝูงโค จะครอบครองฝูงโคควรทำให้ฝูงโคเจริญได้ ดูกรภิกษุทั้งหลาย นายโคบาลที่มีคุณสมบัติ 11 ประการ สามารถเลี้ยงโคและทำกิจการเกี่ยวกับโคให้เจริญได้ แม้ภิกษุผู้มีคุณสมบัติ 11 ประการก็ย่อมเจริญองกามไฟบูลย์ในพระธรรมวินัยเช่นเดียวกัน”

3.2 ลักษณะและคุณสมบัติของผู้นำตามที่มีในมหาโคपालสูตร

ผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญแห่งความสำเร็จที่สามารถนำพาองค์กรไปสู่การบรรลุตามเป้าหมายภาวะผู้นำเป็นกระบวนการที่กระตุ้นพฤติกรรมการทำงานและการสร้างแรงจูงใจเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ ลักษณะและคุณสมบัติของผู้นำจึงมีความสำคัญต่อความสำเร็จนั้น ในมหาโคपालสูตรได้กล่าวถึงลักษณะและคุณสมบัติของผู้นำที่ดีไว้ ดังนี้

3.2.1 เป็นผู้รู้จักรูป

เป็นผู้รู้จักรูป หมายถึง นายโคบาลย่อมรู้รูปโดยการนับโคของตนว่า ร้อยหนึ่ง พันหนึ่ง หรือรู้จักสีของโคคือรู้ว่าโคของตนมีสีขาวยังไร สีแดงเท่าไร สีน้ำตาลเท่าไร โคต่างเท่าไร เป็นต้น เมื่อรู้โคของตนหายไปเขาย่อมทราบได้โดยเร็วและตามหาจนพบตอนเช้าฝูง นายโคบาลที่รู้จักรูปโคโดยการนับและโดยวิธีเช่นนี้ถือว่าเป็นผู้ฉลาดรักษาฝูงโคไว้ได้ เขาย่อมไม่ห่างไกลจากการบริโภคปัจจัยโครสฉันใด ภิกษุเป็นผู้รู้จักรูป หมายถึง ภิกษุผู้รู้ชัดตามเป็นจริงว่า รูปชนิดใดชนิดหนึ่งและรูปทั้งปวงก็คือมหาภูตรูป 4 และรูปที่อาศัยมหาภูตรูป 4 ก็ฉนั้น¹⁰

อธิบายความได้ว่ารู้จักมหาภูตรูป 4 และรูปที่อาศัยมหาภูตรูป 4 โดยอาการ 2 คือโดยการนับและโดยสมมุติฐาน มีดังต่อไปนี้ คือ

1. มหาภูตรูป 4 หมายถึงรูปใหญ่

อธิบายความได้ว่ามหาภูตรูป 4 หมายถึงรูปใหญ่ คือ

- 1.1 ปฐวีธาตุ คือ สิ่งที่เป็นธรรมชาติแข็งแรงและมั่นคง
- 1.2 อาโปธาตุ คือ สิ่งที่เป็นธรรมชาติไหลหรือเกาะกุม
- 1.3 เตโชธาตุ คือ สิ่งที่เป็นธรรมชาติร้อนทำให้สุก
- 1.4 วาโยธาตุ คือ สิ่งที่เป็นธรรมชาติเคลื่อนไหวและรองรับ¹¹

2. อุปาทายรูป คือ รูปเล็กซึ่งอาศัยมหาภูตรูป 4 มี 24 รูป ได้แก่ ประสาทรูป 5

2.1 จักขุประสาท (ประสาท ตา) รูปเป็นที่อาศัยของจิตเห็น (จักขุวิญญาณ) ประสาทตานี้มิได้หมายถึงดวงตาหรือลูกตาทั้งคู่ แต่หมายเฉพาะประสาทตาหรือแก้วตาที่อยู่กลางตาดำ โต้ประมาณเท่ากับหัวเหาเป็นเยื่อบางจุดจุกุนุ่นที่ชุ่มด้วยน้ำมันซ้อนกันอยู่ 7 ชั้น เป็นรูปที่มีความสามารถรับกระทบคลื่นแสงเพื่อให้เกิดจิตเห็นคลื่นแสง (รูปารมณ) โดยที่จิตนี้อาศัยประสาทตา

2.2 โสตประสาท (ประสาท หู) ประสาทหูนี้อยู่ในช่องหู มีสัณฐานเป็นวง ๆ คล้ายวงแหวนและมีขนอันละเอียดอ่อนสีแดงปรากฏอยู่โดยรอบสามารถรับกระทบเสียง (สัทธารมณ) เพื่อให้จิตได้ยินเสียง (โสตวิญญาณ) เกิดขึ้นโดยที่จิตได้ยินนี้อาศัยอยู่ที่ประสาทหูนี้

2.3 ฆนประสาท (ประสาท จมูก) ประสาทจมูกนี้อยู่ในช่องจมูก อันมีสัณฐานเหมือนกับแพะ เป็นรูปที่สามารถรับกระทบกลิ่น (คันธารมณ) เพื่อให้จิตดมกลิ่น (ฆนวิญญาณ) เกิดขึ้นโดยจิตดมกลิ่นนี้อาศัยอยู่ในจมูกนี้

¹⁰ม.ม.อ.19/387/61.

¹¹พระพุทธโฆสเถระ, *คัมภีร์วิสุทธิมรรค*, สมเด็จพระพุทธมาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ) แปลและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ 6, (กรุงเทพมหานคร : ธนาเพรส จำกัด, 2548), หน้า 169.

2.4 ชิวหาประสาท (ประสาท ลิ่น) ประสาทนี้มีที่ตั้งอยู่ท่ามกลางลิ่น อันมีสัณฐานเหมือนปลายกลีบดอกบัวเรียงรายซ้อนกันเป็นชั้น ๆ เป็นรูปที่สามารถรับกระทบรสได้ (รสารมณ) เพื่อให้จิตลิ้มรส (ชีวหาวิญญาณ) เกิดขึ้น โดยจิตลิ้มรสนี้อาศัยอยู่ที่ประสาทลิ่นนี้

2.5 กายประสาท (ประสาท กาย) ประสาทนี้ตั้งอยู่ที่ตัวร่างกายเว้นที่ปลายผม ปลายขน ที่เล็บ ที่ฟัน ที่กระดูก ที่หนังหนาด้าน มีสัณฐานคล้ายสำลีที่แผ่นบาง ๆ ชุบน้ำมันจนชุ่มซ้อนกันหลายชั้น รูปนี้มีความสามารถรับกระทบความเย็นร้อน อ่อนแข็ง หย่อนตึง (โณฐัพพารมณ) เพื่อให้จิตรับสัมผัสที่กายเกิดขึ้น (กายวิญญาณ) โดยที่จิตนี้อาศัยอยู่ที่กายนี้¹²

3. วิสยรูป 4 ได้แก่

3.1 รูปารมณ คือ รูปธรรมที่เป็นคลื่นแสงที่ไปกระทบกับประสาทตา เกิดการเห็น

3.2 สัทธารมณ คือ รูปธรรมที่เป็นเสียงที่ไปกระทบกับประสาทหู เกิดการได้ยินเสียง

3.3 คันธารมณ คือ รูปธรรมที่เป็นกลิ่นที่ไปกระทบกับประสาทจมูก เกิดการดมกลิ่น

3.4 รสารมณ คือ รูปธรรมที่เป็นรสที่ไปกระทบกับประสาทลิ้น เกิดการลิ้มรส¹³

4. ภาวะรูป 2 ได้แก่

4.1 อธิภาวะรูป คือ รูปธรรมที่ละเอียดเป็นรูปประมาณมองด้วยตาเปล่าไม่เห็น ที่แทรกซึมอยู่ทั่วร่างกายของหญิง เพื่อแสดงความเป็นเพศหญิง

4.2 บุริสภาวะรูป คือ รูปธรรมที่ละเอียดเป็นประมาณมองด้วยตาเปล่าไม่เห็น ที่แทรกซึมอยู่ทั่วร่างกายของชาย เพื่อแสดงความเป็นเพศชาย

5. เอกรูป (รูปเดียว) ได้แก่

5.1 ททยวัตตรูป คือ รูปธรรมที่ละเอียดอ่อนที่เป็นที่อาศัยของจิต เป็นรูปประมาณมีจำนวนประมาณของมือหนึ่ง ซึ่งอยู่ในแฉ่งที่โตพอจุเมล็ดบุรณาคอยู่ภายในเนื้อหัวใจ

5.2 ชีวีตรูป คือ รูปธรรมที่รักษาร่างกายในส่วนที่เกิดจากอำนาจกรรมในอดีตไม่ให้เน่าผุพังไปเหมือนกับตะปู นี้อตหรือสลักไม้ที่คอยรักษาไม่ให้บ้านพังลงไป

5.3 อาหารรูป คือ โอะชะที่อยู่ในรูปธรรมทั้งหลาย ที่สามารถยังให้ไปบำรุงเลี้ยงร่างกายก่อให้เกิดความเจริญเติบโต

5.4 ปริเฉทรูป คือ ช่องว่างที่ขึ้นรูปธรรมทั้งหลาย ปกติรูปธรรมทั้งหลายไม่ว่า คน สัตว์ สิ่งของมาจากหน่วยเล็ก ๆ ที่มองเห็นไม่ได้เรียกว่า ปริมาณ และปริมาณทั้งหลายเป็น อนิจจัง คือ ไม่หยุดนิ่งและมันก็ไม่ได้อยู่แน่นอนจนไม่มีช่องว่าง มันมีช่องว่างคั่นอยู่ เป็นช่องว่างระหว่างปริมาณที่ละเอียดอ่อนมา

6. วิญญูติรูป 2 ได้แก่

¹²เรื่องเดียวกัน, หน้า 11 และ 19.

¹³อภิ.สง. 34/596/190.

6.1 กายวิญญูติรูป คือ รูปธรรมที่แสดงออกมาเป็นพฤติกรรมทางกายอันยังให้รู้ความหมาย เช่น กวักมือหรือโบกมือไล่ เป็นรูปที่เกิดจากจิต

6.2 วจวิญญูติรูป คือ รูปธรรมที่แสดงออกมาเป็นพฤติกรรมทางวาจาอันยังให้รู้ความหมาย เช่น เสียงพูดคุย เป็นต้น

7. วิการรูป 3 ได้แก่

7.1 ลหุตารูป คือ รูปธรรมที่เบา คำว่าเบาไม่ได้มุ่งหมายถึงน้ำหนัก แต่มุ่งถึงความไม่ยึดติด มีความคล่องแคล่วว่องไว เหมือนกับคนไม่มีโรคทำอะไรไม่ยึดติด

7.2 มุหุตารูป คือ รูปธรรมที่อ่อน คำว่าอ่อนหมายถึงไม่มีความแข็งกระด้าง ไม่ขัด ๆ เขิน ๆ แต่มีความสะดวก เหมือนกับหนังที่ฟอกดีแล้ว คือมีความอ่อนสลายไม่หยาบ ไม่กระด้าง

7.3 กัมมัญญุตารูป คือ รูปธรรมที่ควรแก่การงานเหมือนกับทองที่หลอมดีแล้ว มีลักษณะที่คล้อยไปตามรูปพรรณสัณฐาน มีข้อสังเกตว่า วิการรูป 3 นี้ เป็นเพื่อนที่อยู่ด้วยกันเสมอ เพราะไม่มีวันที่จะพรากจากกันเกิดร่วมกันเสมอ เพียงแต่บางที่อาจเกิดยิ่งหย่อนกว่ากัน

8. ลักษณะรูป 4 ได้แก่

8.1 อุปจยรูป คือ แสดงภาวะแห่งการเกิดขึ้นในปฏิสนธิกาลของแก่นแท้ของรูปธรรม

8.2 สันตติรูป คือ แสดงภาวะของการเกิดสืบต่อกันของแก่นแท้ของรูปธรรมอื่น ๆ

8.3 ชราตารูป คือ แสดงภาวะแห่งการแก่ของแก่นแท้ของรูปธรรมอื่น ๆ

8.4 อนิจจตารูป คือ แสดงภาวะแห่งการแตกดับของแก่นแท้ของรูปธรรมอื่น ๆ¹⁴

สรุปได้ว่านายโคบาลที่รู้จักรูปคือการรู้จักลักษณะ สีของโคแต่ละตัวและมีโคที่เป็นของเขาทั้งหมดก็ตัวจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้รู้ละเอียดในโคของตัวเอง ส่วนภิกษุที่รู้จักรูป คือ รู้ว่ามหาภูตรูป 4 ได้แก่ ชาติดิน ชาติน้ำ ชาติไฟ ชาติลม อุปาทายรูป 24 คือรูปที่อาศัยมหาภูตรูปอย่างละเอียด

อุปมาในข้อนี้พระพุทธองค์ทรงเน้นให้ภิกษุในธรรมวินัยนี้ได้รู้จักศึกษาภาพหรือขีดความสามารถและสมรรถนะของตนเอง

3.2.2 เป็นผู้ฉลาดในลักษณะ

เป็นผู้ฉลาดในลักษณะ หมายถึง นายโคบาลรู้จักลักษณะของโคของตนว่าโคตัวใดมีลักษณะเช่นไร เมื่อโคพลัดหลงจึงสามารถติดตามกลับคืนได้ และรู้ลักษณะโดยนัยคือ ถ้าโคมีลักษณะสีดำ เท้าดำ หางดอก (พู่หางสีขาว) ดินัก กีบเท้าสีเหลืองตั้งสีน้ำผึ้งดินัก จมูกขาภิกับเท้าสีเหลืองดินัก ถ้ามีกีบเท้าขาว ตัวสีขาวตั้งหอยสังข์ เจ้าของจะร่ำรวยเป็นเศรษฐี ถ้ามีสีของหางเป็นบั้ง ๆ และตาแหวน (ตากลมใส) ดินักจมูกไวฉลาดรู้จักเตือนภัยเจ้าของ ให้ผูกไว้ใต้ถุนตรงกับที่นอนของเจ้าของ ถ้ามีสีไถ่กลายเส้น คือวัวต่างหรือวัวที่มีลายสลับสีน้ำตาลหรือดำเป็นบั้งหรือเป็นทางถือว่า เป็นวัวของผู้มีอำนาจ

¹⁴อภิ.สง. 34/636-645/203-205.

ถ้าหน้าแต่่น ทางดอก ตีนเท้า คือว่ามีสีขาวที่หน้าผาก ที่พู่หางและบริเวณเท้าทั้งสี่ข้าง ถือเป็นพญาว่า แต่ถ้าขนบริเวณคอขึ้นดก เรียกว่า “ไฟลามอ่อน” ไม่ดีคือร้อนสอเนกไม่ยอมทำงาน ปากขาว ชื่อว่า “คูตสมุทรก็เกลี้ยง” ไม่ดีกัดแทะสิ่งของไปทั่ว เขามีลักษณะคลอนไม่มั่นคง ชื่อว่า “เขาหม้าย” ไม่ดีชี้โรค นอกจากนี้ยังสามารถดูจากพฤติกรรมบางอย่าง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นลักษณะของว่าวที่ไม่ดี เช่น กัดเขี้ยว คือชอบกัดฟันเสียงดัง เคี้ยวหาง คือชอบเคี้ยวพู่หางเป็นประจำ นอนคราง คือชอบส่ง เสียงคราง ขณะนอนอยู่ สีແหล่ง คือชอบเอาตัวไปถูเสาใต้ถุนบ้านหรือคอกทำให้เกิดความน่ารำคาญแก่คนที่อยู่บนบ้าน หรือทำให้คอกเสียหาย ทำให้เจ้าของบ้านนอนหลับไม่เป็นสุข¹⁵

ส่วนภิกษุที่เป็นผู้ฉลาดลักษณะนั้น หมายถึงผู้รู้ชัดตามเป็นจริงว่า คนพาลมีกรรมเป็นเครื่องหมาย บัณฑิตมีกรรมเป็นเครื่องหมาย พร้อมทั้งการเป็นผู้ฉลาดในการเลือกคบมิตร คือการงดเว้นการคบคนพาล เลือกคบหาแต่บัณฑิต เพราะการมีเพื่อนที่เป็นบัณฑิตถือว่าเป็นนิมิตอันดี ซึ่งการที่เราารู้ถึงลักษณะของบุคคลทำให้การดำเนินชีวิตนั้นเป็นไปได้ด้วยดีมีความเจริญก้าวหน้าทั้งในชีวิตและการงาน ย่อมทำให้รู้จักสิ่งที่ดีและไม่ควร เป็นกุศลหรือไม่เป็นกุศล มีโทษหรือไม่โทษ โทษหนัก โทษเบา แก้ไขได้แก้ไขไม่ได้ เหตุมิใช่เหตุ ย่อมสามารถยังกัมมัญฐานให้เจริญได้¹⁶

ซึ่งคนพาลและบัณฑิตมีหลักเกณฑ์ให้พิจารณาได้ดังนี้

1. พฤติกรรมของคนพาลและบัณฑิต

คนพาลมักทำสิ่งใด พุดสิ่งใด ไม่เหมาะสมกับฐานะ สถานที่บุคคล แล้วยังประพาดพิดในศีล 5 เป็นนิจ ฉะนั้นเมื่อเขาถูกคนอื่นกล่าวถึงก็หวาดหวั่นใจ เพราะตนทำชั่วเกรงชาวประชาจะนำเรื่องชั่วของตนมาตีแผ่ให้คนอื่นรับรู้ ส่วนภิกษุบัณฑิต ดำเนินชีวิตไปในทางที่เป็นประโยชน์ ได้แก่ การแสดงออกทางด้านกาย วาจา และความคิดเป็นไปในทางที่พึงประสงค์ของสังคม เพราะเป็นคนมีสติปัญญา ฉลาดพิจารณาในเหตุผลก่อน จะแสดงกิริยาอะไรออกไปมักจะใช้โยนิโสมนสิการอย่างรอบคอบ เช่นการพุดก็มักพุดในสิ่งที่ไม่ใช่โทษ คือพุดถูกต้องตามกาลสมัย พุดตามความเป็นจริง พุดอ่อนหวาน พุดดีมีสารประโยชน์ พุดด้วยความเมตตากรุณา พุดเพื่อประโยชน์ตนและผู้อื่นและพุดด้วยความยุติธรรม เป็นต้น

2. ลักษณะคนพาลและบัณฑิต

ลักษณะของคนพาล ได้แก่ 1. คิดอยากได้ของคนอื่นมาเป็นของตนโดยไม่ชอบ ไม่ถูกต้องตามหลักของสัมมา กัมมันตะ คือการทำงานไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีลธรรม และสัมมาอาชีพสุจริต 2. คิดพยาบาท อาฆาตคนอื่นจนกระทั่งนำไปสู่การทำร้ายร่างกายและทรัพย์สิน 3. คิดเห็นผิดจากหลักพุทธธรรม คือเป็นคนดำรงตนอยู่ในมิจฉาทิฎฐิ ไม่เชื่อบุญ บาป ไม่เชื่อกรรมดี กรรมชั่ว เป็นต้น

¹⁵บ้านมหา, ตำราดูลักษณะว่าว, (สืบค้นเมื่อ 7 กรกฎาคม 2562), จาก <https://www.baanmaha.com>

¹⁶ม.มุ.อ. 19/387/65.

ส่วนลักษณะของบัณฑิตตามหลักของสุจริต คือกำหนดลักษณะทางความดี (มโนสุจริต) มี 3 ประการ ได้แก่ 1. ไม่คิดอยากได้ของคนอื่นมาเป็นของตนโดยมิชอบ (อโลภะ) 2. ไม่คิดประทุษร้ายคนอื่น ไม่อาฆาตใคร ๆ (อโทสะ) 3. เห็นชอบตามหลักพุทธธรรม คือมีความเห็นถูกต้อง (สัมมาทิฏฐิ)¹⁷

3. ลักษณะคนพาลและบัณฑิตในทัศนะนักเขียนร่วมสมัย

พระธรรมกิตติวงศ์ กล่าวว่า ลักษณะคนดีหรือบัณฑิต 7 ประการ เป็นคนไม่มักโกรธ เป็นคนไม่เห็นแก่ตัว เป็นคนไม่ปรารถนาความชั่ว เป็นคนไม่มีความตระหนี่ เป็นคนไม่โอ้อวด เป็นคนมีความละเอียดใจ และเป็นคนกลัวบาปกรรม¹⁸

ปิ่น มุกขนัต กล่าวว่า ลักษณะของคนพาล ได้แก่ มีความคิดชั่ว พุดจาชั่ว ชอบทำชั่ว ส่วนลักษณะผู้บัณฑิตมี 3 ประการคือ มีปกติชอบคิดดี มีปกติชอบพูดดี และมีปกติชอบทำดี โดยการสังเกต ลักษณะคนพาลและบัณฑิต ตามพุทธวจนะนี้มี 3 ประการ คือ ความคิด คำพูด และการกระทำ¹⁹

สุชีพ ปุญญานุภาพ ได้กล่าวว่า ลักษณะคนพาลมี 3 ประการ คือ ประพฤติทุจริตทางกาย ประพฤติทุจริตทางวาจา ประพฤติทุจริตทางใจ หรือคนพาลคิดชั่วพูดชั่วทำชั่ว ส่วนลักษณะบัณฑิตมี 3 ประการ คือ ประพฤติสุจริตทางกาย ประพฤติสุจริตทางวาจา ประพฤติสุจริตทางใจ หรือคิดดี พูดดี ทำดี²⁰

สรุปได้ว่าการเป็นผู้ฉลาดในลักษณะ คือการรู้ลักษณะของบุคคลที่ต้องทำงานร่วมกัน ทำให้เป็นผู้ที่สามารถเลือกคบมิตรที่ดีได้ เพราะการที่มีมิตรที่ดีมีส่วนสำคัญมากในการสร้างฐานะทางสังคมเพื่อความเจริญก้าวหน้า ในคราวเมื่อเจอปัญหาหรือมรสุมเข้ามาในชีวิตสามารถที่จะช่วยแก้ไขหรือแบ่งเบาภาระได้ เป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้เรานั้นประสบความสำเร็จ กัลยาณมิตรนอกจากจะแนะนำเพื่อให้ประสบความสำเร็จในการดำรงชีวิตความเจริญในการทำงาน ยังได้แนะนำประโยชน์ ทั้งที่เป็นประโยชน์ในโลกนี้และประโยชน์ในโลกหน้าคือมรรคผลนิพพาน

อุปมาในข้อนี้พระพุทธองค์ทรงเน้นให้ภิกษุในธรรมวินัยนี้ได้รู้จัก การเลือกคบคนและเข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคลว่าแต่ละบุคคลมีอัธยาศัย ความสามารถและคุณธรรม จึงจะสามารถปฏิบัติต่อบุคคลอื่นสัมพันธ์เกี่ยวข้องจะให้เกียรติยกย่องตามสมควรแห่งสถานภาพ

¹⁷ม.อ. 14/493/287.

¹⁸พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ปช.9), *คลังธรรม เล่ม 3*, (กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, 2546), หน้า 62.

¹⁹ปิ่น มุกขนัต, *มงคลชีวิต*, พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์, 2527), หน้า 105.

²⁰สุชีพ ปุญญานุภาพ, *พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน*, พิมพ์ครั้งที่ 10, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2530), หน้า 474, 504.

3.2.3 เป็นผู้คอยเชื่อมโยงขางอกเสีย

เป็นผู้คอยเชื่อมโยงขางอกเสีย หมายถึง นายโคบาลที่รู้จักเชื่อมโยงที่เกิดขึ้นที่แผลของโค หมายความว่า แผลของโคย่อมเกิดตรงที่ถูกตอไม้ตำ หนามทิ่มแทง ลวดหนามเกี่ยวหรือแผลจากเห็น คูดเลือด แผลที่เกิดจากการต่อสู้กันเอง เป็นต้น ซึ่งบาดแผลเหล่านี้จะโน้มนำให้แมลงวันหัวเขียวมา หยอชไขไว้ที่แผลนั้น ไขของแมลงวันหัวเขียวเหล่านี้เรียกว่า ไขขาง (หรือไขขัง) จึงต้องรักษาไม่ ปล่อยให้แผลของโคลุกลามเป็นแผลลึกให้โคเหล่านี้ถูกความเจ็บปวดครอบงำ ดังนั้นนายโคบาลจึง ต้องแล้วใส่ยารักษาให้หายโดยไว อันตรายแห่งชีวิตของโคย่อมไม่มี เหตุนั้นเขาย่อมไม่ห่างจากการ บริโภคปุ๋ยโครส ฉันโต ฝึกผู้มีความเพียรพยายามไม่ให้กามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตก ซึ่งเป็น อกุศลกรรมที่เป็นบาปอยู่ทั้บถม พึงละเสีย บรรเทาเสีย ทำให้สิ้นไปไม่ให้เกิดเนื่อง ๆ หรือเมื่อรู้ว่า ตัณหาราคะ และความกำหนัดกำเริบ ฝึกผู้ต้องรู้จักทำอกุศลธรรมนั้นให้ดับไป หากปล่อยไปให้จิตถูก ครอบงำด้วยอัสวะกิเลส ย่อมตัดหนทางในการเข้าสู่พระนิพพาน ฉันนั้น²¹

1. อกุศลวิตก

วิตกหรือวิตกคะ แปลว่า ความตรึก คือ ความนึกคิด ความคิดเป็นอกุศลเรียกว่า อกุศลวิตก ความคิดความตรึกนึกคิดที่เป็นอกุศลนั้น ได้แก่

1.1 กามวิตก ความตรึกนึกคิดไปในทางกามหรือความนึกคิดในทางแสวงหาหรือพัว พันติดข้องในสิ่งที่สนองความอยาก คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจ

1.2 พยาบาทวิตก ความตรึกนึกคิดไปในทางพยาบาทมุ่งร้ายบองร้ายโกรธแค้น

1.3 วิหิงสาวิตก ความตรึกนึกคิดไปในทางเบียดเบียนหรือความนึกคิดในทางทำลาย มุ่งร้ายหรือก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น²²

จะเห็นได้ว่าอกุศลวิตกทั้ง 3 เป็นสิ่งที่ควรละเสีย เพราะเป็นสาเหตุก่อให้เกิดความ ทุกข์ เมื่อความตรึกนึกคิดทั้ง 3 นี้บังเกิดขึ้น ย่อมทำให้อกุศลกรรมที่เป็นบาปซึ่งทั้บถมอยู่เป็นไปเพื่อ เบียดเบียนตนเอง เป็นฝ่ายที่ทำให้คับแค้น ดับปัญญา ไม่เป็นไปเพื่อความดับกิเลสและกองทุกข์ พึงละ เสีย พึงบรรเทาเสีย ทำให้สิ้นไม่ให้เกิดเนื่อง ๆ

2. หลักสัมมัตถปธาน 4

คุณธรรมที่เข้ามาช่วยเสริมเพื่อไม่ให้อกุศลธรรมทั้งหลายมาก่อโทษให้จิตใจได้เศร้า หมองได้อีก คือ สัมมัตถปธาน หมายถึง การมีความเพียร 4 ประการ ได้แก่

2.1 สังวรปธาน คือ เพียรระวังยับยั้งบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด มิให้เกิดขึ้น

2.2 ปหานปธาน คือ เพียรละหรือเพียรกำจัดบาปอกุศลธรรมที่เกิดแล้ว

2.3 ภาวนาปธาน คือ เพียรทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิด

²¹ม.ม.อ. 19/387/61.

²²อง.ฉก.ก. 36/380/814.

2.4 อนุรักษนาปธาน คือ เพียรรักษาคุณธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่นและให้เจริญยิ่งขึ้นไปจนไปบุลย์²³

หลักสัมมัตตปธาน 4 คือหลักธรรมที่ได้วางหลักการปฏิบัติไว้เป็นหลักใหญ่ ๆ 4 ประการ ซึ่งเกี่ยวกับความเพียรพยายามของผู้ปฏิบัติประกอบจิต ตั้งจิตมั่นเพื่อไม่ให้คุณธรรมอันลามกที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้นและป้องกันเมื่อเกิดขึ้นแล้ว ครั้นเมื่อทำดีให้รักษาความดียิ่ง ๆ ขึ้นไป หากผู้ปฏิบัติกระทำอย่างสม่ำเสมอจะเข้ากระแสพระนิพพานได้

สรุปได้ว่าการเขี้ยวไขว่หางออกเสีย คือ การมีความเพียรพยายามไม่ให้กามวิตก พยาบาทวิตกวิหิงสาวิตกอันเป็นอกุศลธรรมที่เป็นบาปอยู่ทับถมเกิดขึ้น เพราะเป็นสาเหตุก่อให้เกิด ความทุกข์ ความตรึกนึกคิดทั้งสามนี้เกิดย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองทำให้คับแค้นดับปัญญาสังสมกิเลสและกองทุกข์ ต้องใช้สติใช้ปัญญาเป็นเครื่องห้ามปรามและประคับประคองจิตให้อยู่ในทางคุณธรรม

อุปมาในข้อนี้พระพุทธองค์ทรงเน้นให้ภิกษุในธรรมวินัยนี้ได้มีความเพียรละทัศนคติในทางที่ไม่ดี ที่เป็นต้นเหตุแห่งความเกลียดชังหรือเป็นอุปสรรคในการทำงานร่วมกัน

3.2.4 เป็นผู้คอยปิดบังแผล

เป็นผู้คอยปิดบังแผล หมายถึง นายโคบาลเมื่อรู้ว่าโคเกิดเป็นแผลขึ้นก็รีบทำยารักษาปิดแผลโค เพราะถ้าปล่อยไปแผลอาจติดเชื้อหรือแผลอักเสบ ซึ่งเป็นแผลที่มีการอักเสบลุกลามเป็นบริเวณกว้างซึ่งเกิดจากการติดเชื้อที่มีสิ่งแปลกปลอมหรือสิ่งปนเปื้อนมากในแผล ทำให้มีมีอาการปวด บวม แดง ร้อน หลังจากนั้นจะเกิดเป็นหนองหรือซ้ำเลือดซ้ำหนอง ซึ่งจะส่งผลให้เนื้อเยื่อบริเวณนั้นเริ่มตาย เป็นเหตุให้โคได้รับความลำบากจากบาดแผลจนกินนอนไม่ได้มีร่างกายซูบผอมในที่สุด นายโคบาลย่อมขาดผลประโยชน์จากโค แต่เมื่อโคได้รับการรักษาโดยย่อมสามารถดำรงชีพอยู่ได้ กินนอนอยู่ได้อย่างปกติก็ย่อมอยู่เป็นสุข นายโคบาลนั้นย่อมไม่ห่างจากการได้บริโภคปัจจัยโครสอีก ฉันทดิภิกษุที่รู้จักเป็นผู้คอยปิดบังแผลหมายถึงภิกษุผู้ที่เห็นรูปด้วยตา ฟังเสียงด้วยหู ดมกลิ่นด้วยจมูก ลิ้มรสด้วยลิ้น ถูกต้องสิ่งที่จะฟังถูกต้องด้วยกาย รู้แจ้งธรรมารมณ์ด้วยใจแล้ว ไม่ถือเอาไว้โดยนิमित ไม่ถือไว้โดยอนุพยัญชนะ ธรรมทั้งหลายที่เป็นบาปอกุศลมีอภิขมาและโทมนัสเป็นต้นเค้า ย่อมไม่อาจไหลไปสู่บุคคลผู้สำรวมอินทรีย์ได้ ฉันทัน²⁴

ความสำรวม หมายถึง การที่อบรมสติปัญญาคอยพิจารณาระลึกรู้ให้ทราบอยู่ ให้รู้ อยู่ ให้เห็นอยู่ อินทรีย์ แปลว่าวัตถุที่เป็นใหญ่ ความเป็นใหญ่ เป็นจอม เป็นอิสระ เฉพาะในที่นี้ได้แก่ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ อายตะเหล่านี้ส่วนหนึ่ง ๆ ล้วนเป็นอิสระเต็มที่แผนกหนึ่ง เช่นในการเห็น

²³พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ 27, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, 2557), หน้า 121.

²⁴ม.มุ.อ. 19/387/62.

รูปย่อมสิทธิ์ขาดอยู่ที่ตา การฟังเสียงสิทธิ์ขาดอยู่ที่หู การได้กลิ่นสิทธิ์ขาดอยู่ที่จมูก การลิ้มรสสิทธิ์ขาดอยู่ที่ลิ้น เป็นต้น จะเกิดผลดีหรือความฉิบหายร้ายแรงขึ้นในแผนกนี้ก็เพราะด้วยการกระทำของอวัยวะอันนี้ในที่นี้ประสงค์เอาอวัยวะที่ได้ชื่อนั้น ๆ พร้อมทั้งประสาทและวิญญาณอันมีหน้าที่ประจำอยู่กับอายตนะนั้น ๆ ตา หมายถึงอวัยวะที่เรียกว่าลูกตาพร้อมด้วยประสาทอันเป็นสายส่งข่าวติดต่อกับสมองและจักขุวิญญาณอันแล่นไปตามสายนั้นด้วย ใจในที่นี้ได้แก่สมองส่วนที่คิดนึกได้ที่อาจจะปรุงแต่งเรื่องราวขึ้นได้แล้วยินดียินร้ายได้โดยไม่ต้องอาศัยตา หู จมูก ลิ้นในขณะนั้นเลย

การสำรวมอินทรีย์ทั้ง 6 คือ ความป้องกันความระมัดระวังด้วยสติในทุกเวลาที่ตากับรูปได้ประจวบกัน หูกับเสียงได้ประจวบกัน จมูกกับกลิ่นได้ประจวบกัน ลิ้นกับรสได้ประจวบกัน กายและสิ่งที่กายถูกต้องได้ประจวบกัน มโนคือใจและธรรมะคือเรื่องราวได้ประจวบกัน สิ่งที่เชื่อมต่อกันให้เกิดความรู้ แตนต่อหรือแดนเกิดแห่งความรู้ ได้แก่

อายตนะภายใน 6 ที่เชื่อมต่อกันให้เกิดความรู้ แตนต่อความรู้ภายใน บาลีเรียกว่า อัชฌัตติกายตนะ ได้แก่ 1. จักขุ (จักขุ, ตา) 2. โสตะ (หู) 3. ชานะ (จมูก) 4. ชิวหา (ลิ้น) 5. กายะ (กาย) 6. มโน (ใจ) ทั้ง 6 นี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อินทรีย์ 6 เพราะเป็นใหญ่ในหน้าที่ของตนแต่ละอย่าง เช่น จักขุ เป็นใหญ่ในการเห็น เป็นต้น

อายตนะภายนอก 6 ที่เชื่อมต่อกันให้เกิดความรู้ แตนต่อความรู้ฝ่ายภายนอก บาลีเรียกว่าพาหิรายตนะ ได้แก่ 1. รูป (รูป, สิ่งที่เห็นหรือวัตถุคือ สี) 2. สัทตะ (เสียง) 3. คันธะ (กลิ่น) 4. รสชะ (รส) 5. โผฏฐัพพะ (สัมผัสทางกาย, สิ่งที่ถูกต้องกาย) 6. ธรรมารมณ์ (อารมณ์ที่เกิดกับใจ, สิ่งที่ใจนึกคิด) ทั้ง 6 นี้เรียกทั่วไปว่า อารมณ์ 6 คือเป็นสิ่งสำหรับให้จิตยึดหน่วง

ความสำรวมอินทรีย์ทั้ง 6 คือสำรวมตา สำรวมหู สำรวมจมูก สำรวมลิ้น สำรวมกาย สำรวมใจ โดยที่เมื่อเห็นอะไรได้ยินอะไรเป็นต้น ก็ไม่ยึดถือสิ่งเหล่านั้นทั้งหมดหรือบางส่วน ไม่ยินดียินร้ายเพราะเมื่อยึดถือความยินดียินร้าย บาบอทุกสิ่งหลายย่อมไหลเข้าสู่ใจหรือสู่จิต แต่เมื่อมีความสำรวมอยู่ไม่ยึดถือสิ่งที่ได้เห็นที่ได้ยินเหล่านั้น ย่อมตกอยู่แค่ตา แค่หูในภายนอกเท่านั้นไม่ไหลเข้าสู่จิตใจ ความสำรวมนี้กล่าวได้ว่าเป็นตัวสติ ดังนั้นสติจึงเป็นเหมือนอย่างนายทวารบาลคือนายประตู เมื่อมีสติอยู่สตินี้ก็เหมือนอย่างเป็นนายประตู ถ้าเป็นร้ายย่อมไม่รับให้เข้า ถ้าผู้ดีเป็นมิตรญาติสหายผู้นำที่ความดีเข้ามาย่อมรับ สตินี้เองจึงเป็นตัวอินทรีย์สังวรคือความสำรวมอินทรีย์ เพราะว่าทวารทั้ง 6 นี้เป็นทวารทั้งของส่วนดีและทั้งของส่วนไม่ดี²⁵

สรุปได้ว่าการปิดแผล คือการสำรวมระวังอินทรีย์และอบรมสติพร้อมทั้งปัญญาคอยระลึกรู้เท่าทัน คือ ระมัดระวังมิให้เป็นอารมณ์ความยินดีร้ายอันเรียกว่านากิเลสให้ไหลเข้ามาสู่จิตใจ เมื่อมีการกระทบกันระหว่างอายตนะภายในและภายนอก การปฏิบัติสำรวมในปาติโมกขสังวรศีลเป็นผู้

²⁵สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, *สัมมาทิฎฐิ*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (นครปฐม : สาละการพิมพ์, 2547), หน้า 197.

สำรวมด้วยความสังวรถึงพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายและ
หมายถึงธรรมเป็นเครื่องพ้นจากกองกิเลสของสัตว์โลก

อุปมาในข้อนี้พระพุทธรองค์ทรงเน้นให้ภิกษุในธรรมวินัยนี้ได้สำรวมระวังในการคิดการพูด
และการกระทำ เพื่อปิดกั้นไม่ให้ทัศนคติในทางไม่ดีไม่มีโอกาสเกิดขึ้นได้อีก

3.2.5 เป็นผู้รู้จักสุขควนไฟ

เป็นผู้รู้จักสุขควนไฟ หมายถึง เมื่อนายโคบาลต้อนฝูงโคเข้าคอกแล้วรู้จักสุขไฟให้
เกิดควน เพื่อโล่งและแมลงที่จะมารุมกัดกินเลือดโคของตนในเวลากลางคืน โดยเฉพาะในฤดูฝน
และแมลงมีมากก็จะมารบกวนโคเพื่อกัดกินเลือดโค นายโคบาลก็ต้องสุขไฟให้โคเพื่อให้แมลงและ
ยุงเหล่านั้นมารบกวน เมื่อโคนอนสบายเพราะไม่ถูกแมลงรบกวนก็จะไม่หลบจากที่ไปนอนในป่าหรือ
ตามโคนต้นไม้ โคนในฝูงย่อมอยู่ครบไม่ได้รับความเสียหาย เขาย่อมเป็นผู้ไม่ห่างไกลจากการได้บริโภค
ปัจจัยโครสือก ฉันทใด แม้ภิกษุเป็นผู้ที่รู้จักสุขควนไฟนั้น ได้แก่ภิกษุที่รู้จักแสดงธรรมตามที่ตนได้เรียนได้
ฟังมาแก่ผู้อื่นโดยพิสดาร ฉันทนั้น²⁶

มีอธิบายว่าภิกษุเมื่อแสดงธรรมกถา สรภัญญะ อุปสสินนกกถา (สนทนาธรรม)
หรืออนุโมทนา ให้คนทั้งหลายฟัง คนทั้งหลายย่อมรู้จักภิกษุนั้น คือผู้มีคุณ (ความดี) ว่าเป็นพหูสูต คน
ทั้งหลายเหล่านั้นย่อมรู้จักการอุปฐากสงเคราะห์ภิกษุนั้นด้วยปัจจัย 4 ภิกษุนั้นเมื่อไม่ได้รับความ
ลำบากด้วยปัจจัย 4 ย่อมสามารถศึกษาเล่าเรียน บำเพ็ญวัตรปฏิบัติและเจริญกัมมัฏฐานสมณธรรม
สามารถสาธยายพระพุทธรพจน์แก่ชนทั้งหลายได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุนั้นย่อมมีความองงามไพบุลย์
ในพระธรรมวินัยนี้ เพราะการเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธศาสนานั้นเป็นหน้าที่สำคัญของพระสงฆ์
และนักปราชญ์ผู้ฉลาดรู้หลักธรรมในพระพุทธศาสนาทุกยุคทุกสมัย บทบาทในการเผยแผ่พุทธ
ธรรมนี้ทำให้พระธรรมเข้าถึงประชาชน พระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่นี้จึงเป็นที่พึ่งทางจิตใจ เป็นครูบาอาจารย์
ของชาวบ้านและเป็นต้นแบบของการดำเนินชีวิต ทำให้พระพุทธศาสนาขยายวงกว้างไปสู่ถิ่นต่าง ๆ
และตั้งมั่นในนานาประเทศ²⁷

1. หลักการของธรรมเทศกธรรม 5

หลักการของธรรมเทศกธรรม หมายถึง (องค์แห่งธรรมกถึก) ธรรมที่ผู้แสดงธรรม
หรือสั่งสอนคนอื่นควรตั้งไว้ในใจ คือ ธรรมของนักเทศน์ 5 อย่างได้แก่

1.1 อนุพุพิภักดิ์ กล่าวความไปตามลำดับ คือแสดงธรรมหรือเนื้อหาวิชาตามลำดับ
ความง่ายยากลุ่มลึก มีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ

1.2 ปริยายทสสาวิ ชี้แจงยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจ คือการชี้แจงให้เข้าใจชัดในแต่ละ
ละแห่งแต่ละประเด็น โดยอธิบายขยายความยกย่องไปต่าง ๆ ตามแนวเหตุผล

²⁶ม.ม.อ. 19/387/62.

²⁷ม.ม.อ. 19/387/66.

1.3 อนุหยต์ ปฏิจจ แสดงธรรมโดยอาศัยเมตตา คือสอนเขาด้วยจิตเมตตา มุ่งจะให้ เป็นประโยชน์แก่เขา

1.4 น อามิสนตโร ไม่แสดงธรรมด้วยเห็นแก่อามิส คือการสอนเขามิใช่เพราะมุ่งที่ตน จะได้ลาภหรือผลประโยชน์ตอบแทน

1.5 อุตตทานญจ ปรณจ อนุปทจจ แสดงธรรมไม่กระทบตนและผู้อื่น คือสอนตาม หลักตามเนื้อหา มุ่งแสดงอรรถ แสดงธรรมไม่ยกตนไม่เสียดสีข่มขู่ผู้อื่น

ฉะนั้นผู้แสดงธรรมหรือภิกษุผู้เป็นธรรมกถึก พึงตั้งองค์ 5 อย่างนี้ไว้ในตน²⁸

2. ลีลาการสอนของพระพุทธเจ้า 4

ในครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการเผยแผ่แบบประยุกต์เข้ากับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ทางสังคม จารีต ประเพณี ของในแต่ละท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกัน และทรงใช้อุปายในการเลือกบุคคลและรอจังหวะหรือโอกาส ซึ่งในการสอนของพระพุทธเจ้าแต่ละครั้ง จะมีคุณลักษณะซึ่งเรียกได้ว่าเป็นลีลาการสอน 4 รูปแบบ คือ สันทัสสนา สมาทปนา สัมปัทสนา และ สมุตเตชนา มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 สันทัสสนา ซี้แจงให้เห็นชัด คือจะสอนอะไรก็ซี้แจงจำแนกแยกแยะอธิบายและ แสดงเหตุผลให้ชัดเจนจนผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้งเห็นจริงในสิ่งที่สอนดูซี้ให้เห็นด้วยตาตัวเองในแต่ละครั้ง ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมจบลงจะมีคำสรรเสริญจากผู้ฟังธรรมในตอนท้ายว่า ภาชิตของพระองค์ แจ่มแจ้งนัก พระองค์ทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยายเปรียบเหมือนหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทางหรือส่องประทีปในที่มืดให้ผู้มีจักษุจักเห็นรูปได้

2.2 สมาทปนา ขวนให้อายกรับเอาไปปฏิบัติ คือสิ่งใดควรปฏิบัติหรือหัดทำพระองค์ ทรงแนะนำบรรยายให้ซาบซึ้งในคุณค่ามองเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝนบำเพ็ญจนเกิดยอมรับอยาก และลงมือทำหรือนำไปปฏิบัติ บุคคลผู้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าแล้วมีจิตคล้อยตามพระธรรมเทศนา เกิดอุตสาหะอยากปฏิบัติตามในสิ่งที่พระองค์ทรงแสดง เช่น คนผู้ได้ฟังทานกถาคือวาจาเป็นเครื่อง พรรณนาถึงการให้ทาน พรรณนาถึงอันสงสของการให้ทานเองและการชักชวนผู้อื่นในการให้ทาน จะ ทำให้ได้ ทั้งโภคสมบัติและบริวารสมบัติ จึงพยายามขวนขวายทำกรรม ที่จะยังสมบัติทั้งสองนั้นให้ สำเร็จได้

2.3 สมุตเตชนา รั้าใจให้อาจหาญแกล้าวกล้า คือปลุกรั้าใจให้กระตือรือร้นเกิดความ อุตสาหะ มีกำลังใจแข็งขันมั่นใจที่จะทำให้สำเร็จลงได้ สู้งานไม่หวั่นไม่กลัวเหน้อยไม่กลัวยาก คำนึงถึง ประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติ ตามคำสอนของพระพุทธเจ้า เช่น พระจักษุपालเถระ ได้ตั้งจิต

²⁸สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, *สัมมาทิฎฐิ*, อ่างแล้ว, หน้า 164.

อธิษฐานที่จะไม่จำวัดตลอดไตรมาสเพื่อปฏิบัติกรรมฐานจนได้บรรลุพระอรหันต์พร้อมกับการแตกสลายของประสาทตา แม้นัยน์ตาของท่านจะแตกไปแล้วท่านก็ได้ทรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา

2.4 สัมปหังสนา ปลอดภัยโลมใจให้สดชื่นร่าเริง คือบำรุงจิตใจให้เข้มแข็งเบิกบานโดยชี้ให้เห็นผลดี หรือคุณประโยชน์ที่จะได้รับและทางที่จะก้าวหน้าบรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้นไปทำให้ผู้ฟังมีความหวัง และร่าเริงเบิกบานใจ เช่น ในคราวที่พระพุทธเจ้า เสด็จเข้าไปบิณฑบาตที่บ้านของอุทัยพราหมณ์ พราหมณ์เอาข้าวใส่บาตรถวายแด่พระองค์ พระองค์ได้ตรัสตอบพราหมณ์เป็นคาถาเล่นคำโดยปฏิภาณสอดแทรกไปด้วยความร่าเริงในธรรม เป็นทำนองเตือนพราหมณ์ไม่ให้ทอดทิ้งเพราะการกระทำจะให้ผลได้นั้นโดยส่วนมากล้วนต้องทำบ่อย ๆ²⁹

สรุปได้ว่าการสุขควันไฟคือ การมีความสามารถในการแสดงพระธรรมวินัยสำหรับพุทธศาสนิกชนที่มีหลายระดับหรือข้อคิดที่ดีแก่ผู้อื่นให้รู้วิธีการดำเนินชีวิตที่ดี ย่อมช่วยให้ชนทั้งหลายเกิดความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาได้อย่างถูกต้องและเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้ธรรมะในพระพุทธศาสนายังดำรงอยู่อย่าง

อุปมาในข้อนี้พระพุทธองค์ทรงเน้นให้ภิกษุในธรรมวินัยนี้เมื่อได้เรียนรู้พระธรรมวินัยในพระพุทธศาสนาอย่างถ่องแท้แล้วมีความสามารถในการแนะนำความรู้กับผู้อื่นได้และสามารถแนะนำให้ให้ถูกกับจริตและวิถีความเป็นอยู่ของเพื่อพุทธบริษัท 4 จะได้ปฏิบัติธรรมนั้นอย่างเข้าใจและมีความเจริญก้าวหน้า

3.2.6 เป็นผู้รู้จักทำ

เป็นผู้รู้จักทำ หมายถึง นายโคบาลที่เป็นผู้รู้จักทำน้ำที่โคจะลงไปกินน้ำ ว่าทำเรียบหรือไม่เรียบ เช่น ถ้าเป็นทำน้ำที่ตลิ่งสูงชันโคลงไปกินน้ำไม่ได้ ถ้าทำน้ำตลิ่งเป็นโคลนเลนโคก็ลงไปกินน้ำลำบาก ถ้าเป็นแผ่นดินขรุขระยอมทำให้เท้าโคแตก และต้องรู้ว่าทำน้ำนั้นมีสัตว์ร้ายหรือไม่มีสัตว์ร้ายที่จะเป็นอันตรายต่อโคหรือไม่ แล้วรู้จักเลือกทำน้ำที่ตลิ่งไม่สูงและไม่ชันทั้งยังเป็นดินร่วนโคลงไปกินน้ำได้ง่าย โคของเขายอมสามารถกินหญ้าและดื่มน้ำตามที่ต้องการ เขาย่อมเป็นผู้ไม่ห่างไกลจากการได้บริโภคปัญจโครสือก ฉันท³⁰

ภิกษุที่เป็นผู้รู้จักทำ หมายถึง ภิกษุผู้เข้าไปหาและไต่ถามเล่าเรียนกับภิกษุทั้งหลายที่เป็นพระเถระ ผู้เป็นพหูสูต ผู้ทรงพุทธวจนะ เป็นผู้ได้ฟังมามาก เป็นผู้รู้หลัก ทรงธรรมทรงวินัยทรงมาติกา ให้บอกอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ พญฺชนะนี้ ฟังปลุกฝัง (จำได้) อย่างไร? ภาชิตนี้เป็นอย่างไร เนื้อความของภาชิตนี้เป็นอย่างไร? บาลีในที่มาแห่งบาลีนี้กล่าวไว้อย่างไร? เนื้อความในที่นี้แสดงอะไร?” ภิกษุผู้เป็นพหูสูตเหล่านั้น อันเธอได้ไต่ถามอย่างนี้ ย่อมเปิดเผยข้อความที่ยังลึกลับ ทำข้อความ

²⁹ที.สี. 9/198/161.

³⁰ม.ม.อ. 19/387/62.

อันลึกซึ้งให้ตื่น และบรรเทาความสงสัยในธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งความสงสัยเหล่านั้นซึ่งยังมีเป็นอันมาก แก่เธอ ก็ฉนั้น³¹

การชวนชวนหาเวลาไปฟังธรรม ฟังคำสั่งสอนจากผู้มีธรรมะเพื่อยกระดับจิตใจและสติ ปัญญาให้สูงขึ้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นผู้ประกอบด้วยวุฒิธรรม เพราะเมื่อได้ฟังธรรมนั้นจิตน้อมเอาคุณธรรมเหล่านั้นมาเป็นกระจกสะท้อนดูตนเองว่ามีคุณธรรมนั้นหรือไม่ จะปรับปรุงคุณธรรมที่มีอยู่ให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไปได้อย่างไร เช่น เมื่อได้ฟังธรรมเรื่องความกตัญญูให้นำเรื่องนี้มาสำรวจจิตใจของตนเองทันทีว่า มีความกตัญญูเกิดขึ้นในตนเองไหม มีมากน้อยเพียงไร เมื่อฟังธรรมแล้วสำรวจดูจะรู้ทันทีว่าตนเองขาดอะไร จะปรับปรุงแก้ไขอย่างไรจึงจะดี ดังพุทธสุภาษิตที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า “กระจกเงาสามารถสะท้อนให้เห็นความสวยงามหรือชั่วร้ายของร่างกายเราได้ฉนั้นใด การฟังธรรมตามกาลย่อมสามารถสะท้อนให้เห็นถึงความดีงามหรือความบกพร่องในตัวเราได้ฉนั้น”³²

1. คุณธรรมที่ก่อให้เกิดความเจริญงอกงาม

การฟังธรรมนั้นได้ชื่อว่าเป็นมงคล เพราะให้บรรลุคุณวิเศษมีประการต่าง ๆ จึงนับได้ว่าเป็นกิจกรรมสำคัญอย่างยิ่งของพุทธบริษัทและพุทธศาสนิกชนในการเผยแผ่ธรรม พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า สุสุสุ สลลล ปณณญ์ แปลว่าฟังด้วยดีย่อมได้ปัญญา การฟังเป็นการปฏิบัติขั้นแรกที่จะรับข้อมูลข่าวสารเพื่อคิดหาเหตุผล การเข้าใจในคำสอนของพุทธศาสนาได้แล้วย่อมสามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต ได้เป็นผู้ปฏิบัติตนตามหลักธรรมวุฒิธรรม วุฒิ หรือ วุฒิธรรม แปลว่าธรรมเป็นเครื่องเจริญ, คุณธรรมที่ก่อให้เกิดความเจริญงอกงาม ประกอบด้วย 4 ประการ ได้แก่³³

- 1.1 สัมปรีสังเสวะ คือ การคบหาสัตบุรุษ, เสวนาทานผู้รู้ผู้ทรงคุณ
- 1.2 สัทธัมมัสสวนะ คือ การฟังสัทธรรม, เอาใจใส่เล่าเรียน หาคำความรู้จริง
- 1.3 โยนิโสมนสิการ คือ การทำในใจโดยแยบคาย, คิดหาเหตุผลโดยถูกวิธี
- 1.4 ธัมมานุธัมมปฏิบัติ คือ การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมปฏิบัติธรรม

ธรรมหมวดนี้ในบาลีที่มาเรียกว่า ธรรมที่เป็นไปเพื่อปัญญา วุฒิ คือ เพื่อความเจริญงอกงามแห่งปัญญา

2. อานิสงส์การฟังธรรม

อานิสงส์การฟังธรรมโดยกาลนั้นมีดังนี้ คือ

2.1 เป็นการเพิ่มพูนความรู้ใหม่ เพราะผู้แสดงธรรมย่อมจะศึกษาค้นคว้าขบคิดนำข้อธรรมะต่าง ๆ มาแสดงทำให้เราได้ยินได้ฟังธรรมะที่ไม่เคยได้ยินได้ฟังมาก่อน

³¹ม.ม.อ. 19/387/67.

³²ช.อิตติ. 25/5-6 /3-4.

³³อง.จตุกก. 21/248/332.

2.2 เป็นการทบทวนความรู้เดิมคือถ้าหัวข้อธรรมที่ผู้แสดงนำมาแสดงนั้นตรงกับสิ่งที่เราเคยศึกษามาแล้วก็จะทำให้เราได้ทบทวนความรู้เดิมให้เกิดความเข้าใจแตกฉานสามารถจดจำได้แม่นยำยิ่งขึ้น

2.3 เป็นการปลดปล่อยความสงสัยเสียได้ คือถ้าผู้ฟังยังมีความลังเลสงสัยในการละความชั่วบางอย่าง หรือการทำความดีบางอย่าง เมื่อได้ฟังธรรมะเพิ่มเติมแล้ว จะทำให้ความลังเลสงสัยนั้นหมดไป ตัดสินใจละความชั่วทำความดีง่ายขึ้น

2.4 เป็นการปรับความเห็นให้ตรง คือในระหว่างการดำเนินชีวิตสู่จุดหมายของคนเรานั้น เราจะถูกมารคือกิเลสและสิ่งแวดล้อมไม่ตีต่าง ๆ ทำให้มีความเห็นผิด ๆ เกิดขึ้นได้และทำให้การดำเนินชีวิตผิดเป้าหมายไป การฟังธรรมจะช่วยให้เราเกิดความสำนึกตัวว่าความคิดเห็นของเราได้บิดเบือนไปอย่างไรแล้ว จะได้เลิกความเห็นที่ผิดเสียและประกอบความเห็นที่ถูกไว้

2.5 เป็นการฝึกอบรมจิตใจให้สูงขึ้น การฟังธรรมจะเป็นเครื่องเตือนสติเราทำให้ใจของเราเลิกละจากความคิดฟุ้งซ่านในเรื่องกาม ความคิดพยาบาทอาฆาต ความคิดเบียดเบียนผู้อื่น และสอดส่องชี้ให้เราเห็นถึงจุดอ่อนข้อบกพร่องในตัว ซึ่งจะต้องปรับปรุงแก้ไขยกระดับจิตใจของเราให้สูงขึ้น ๆ จนกระทั่งสามารถจัดข้อบกพร่องได้เด็ดขาด³⁴

สรุปได้ว่าการรู้จักทำ คือการเข้าไปหาและไต่ถามไล่เลียงภิกษุทั้งหลายผู้ทรงพุทธวจนะ คือการชวนขวายหาเวลาไปฟังธรรม ฟังคำสั่งสอนจากผู้มีธรรมะเพื่อยกระดับจิตใจและสติปัญญาให้สูงขึ้น โดยเมื่อฟังธรรมแล้วน้อมเอาคุณธรรมเหล่านั้นมาเป็นกระจกสะท้อนดูตนเองว่ามีคุณธรรมนั้นหรือไม่ จะปรับปรุงคุณธรรมที่มีอยู่ให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

อุปมาในข้อนี้พระพุทธองค์ทรงเน้นให้ภิกษุในธรรมวินัยนี้ได้ รู้จักการเข้าไปหาผู้ที่มีความรู้ เพื่อฟังธรรมตามกาลนอกจากจะเป็นตั้งกระจกที่สะท้อนให้เห็นถึงความติงามหรือความบกพร่องในตัวเรายังได้รับอานิสงส์ 5 อย่างและมีอุปนิสัยว่าแม้จะละจากโลกนี้ไป เมื่อมีผู้มาแสดงธรรมนั้นอีกก็จะทำให้เกิดปัญญาระลึกถึงธรรมได้และบรรลุมรรคผลนิพพานได้เร็ว

3.2.7 เป็นผู้รู้จักให้ดื่ม

เป็นผู้รู้จักดื่ม หมายถึง ว่านายโคบาลที่ฉลาดเลี้ยงโคอยู่ในป่าตลอดวันแล้ว ย่อมต้อนรับฝูงโคลงไปกินน้ำที่แม่น้ำหรือที่เหมืองน้ำ เขาย่อมไม่ปล่อยให้ฝูงโคชิงกันลงไปเพื่อดื่มน้ำ แต่เขารู้จักจัดลำดับความสำคัญและความเหมาะสมโดยการต้อนรับให้โคตัวที่แก่กว่าฝูงให้ได้กินน้ำก่อน ถัดมาค่อยต้อนรับกลุ่มโคหนุ่มและโคงานลงตาม แล้วค่อยต้อนรับโครุ่นหนุ่มสาว ท้ายสุดค่อยปล่อยให้โคเด็กเล็กลงกินน้ำทุกตัว โดยที่ได้พิจารณาว่าโคตัวใดยังไม่ได้กินน้ำบ้าง ไม่ปล่อยให้โคในฝูงมีตัวไหนที่ยังไม่ได้กินน้ำ ทำให้ฝูงโคนั้นได้ดื่มน้ำและมีร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรง เขาย่อมเป็นผู้ไม่ห่างจากการบริโภคปัจจุโครสฉันใด ภิกษุเป็นผู้รู้จักดื่ม หมายถึง ภิกษุนั้นเป็นผู้ที่เมื่อสดับพระธรรมและวินัยที่พระศาสดาเจ้าทรงให้

³⁴ส.ม. 19/492/134.

รู้แจ้งแล้ว หรือ อันที่ผู้ใดผู้หนึ่งแสดงอยู่ ย่อมได้ความรู้ธรรมดาได้ความรู้ธรรมและความปราโมทย์อันประกอบด้วยธรรม มีความสามารถบูรณาการธรรมนั้นให้พุทธบริษัทถือเอาเป็นกัมมัญฐานทำให้เจริญได้ ฉะนั้น³⁵

พระธรรมที่พระพุทธองค์ทรงสอน คือ ความจริงที่เป็นประโยชน์ใช้แก่ทุกชีวิตและนำไปสู่จุดหมายสูงสุดคือพระนิพพาน ลักษณะทั่วไปของพุทธศาสนาประการหนึ่ง คือ วิธีการดำเนินชีวิตหรือหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อเข้าสู่จุดหมายในทางพระพุทธศาสนามี 3 ประการ เรียกว่า อັตตะ อັตตะ 3 ประการ นี้ สามารถตามระดับได้เป็น 3 อย่าง คือ

1. ทิฏฐธัมมิกัตถะ คือ ประโยชน์ปัจจุบัน หรือประโยชน์อย่างที่เราเห็น ๆ เพราะทิฏฐธัมมะแปลว่า เรื่องที่เห็น ๆ กันอยู่ เรื่องที่มองเห็นได้ในแง่กาละคือปัจจุบันหรือถ้าพูดในแง่ของเรื่องราวคือเรื่องทั่ว ๆ ไป เรื่องการดำเนินชีวิตการเป็นอยู่ที่ปรากฏ เรื่องทางวัตถุที่เห็นกันได้สภาพภายนอก เช่น การมีปัจจัย 4 มีอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค มีฐานะ มีลาภ มีเกียรติ มียศ มีสรรเสริญ เรื่องชีวิตคู่ครอง ความมีมิตรไมตรี อะไรต่างๆ ในชีวิตปัจจุบันนี้ ในชีวิตที่มองเห็น ๆ กันอยู่นี้เป็นประโยชน์ปัจจุบัน ซึ่งพระพุทธศาสนาสอนว่าเป็นจุดหมายประการหนึ่งในการดำเนินชีวิตของมนุษย์หรือการปฏิบัติตามธรรมในพระพุทธศาสนา

2. สัมปรายิกัตถะ คือ ประโยชน์ที่เลยออกไปหรือต่อออกไป สัมปรายะ แปลว่า เลยออกไป หมายถึง เบื้องหน้า เลยออกไปไกล ๆ คือ ภาพหน้า ชาติหน้า จะไปเกิดที่ดี ๆ ไม่ไปเกิดที่ชั่ว ๆ ซึ่งเป็นประโยชน์หรือเป็นจุดหมายขั้นสัมปรายะ หรือถ้าไม่มองไกลมากอย่างนั้นได้แก่สิ่งที่เป็นหลักประกันชีวิตในเบื้องหน้าหมายถึงสิ่งที่ลึกเข้าไปทางจิตใจ คือ พ้นจากเรื่องทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม การมีฐานะ ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ ชั้นภายนอกแล้วมาถึงเรื่องจิตใจ เรื่องคุณธรรมต่าง ๆ การที่จะมีจิตใจที่สุขสบาย ซึ่งท่านบอกว่าต้องมีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ มีศรัทธา มีความประพฤติซึ่งทำให้มั่นใจตนเอง มีศีล มีจาคะ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีสุตะ มีความรู้ได้เล่าเรียนศึกษาและมีปัญญา มีความเข้าใจรู้จักสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง อะไรพวกนี้ นี่เป็นสิ่งที่ลึกซึ่งเข้าไปในจิตใจ ซึ่งเมื่อมีแล้วก็เป็นเครื่องรับประกันชีวิตในเบื้องหน้าได้ทีเดียวว่า คติชีวิตจะเป็นไปในทางที่ดีนี้เป็นจุดหมายประการหนึ่งในทางพุทธศาสนา ยกตัวอย่างเรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล สมัยหนึ่ง พระเจ้าปเสนทิโกศล ทางเสวยมากจนกระทั่งอ้วนอืดอืด พระพุทธเจ้าก็ทรงตักเตือน พระเจ้าปเสนทิโกศลถึงกับได้ทูลพระพุทธเจ้าว่าพระองค์นี้ทรงอนุเคราะห์ข้าพระองค์ ไม่เฉพาะเรื่องสัมปรายิกัตถะเท่านั้น ทรงอนุเคราะห์แม้แต่ในเรื่องทิฏฐธัมมิกัตถะด้วย

3. ปรมัตถะ คือประโยชน์สูงสุด คือ เรื่องนิพพานหรือความมีใจเป็นอิสระ ความมีจิตหลุดพ้น มีจิตใจปลอดโปร่งผ่องใสเบิกบานอยู่ได้ตลอดเวลา เพราะปราศจากกิเลส

³⁵ม.ม.อ. 19/387/62.

จุดหมายนี้แบ่งเป็น 3 อย่าง หรืออาจจะเรียกได้ว่าเป็น 3 ระดับในแง่ประโยชน์หรือจุดหมายที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์เป็นด้าน ๆ ท่านแบ่งไว้อีกเรียกว่าประโยชน์มี 3 อย่างหรืออรรถ 3 อย่าง คือ

1. อัตตัตถะ ประโยชน์ตน
2. ปรัตถะ ประโยชน์ผู้อื่น
3. อุภยัตถะ ประโยชน์ทั้ง 2 ฝ่าย หรือ ประโยชน์ร่วมกัน

คำสอนประเภทนี้มีเน้นอยู่มากมายในพระไตรปิฎก เช่น เน้นเรื่องการไม่เบียดเบียนตน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่เบียดเบียนผู้อื่นก็แน่ละ แลไม่เบียดเบียนตนอีกด้วย พระพุทธศาสนาย้ำซึ่งอันนี้เป็นลักษณะที่แปลก บางที่เราไม่ได้สังเกต ท่านให้มองตัวเราไม่ใช่ในแง่ตัวตน แต่มองเป็นชีวิตหนึ่งเหมือนกับชีวิตทั้งหลาย ชีวิตคนอื่นเราไม่เบียดเบียนฉันทใด ตัวเราในฐานะที่เป็นชีวิตหนึ่งซึ่งใกล้ชิดที่สุด ต้องรับผิดชอบก่อน เราต้องไม่ควรเบียดเบียนเหมือนกัน แม้แต่การจำกัดความในความเป็นพาลเป็นบัณฑิต พระพุทธองค์ทรงให้มองดูที่การเบียดเบียนตน เบียดเบียนผู้อื่นหรือไม่ ต่อจากนั้นก็ขยายออกไปในระดับ ปรัตถะ อย่างกว้าง เช่น สำหรับพระภิกษุสงฆ์ ผู้ที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา คำว่า “ปรัตถะ” นี้จะขยายออกมาในรูปที่ว่า พหุชนพิชิต พหุชนสุขาย เพื่อประโยชน์แก่พหุชน เพื่อความสุขแก่พหุชน ซึ่งคติเรื่องประโยชน์สุขแก่พหุชนนี้มากมายเหลือเกินในพระไตรปิฎก เช่นว่า พรหมจรรย์หรือพรหมจรรย์นี้มีอยู่ยั่งยืน เพื่อประโยชน์สุขของพหุชน พระพุทธเจ้าส่งสาวกออกประกาศพระศาสนาอ้อมเพื่อประโยชน์สุขแก่พหุชน การกระทำเพื่อประโยชน์สุขของพหุชนนี้ คือเรื่องปรัตถะในระดับสำหรับผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับสังคมหรือประโยชน์ที่กว้างไกลออกไป นี้เรียกว่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับจุดหมาย³⁶

4. ผู้ถือศีลโดยไม่เข้าใจความมุ่งหมาย

ดังจะเปรียบเทียบให้เห็นเรื่องของความไม่รู้แจ้งในเรื่องศีลและผู้ปฏิบัติ เช่น ผู้ปฏิบัติธรรมที่ขาดโยนิโสมนสิการ จึงอาจปฏิบัติผิดพลาดไขว่ไขว่ได้ทุกขั้นตอน เช่น ในขั้นต้นคือระดับศีลมีหลักทั่วไปอยู่ว่าการรักษาศีลเคร่งครัดบริสุทธิ์ตามบทบัญญัติเป็นคุณสมบัติสำคัญของผู้ปฏิบัติ ผู้ปฏิบัติพึงตระหนักอยู่เสมอว่า จะต้องให้ความสำคัญอย่างมากแก่ศีล แต่เพราะเหตุที่ให้ความสำคัญแก่ศีลอย่างมาก ไม่เข้าใจถึงความหมายและความมุ่งหมายของศีลที่เป็นเครื่องชี้บอกขอบเขตคุณค่าและตำแหน่งเชื่อมโยงกับหลักธรรมอื่น ๆ ทำให้ผู้ปฏิบัติอาจมองศีลเป็นภาวะสมบูรณ์ในตัว ซึ่งตั้งอยู่โดด ๆ ลอย ๆ ไม่เป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการปฏิบัติธรรมหรือไม่อีกอย่างหนึ่ง ความไม่ตระหนักถึงความหมายและความมุ่งหมายของศีลนั้น ย่อมนำไปสู่ความยึดติดถือมั่นในรูปแบบ ทำให้เกิดการ

³⁶พระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต), *ประโยชน์ 3 ประการ*, (สืบค้นเมื่อ 7 กรกฎาคม 2562),

กระทำที่สักว่าปฏิบัติสืบ ๆ กันไป โดยไม่เข้าใจเหตุผลไม่รู้ว่าจะทำไปเพื่ออะไรไม่มองศีลในฐานะข้อปฏิบัติเพื่อฝึกอบรมตน

5. ผู้ถือศีลโดยเข้าใจความมุ่งหมาย

ผู้ถือศีลโดยเข้าใจความมุ่งหมายก็ย่อมมองความเคร่งครัดมีระเบียบเป็นเบื้องต้นเหมือนกัน แต่จะคำนึงหรือถามให้เข้าใจว่าข้อนี้ ๆ เพื่ออะไร สัมพันธ์กับส่วนอื่นในกระบวนการปฏิบัติอย่างไร รู้จักแยก เช่นว่านี่เป็นศีล (ระเบียบกลาง) นี่เป็นวัตร เป็นพรต (ข้อปฏิบัติเสริม) ท่านผู้นี้ควรถือข้อปฏิบัติเข้มงวดมากข้อนี้ด้วยเหตุผลดังนี้ ๆ ท่านผู้นี้ไม่ควรถือข้อนี้ด้วยเหตุผลดังนี้ ข้อปฏิบัติอย่างนี้ให้ถือบังคับเสมอเพราะเหตุหรือเพื่อผลดังนี้ ข้อปฏิบัติอย่างนี้ให้สมัครใจเลือกได้ เพราะเหตุหรือเพื่อผลเกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างบุคคลดังนี้ ๆ ผู้นี้ปฏิบัติเคร่งเข้มงวดและได้บรรลุผลสำเร็จด้วยดี ท่านผู้นี้ปฏิบัติเคร่งเข้มงวดแต่ไม่สำเร็จผลดีนี่เพราะอะไร ผู้นี้เคร่งครัดน้อยไม่ค่อยเข้มงวดเหตุใดจึงก้าวหน้าในการปฏิบัติดีกว่าผู้โน้นที่เคร่งครัดเข้มงวด ดังนี้เป็นต้น³⁷

6. ทัฎฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกรธรรม 4 คือ หลักธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบันหรือหลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุข

1. อุฏฐานสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่ การงาน ประกอบอาชีพอันสุจริต มีความชำนาญ รู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง ตรวจสอบตรา หาอุบายวิธีสามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลดี

2. อารักขสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์และผลงานอันตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย

3. กัลยาณमितตตา (คบคนดีเป็นมิตร คือ รู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อาศัย เลือกเสวนาสำเนียงศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้ทรงคุณมีศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา

4. สมชีวิตา (มีความเป็นอยู่เหมาะสม คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเลี้ยงชีวิตแต่พอดี มิให้ผิดเคืองหรือพุ่มพวย ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บ

ธรรมหมวดนี้ เรียกกันสั้น ๆ ว่า ทัฎฐธัมมิกัตถะหรือเรียกติดปากภาษาไทย ๆ ว่า ทัฎฐธัมมิกัตถะประโยชน์ (อรรถะ แปลว่า ประโยชน์ จึงมีประโยชน์ซ้ำซ้อนกันสองคำ)³⁸

สรุปได้ว่าการรู้จักดีคือการที่ได้ฟังธรรมะจากท่านผู้เป็นนักปราชญ์ผู้ทรงธรรม ควรจะเงี่ยโสตตั้งใจฟังให้ได้รู้ทั้งอรรถและพยัญชนะ จุดประสงค์การฟัง คือ เพื่อเข้าใจจนประจักษ์แจ้งความจริงของธรรมที่ปรากฏ ศึกษาให้เข้าใจในหลักธรรมนั้น ๆ อย่างถ่องแท้ เข้าใจในหลักของเหตุและผลก่อน

³⁷พระธรรมปิฎก (ป. ปยุตโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2557), หน้า 164.

³⁸อง.อฎฐก. 23/144/289.

จึงค่อยนำไปปฏิบัติจึงจะเป็นการปฏิบัติที่ไม่หลงทาง เพราะความเข้าใจในลำดับขั้นตอนความสำคัญที่ถูกต้องชัดเจน การปฏิบัติย่อมจะค่อยปรากฏผลออกมาทำให้ได้ชื่นชากับบรมของพระธรรม

อุปมาในข้อนี้พระพุทธองค์ทรงเน้นให้ภิกษุในธรรมวินัยนี้ได้รู้จักบูรณาการความรู้ให้กับผู้อื่น ตามภูมิความรู้และสติปัญญาในแต่ละช่วงวัย เพื่อให้พุทธบริษัท 4 ได้รับซึ่งประโยชน์ทั้ง 3 ได้แก่ ประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์ในภพหน้า และ ประโยชน์สูงสุดคือพระนิพพาน

3.2.8 เป็นผู้รู้จักทาง

เป็นผู้รู้จักทาง หมายถึง นายโคบาลผู้ฉลาดย่อมรู้ว่าทางไหนปลอดภัย ทางไหนมีภัย ทางไหนมีเสียย่อมรู้ ทางไหนมีใจย่อมรู้ จึงต้องมุ่งไปทางที่ปลอดภัย ผูกค้อนเมื่อมีความรู้สึว่าปลอดภัยจึงแตะเล็มหญ้าด้วยความเป็นสุขทั้งทางกายและใจ ทำให้สามารถผลิตน้ำนมได้มาก นายโคบาลนั้นย่อมได้บริโภคปัจจัยโครส ฉันทใด ภิกษุเป็นผู้รู้จักทางนั้นคือภิกษุผู้รู้ชัดในอภิญ्ञาคิกรมรรค ซึ่งเป็นทางอันประเสริฐตามเป็นจริงย่อมทำให้ได้รับการเข้าถึงแห่งความเป็นผู้เข้าถึงกระแส คือพระนิพพาน ฉะนั้น³⁹

ข้อปฏิบัติที่ทำให้เข้าถึงพระนิพพานได้แก่ อริยมรรคมีองค์ 8 คือ ธรรมที่เป็นเครื่องดับทุกข์ ท่านเรียกว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา หมายความว่า เป็นข้อปฏิบัติที่จะทำให้เข้าถึงความดับทุกข์ อภิญ्ञาคิกรมรรค เรียกเต็มว่า อริยอภิญ्ञาคิกรมรรค แปลว่า ทางอันประเสริฐ มีดังนี้

1. **สัมมาทิฏฐิ** คือ ความเห็นชอบ หมายถึง การเห็นแจ้งอริยสัจ 4 โดยกิจ 4 อย่าง นั่นคือ เห็นแจ้งในทุกข์สัจจะโดยปริณญากิจ (กำหนดรู้) เห็นแจ้งในสมุทยสัจจะโดยปหานกิจ (การละ) เห็นแจ้งในนิโรธสัจจะโดยสังฆิกรณกิจ (การทำให้แจ้ง) เห็นแจ้งในมรรค สัจจะโดยภาวนากิจ (การทำให้เจริญ) สัมมาทิฏฐิที่แท้จริงว่าโดยสังเขป ปัญญาจักขุอันมีพระนิพพานเป็นอารมณ์ ถอนอวิชชานุสัยขึ้นได้แห่งพระโยคีผู้ปฏิบัติเพื่อแทงตลอดซึ่งสัจจะ 4 ชื่อว่าสัมมาทิฏฐิ สัมมาทิฏฐินี้มีความเห็นชอบเป็นลักษณะ มีอันประกาศความแท้จริงเป็นกิจ มีการทำลายความมืด คืออวิชชาเสียได้เป็นผล

2. **สัมมาสังกัปปะ** คือความดำริชอบ หมายถึง ความตรึกอยู่ในเรื่องราวที่เป็นกุศล เรียกว่ากุศลวิตก มี 3 ประการ คือ 1. เนกขัมมวิตก ได้แก่ความดำริที่จะออกจากกามคุณอารมณ์ 2. อพยาปาหวิตก ได้แก่ ความดำริที่ประกอบด้วยเมตตา 3. อวิหิงสาวิตก ได้แก่ความดำริที่ประกอบด้วยกรุณา สัมมาสังกัปปะความยกจิตขึ้นเฉพาะสู่ทางไปพระนิพพานอันสัมปยุตด้วยสัมมาทิฏฐินั้นกำจัดมิถฉาสังกัปปะออกเสียได้ พระโยคีผู้มีทิฏฐิอันถึงพร้อมแล้วอย่างนั้นชื่อสัมมาสังกัปปะ สัมมาสังกัปปะนั้นมีความยกจิตขึ้นถูกทางเป็นลักษณะ มีอุปปนาคือความตรึกแน่วอยู่ในทางเป็นกิจ มีการละมิถฉาสังกัปปะได้เป็นผล

³⁹ม.ม.อ. 19/387/63.

3. สัมมาวาจา การกล่าววาจาชอบ หมายถึงการเว้นจากวจีทุจริต 4 ที่ไม่เกี่ยวกับอาชีวะ คือเว้นจากการพูดปด พูดส่อเสียด พูดหยาบคาย พูดเพ้อเจ้อ ความงดเว้นจากมิจฉาวาจาอันสัมปยุตด้วยสัมมาสังกัปปะนั้นแหละ ถอนวจีทุจริตขึ้นเสียได้ พระโยคีผู้เห็นอยู่ด้วยสัมมาทิฏฐิและตรีกอยู่ ด้วยสัมมาสังกัปปะอย่างนั้นชื่อสัมมาวาจา สัมมาวาจานั้นมีความกำหนดถือเอาคือประมวลสัมปยุตธรรมไว้เป็นลักษณะ มีความละเว้นเป็นกิจ มีความละมิจฉาวาจาได้เป็นผล

4. สัมมากัมมันตะ คือการทำกรณงานชอบ หมายถึงการเว้นจากกายทุจริต 3 ที่ไม่เกี่ยวกับอาชีวะ คือเว้นจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤตินิดในกามสัมมากัมมันตะ ความงดเว้นจากทุจริตมีปาณาติบาต เป็นต้น อันสัมปยุตด้วยสัมมาวาจานั้นแหละตัดมิจฉากัมมันตะได้ขาด พระโยคีผู้เว้นอยู่ด้วยสัมมาวาจาอย่างนั้นชื่อว่าสัมมากัมมันตะ สัมมากัมมันตะนั้นมีการพยุทคือสัมปยุตธรรมไว้เป็นลักษณะ มีความละเว้นเป็นกิจ มีการละมิจฉากัมมันตะได้เป็นผล

5. สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ หมายถึงการเว้นจากวจีทุจริต 4 และ กายทุจริต 3 ที่เกี่ยวข้องกับอาชีวะสัมมาอาชีวะ ส่วนความงดเว้นจากมิจฉาอาชีวะอันสัมปยุต ด้วยความงดเว้นที่เป็นความหมัดจดแห่งสัมมาวาจาและสัมมากัมมันตะนั้นเข้าไปตัดเสียได้ซึ่งอเสนามีความล่อลวงแห่งพระโยคินั้นอันใดความงดเว้นนั้นชื่อว่าสัมมาอาชีวะ สัมมาอาชีวะนั้นมีความสะอาดแห่งอาชีวะเป็นลักษณะ มีอันยังอาชีวะที่ชอบธรรมให้เป็นไปเป็นกิจ มีการละมิจฉาอาชีวะเสียได้เป็นผล

6. สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ หมายถึงความเพียรพยายามในอารมณ์กรรมฐาน ตั้งแต่การเจริญสติปัญญาจนดำเนินไปตามสัมมัปปธาน 4 ต่อไปถึงวิริยธิบาท วิริยพละ วิริยสัมโพชฌงค์ สัมมาวายามะ องค์ธรรมได้แก่ วิริยเจตสิก ขณะที่เจริญสติปัญญาจนกระทั่งถึงมัคคญาณเกิด

7. สัมมาสติ ความระลึกชอบ หมายถึงสติระลึกที่อยู่แต่เฉพาะอารมณ์ของ สติปัญญา 4 จนถึงมรรคผลเป็นที่สุดเท่านั้นชื่อว่าสัมมาสติ

8. สัมมาสมาธิ ความตั้งมั่นชอบ หมายถึง ความตั้งมั่นในอารมณ์วิปัสสนาถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของการปฏิบัติธรรม เพราะจะต้องทำความเข้าใจในเรื่องสมาธิให้เข้าใจถ่องแท้ สมาธิแปลว่า ความตั้งมั่นแห่งจิต ตามคำจำกัดความในพระสูตรทั่วไป หมายถึง สงัดจากกามทั้งหลาย สงัดจากอกุศลธรรมทั้งหลาย⁴⁰

สรุปได้ว่าการเป็นผู้รู้จักทาง คือรู้จักอัฐังคิกมรรคหรือมรรคมืองค์ 8 ซึ่งเป็นองค์ธรรมที่เป็นแนวทางในการดำเนินไปของการปฏิบัติธรรมที่มีเป้าหมายอย่างชัดเจน อันนำไปสู่ความวิมุตติหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงได้ อุปมาในข้อนี้พระพุทธองค์ทรงเน้นให้ภิกษุในธรรมวินัยนี้มีความฉลาดเลือกที่จะเรียนรู้และนำไปปฏิบัติ ในมรรคมืองค์ 8 เริ่มตั้งแต่สัมมาทิฏฐิซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการเดินทาง ผ่านต่อไปยังจุดต่าง ๆ ตามเส้นทางนั้นอย่างถูกต้อง โดยเฉพาะเส้นทางนั้นจะต้องมีจุดใหญ่ ๆ ให้สังเกตเห็นตลอดเส้นทาง ถ้าเดินทางผิดเมื่อไหร่ย่อมจะไม่เห็นจุดสำคัญ ๆ เหล่านั้น ผู้เดินทางที่

⁴⁰ที.ม. 10/402/267.

ศึกษาเส้นทางมาอย่างดีย่อมจะรู้ได้ในไม่ช้าว่ากำลังหลงทาง ให้อ่อนกลับมายังจุดที่เริ่มผิดทางและเริ่มเดินทางใหม่ต่อไปและหมั่นสังเกตเส้นทางอยู่ตลอดเวลาจะทำให้การเดินทางได้ถูกต้องตลอดเส้นทางจนถึงปลายทางที่ตนมุ่งหมายอย่างปลอดภัยไปสู่มรรคผลนิพพานในที่สุด

3.2.9 เป็นผู้ฉลาดในสถานที่โคจร

เป็นผู้ฉลาดในสถานที่โคจร หมายถึง นายโคบาลเป็นผู้ฉลาดในสถานที่โคที่เกี่ยวหากิน เช่นต้อนโคไปหากินในสถานที่หนึ่ง 5-6 วันแล้วจึงไม่ต้อนไปที่เดิมอีกเพราะภูเขานั้นย่อมหมด น้ำชุ่มควรต้อนไปยังที่อุดมสมบูรณ์แห่งใหม่ ถ้าหากจะกลับมาที่เก่าควรรอเวลาให้หญ้าขึ้นเขียว น้ำใสหายชุ่มเสียก่อนอย่างน้อย 7 วัน ด้วยวัณระยะเวลาที่สมควรนี้ฝูงโคของเขา่อมได้กินหญ้าที่เขียวสด ดื่มน้ำที่ใส ฝูงโคของเขา่อมมีสุขภาพที่แข็งแรงและสมบูรณ์ เขาก็ย่อมไม่ห่างจากการบริโภคปัจจัยโครส ฉันทใดภิกษุที่ฉลาดในที่โคจร คือรู้จักในสติปัญญา 4 คือกาย เวทนา จิต ธรรมตามความเป็นจริง หมายถึงรู้ว่า สติปัญญาอันไหนเป็นโลกียะ อันไหนเป็นโลกุตตระ เมื่อรู้แล้วย่อมจะน้อมญาณของตนเข้าไปในฐานที่ละเอียดสามารถให้สติปัญญาช่วยส่วนที่เป็นโลกุตตระเกิดขึ้นได้ ฉะนั้น⁴¹

มหาสติปัญญาสูตร คือข้อปฏิบัติเพื่อรู้แจ้ง คือการพิจารณาให้เข้าใจตามความเป็นจริงของสิ่งทั้งปวงโดยไม่ถูกกิเลสครอบงำ สติปัญญา มาจากคำว่า สติ แปลว่าระลึกได้ ปัญญา แปลว่า ที่ตั้ง อันได้แก่อารมณ์รูปนาม สติปัญญา คือการตั้งสติระลึกทันต่อรูปนามขันธ์ 5 อันเป็นฐานที่ก้าวไปสู่พระนิพพาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริง คือ ตามที่สิ่งนั้น ๆ มันเป็นของมันเอง เป็นหลักธรรมที่เป็นตัวปฏิบัติแท้ ๆ ด้วยการเอาสติเป็นหลัก คือ กำหนดสติมีความรู้ตัวอยู่ตลอดเวลาทุกขณะในเวลาทำ พูด คิด เมื่อทำได้อย่างนี้ สติจะเป็นตัวปิดกั้นกระแสอาสวะกิเลสทั้งปวงมิให้เกิดขึ้น และเมื่อประกอบด้วยสติ (ความระลึกได้) สัมปชาน (ความรู้ตัวพร้อม) อาตปปี (ความเพียรเผากิเลส) พิจารณาสิ่งต่าง ๆ โดยความไม่เป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา พิจารณาเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมทั้งหลายทั้งภายในและภายนอกบุคคลอื่นโดยใช้สติมั่นตั้งอยู่เพียงสักแต่ารู้ สักว่าอาศัยระลึกโดยไม่ยึดมั่นถือมั่น อะไร ๆ ในโลกอย่างนี้ชื่อว่าการเจริญสติ ซึ่งฐานอันเป็นที่ตั้งของสตินั้นมีอยู่ 4 แห่ง คือ⁴²

1. กายานุปัสสนาสติปัญญา การมีสติมั่นอยู่ในการพิจารณาเนื่อง ๆ ซึ่งกายอันเป็นรูปขันธ์มีลมหายใจเข้าออก อริยบถใหญ่ อริยบถย่อย เป็นต้น

2. เวทนานุปัสสนาสติปัญญา คือ การมีสติมั่นในการกำหนดรู้เท่าทันปัจจุบันขณะที่เกิดขึ้นอยู่ว่า เมื่อเสวยสุขเวทนาย่อมรู้ชัดว่าเสวยสุขเวทนายอยู่ เมื่อเสวยทุกขเวทนาย่อมรู้ชัดว่าเสวย

⁴¹ม.ม.อ. 19/387/63.

⁴²พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, อ่างแก้ว, หน้า

ทุกขเวทนาอยู่ เมื่อเสวยอุปกขาเวทนาย่อมรู้ชัดว่าเสวยอุเบกขาเวทนาอยู่ เป็นการกำหนดพิจารณาในเวทนาทั้งหลาย

3. จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การมีสติมั่นในการพิจารณาเนื่อง ๆ ซึ่งจิตอันเป็นวิญญานชั้นธัมมโลภจิต อโลภจิต โทสจิต อโทสจิต โมหจิต อโมหจิต เป็นต้น

4. อัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การมีสติเข้าไปกำหนดรู้สภาวะธรรมเหล่านี้อย่างสติตั้งมั่นพิจารณาเนื่อง ๆ ซึ่งธรรม 5 หมวดคือ นิ वर्ณ 5 ชั้น 5 อายุตนะ 12 โพชนงค์ 7 อริยสัจ 4 พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลายภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย คือภิกษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย คือ นิ वर्ณ 5 ประการอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติพิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้”⁴³

สรุปได้ว่าการเป็นผู้ฉลาดในที่โคจร คือ รู้จักใช้หลักธรรมสติปัฏฐาน 4 คือการพิจารณากาย เวทนา จิต ธรรม ในทุกอิริยาบถเป็นการพิจารณาความจริงของร่างกายเวทนาที่เกิดขึ้นความรู้สึกนึกคิดต่าง ๆ ในจิตใจตลอดจนถึงการพิจารณาธรรมคือการกำหนดสติพิจารณาธรรมต่าง ๆ ว่ามีธรรมชาติเป็นอย่างไร มีความแปรปรวนเป็นอย่างไร เมื่อเข้าใจความจริงอย่างนี้ย่อมจะทำให้หมดความยึดมั่นในกาย เวทนา จิต ธรรม เกิดการปล่อยวางสละคืนไม่พัวพันอีกต่อไป

อุปมาในข้อนี้พระพุทธองค์ทรงเน้นให้ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้ฉลาดในการเลือกสถานที่ประกอบอาชีพ ที่ตั้งอยู่ในทางแห่งความเจริญ ไม่นำพาให้ชีวิตไปสู่ทางแห่งความเสื่อมหรือความฉิบหาย มีอบายมุข 6 เป็นต้น

3.2.10 เป็นผู้รุดน้ำนมให้เหลือไว้

เป็นผู้รุดน้ำนมให้เหลือไว้ หมายถึง เนื้อและเลือดของลูกโคพอจะเป็นไปได้ (เติบโตขึ้นได้ด้วยน้ำนม) นายโคบาลผู้ฉลาดพึงตรึงน้ำนม 1-2 เต้าเหลือนมไว้เพียงนั้น เพื่อเหลือไว้ให้ลูกโคได้กิน เมื่อลูกโคได้กินนมย่อมมีชีวิตอยู่ได้และเติบโตเป็นสมาชิกในฝูงโคที่แข็งแรง ทำให้นายโคบาลมีจำนวนโคในฝูงเพิ่มขึ้นฉับไฉน ภิกษุเป็นผู้รุดนมมีส่วนเหลือไว้ หมายถึงภิกษุผู้ที่คฤหบดีทั้งหลายผู้มีศรัทธามาปวารณาไว้ คือเชิญภิกษุในพระพุทธศาสนานี้ให้เลือกรับด้วย จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ในการที่เขาปวารณาถวายภิกษุเช่นนั้น เธอพึงเป็นผู้รู้จักประมาณเพื่อจะรับปัจจัย 4 เหล่านั้น พึงรู้ความสามารถของทายก พึงรู้ความสามารถของไทยธรรม พึงรู้กำลังของตนไม่ให้คฤหบดีทั้งหลายต้องได้รับความเดือดร้อนในการรับปัจจัย 4 ก็ฉนั้น⁴⁴

พระพุทธองค์ทรงกำหนดให้พระภิกษุในพระพุทธศาสนามีชีวิตที่ต้องเกี่ยวข้องกับสังคัม กล่าวคือเมื่อบวชเป็นภิกษุแล้ว ภิกษุในพระพุทธศาสนาทุกรูปต้องมีความเกี่ยวข้องกับสังคัม ทั้งสังคัมของสงฆ์และสังคัมคฤหบดีโดยเฉพาะสังคัมคฤหบดีถือเป็นสังคัมภายนอกที่ภิกษุจะต้องไป

⁴³ม.ม. 12/386-387/292-295.

⁴⁴ม.ม.อ. 19/387/68.

เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ด้านนี้เกิดขึ้นจากการที่พระพุทธองค์ไม่ต้องการให้ภิกษุในพระพุทธศาสนา ปลีกตัวหนีออกจากสังคมไปใช้ชีวิตโดดเดี่ยวโดยไม่ต้องเกี่ยวข้องกับสังคมเหมือนกับนักบวชนอกพระพุทธศาสนา เช่น ดาบส ฤๅษี ชฎิล เป็นต้น พระพุทธองค์จึงกำหนดให้ภิกษุในพระพุทธศาสนามีวิถีชีวิตที่ต้องเกี่ยวข้องกับคฤหัสถ์ คือในการดำเนินชีวิตของภิกษุนั้น พระพุทธองค์ทรงกำหนดให้พระภิกษุพึงพึงปัจจัยเครื่องเลี้ยงชีพในเบื้องต้นสี่อย่างเรียกว่า นิสัย 4 หรือปัจจัยเครื่องอาศัยของภิกษุในพระพุทธศาสนา 4 อย่าง คือ 1. บิณฑบาต (อาหาร) 2. จีวร (ผ้าหรือเครื่องนุ่งห่ม) 3. เสนาสนะ (ที่อยู่อาศัย) 4. คิลานเภสัช (ยารักษาโรค) ซึ่งเรียกว่าการมีความเป็นอยู่อย่างสันโดษ คือความยินดี พอใจ ยินดีด้วยปัจจัย 4 ตามมีตามได้ มีความสุขพอใจด้วยเครื่องเลี้ยงชีพที่หามาได้ด้วย ความเพียรพยายามอันชอบธรรมของตน⁴⁵

1. ความหมายเชิงสังคมของสันโดษ

พระอรรถกถาจารย์ได้นิยามความหมายของ “สันโดษ” ว่า “ความพอใจยินดีด้วยปัจจัยตามมีตามได้ ชื่อว่า สนตฺตฺถิ” (สนตฺตฺถิ นาม อิตฺตฺตฺรปฺปจฺจยสนฺโตโส) คำนิยามนี้หมายความว่า ตนมีและได้ปัจจัยอย่างไร ก็ให้ยินดีพอใจในปัจจัยตามที่มีตามที่ได้นั้น ไม่ให้ปรารถนาเกิน (อตฺตฺริจฺโณ) หรืออยากได้มากเกินไป (อตฺตฺโลภ) ไปกว่านั้น นอกจากนั้น ท่านยังได้วิเคราะห์ศัพท์ว่า “สนตฺตฺถิ” มาจากคำว่า “ส + ตฺตฺถิ” เฉพาะคำว่า “ส” ใช้ในความหมาย 3 อย่าง คือ “สก” (อันเป็นส่วนของตน) “สนต” (ที่มีอยู่, เท่าที่มีอยู่) และ “สม” (สม่าเสมอ, ราบเรียบ) ดังนั้น ลักษณะของภิกษุผู้สันโดษ คือผู้ยินดีพอใจในปัจจัย 4 คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และยารักษาโรค อันเป็นส่วนของตน (สก) เท่าที่ตนมีอยู่ (สนต) และด้วยการวางท่าทีทางจิตสม่าเสมอราบเรียบ (สม) ไม่หวั่นไหวเพราะได้ปัจจัยที่ชอบใจหรือไม่ชอบใจ ดังคำนิยามของท่านที่ว่า

1. ผู้ยินดีพอใจด้วยปัจจัยของตน (สเกน ตฺตฺสโก) : ดังข้อความที่ว่า “ภิกษุไม่แสดงวิการ (อาการผิดปกติ เช่น ลิงโลดหรือห่อเหี่ยว) ทั้งในเวลาเช้า ทั้งในเวลาบ่าย โยงอรรถภาพให้เป็นไปด้วยปัจจัย 4 นั้น ที่ดีหรือไม่ดี ซึ่งทายกถวายแล้ว โดยเคารพหรือไม่เคารพก็ตาม พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ผู้สันโดษด้วยปัจจัยของตน”

2. ผู้ยินดีด้วยปัจจัยที่มีอยู่ (สนเตน ตฺตฺสโก) : ดังข้อความที่ว่า “ภิกษุยินดีอยู่ด้วยปัจจัย 4 นั้น ซึ่งมีอยู่เท่านั้น ไม่ปรารถนาปัจจัยอื่นไปจากปัจจัยนั้น ละความเป็นคนมักมากเสีย พระผู้มีพระภาค ตรัสว่า ผู้สันโดษด้วยปัจจัยที่มีอยู่”

3. ผู้ยินดีโดยสม่าเสมอ (สเมน ตฺตฺสโก) : ดังข้อความที่ว่า “การละความยินดีและความยินร้ายในอิฏฐารมณและอนิฏฐารมณ ชื่อว่า สม (สม่าเสมอ) ภิกษุยินดีอยู่ในอารมณ์ทั้งปวง โดยความสม่าเสมอ นั้น พระผู้มีพระภาค ตรัสว่า ผู้สันโดษโดยสม่าเสมอ”

⁴⁵วิ.มหา. 6/143/199-200.

จากคำนิยามที่ยกมา จะเห็นว่า หัวใจสำคัญของสันโดษ คือ การตีกรอบแห่งความรู้สึกพอใจยินดีให้อยู่ภายในขอบเขตแห่งปัจจัยของตนหรือที่ตนมีอยู่ ถ้ายินดีเกินเลยขอบเขตนี้ไป ท่านเรียกว่า “ปรารถนาเกิน” (อตริจฺจน) หรือ “โลภเกิน” (อติโลภ) ถ้าภิกษุปรารถนาเกินหรือโลภเกินกว่าปัจจัยของตน ความปรารถนานั้นได้ล้ำแดนเข้าไปอยู่ในขอบเขตปัจจัย 4 ที่ไม่ใช่ของตนหรือที่ตนไม่ควรมามีควรรได้ ซึ่งอาจจะเป็นปัจจัยของเพื่อนพระภิกษุด้วยกันหรือปัจจัยของฆราวาสที่เขาไม่ได้ถวายเป็นผลกระทบที่ตามมา คือ ความปรารถนาเกินจะเป็นเหตุให้เกิดการแย่งชิงกันในเรื่องปัจจัย 4 ภายในชุมชนสงฆ์เองและส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนสงฆ์กับชุมชนฆราวาสด้วย เพราะจะเป็นเหตุให้ภิกษุเข้าไปสร้างภาระการพึ่งพาหรือเบียดเบียนปัจจัย 4 จากชุมชนฆราวาสหนักยิ่งขึ้น⁴⁶

2. ลักษณะของความสันโดษ

รูปแบบการดำเนินชีวิตของภิกษุในพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธองค์กำหนดรูปแบบไว้อย่างเคร่งครัดและเป็นไปเพื่อขัดเกลาจิตใจ สิ่งหนึ่งที่ทรงให้ความสำคัญมากและยังถือว่ามีความสำคัญต่อพระภิกษุในปัจจุบันคือการอาศัยเสนาสนะป่าหรือการใช้ชีวิตในป่าไม้ ข้อนี้คงเป็นเพราะทรงคำนึงเห็นว่าป่าไม้เป็นสถานที่ที่ร่มรื่นสงบปราศจากเสียงรบกวน หากได้อาศัยอยู่แล้วการปฏิบัติบำเพ็ญจิตภาวนาย่อมจะก้าวหน้าเร็ว หลักธรรมที่เกี่ยวพันหรือเป็นพื้นฐานของการบำเพ็ญสมณธรรม คือ ปฏิปทาที่จะเป็นกรอบอย่างสำคัญอย่างยิ่ง ในการเข้าไปมีความสัมพันธ์กับคฤหัสถ์คือสันโดษ คำว่าสันโดษไม่ได้หมายความถึงการอยู่ลำพังคนเดียวอย่างเดียว แต่หมายถึงการพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ในของของตัว ซึ่งท่านได้ให้นิยามเป็นลักษณะของความสันโดษ เป็นดังนี้

2.1 ยถาลาภสันโดษ หมายถึงความยินดีตามที่ได้ที่พึงได้ คือตนได้สิ่งใดมาหรือเพียรสิ่งหาสิ่งใดมาได้ เมื่อเป็นสิ่งที่ตนพึงได้ไม่ว่าจะหยาบหรือประณีตให้ยินดีพอใจด้วยสิ่งนั้น ไม่ติดใจอยากได้สิ่งอื่น ไม่เดือดร้อนกระวนกระวายเพราะสิ่งที่ตนไม่ได้ ไม่ปรารถนาสิ่งที่ตนไม่พึงได้หรือเกินไปกว่าที่ตนพึงได้โดยถูกต้องชอบธรรม ไม่เพ่งเล็งปรารถนาของผู้อื่นได้

2.2 ยถาพลสันโดษ หมายถึงความยินดีตามกำลัง คือยินดีแต่พอแก่กำลังร่างกาย สุขภาพและวิสัยแห่งการใช้สอยของตน ไม่ยินดีอยากได้เกินกำลังตนมีหรือได้สิ่งใดมาอันไม่ถูกกับกำลังร่างกายหรือสุขภาพ เช่น ภิกษุได้อาหารบิณฑบาตที่แสดงต่อโรคของตนหรือเกินกำลังบริโภคใช้สอยไม่ควรหวงแหวนเสียดายเก็บไว้ให้เสียเปล่าหรือฝืนใช้ให้เป็นโทษแก่ตน ย่อมเสียสละให้แก่ผู้อื่นที่จะได้ใช้และรับหรือแลกเอาสิ่งที่ถูกโรคกับตนแต่เพียงพอแก่กำลังการบริโภคใช้สอยของตน

2.3 ยถาสารูปสันโดษ หมายถึงความยินดีตามสมควร คือยินดีตามที่เหมาะสมกับตน อันสมควรแก่ภาวะฐานะ แนวทางชีวิตและจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตน เช่น ภิกษุไม่ปรารถนาสิ่งของอันไม่สมควรแก่สมณะภาวะหรือภิกษุบางรูปได้ปัจจัยสี่ที่มีค่ามากเห็นว่าเป็นสิ่งสมควรแก่ท่านผู้

⁴⁶พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, (2558), *สันโดษกับความรับผิดชอบต่อสังคม*, (บทความวิชาการ : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, (สืบค้นเมื่อ 7 ก.ค. 62), จาก <https://www.mcu.ac.th>.

ทรงคุณสมบัติน่านับถือจึงนำไปมอบให้กับท่านผู้นั้น ตนเองใช้แต่สิ่งอันพอประมาณหรือภิกษุบางรูปกำลังประพฤติวิบัติขัดเกลาคตนได้ของประณีตมาอมสละให้แก่เพื่อนภิกษุรูปอื่น ๆ ตนเองเลือกหาของปอน ๆ มาใช้หรือตนเองมีโอกาสจะลาภอย่างหนึ่ง แต่รู้ว่าสิ่งนั้นเหมาะสมหรือเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อื่นที่เชี่ยวชาญถนัดสามารถด้านนั้น จึงสละให้ลาภแก่ท่านผู้นั้นตนรับแต่สิ่งที่เหมาะสมกับตน⁴⁷

จะเห็นได้ว่า การที่บุคคลมีความพอใจยินดีในสิ่งที่ตนมีและรู้จักกตัญญูรู้คุณค่าของที่อยู่อาศัย ย่อมเป็นที่ชื่นชมสรรเสริญของนักปราชญ์บัณฑิต ดังนั้น การรู้จักประมาณในความเป็นอยู่ เช่นที่อยู่อาศัย รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร รู้จักประมาณให้ เหมาะสมกับรายรับรายจ่ายของตนเอง ไม่ทะเยอ ทะยานจนเกินฐานะแล้ว ย่อมจะได้รับความสุขและนำความเจริญมาสู่สังคมของตนเอง

3. สันโดษกับความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนสงฆ์กับชุมชนฆราวาส

ชุมชนสงฆ์เป็นชุมชนพิเศษ ที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งขึ้นมาเพื่อรองรับบุคคลที่จากทุกชนชั้นทุกวรรณะที่สละบ้านเรือนออกบวช เพื่อหวังการเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดของชีวิต เป็นชุมชนของผู้มีอุดมการณ์ชีวิตอย่างเดียวกัน คือ การสละความสุขทางวัตถุ เพื่อมาค้นหาความสุขที่ประณีตขึ้นไปหรือการสละความสุขที่เป็นอิสระจากวัตถุ เป็นชุมชนของผู้ไม่มีการประกอบอาชีพและไม่ครอบครองทรัพย์สินสมบัติ เป็นการออกแบบชุมชนในลักษณะที่พระพุทธองค์ทรงเปิดช่องทางเอาไว้เพื่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนสงฆ์กับชุมชนภายนอก คือ การกำหนดไม่ให้พระสงฆ์ประกอบอาชีพและครอบครองทรัพย์สินสมบัติ ประสงค์ให้พระสงฆ์ฝากชีวิตในเรื่องปัจจัย 4 ไว้กับชาวบ้าน เพื่อให้มีการสื่อสารกันและการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างชุมชนสองชุมชน โดยแต่ละชุมชนต่างก็เป็นทั้งผู้ให้และผู้รับในเวลาเดียวกัน กล่าวคือ ชุมชนฆราวาสเป็นผู้ให้ปัจจัย 4 และเป็นผู้รับหลักธรรมคำสอนจากชุมชนสงฆ์ ในส่วนชุมชนสงฆ์ก็เป็นผู้ให้หลักธรรมคำสอนและเป็นผู้รับปัจจัย 4 จากชุมชนฆราวาสเช่นเดียวกัน เป็นระบบความสัมพันธ์ระหว่างการให้ “ทาน” (อามิสทาน) กับการให้ “ธรรม” (ธรรมทาน) เหตุนี้การพึ่งพาปัจจัย 4 ของพระภิกษุจึงเปรียบเสมือนกับการใช้น้ำมันหล่อรื้อนหยอดเพลลาเกวียนเพื่อให้เกวียนวิ่งไปได้สะดวกหรือเปรียบเหมือนการเข้าไปรับบิณฑบาตปัจจัย 4 จากฆราวาสนั้นให้ทำเหมือนกับการที่แมลงผึ้งไปดูดน้ำหวานจากดอกไม้โดยไม่ทำให้กลีบและเกสรดอกไม้ชอกช้ำ

พุทธพจน์ที่ตรัสเตือนภิกษุผู้อยู่ป่าว่า “ควรเป็นผู้สันโดษ เลี้ยงง่าย มีกิจน้อย มีความประพฤติเบา มีอินทรีย์สงบ มีปัญญารักษาคตน ไม่คะนอง ไม่ยึดติดในตระกูลทั้งหลาย” พระพุทธองค์ทรงตรัสถึงสันโดษในบริบทที่สัมพันธ์กับการเข้าไปเกี่ยวข้องกับชุมชนฆราวาสทั้งสิ้น ซึ่งมีหลักการพิจารณาอาหารบิณฑบาตก่อนบริโภคที่ว่า ท่านพระสมณโคดมพระองค์นั้น เสวยพระกระยาหารประกอบด้วยองค์ 8 ประการ คือ

⁴⁷พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, อ่างแก้ว, หน้า 106.

- 1) ไม่เสวยเพื่อเล่น
- 2) ไม่เสวยเพื่อมัวเมา
- 3) ไม่เสวยเพื่อประดับ
- 4) ไม่เสวยเพื่อตกแต่ง
- 5) เสวยเพื่อดำรงพระวรกายนี้ไว้
- 6) เสวยเพื่อยังพระชนม์ให้เป็นไปได้
- 7) เสวยเพื่อป้องกันความลำบาก
- 8) เสวยเพื่อทรงอนุเคราะห์พรหมจรรย์

ด้วยทรงพระดำริว่า “เพียงเท่านี้เราก็จักกำจัดเวทนาเก่า จักไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น ร่างกายของเราจักดำเนินไปสะดวก ไม่มีโทษ และอยู่สำราญ”⁴⁸

หลักการบริโภคทั้ง 8 ประการนี้ แม้จะเน้นการบริโภคเพื่อเกื้อกูลหรือเพื่ออนุเคราะห์แก่การประพฤติพรหมจรรย์ ซึ่งอาจจะทำให้มองไม่เห็นมิติทางสังคมเด่นชัดเท่าที่ควร แต่ก็ถือว่ามีเจตนารมณ์ทางสังคมแทรกอยู่ในนั้น โดยเฉพาะ 4 ข้อแรก คือไม่ให้บริโภคเพื่อเล่น เพื่อมัวเมา เพื่อประดับและเพื่อตกแต่ง โดยความหมายก็คือการห้ามไม่ให้ชุมชนสงฆ์ยึดเอาวัตถุนิยมหรือบริโภคนิยมเป็นจุดหมาย แต่ให้อาศัยในฐานะเป็นเครื่องมือหรือเป็นวิถีทางเท่านั้น เมื่อชุมชนสงฆ์มีอุดมการณ์ในการเกี่ยวข้องกับปัจจัย 4 อย่างนี้ หลักสันโดษจึงเป็นสำนึกร่วมหรือสมณสัญญาอย่างหนึ่งของชุมชน ภิคุชที่จะช่วยพยุงให้อุดมการณ์แบบนี้ดำรงอยู่ได้

สรุปได้ว่าการเป็นผู้รัตนมให้มีส่วนเหลือ คือ ให้รู้จักปฏิบัติตนว่าด้วยความสันโดษ 4 อย่าง คือ ความสันโดษด้วยจีวร ความสันโดษด้วยบิณฑบาต ความสันโดษด้วยคิลานเภสัชและเสนาสนะตามมีตามได้ ความยินดีในการเจริญกุศลและละอกุศล ประทติกถาวรรเสรีคุณของความสันโดษเหล่านั้น และต้องไม่ประกอบด้วย อเนสนา คือการแสวงหาที่ผิดแบบทุจริตในครรลองคลองธรรมเพราะการอยากได้ปัจจัยนั้นเป็นเหตุ มีความเพียรแสวงหาแต่โดยชอบธรรม ไม่เกียจคร้าน เมื่อไม่ได้ปัจจัยมาก็ไม่เสียใจ เมื่อได้ก็ใช้โดยไม่ยึดติดไม่หมกมุ่น ไม่สยบ รู้เท่าทันเห็นโทษมีปัญญาใช้สิ่งนั้นตามประโยชน์ตามความหมายของมันมีและใช้ด้วยสติสัมปชัญญะ ดำรงตนเป็นอิสระไม่ตกเป็นทาสของสิ่งเหล่านั้น

อุปมาในข้อนี้พระพุทธรองค์ทรงเน้นให้ภิคุชในธรรมวินัยนี้ได้รู้จักประมาณในการใช้สอยปัจจัย 4 ที่บิณฑบาตได้มาควรใช้สอยอย่างรู้คุณค่าและมีความพอดี

3.2.11 เป็นผู้บูชาโคที่เป็นพ่อฝูงหรือจำฝูง

เป็นผู้บูชาโคที่เป็นพ่อฝูงหรือจำฝูง หมายถึง นายโคบาลรู้จักให้อาหารและดูแลโคตัวที่เป็นหัวหน้าให้ยิ่งกว่าโคตัวอื่นเรียกว่าให้ความสำคัญของโคตัวที่เป็นหัวหน้าเป็นพิเศษ เพราะเป็นโคผู้นำฝูงย่อมสามารถที่จะนำฝูงโคไปสู่ถิ่นหาอาหารที่ปลอดภัยและไม่พาฝูงให้หลงทางได้ฉับไวด ภิคุชก็

⁴⁸ม.ม. 13/378/478-480.

ฉันนั้นต้องรู้จักบุคลิกภาพที่เป็นเถระ เป็นรัตตัญญู บวชมานาน มีพรรษามาก เป็นบิดาสงฆ์ เป็นผู้นำสงฆ์ ด้วยการบูชาเป็นอดีต คือ รู้จักเข้าไปตั้งกายกรรม วชิกรรม มโนกรรมอันประกอบด้วยเมตตาในภิกษุทั้งหลายที่เป็นพระเถระ เป็นรัตตัญญู มีพรรษามาก เป็นบิดาสงฆ์ เป็นผู้นำสงฆ์ ทั้งในที่แจ้งทั้งในที่ลับ เมื่อภิกษุรู้จักบูชาพระเถระทั้งหลายที่มีความสำคัญดังกล่าว พระเถระทั้งหลายเหล่านั้นเห็นว่าภิกษุนั้นให้ความเคารพยำเกรงท่าน ท่านย่อมให้ความสงเคราะห์นวกะภิกษุด้วยการสงเคราะห์ 2 ได้แก่ สงเคราะห์ด้วยธรรม 1 สงเคราะห์ด้วยธรรม 2 คือการช่วยเหลือบอกกล่าวสั่งสอนหรือให้ความสงเคราะห์ด้วยปัจจัย 4 มีจีวรเป็นต้น ความลำบากย่อมไม่มี นวกะภิกษุทั้งหลายนั้นย่อมสามารถปฏิบัติสมณธรรมอยู่ในพระศาสนาด้วยความเจริญในธรรมได้⁴⁹

ความเคารพ คือ ความตระหนักหรือซาบซึ้งใจในคุณความดีและคุณประโยชน์ที่มีอยู่จริง ในบุคคล ในเหตุการณ์และในสิ่งของคุณความดีหรือคุณประโยชน์ที่มีอยู่จริงในบุคคล เช่น พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีคุณความดี เพราะตรัสรู้ได้ด้วยตนเอง ทั้งยังเผยแผ่ความรู้ให้แก่มวลมนุษยชาติถึง 45 ปี พ่อแม่ปู่ย่าตายายมีความดี เพราะท่านอบรมเลี้ยงดูเรามาจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ครูบาอาจารย์มีความดี เพราะท่านสั่งสอนให้ความรู้แก่ศิษย์ หัวหน้างาน หรือเจ้าของโรงงาน เจ้าของบริษัท ที่เราทำงานด้วย มีความดี เพราะทำให้เราสามารถเลี้ยงชีพอยู่ได้ คุณความดีหรือคุณประโยชน์จึงมีอยู่จริงในเหตุการณ์ เช่น การต้อนรับปฏิสันถาร การต้อนรับแขกผู้มาเยือนการเอาใจใส่ดูแลน้ำท่า รวมถึงอาหาร เป็นต้น ความตระหนักในคุณค่าความดีของผู้อื่น เป็นคุณลักษณะที่แสดงถึง การเห็นคุณค่าตนเอง การเข้าใจผู้อื่น การรับรู้และเข้าใจ ซึ่งเมื่อบุคคลเข้าใจและเห็นใจผู้อื่นเช่นเดียวกับที่เข้าใจตนเอง ย่อมช่วยให้เกิดความเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ทำให้มีความรักความเมตตาเอื้ออาทรต่อกัน เป็นบุคคลที่มีจะสามารถถ่ายทอด ความเมตตาเอื้ออาทรนั้นไปสู่ผู้อื่นได้

1. สังคหวัตถุ 4 หลักธรรมเพื่อยึดเหนี่ยวน้ำใจซึ่งกันและกัน

สังคหวัตถุ แปลว่า วิธีสงเคราะห์ หมายถึง วิธีปฏิบัติเพื่อยึดเหนี่ยวน้ำใจคนอื่นที่ยังไม่เคยรักใคร่นับถือหรือที่รักใคร่นับถืออยู่แล้วให้สนิทแนบยิ่งขึ้น สังคหวัตถุ คือ เทคนิควิธีทำให้คนรักหรือมนต์ผูกใจผู้อื่น ซึ่งมีทั้งหมด 4 ประการ ดังนี้

1. ทาน คือ การให้ ได้แก่ การเสียสละ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การแบ่งปันช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของ การให้เพื่อขจัดกิเลส เช่น การบริจาคทานแก่สมณชีพรามณ์ ผู้ทรงศีล เพื่อขจัดความโลภหรือความตระหนี่ เป็นการชำระจิตใจให้สะอาด ยกกระดับจิตใจให้สูงขึ้นและการให้เพื่อสงเคราะห์หรือเพื่อยึดเหนี่ยวน้ำใจคนอื่น สังคหวัตถุ ในแง่ปฏิบัติ หมายถึง การเฉลี่ยหรือแบ่งให้จากส่วนที่มีอยู่จุดประสงค์เน้นที่การแสดงอัธยาศัยไมตรีมากกว่าความมากหรือน้อยของวัตถุที่ให้ เพราะฉะนั้น คนยากจนหรือคนที่มีวัตถุสิ่งของเล็กน้อยย่อมสามารถแบ่งปันให้ท่านผู้อื่นได้ตามอรรถภาพของตน เช่น การ

⁴⁹ม.ม.อ. 19/387/69.

แบ่งปันอาหารให้เพื่อน แบ่งปันเครื่องเขียนให้เพื่อน เป็นต้น คุณธรรมข้อนี้จะช่วยให้ไม่เป็นคนละโมภ ไม่เห็นแก่ตัว

2. ปิยวาจา ได้แก่ การพูดคำสุภาพ อ่อนหวาน เพื่อให้เกิดความสามัคคี ปิยวาจาทำได้ง่าย เพราะวาจานั้นมีในตัวเรา เพียงเรามีสติ มีเมตตาในใจย่อมสามารถพูดออกมาได้ คำพูดมีอยู่ 2 ประเภท ได้แก่

1) คำพูดที่พูดออกไปแล้วคนฟังเกลียด เช่น คำหยาบ คำด่า คำประชด คำกระทบกระทั่ง คำแดกดัน คำสบถ เป็นต้น คำพูดเหล่านี้เรียกว่า "อัปปิยวาจา"

2) คำพูดที่พูดออกไปแล้วทำให้คนฟังรัก เช่น คำอ่อนหวาน คำชมเชยจากใจจริง คำพูดที่ชวนให้เกิดความสมัครสมานไมตรี เป็นต้น

3. อัตถจริยา หมายถึง การบำเพ็ญประโยชน์ช่วยเหลือกันและกันในวงแคบและบำเพ็ญ สาธารณประโยชน์ในวงกว้าง หลักธรรมข้อนี้มุ่งสอนให้คนพัฒนาตน 2 ด้าน คือ การทำตนให้เป็นประโยชน์และทำในสิ่งที่ เป็นประโยชน์ การทำตนให้เป็นประโยชน์ หมายถึง ทำตนให้มีคุณค่าในสังคมที่ตนอาศัยอยู่ อย่างคำพังเพยที่ว่า "อยู่บ้านท่านอย่างนิงดูตาย บั้นวัวบั้นควายให้ลูกท่านเล่น" หรือ "อยู่ก็ให้เขาไว้ใจไปก็ให้เขาคิดถึง" คนที่ไม่นิงดูตายมีอะไรพอจะช่วยเหลือคนอื่นและสังคม ย่อมเอาใจใส่ชวนชวยช่วยเหลือตามสติกำลัง ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า "คนทำหมู่คณะให้ดังงาม" อยู่ที่ไหนก็สร้างความเจริญที่นั่น วิธีทำตนให้เป็นประโยชน์และทำสิ่งที่ เป็นประโยชน์ อาจทำได้หลายวิธี เช่น การตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ฝึกฝนอบรมตนให้เป็นคนเจริญด้วยความรู้ ความสามารถ เป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา เป็นศิษย์ที่ดีของครูอาจารย์เป็นนักเรียนที่ดีของสถานศึกษา เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ ตลอดจนเป็นศาสนิกชนที่ดีของพระพุทธศาสนา

4. สมานัตตตา การวางตนเสมอต้นเสมอปลาย หมายถึง การวางตนได้เหมาะสมมีความหมาย 2 ประการ คือ

1) วางตนได้เหมาะสมกับฐานะที่ตนมีอยู่ในสังคม เช่น เป็นหัวหน้าครอบครัว เป็นบิดามารดา เป็นครูอาจารย์ เป็นเพื่อนบ้าน เป็นต้น ตนอยู่ในฐานะอะไรก็วางตนให้เหมาะสมกับฐานะที่เป็นอยู่ และทำได้อย่างเสมอต้นเสมอปลาย

2) ปฏิบัติตนอย่างสม่ำเสมอต่อคนทั้งหลาย ให้ความเสมอภาค ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น เสมอในสุขและทุกข์ คือ ร่วมสุขร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ปัญหา และร่วมแก้ปัญหาเพื่อประโยชน์ของสังคม คุณธรรมข้อนี้จะช่วยให้เราเป็นคนมีจิตใจหนักแน่นไม่โลเล รวมทั้งยังเป็นการสร้างความนิยมและไว้วางใจให้แก่ผู้อื่นอีกด้วย⁵⁰

⁵⁰พระมหาโชคทอง นนทศิริ, “บทบาทการส่งเสริมพฤติกรรมกรอยู่ร่วมกันในสังคมแก่ประชาชนของพระสงฆ์เขตการปกครอง คณะสงฆ์จังหวัดนครปฐม, วิทยาลัยนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต”, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร), 2559, หน้า 22-24.

จะเห็นได้ว่า สังคหวัตถุ 4 คือ หลักการครองใจคน หลักยึดเหนี่ยวใจกันไว้ วิธีทำให้คนรัก หลักสังคมสงเคราะห์ ซึ่งเป็นเครื่องประสานใจและเหนี่ยวรั้งใจคนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ และทำให้อยู่กันด้วยความรักความปรารถนาดีต่อกัน มีการให้การเสียสละ การแบ่งปันเพื่อประโยชน์แก่คนอื่น ช่วยปลุกฝังให้เป็นคนที่ไม่เห็นแก่ตัว มีการพูดจาด้วยถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน จริงใจ ไม่พูดหยาบคาย ก้าวร้าว พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์เหมาะสมกับกาลเทศะ พูดดีต่อกัน มีการประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น และการเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ โดยประพฤติตัวให้มีความเสมอต้นเสมอปลาย

2. หลักธรรมที่เป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน

หลักธรรมที่เป็นเหตุให้ระลึกถึงกันคือหลักธรรมที่ส่งเสริมสร้างความสัมพันธ์กันไม่ว่าจะเป็นในครอบครัวหรือในสังคมนั้น หลักการที่ต้องอยู่ร่วมกันโดยทั่วไปการอยู่ร่วมกันต้องมีความเคารพความสามัคคี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เรียกว่า สาราณียธรรม 6 ซึ่งมีองค์ประกอบดังนี้ คือ

2.1 เมตตาทายกรรม คือ การกระทำต่อกันด้วยเมตตา การแสดงกิริยาอาการที่สุภาพต่อเพื่อนมนุษย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ให้ความช่วยเหลือกันไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามกัน

2.2 เมตตาวจีกรรม คือ การแสดงออกถึงความเมตตาปราณีต่อกันทางวาจา การช่วยบอกแจ้งในสิ่งที่เป็นประโยชน์แนะนำสั่งสอนตักเตือนในทางที่ถูกที่ควรด้วยความปรารถนาดี มีวาจาสุภาพให้ความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

2.3 เมตตา मनกรรม คือ การตั้งจิตปรารถนาดีต่อกันกับเพื่อนร่วมสังคม หมู่คณะเดียวกันมีจิตคิดทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กันและกัน มองกันแต่ในแง่ดีไม่มีความระแวงสงสัยในกันและกัน

2.4 สาธารณโภคี คือ การเอื้อเฟื้อแบ่งปันต่อกันและกัน การแสดงความเอื้อเฟื้อโอ้ออมอารีด้วยการแบ่งปันแจกจ่ายลาภผลสิ่งของตนได้มาโดยชอบธรรมให้ทุกคนอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้ได้ประโยชน์ร่วมกัน

2.5 สีสสามัญญตา คือ ความเป็นผู้มีศีล ความประพฤติเสมอกันกับบุคคลอื่น การประพฤติปฏิบัติดำรงตนอยู่ในสังคมด้วยความถูกต้องเรียบร้อยดีงาม เคารพกติการะเบียบของสังคมไม่ทำตนให้เป็นที่ยกย่องหรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

2.6 ทิฐีสามัญญตา คือ ความเป็นผู้มีทิฐิหรือความเห็นเสมอกัน การปรับความคิดเห็นเข้าหากัน การให้ความเคารพยอมรับความคิดเห็นของคนอื่น กล่าวคือยอมรับความคิดเห็นของคนหมู่มาก แม้จะไม่ถูกใจแต่ยึดมั่นในหลักอุดมคติแห่งความดีงามหรือมีจุดมุ่งหมายสูงสุดอันเดียวกัน⁵¹

อุปมาในข้อนี้พระพุทธองค์ทรงเน้นให้ภิกษุในธรรมวินัยนี้ได้รู้จักให้ความเคารพผู้อาวุโสหรือผู้มีประสบการณ์นั้น คือหลักการครองใจคนและเป็นหลักยึดเหนี่ยวใจกันไว้ ซึ่งถือได้ว่าเป็นเครื่อง

⁵¹ที.ปา. 11/324/321

ประสานใจและเหนียวรั้งใจคนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้และทำให้อยู่กันด้วยความรักความปรารถนาดีต่อกัน

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการเคารพผู้อาวุโสและการให้เกียรตินั้นเป็นสิ่งสำคัญ เพราะผู้ที่มีความอาวุโสเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ในการดำเนินชีวิตมาก่อน ผ่านการพบกับความผิดพลาดและความล้มเหลว ย่อมรู้ในสิ่งที่ถูกที่ควร อีกทั้งยังสามารถแนะนำถึงวิธีการที่ดีและวิธีแก้ไขเมื่อพบเจอกับปัญหาที่เราไม่เคยได้พบเจอมาก่อน การมีสัมมาคารวะต่อผู้ที่มีความอาวุโสกว่าเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่ควรยึดถือเป็นเครื่องปฏิบัติ เพราะเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมและการเรียนรู้วิธีการปฏิบัติที่ดีงาม ในหลักพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนและบัญญัติไว้ให้พระสงฆ์ได้เคารพยึดถือเอาความอาวุโสเป็นผู้นำ ผู้ใดไม่ปฏิบัติตามแนวนี้ก็ถือว่าขาดพระวินัยเป็นอาบัติ ศีลไม่บริสุทธิ์ ดังนั้นจึงควรยึดหลักแนวปฏิบัติด้วยความเหลื่อมใส มีความอ่อนน้อมถ่อมตน ให้เกียรติและเคารพศรัทธาในความเป็นผู้อาวุโส สังคมก็จะพบกับความสงบสุข

สรุปความได้ว่าลักษณะและคุณสมบัติ 11 ประการที่กล่าวมา พระพุทธองค์ทรงอุปมาเรื่องของนายโคบาลสอนให้ภิกษุผู้หวังความเจริญในพระธรรมวินัยนี้ ให้รู้จักอุปคือรู้จักตัวตนของตัวเองอย่างละเอียดทั้งที่เห็นอยู่และโดยนัยคือการมีธาตุทั้งสี่มาประชุมกันและการให้รู้จักบุคคลอื่นที่เข้ามาเกี่ยวข้องในวิถีชีวิตว่าต้องรู้จักการเลือกคบคนว่าคนที่เราจะคบนั้นเป็นบัณฑิตหรือคนพาล รู้จักความรู้สึกนึกคิดพัวพันติดข้องในสิ่งที่สนองความอยากและนึกคิดพยาบาทมุ่งร้ายในทางทำลายหรือก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น มีอยู่ในตัวเองมากน้อยเพียงไร ให้รู้จักละเสีย บรรเทาเสียทำให้สิ้นไม่ให้เกิดอีก และเมื่ออยู่ในสังคมใหญ่สิ่งที่ได้เห็น ได้ยิน ได้กิน ได้สัมผัสก่อเกิดเป็นอารมณ์ ให้เป็นผู้รู้จักสำรวจระวัง ไม่ปล่อยให้สิ่งเหล่านั้นมานำกิเลสให้ไหลเข้ามาสู่จิตใจ เป็นผู้ใฝ่รู้ศึกษาเล่าเรียนด้วยการรู้จักเข้าไปสนทนาหาความรู้จากภิกษุผู้เป็นเถระ เพื่อให้ท่านได้ช่วยคลายความสงสัยในสิ่งที่เราเรียนรู้อย่างไม่ถึง ในทุกกาลที่มีโอกาส พร้อมทั้งยังเป็นการให้ความเคารพในความที่ท่านเป็นผู้มีอาวุโส เป็นรัตตัญญู มีพรรษาชวชนานแล้ว เป็นบิดาภิกษุสงฆ์ เป็นผู้นำภิกษุสงฆ์ด้วยบุชาอันล้นเหลือ

เพราะผู้ที่รู้จักบูชาภิกษุที่เป็นเถระย่อมได้รับการสงเคราะห์ช่วยเหลือและการแนะนำสั่งสอนจากพระเถระที่มีความรู้และประสบการณ์ ภิกษุนั้นก็ย่อมมีความเจริญก้าวหน้าในอรรถในธรรม ซึ่งเป็นแบบอย่างที่ดีให้ภิกษุรุ่นหลังให้ได้ถือเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติ เมื่อได้สดับธรรมอันใดแล้วจงเป็นผู้ตั้งใจสดับรับฟังบทธรรมนั้นให้เข้าใจถึงแก่นแท้ จนสามารถนำมาบรรยายอธิบายต่อพุทธศาสนิกชนผู้ที่ตั้งใจอยากฟังจากเราต่ออีกที่ได้โดยกระจ่างแจ้ง เพื่อให้ภิกษุและพุทธศาสนิกชนปฏิบัติธรรมได้ไปถูกทางที่ประเสริฐ มีมหาสติปัญญาทั้งสี่เป็นเครื่องดำเนินในการประพฤติปฏิบัติ ถ้าภิกษุใดปฏิบัติตามธรรม 11 ประการอย่างที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสแสดงนี้แล้ว จะทำให้เจริญในพระธรรมวินัยนี้โดยถ่ายเดียว เพราะยากนักที่จะมีคนเข้าใจในอุปมาอุปมัยเปรียบเทียบธรรมใกล้ตัวให้

กระจำงแจ้งได้ตั้งพระปัญญาธิคุณของพระตถาคตเจ้าได้ ซึ่งธรรม 11 ประการนี้เป็นไปเพื่อความเจริญเพื่อความรุ่งเรืองแก่ภิกษุอย่างแท้จริง

3.3 วิธีการสร้างภาวะผู้นำตามที่ปรากฏในมหาโคपालสูตร

หลักธรรมคำสั่งสอนตามหลักพระพุทธศาสนานั้นเป็นของจริงเป็นสิ่งที่ไม่หวั่นไหวอยู่เสมอและสามารถนำมาปรับใช้กับการดำรงชีวิตได้ในทุกกาล จากการที่ได้ศึกษาลักษณะและคุณสมบัติของผู้นำในมหาโคपालสูตร ผู้วิจัยจึงได้นำลักษณะและคุณสมบัติของผู้นำทั้ง 11 ข้อในมหาโคपालสูตร ผสมผสานกับหลักธรรมทางพุทธศาสนาและนำมาสร้างภาวะผู้นำ เพื่อให้ได้ผู้นำที่มีประสิทธิภาพ ผู้นำที่สามารถกำหนดวิสัยทัศน์และแปลงวิสัยทัศน์ลงสู่แผนปฏิบัติการเพื่อดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายที่ปรากฏอยู่ในแผนปฏิบัติการนั้น ซึ่งมีวิธีการสร้างภาวะผู้นำดังต่อไปนี้

การดำเนินชีวิตให้ถูกต้องเป็นผู้นำที่มีภาวะผู้นำ เบื้องต้นต้องอาศัยสมบัติ 4 อย่างที่พระพุทธองค์ตรัสเรียกว่า จักร 4 คือธรรมนำชีวิตไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง ธรรม 4 ข้อนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า พหุการธรรม คือ ธรรมมีความอนุเคราะห์มาก เป็นเครื่องช่วยให้สามารถสร้างสมความดีอื่น ๆ ทุกอย่าง และช่วยให้ประสบความสำเร็จก้าวหน้าในชีวิตบรรลุถึงความมั่งคั่งงอกงามไพบุลย์ ซึ่งประกอบไปด้วย

3.3.1 การคบสัตบุรุษ (สัปปริสุปัสสยะ)

การคบสัตบุรุษ หมายถึง การเข้าไปคบหา การเข้าไปสนทนาโต้ถามมอบตัวเป็นศิษย์ รับโอวาท รับฟังคำสั่งสอนจากผู้ที่มีพร้อมมูลด้วยธรรม เพื่อยกระดับจิตใจและสติปัญญาให้สูงขึ้น สัตบุรุษ หมายถึง คนที่มีคุณธรรม คนที่เป็นสัมมาทิฐิ คนที่ประพฤติธรรมเป็นปกติไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่นไม่คิดอะไรเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่นไม่พูดอะไรเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่นให้ทานด้วยความเคารพ สัตบุรุษคือผู้สมควรแก่การคบหา เพราะเมื่อคบหาได้สนทนาได้ทำงานอาศัยอยู่ร่วมหรือทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน ย่อมทำให้ได้รับการซึมซับความเป็นคนดี มีอุปนิสัยที่จะฝึกฝนตนเองเพื่อเป็นผู้นำที่ดีตามแบบอย่างสัตบุรุษ เป็นแบบอย่างทำให้เกิดความดีงามและความเจริญ ทำให้เป็นบุคคลที่จะทำให้ผู้อื่นเห็นแล้วอยากคบหาสมาคมด้วย เพราะว่าเป็นบุคคลที่ประพฤติตัวน่ารัก คือ เข้าถึงใจ สร้างความรู้สึกสนิทสนมเป็นกันเอง ทั้งกิริยา มารยาทการแต่งกายการพูดจาดูเรียบร้อยดีงามทุกอย่าง เป็นผู้ที่มีประสบการณ์และมีการประพฤติตัวเป็นผู้ใหญ่พอที่จะฟังฟังอาศัยได้ ทำให้เกิดความ รู้สึกอุ่นใจเป็นที่พึ่งของบุคคลรอบข้างเมื่อเข้าใกล้ย่อมรู้สึกปลอดภัยใครเห็นย่อมเกิดความปรารถนาที่จะเข้าไปคบหาด้วย ขวณใจผู้ที่เข้ามาหาอยากคบกันอีกต่อไป⁵²

⁵²อง.จตุกก. 21/73/119.

1. จุดมุ่งหมายของการคบสัตบุรุษ

ผู้นำที่ดีจะต้องรู้จักจุดหมายหรือเป้าหมายของหลักการที่ตนปฏิบัติ เข้าใจวัตถุประสงค์ว่าจะไปทางไหนเพื่อประโยชน์อะไร เพื่อให้สามารถดำเนินการไปได้อย่างถูกต้องตามเป้าหมายนั้น การคบสัตบุรุษมีจุดหมายหรือเป้าหมาย ดังต่อไปนี้

1.1 เพื่อพัฒนาตนเอง ในด้านการศึกษาและฐานะทางเศรษฐกิจย่อมทำให้มีความเจริญก้าวหน้าทั้งทางโลกและทางธรรมอย่างยั่งยืน

1.2 เพื่อช่วยเหลือผู้อื่น คือการช่วยคนดีให้สามารถทำมาหาเลี้ยงชีพอย่างสุจริตได้เต็มที่จนกระทั่งสามารถสร้างตัวสร้างฐานะทางเศรษฐกิจให้มีความเจริญก้าวหน้าทั้งทางโลกและทางธรรม ได้ประสบความสำเร็จเช่นเดียวกับตน

1.3 เพื่อสร้างเครือข่ายคนดี คือ การสร้างคนดีให้เป็นเครือข่ายเพื่อให้ได้ช่วยเหลือกันปกป้องคุ้มครองชีวิตตนเอง ครอบครัว ญาติ พี่น้อง มิตรสหาย บริวาร ป้องกันทรัพย์สินสมบัติต่าง ๆ ที่หามาได้ด้วยความเหน้อยยากลำบากให้ปลอดภัยจากภัยต่าง ๆ และจากคนพาลทั้งหลายให้คนดีทั้งหลายมีความปลอดภัย

1.4 เพื่อสร้างระบบศีลธรรมที่เข้มแข็ง ด้วยการปลูกฝังศีลธรรมประชาชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ท้องถิ่น ชุมชนและสังคมอันเป็นพุทธวิธีสร้างคนดีให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเป็นวงจรศีลธรรมจากรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหนึ่งให้แก่สังคม⁵³

2. หลักธรรมของสัตบุรุษ

ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงหลักธรรมของสัตบุรุษหรือสัปปุริสธรรม 7 หมายถึงธรรมของสัตบุรุษ ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ, คุณสมบัติของคนดี ธรรมของผู้ดี ซึ่งมีดังต่อไปนี้

2.1 ธัมมัญญตา คือ ความเป็นผู้รู้จักเหตุเช่นรู้จักว่าสิ่งนี้เป็นเหตุแห่งสุข สิ่งนี้เป็นเหตุแห่งทุกข์ ความรู้จักธรรม คือ รู้หลักความจริง รู้หลักการ รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผลและรู้หลักการที่จะทำให้เกิดผล

2.2 อตถัญญตา คือ ความเป็นผู้รู้จักผล เช่น รู้จักว่าสุขเป็นผลแห่งเหตุอันนี้ ทุกข์เป็นผลแห่งเหตุอันนี้คือความรู้จักรรรู้ความมุ่งหมายหรือรู้จักผล คือรู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้จักผลที่จะเกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำหรือความเป็นไปตามหลัก เช่น รู้ว่าหลักธรรมหรือภาชิตข้อ ๆ นั้นมีความหมายว่าอย่างไรหลักนั้น ๆ มีความมุ่งหมายอย่างไร กำหนดไว้หรือพึงปฏิบัติเพื่อประสงค์ประโยชน์อะไร การที่ตนกระทำอยู่มีความมุ่งหมายอย่างไร เมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลอะไรบ้างดังนี้ เป็นต้น

2.3 อตตัญญตา คือ ความเป็นผู้รู้จักตนว่าเราว่าโดยชาติตระกูลยศศักดิ์ สมบัติ บริวารความรู้และคุณธรรมเพียงเท่านี้ แล้วประพัตติตนให้สมควรแก่ที่เป็นอยู่ อย่างไร ความรู้จักตน

⁵³วาสนา วงศ์มัยย่อง, 2559, สัตบุรุษ, วารสารวิทยาลัยนครราชสีมา, 10(1), หน้า 355.

คือรู้ว่าเรานั้นว่าโดย ฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ความสามารถ ความถนัดและคุณธรรมเป็นต้น บัดนี้ เท่าไร อย่างไรแล้วประพฤติให้เหมาะสมและรู้ที่จะแก้ไขปรับปรุงต่อไป

2.4 มัตตัญญูตา คือ ความเป็นผู้รู้ประมาณในการแสวงหาเครื่องเลี้ยงชีวิต แต่โดยทางที่ชอบและรู้จักประมาณในการบริโภคแต่พอควร ความรู้จักประมาณ คือ ความพอดี เช่น ภิกษุเป็นผู้รู้จักประมาณในการรับและบริโภคปัจจัย 4 ส่วนคฤหัสถ์รู้จักประมาณในการใช้จ่ายโภคทรัพย์ พระมหากษัตริย์รู้จักประมาณในการลงทัณฑ์อาชญาและในการเก็บภาษี เป็นต้น

2.5 กาลัญญูตา คือ ความเป็นผู้รู้จักกาลเวลาอันสมควรในอันประกอบกิจการนั้น ๆ ความรู้จักกาล คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสมและระยะเวลาที่จะต้องใช้ในการประกอบกิจการหรือทำหน้าที่การงาน เช่น ให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันพอเวลา เป็นต้น

2.6 ปริสัณญูตา คือ ความเป็น ผู้รู้จักประชุมชนและกิจการที่จะต้องประพฤติต่อประชุมชนนั้น ๆ ว่าหมุ่นี่เมื่อเข้าไปหาจะต้องทำกิจการอย่างนี้จะต้องพูดอย่างนี้ คือ รู้จักที่ประชุมหรือรู้จักชุมชนและรู้กิจการที่จะต้องประพฤติต่อชุมชนนั้นว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหาจะต้องทำกิจอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างนี้ เป็นต้น

2.7 ปุคคโลปรปริญญูตา คือ ความเป็นผู้รู้จักเลือกบุคคลว่าผู้นี้เป็นคนดี ควรคบผู้นี้เป็นคนไม่ดีไม่ควรคบ ความรู้จักบุคคล คือ ความแตกต่างแห่งบุคคลว่าโดยอรรถาศัยความสามารถและคุณธรรม เป็นต้น ใคร ๆ ยิ่งหรือหย่อนอย่างไรและรู้ที่จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นด้วยดีว่าควรจะคบหรือไม่จะใช้จะตำหนิยกย่องและแนะนำสั่งสอนอย่างไร เป็นต้น⁵⁴

3. หลักการปฏิบัติของสัตบุรุษ

สัตบุรุษมีวิธีการที่จะแสดงออกให้เห็นทั้งภายในและภายนอกที่ละข้อให้เห็นถึงลักษณะด้านต่าง ๆ สรุปได้ดังนี้

3.1 คุณธรรมพื้นฐาน การแสดงออกทางด้านกาย วาจาและความคิดไปในทางที่พึงประสงค์ของสังคม เพราะเป็นคนมีสติมีปัญญาฉลาดพิจารณาในเหตุผลก่อนจะแสดงกิจการอะไรออกไป มักจะใช้โยนิโสมนสิการอย่างรอบคอบ เช่น การพูดก็มักจะพูดในสิ่งที่ไม่มีโทษ คือ พูดถูกต้องตามกาลสมัย พูดตามความเป็นจริง พูดอ่อนหวาน พูดมีสารประโยชน์ พูดด้วยความเมตตา กรุณา พูดเพื่อประโยชน์ตนและผู้อื่นและพูดด้วยความยุติธรรม เป็นต้น

3.2 จริยธรรมที่มีต่อสังคม สัตบุรุษจะไม่ชักนำคนไปในทางผิดพลาด ไม่เป็นประโยชน์ ตัวอย่างเช่น ไม่ชักชวนให้ใครลุ่มหลงในอบายมุข เพราะเป็นทางนำมาซึ่งความเสื่อมเสียให้แก่ตน ทำแต่สิ่งที่เป็นธุระคือรู้จักทำงานในหน้าที่ของตนเองให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีไม่ก้าวก่ายหน้าที่หรือการงานของผู้อื่น เว้นแต่จะได้รับการขอร้องหรือขอความช่วยเหลือและเมื่อได้รับมอบหมายงาน

⁵⁴ที.ปา. 11/331/264.

ไต ต้องทำให้ดีและต้องทำให้สำเร็จ ทำแต่สิ่งที่ถูกที่ควรไม่เป็นมิจฉาทิฎฐิ คือ เห็นผิดหรือไม่คิดที่จะทำอะไรผิด ๆ ทำแต่สิ่งที่ถูกต้องเสมอ เมื่อทำผิดถูกกล่าวตักเตือนก็ไม่ถือโทษโกรธเคือง ยอมรับความคิดเห็นของคนอื่นให้เกียติผู้อื่นเสมอ ไม่ถือตัวว่าเก่งหรือไม่เอาวดดีถือรั้นและคิดเสมอว่าผู้แนะนำหรือตักเตือนเสมือนเป็นผู้ชักชวนทรัพย์และยินดีปรับปรุงแก้ไข ยอมรับระเบียบวินัยกฎข้อบังคับ แม้แต่ขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคมนั้น ๆ เพราะระเบียบวินัยข้อบังคับเหล่านี้เป็นเกณฑ์ของสังคมทั้งทางโลกและทางธรรมที่จะต้องร่วมกัน ปฏิบัติเพื่อความเจริญของสังคมโดยรวม⁵⁵

3.3 จริยธรรมขั้นศีลและกรรมบถ สัตบุรุษ มีพฤติกรรมในด้านบวกอื่น ๆ เช่น การพูดดี การกระทำดี และการประกอบอาชีพสุจริต สรุปรวมเป็นศีลสิกขา ศีลก็คือความเป็นปกติ ของมนุษย์ ซึ่งพระพุทธองค์ ถือว่าเป็นพื้นฐานของความเป็นมนุษย์นั้น ประกอบด้วย ศีล 5 ประการ คือ ไม่ประทุษร้ายต่อมนุษย์หรือสัตว์ ไม่ประทุษร้ายต่อทรัพย์สินไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่กล่าววาจาข้อความอันเป็นเท็จและไม่เสพสุราสิ่งเสพติด การฝึกตนเองให้มีความสุจริตทั้ง กาย วาจาและอาชีพ จักเป็นการปลูกฝังความรับผิดชอบของบุคคลต่อสังคมและเป็นการนำบุคคลอื่นมาสถิตไว้ในจิตสำนึกของบุคคล บุคคลที่มีศีลจึงไม่เบียดเบียนบุคคลอื่น แต่กลับดำรงตนภายในกรอบของกฎหมายและรักษาระเบียบวินัย รวมทั้งมีความรับผิดชอบต่อตนเองครอบครัวและสังคม

3.4 การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่อมวลชน สัตบุรุษแม้จะดำเนินชีวิตของตนเพียงวันเดียวก็บำเพ็ญประโยชน์แก่โลก แก่สังคมด้วยความ پاکเพียร จิตใจมั่นคงไม่หวั่นไหว ไม่เกียจคร้านทำงาน เป็นการดำเนินชีวิตอย่างประเสริฐน่ายกย่องสรรเสริญ เพราะทำคุณแก่คนอื่นท่านจัดเป็นคนดี ตัวอย่างเช่น พระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งปวง ตลอดจนคนดีปุชนียบุคคลทั้งหลาย เป็นต้น ด้วยเหตุว่าคนที่เป็นสัตบุรุษนั้นเป็นผู้ฝึกฝนอบรมจิตของตนโดยชอบเจริญธรรม เป็นเครื่องตรัสรู้ไม่ถือมั่น ยินดีในนิพพาน สละความถือมั่น เป็นผู้มิอาสวะหมดไปโดยสิ้นเชิง⁵⁶

4. หลักธรรมที่เกื้อกูลส่งเสริมในการคบสัตบุรุษ

หลักธรรมที่ควรนำไปประกอบการคบหาสัตบุรุษหรือคนดีเป็นเพื่อนนั้นมีหลายหัวข้อ เช่น ปฏิสันถาร สังคหวัตถุ 4 เป็นต้น ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.1 ปฏิสันถาร หมายถึง การทักทายปราศรัย การต้อนรับ มี 2 ประเภทคือ

- 1) อามิสปฏิสันถาร คือ ปฏิสันถารด้วยสิ่งของ
- 2) ธรรมปฏิสันถาร คือ ปฏิสันถารด้วยธรรมหรือโดยธรรม

หลักธรรมข้อนี้ทำให้รู้จักว่าคนดีหรือสัตบุรุษนั้นพึงสงเคราะห์คนอื่นด้วยวัตถุสิ่งของตามกำลังของตนและสงเคราะห์ด้วยการให้คำปรึกษาคำแนะนำที่เป็นประโยชน์⁵⁷

⁵⁵บุญมี แทนแก้ว, *ความจริงของชีวิต*, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2542), หน้า 56-57.

⁵⁶ปุรชัย เปี่ยมสมบูรณ์, *เป้าหมายชีวิต*, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพจิต, 2546), หน้า 26.

⁵⁷อง.ทก. 20/397/116.

4.2 สังคหัตถุ แปลว่า ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจของชนทั้งหลายและประสานหมู่ชนไว้ในความสามานสามัคคี หมายถึง การกระทำการสงเคราะห์ที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจของกันและกัน ซึ่งเป็นสิ่ง จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับคนทุกคนและทุกสังคม เช่น ผู้ปกครองหรือผู้บริหารกับผู้ใต้บังคับบัญชา (บริวาร) ศิษย์กับครูอาจารย์ เป็นต้น เพราะเป็นรากฐานแห่งการแบ่งปันผลประโยชน์ทางวัตถุที่ลงตัวและความเจริญ ก้าวหน้าทั้งส่วนตัวและส่วนรวมมี 4 ประการดังนี้⁵⁸

1) **ทาน** หมายถึง การให้ปันสิ่งของด้วยความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ ช่วยเหลือ สงเคราะห์ด้วยทุนหรือทรัพย์สินและวัตถุสิ่งของตลอดจนให้ความรู้และศิลปวิทยา นัยสำคัญของ “ทาน” ในสังคหัตถุนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสงเคราะห์ผู้รับเน้นผู้รับเป็นสำคัญ เช่น ช่วยเหลือสงเคราะห์ผู้อื่นด้วยปัจจัย 4 กล่าวคือ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค ฉะนั้นการให้ทานจึงควรให้ด้วยความมีเมตตาเพื่อแสดงน้ำใจไมตรีสร้างเสริมมิตรภาพ ให้ด้วยกรุณา ต้องการช่วยปลดปล่อยความทุกข์ความเดือดร้อน ให้ด้วยมุทิตา ส่งเสริมสนับสนุนให้ทำความดีมีความเจริญก้าวหน้า เพราะฉะนั้น การให้ด้วยวัตถุสิ่งของจึงมุ่งประโยชน์แก่ผู้รับ 3 ลักษณะ ได้แก่

(ก) ให้โดยหวังจะอนุเคราะห์ การให้ความเกื้อหนุนโอบอ้อมอารีด้วยเมตตาและการให้ การอุทิศตนเอื้อเฟื้อช่วยเหลือกันด้วยกรุณา

(ข) ให้โดยหวังเพื่อเป็นการสมัคสามานสามัคคี ด้วยการสงเคราะห์เกื้อกูลกันและกันใน ฐานะผู้อื่นที่เกี่ยวข้องกับตน

(ค) ให้เพื่อเป็นการตอบแทนคุณ ปราบณาบูชาคุณแก่ท่านผู้มีคุณ เช่น ปูพรวน ยายทวด ตา ยาย และบิดา มารดาผู้มีอุปการคุณ⁵⁹

ทานหรือการให้นั้นย่อมเป็นประโยชน์ทั้งแก่ผู้ให้และผู้รับ ทำให้ผู้ให้มีความสุขเบิกบานใจ อิ่มใจซึ่งจะเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อร่างกายจิตใจ เป็นการสละความเห็นแก่ตัว ผู้รับย่อมได้รับประโยชน์จากสิ่งของที่เขาให้ การให้และการรับจึงเป็นสิ่งสำคัญต่อเพื่อนมนุษย์ เป็นการรักษาความเป็นธรรมชาติของมนุษย์ไว้ เป็นการรักษาความเป็นสังคมความเป็นเพื่อนฝูงความเป็นญาติเอื้ออาไว้มิและการให้กับการรับยังเป็นกฎเป็นกระบวนการของธรรมชาติของบุคคลผู้มีความกตัญญู พระพุทธองค์ตรัสว่า “การให้ทาน เป็นมงคลอันสูงสุด” ซึ่งเป็นการส่งเสริมความกตัญญู⁶⁰

2) **ปิยวาจา** หรือ เปยยวัชชะ หมายถึง พูดอย่างคนรักกัน คือ กล่าวคำสุภาพไพเราะน่าฟัง ซึ่งแจ่มแจ้งน่าฟังที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผลเป็นหลักฐานชักจูงในทางที่ดีงามหรือคำแสดง

⁵⁸ที.ปา. 11/140/167.

⁵⁹สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร), *มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2528), หน้า 75-80.

⁶⁰ช.ช. 25/7/7.

ความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจรู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สมนามัคคีเกิดไมตรีทำให้รักใคร่นับถือ และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

3) อุตถจริยา หมายถึง การทำประโยชน์แก่เขา หรือ การช่วยเหลือด้วยร่างกาย และชวนชวนช่วยเหลือกิจกรรมต่าง ๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้งช่วยแก้ไข้ปัญหาและช่วย ปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม

4) สมานัตตตา หมายถึง เอาตัวเข้าสมานคือทำตัวให้เข้ากับเขาได้วางตนเสมอ ต้นเสมอ ปลายให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอต่อผู้อื่นไม่เอาเปรียบและร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไข้ปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน⁶¹

จะเห็นได้ว่าสัตบุรุษจะต้องมีคุณธรรมประจำใจที่เรียกว่า สังคหัตถุนี้อยู่เสมอ กล่าวคือ สัตบุรุษรู้จักเสียสละทรัพย์ช่วยเหลือคนอื่นได้เท่าที่จำเป็นและเหมาะสม รู้จักใช้คำพูดประสาน ประโยชน์ทุกฝ่ายไว้ได้ รู้จักบำเพ็ญคุณประโยชน์ต่อส่วนรวมและรู้จักการวางตนตามสถานภาพของตน เช่น เป็นพระสงฆ์ เป็นผู้บริหารสถานศึกษา เป็นครูอาจารย์ เป็นปราชญ์ชาวบ้าน เป็นต้น เพื่อเป็น แบบอย่างที่ดี

สรุปได้ว่า การคบสัตบุรุษย่อมทำให้มีความเจริญมั่นคงทั้งต่อตนเองและสังคม เป็นเหตุให้ ชีวิตดำเนินไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองในหน้าที่การงาน ทำให้เป็นผู้มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลเป็นผู้ไม่ประมาท ในการดำเนินชีวิตรู้จักใช้คำพูดประสานประโยชน์กับทุกฝ่าย รู้จักพูดให้กำลังใจเกิดความเข้าใจดีสมาน สามัคคีเกิดไมตรีทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทำให้เกิดมีความกตัญญูรู้คุณ รู้จักสร้าง คุณงามความดีทั้งต่อตนเองและผู้อื่นอันเป็นพุทธวิธีสร้างคนดีให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเป็นวงจร ศีลธรรมจากรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหนึ่งให้แก่สังคม

3.3.2 การอยู่ในถิ่นที่ดีมีสิ่งแวดล้อมเหมาะสม (ปฏิรูปเทศวาสะ)

การอยู่ในที่มีสิ่งแวดล้อมเหมาะสม หมายถึง การอยู่ในประเทศอันสมควรเป็นมงคล ปฏิรูป แปลว่า เหมาะสมหรือสมควร เทศะ แปลว่าสถานที่หรือท้องถิ่น ปฏิรูปเทศวาสะ คือ การอยู่ใน ท้องถิ่นอันสมควร คือ อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดีมีความพร้อม เพราะการอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดีย่อมทำให้ เป็นคนดี ได้รับความสุขกาย สุขใจ มีความเจริญก้าวหน้าทั้งทางโลกและทางธรรม

1. องค์ประกอบการอยู่ในที่มีสิ่งแวดล้อมเหมาะสม

การเลือกถิ่นที่อยู่อาศัยนั้นต้องเป็นถิ่นที่เกื้อกูลให้สามารถแสวงหาความเจริญ ก้าวหน้าของชีวิตได้โดยง่าย ต้องเป็นสถานที่ที่มีกัลยาณมิตร มีสัตบุรุษที่จะคอยแนะนำสั่งสอนในสิ่งที ดิงาม เป็นแหล่งที่บ่มเพาะปัญญาความรู้และห่างไกลจากสิ่งที่ไม่โทษต่าง ๆ พระพุทธศาสนาได้อธิบาย ถึงปฏิรูปเทศว่าต้องประกอบด้วยลักษณะ ดังต่อไปนี้

⁶¹อง.จตุกก. 21/32/42.

1.1 อาวาสสัปปายะ คือ ถิ่นที่อยู่หรือสถานที่อยู่ที่มีสิ่งแวดล้อมที่ดี เป็นสถานที่ที่มีสภาพทางภูมิศาสตร์ดี มีสภาพดินฟ้าอากาศเหมาะแก่การอยู่อาศัย โดยเอื้อประโยชน์สองประการคือ

1) เหมาะแก่การอยู่อาศัย คือเป็นภูมิประเทศที่มีสภาพดินฟ้าอากาศที่ดี ไม่เป็นพิษเป็นภัยต่อร่างกาย มีสภาพแวดล้อมที่ดีซึ่งจะช่วยส่งผลต่อภาวะของจิตใจ

2) มีความเหมาะสมต่อการประกอบอาชีพ สามารถทำมาหาเลี้ยงชีพได้โดยง่าย หรือไม่ฝืดเคืองจนเกินไปนัก สามารถประกอบกิจการงานต่าง ๆ ได้ดี

1.2 บุคคลสัปปายะ คือ เป็นสถานที่ที่มีบุคลากรที่ดี เป็นสถานที่ที่อุดมไปด้วยผู้ทรงภูมิปัญญา มีผู้รู้ มีผู้มีความสามารถ มีบัณฑิต นักปราชญ์ ผู้ทรงธรรมคุณธรรมอยู่มาก ซึ่งสามารถจำแนกออกได้เป็นสามกลุ่มบุคคล คือ

1) บุคคลที่สามารถถ่ายทอดวิชาความรู้วิชาการต่าง ๆ

2) บุคคลที่มีความชำนาญในวิชาชีพเฉพาะด้าน สามารถถ่ายทอดประสบการณ์การทำงานวิชาชีพต่าง ๆ

3) บุคคลที่สามารถให้ความรู้ในด้านคุณธรรม ทั้งที่เป็นคุณธรรมระดับต้นของฆราวาสและคุณธรรมระดับสูงสำหรับบรรพชิต

1.3 อาหารสัปปายะ คือ ในท้องถื่นนั้นมีอาหารสมบูรณ์เพราะอาหารถือได้ว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สามารถทำให้ร่างกายมีกำลังในการประกอบกิจการงานต่าง ๆ ถ้าหากขาดแคลนอาหารย่อมนำมาซึ่งโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ชีวิตยากที่จะดำรงอยู่ต่อไปได้ การเลือกอยู่ในถิ่นที่มีความอุดมสมบูรณ์ย่อมเป็นเครื่องช่วยส่งเสริมเกื้อหนุนให้บุคคลนั้นถึงความเจริญ

1.4 ธรรมสัปปายะ คือเป็นสถานที่ที่มีคำสอนของพระพุทธศาสนาแผ่ไปถึง เป็นสถานที่ที่มีการปกครองโดยธรรม มีผู้ปกครองที่ยึดหลักคุณธรรมเพื่อความผาสุกของประชาชนในสังคม ซึ่งผู้คนในถิ่นนั้นสามารถให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนาได้⁶²

จะเห็นได้ว่า ถิ่นที่เหมาะสมจำเป็นต้องมีความสมบูรณ์เหมาะสมทั้งภายนอกและภายใน กล่าวคือการได้อัตภาพความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เพื่อการพัฒนาให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในชีวิต และการอาศัยอยู่ในถิ่นหรือสภาพแวดล้อมที่เต็มไปด้วยคนดีนักปราชญ์และถื่นนั้น ๆ จำเป็นต้องมีความสมบูรณ์ ดังเช่น เป็นถิ่นที่มีศีลธรรม ถิ่นที่มีวัฒนธรรม ถิ่นที่ทำมาหาเลี้ยงชีพได้โดยง่าย ถิ่นที่มีสัตบุรุษ ถิ่นที่มีธรรมะและความดีเพื่อให้คนที่อาศัย อยู่那儿สามารถอยู่ได้อย่างสงบสุขและมีความเจริญก้าวหน้าในชีวิต

2. การอยู่ในปฏิรูปเทศมีผลต่อการศึกษาให้ประสบความสำเร็จ

จากการศึกษาในพระไตรปิฎก พบว่าการอยู่ในที่เป็นปฏิรูปเทศแล้วเอื้อประโยชน์ต่อ

⁶²ปิ่น มุฑกันต์ (พินเอก), *แนวสอนธรรมะตามหลักสูตรนักธรรมตรี*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2514). หน้า 30-31.

ความสำเร็จด้านการศึกษานั้นมีหลายท่านด้วยกัน เช่น หมอชิวโกโกมารภักจ ได้ศึกษาวิชาแพทย์ที่สำนักศิลาปาโมกข์ เมืองตักศิลาจนสำเร็จวิชาแพทย์ ได้รับฉายาว่าเป็นหมอเวทดาสามารถรักษาได้ทุกโรค จากความสามารถของท่านนี้เองทำให้ได้รับตำแหน่งอันทรงเกียรติ คือได้เป็นแพทย์หลวงประจำพระองค์ของพระเจ้าพิมพิสารและพระบรมวงศานุวงศ์ ตลอดจนข้าราชการฝ่ายในและยิ่งไปกว่านั้นได้เป็นแพทย์ถวายการรักษาแด่พระพุทธเจ้าเมื่อคราวทรงพระประชวร ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญยกย่องหมอชิวโกโกมารภักจว่าเป็นอุบาสกผู้เลิศในด้านมีความเลื่อมใส เป็นหมอที่เสียสละและบำเพ็ญตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

จะเห็นได้ว่าความสำคัญของปฏิรูปเทศมีผลต่อการพัฒนาชีวิตเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะความสำเร็จด้านการศึกษาของหมอชิวโกโกมารภักจนั้นปฏิรูปเทศได้เอื้อประโยชน์ด้านการศึกษา โดยส่งผลให้ได้รับความสมบูรณ์ในเรื่องต่าง ๆ ของการศึกษา ซึ่งสามารถแยกออกได้เป็นประเด็นต่าง ๆ ได้ดังนี้

2.1 มีหลักสูตรดี ในกรณีของหมอชิวโกโกมารภักจนี้ จะเห็นได้ว่าวิชาการแพทย์ที่หมอชิวโกโกมารภักจไปศึกษานั้น คือวิชาการแพทย์ที่เมืองตักศิลาโดยอาจารย์ศิลาปาโมกข์ ผู้มีความเชี่ยวชาญโดยเฉพาะมีหลักสูตรหลักการสอนที่สมบูรณ์ชัดเจน สามารถถ่ายทอดความรู้ในด้านการแพทย์ให้กับลูกศิษย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.2 มีครูดี ครูในที่นี้คืออาจารย์ศิลาปาโมกข์ นอกจากจะเป็นครูที่มีความรู้ดี รู้จริงในวิชาการแพทย์แล้วท่านยังเป็นครูที่มีคุณธรรมของความเป็นครูอย่างครบถ้วน กล่าวคือเป็นผู้ทำหน้าที่สั่งสอนให้การศึกษาแก่ผู้อื่นตามหลักธรรม เป็นกัลยาณมิตร เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยคุณธรรม มีความตั้งใจประพฤติปฏิบัติธรรม ทำหน้าที่ของครูที่ดีแนะนำไปในทางที่ถูกต้องดีงามประกอบด้วยองค์คุณของกัลยาณมิตรหรือกัลยาณมิตรธรรม 7 ประการ ดังนี้

- 1) ปิโย น่ารัก มีความรู้สึกสนิทสนม ชวนใจผู้เรียนให้อยากเข้าไปปรึกษาได้ถาม
- 2) ครู นำเคารพ เป็นผู้ถือหลักการเป็นสำคัญและมีความประพฤติสมควรแก่ฐานะ
- 3) ภาวนีโย นำเจริญใจ มีความรู้จริงทรงภูมิปัญญาแท้จริงเป็นที่น่ายกย่อง
- 4) วตตา รู้จักพูดให้ได้ผล ชี้แจงให้เข้าใจคอยให้คำแนะนำเป็นที่ปรึกษาที่ดี
- 5) วจนกขโม อดทนต่อถ้อยคำพร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษา
- 6) คมกัริณจฺ กล้า กตตา กล่าวชี้แจงเรื่องต่าง ๆ ที่ยุ่งยากลึกซึ้งให้เข้าใจได้และสอนศิษย์ให้ได้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป
- 7) โน จฏฐาเน นิโยชเย ไม่ชักนำไปในอฐาน ไม่ชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสีย⁶³

⁶³อง.สตตก. 37/34/75.

2.3 มีเอกสารตำราดี ในสำนักของท่านอาจารย์ที่ศึกษาปาโมกข์ท่านนี้ย่อมเป็นแหล่งที่รวมของตำราที่เกี่ยวข้องกับวิชาการแพทย์ให้ผู้ที่ศึกษาได้ใช้ประกอบการศึกษาค้นคว้าอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ หากว่าสถานศึกษาใดขาดแคลนตำราที่จะใช้ประกอบการศึกษาแล้วความสำเร็จของการศึกษานั้นย่อมจะเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยาก

2.4 มีอุปกรณ์การสอนดี หมายถึง มีอาคารสถานที่พร้อมรองรับผู้ศึกษาได้อย่างเต็มที่ มีอุปกรณ์ที่เป็นตัวช่วยหรือเป็นตัวช่วยในการศึกษาก็มีให้ได้ศึกษาค้นคว้าอย่างครบถ้วน ทำให้ผู้ได้รับอุปกรณ์ในการสอนผลสัมฤทธิ์ของการศึกษาย่อมจะลดลงเช่นกัน⁶⁴

สรุปได้ว่า ปฏิรูปเทศถิ่นที่อยู่หรือสถานที่ที่มีสิ่งแวดล้อมที่ดี เป็นสถานที่ที่มีสภาพทางภูมิศาสตร์ดี มีสภาพดินฟ้าอากาศเหมาะแก่การอยู่อาศัย เป็นสถานที่ที่อุดมไปด้วยผู้ทรงภูมิปัญญา มีผู้มีความรู้ ผู้มีความสามารถ มีบัณฑิต นักปราชญ์ ผู้ทรงธรรมคุณธรรมอาศัยอยู่ ย่อมเป็นเครื่องช่วยส่งเสริมเกื้อหนุนให้บุคคลที่ได้อยู่ในถิ่นนั้นถึงความเจริญ การได้อยู่สถานที่ที่มีสิ่งแวดล้อมที่ดีจึงมีความสำคัญอย่างมากต่อการพัฒนาผู้นำ โดยเฉพาะด้านการศึกษาได้เอื้อประโยชน์ให้ได้รับความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ของการศึกษอย่างสมบูรณ์ทั้งการมีครูดี มีหลักสูตรที่ดี มีเอกสารตำราที่ดีและมีอุปกรณ์การสอนที่ดี จึงทำให้ผู้ที่ได้อยู่ในถิ่นสถานที่ที่มีสิ่งแวดล้อมที่ดีนั้นได้รับการถ่ายทอดความรู้จนสำเร็จการศึกษอย่างสมบูรณ์ เป็นบุคลากรที่ดีมีความพร้อมสำหรับการเป็นผู้นำ

3.3.3 การตั้งตนไว้ชอบ (อัตตสัมมาปณิธิ)

การตั้งตนไว้ชอบ หมายถึง การที่บุคคลจะเป็นผู้นำได้นั้นจะต้องประกอบตนไว้ดีอยู่ในทางที่ดีมีศีลธรรม ตั้งอยู่ในสุจริต คือ กุศลกรรมบถ 10 ได้แก่ กายสุจริต 3 วาจาสุจริต 4 มโนสุจริต 3 การตั้งตนไว้ชอบ สามารถพัฒนาและเป็นแบบอย่างที่ดีให้ไปสู่ความเจริญ ก้าวหน้านั้น มีดังต่อไปนี้

1. การตั้งกายชอบ หมายถึง การตั้งกายถูก คือ ตั้งกายลงในระเบียบของร่างกาย การปรับปรุงท่วงท่าและกิริยาให้ตั้งงามเรียบร้อย ละเว้นการทำ ความชั่ว ประพฤติดีด้วยกายมีกิริยาดี หมายถึง มีกิริยาที่อยู่ในกรอบแห่งศีลธรรม มีลักษณะสงบเสงี่ยมเจียมตัวเรียบร้อยโอปปาติกะ กรุณาปราณีและเอื้อเฟื้อ มีสัมมาคารวะนอบน้อม อ่อนละมุนละไมต่อผู้ใหญ่ ผู้เสมอกันและผู้ nhỏหรือผู้มีฐานะต่ำกว่า ไม่ตื้อด้นขันแข็งและเย่อหยิ่งด้วยทิฐิมานะ

มีการตั้งกายสุจริต ไม่ทำใจเหี้ยมโหดร้ายล้างผลาญชีวิต รักษากรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่นที่เขาหามาได้ด้วยน้ำพักน้ำแรง ตั้งใจแสวงหาเลี้ยงชีพในทางชอบและถือกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินโดยชอบด้วยกฎหมาย ไม่ลัก แยก จีบปล้น ฉ้อโกงผู้อื่นมาด้วยอาการแห่งขโมยรักษาความประพฤติของตนให้ไม่ผิดในทางประเวณี ตั้งใจสงวนสกุลวงศ์ของผู้อื่นและของตนเองให้บริสุทธิ์ เพื่อความสงบสุขของสังคม

⁶⁴ธรรมสภา, 75 *อุบาสกพุทธสาวกในสมัยพุทธกาล*, (กรุงเทพฯมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, 2560), หน้า 47-64.,

จะเห็นได้ว่าการตั้งกายชอบคือการมีกายสุจริต มีจิตประกอบด้วยเมตตากรุณาไม่ฆ่า ไม่ลัก ไม่ประพฤติล่วงเชื่อสายประเวณี มีเมตตากายกรรมดีทั้งต่อหน้าและลับหลัง เป็นกิริยาดีงามและอ่อนโยน เป็นผู้วางตนเหมาะสมกล่าวคือวางตนให้สมควรแก่กาลเทศะ เพศ วัย ฐานะ บุคคลและสังคม เป็นต้น จัดว่าเป็นมงคลคือเหตุแห่งความเจริญ จึงเป็นสิ่งที่สร้างความไว้นใจแก่ผู้อื่นได้

2. การตั้งวาจาชอบ หมายถึงการตั้งวาจาถูกคือการตั้งวาจาลงในระเบียบของวาจา คือวจีสุจริต ได้แก่ พุดจริง พุดไพเราะ พุดสมัคสมานสามัคคีและพุดมีประโยชน์ การพุดชอบธรรม ชอบวินัยชอบกฎหมาย พุดคำมีหลักฐานอ้างอิง ไพเราะในเบื้องต้น ไพเราะในท่ามกลาง ไพเราะในเบื้องปลาย พุดคำมีเนื้อหามีระเบียบ มีกำหนด ถูกกาลเทศะประกอบด้วยเมตตาจิตเป็นประโยชน์และเป็นธรรม ชวนให้ผู้ฟังชอบพอรักใคร่ฟังใจ เพราะเปล่งวาจาที่ดีย่อมทำให้สำเร็จประโยชน์พุดจาชั่ว ต้องได้รับความเดือดร้อน จึงควรพุดวาจาที่เป็นเหตุให้ตนไม่เดือดร้อนและไม่เบียดเบียนผู้อื่น มีคติเป็นสุภาสิตปราศจากโทษเครื่องเศร้าหมองของวาจาได้ชื่อว่า การตั้งวาจาลงในวจีสุจริต⁶⁵

จะเห็นได้ว่า การตั้งวาจาชอบ คือการประกอบวาจาให้อยู่ในระเบียบของวาจา คือวจีสุจริต ได้แก่ เมตตาวจีกรรม คือ พุดคำจริง พุดคำไพเราะ พุดคำสมัคสมานสามัคคีและพุดคำมีประโยชน์ เพราะวาจาเป็นสำคัญในการสื่อสารการสังคมและเป็นของมีค่าสูง เป็นเครื่องวัดภูมิของผู้พุด ดังนั้น คำพุดที่เปล่งออกจากปากจะมากหรือน้อย จึงมีความสามารถทำให้ผู้พุดต้องโศกเศร้าหรือผ่องแผ้วได้

3. การตั้งใจชอบ หมายถึง การตั้งใจถูกคือตั้งใจลงในระเบียบของใจ เพราะว่าใจมีอาการซุกซนเหมือนลิงไม่ชอบอยู่นิ่ง เพื่อจะป้องกันความซุกซนของใจ จึงต้องพึงวางระเบียบของใจตั้งสติเป็นที่เลี้ยงครองใจคอยควบคุมไว้ให้อยู่ในระเบียบ เพราะใจที่ยังไม่ได้อบรมขาดสติหรือพลอตัวในขณะใด ย่อมจะแหกคอกออกจากระเบียบในขณะนั้นและเข้าไปเกือกกั้วกับความชั่วทันที ยิ่งถ้าใจเข้าไปหมกมุ่นเกาะอยู่กับความช้วนาน ๆ จึงเป็นสาเหตุให้ยากที่จะแกะหรือถอนออกจากความช้วนั้นได้ ดังนั้นเมื่อจะทำจิตให้ดีเสมอต้นเสมอปลาย จึงต้องคอยถ่างสติคุมใจอยู่ทุกขณะจนกว่าใจจะเกาะความดีติดเป็นนิสัย การใช้อุบายเปลี่ยนใจให้ดีด้วยการใช้สติคุมและเปลี่ยนใจให้ดีมั่นคงด้วยภาวนาเพาะกำลังใจให้กล้าแข็ง มีสติคุมครองไม่ยอมตามใจ มีอำนาจเหนือใจเป็นใหญ่แก่ใจตนเองเมื่อจับสิ่งใดต้องทำสิ่งนั้นให้สำเร็จ อบรมใจให้มีเมตตาต่อปวงมนุษย์และสัตว์ มีฉันทะทำแต่ความดีบิบบินไม่ทอดย ฝึกหัดใจให้กล้าหาญไม่รู้จักกลัว ให้เย็นเป็นน้ำ ให้บริสุทธิ์จากมลทินทั้งหลายและเบิกบานชุ่มชื้นในเมื่อมีทุกข์ร้อน นี่คือการระเบียบของใจ

มีหลักการฝึกอบรมใจให้ไปสู่จุดหมายคือใจดี มีคุณธรรม ดังต่อไปนี้

3.1 จงรักษาสัจจะเท่ากับชีวิต ตั้งสัจจะลงให้มั่นบูชาความจริง พุดจริงทำจริงและปัก

⁶⁵สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร), *มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์*, อ่างแก้ว, หน้า 118-119.

ใจเรียนแต่สิ่งที่จริง ไม่ปล่อยตัวให้เป็นสวะลอยตามน้ำ

3.2 จงมีสติสัมปชัญญะครองตน มีความรู้สึกผิดชอบ จงพร้อมที่จะแบกภาระความรับผิดชอบและยอมรับความผิดในความผิดของตน

3.3 จงซื่อตรงต่อตนเอง อย่าเท้จอย่าล่อลวงและต่อต้านต่อใจตนเอง เมื่อสัญญาแก่ใจว่าจะทำอย่างใดจงทำอย่างนั้น รู้ว่าอะไรผิดอย่าหาอุบายมาพุดหลอกตัวเองให้เห็นเป็นชอบและรู้ว่าอะไรชั่ว ไม่ควรฝืนทำไปทั้ง ๆ ที่รู้

3.4 อย่าปล่อยให้อคติเพราะชอบกัน ชังกัน โง่เขลาและเกรงกลัวเข้าครอบงำใจในการทำกิจทุกอย่าง แม้วินิจฉัยข้อความอันใด จงใช้ความยุติธรรมให้ชัดแจ้งแจ่มใส

3.5 จงถ่อมตัวเหมือนผ้าชีวรีห่อทอง อย่าเหยียดชีวิตตนเอง อย่าถือทะนงตนหรืออย่าดันทุรังหลงผิดฝืนแท้เป็นจริง

3.6 จงเป็นคนตรงต่อเวลา เวลาที่เริ่มก้าวไปข้างหน้านั้นคือเดี๋ยวนี้เวลาที่จะให้โอกาสแก่บุคคลนั้นคือวันนี้ การผลัดวันเลื่อนไปคือการปล้นโอกาสอันดีของตนเองโดยตรง

3.7 จงอบรมใจให้กล้า กล้าที่จะคิดอะไรใหม่ ๆ กล้าที่ตัดสินใจในปัญหาที่สำคัญที่เกิดขึ้นประจันหน้า กล้าลงมือทำการตามเป้าหมายของตน แต่อย่าขบปัญหาใด ๆ ด้วยการเร่งร้อนจนตกลงใจในข้อนั้น ๆ โดยอุบายที่แยบคายและถี่ถ้วน

3.8 เมื่อมีคุณธรรมใด ๆ อยู่ในตน จงดำรงชีวิตอยู่ด้วยคุณธรรมนั้น ๆ ถ้าละทิ้งคุณธรรมนั้นเสียก็เปรียบเสมือนดับไฟในที่มีดีและสมควรงายไปกลางมีดี

3.9 จงหมั่นใส่ใจการเรียนรู้ข้อธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าและบรรดาภิกษุของนักปราชญ์โบราณทั้งหลายเพราะสิ่งเหล่านี้จะทำให้เกิดปัญญา ดุจดวงไฟที่ส่องให้แลเห็นทางเดินในเวลาคืนเดือนมืด

3.10 จงเร่งเรียนรู้หน้าที่ของตน เมื่อรู้แจ้งต่อหน้าที่ของตน จงเร่งปฏิบัติโดยฉับพลันคือหน้าที่ต่อธรรมชาติมนุษย์ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์และครอบครัว บิดามารดาตัวเองและผู้อื่น จงใส่ใจเรียนรู้หน้าที่เหล่านั้นและจงปฏิบัติตามทันที⁶⁶

จะเห็นได้ว่า การตั้งใจชอบคือการประกอบใจให้อยู่ในระเบียบของใจคือมโนสุจริต เป็นเมตตามโนกรรม ฉะนั้นบุคคลจึงควรตั้งใจไว้ชอบประกอบใจไว้ดี มีสติเป็นที่เลี้ยงคอยกำกับครองใจควบคุมให้สงบหนักแน่นมั่นคง ด้วยการภาวนาอบรมให้มีเมตตาต่อมนุษย์และสัตว์ ฝึกหัดให้ควรแก่การงานอาจหาญร่าเริงให้เย็นเป็นน้ำคือเป็นน้ำใจ ด้วยวิธีฝึกฝนอบรมให้ก้าวไปสู่ความเป็นผู้มีใจดีคือมีใจสันโดษ ยินดีตามที่ได้พอใจตามที่มี ไม่มีความโลภ มีใจที่ไม่คิดทำร้ายทำลายกันด้วยความเหี้ยมโหด

⁶⁶สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร), *มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์*, เรื่องเดียวกัน, หน้า 120-124.

มีความเมตตาหวังความสุขแก่กันและกันและเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม นำตนให้คิดชอบ ทำชอบ พูดชอบ มุ่งดีมุ่งเจริญต่อกันและกัน

สรุปได้ว่า การตั้งตนไว้ชอบทำให้เป็นผู้มีความเมตตากรุณา เป็นที่ไวใจของชนทั้งหลายเมื่อพูดทำสิ่งใดจึงมีน้ำหนักของคำพูด เพราะได้ชื่อว่าเป็นผู้มีคำสัตย์ ไม่โกหกหลอกลวงหรือพูดสิ่งใดประโยชน์ รู้จักใช้วิถีที่ไพเราะถ้อยคำที่สนทนาปราศรัยล้วนสร้างความสมัคสมานสามัคคีมีประโยชน์ และเป็นสิริมงคลทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ไม่เป็นผู้หุนหันพลันแล่นไปตามอารมณ์ที่มากกระทบ ทำให้มีใจเด็ดเดี่ยวมั่นคงไม่คิดทำร้ายทำลายกันให้เกิดความเดือดร้อนวุ่นวาย เป็นแบบอย่างที่ทำให้ผู้อื่นได้ทำตามสมควรได้รับความเคารพนับถือจากบัณฑิตชนทั้งหลาย ถือได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการเป็นผู้นำ

3.3.4 การเป็นผู้ได้ทำความดีไว้ก่อนแล้ว (บุพเพกตปุญญตา)

การเป็นผู้ได้ทำความดีไว้ก่อนแล้ว หมายถึง การที่ผู้นำได้เป็นผู้เคยสร้างสมคุณความดีเตรียมไว้พร้อมก่อนจนเป็นที่ประจักษ์และเป็นที่ยอมรับแก่ชนทั่วไป การได้ทำบุญไว้ในปางก่อน ถือเป็นจักรกรรมในข้อที่ 4 ที่จะสนับสนุนให้คนเราดำรงชีวิตอยู่ในทางที่ชอบประกอบด้วยประโยชน์ การเกิดเป็นมนุษย์ในชาตินี้ล้วนอาศัยบุญที่ได้ทำไว้ในปางก่อนคือในชาติที่ล่วงมาแล้วนำเกิด เมื่อมีชีวิตอยู่มีโอกาสได้อยู่ในที่สมควร ได้พบพระพุทธศาสนา ได้คบหาสัตบุรุษ ฟังธรรมจากท่านผู้รู้เหล่านั้นทำให้ได้เป็นตั้งตนไว้ชอบ มีใจใฝ่ในการทำบุญกุศลตลอดจนการประพฤติปฏิบัติ เพื่อบรรลุมรรค ผลนิพพาน อันเป็นกุศลสูงสุดนั้นล้วนอาศัยบุญที่ได้เคยทำไว้เป็นปัจจัยสนับสนุนให้ได้รับผลสำเร็จทั้งสิ้น การที่บุคคลจะประสบความสำเร็จเพื่อบรรลุดังจุดหมายในแต่ละอย่างได้นั้นจะต้องมีการสั่งสมความดีไว้ก่อน เป็นการเพิ่มพูนบุญกุศลให้เกิดขึ้นจนจิตใจเกิดความคุ้นชินในการประพฤติปฏิบัติในเหล่านั้นจนกระทั่งกลายเป็นการกระทำอย่างสม่ำเสมอเป็นไปเองโดยอัตโนมัติ ผู้วิจัยจึงขอยกเอาการเป็นผู้ได้ทำความดีไว้ก่อนแล้วของพระเถระในอัสติมหาสาวกขึ้นมาเป็นตัวอย่างโดยสังเขป ดังนี้

1. พระอัญญาโกณฑัญญเถระ

ประวัติการเป็นผู้ได้ทำความดีไว้ก่อนพระอัญญาโกณฑัญญเถระ มีปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ในอัญญาโกณฑัญญเถรพทานมีข้อความ ดังนี้

ในอดีตกาลท่านเกิดเป็นเทพบุตรชั้นดุสิตได้พบ พระปทุมุตตรระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระพุทธองค์ยังไม่ได้เสวยพระกระยาหารเลยตั้งแต่ได้ตรัสรู้ เหล่ายักษ์ชุมนุมที่ต้นโพธิ์ประนมมือไหว้ แวดล้อมอยู่ เหล่าเทวดาร่ำเรงยินดีเที่ยวไปในอากาศป่าวประกาศว่า “พระพุทธเจ้าพระองค์นี้ ทรงขจัดความมืดมน อนุชการ ทรงบรรลุดังสัมโพธิญาณ พวกเราจักเฝ้ากิเลสทั้งหลายให้ได้ในศาสนาของ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นี้” เมื่อได้ยินเสียงเหล่าเทวดาป่าวประกาศดังนี้ มีจิตรำเรงเบิกบาน ได้น้อมถวายภัตตาหารแด่พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระกระยาหารมื้อแรกหลังจากได้ตรัสรู้ พระพุทธองค์ทรงประทับนั่งในท่ามกลางเหล่าเทวดาตรัสว่า “เราออกบวช ได้ 7 วัน จึงได้บรรลुพระพุทธญาณ อาหารที่รับถวายครั้งแรกนี้ช่วยยังอภิญญาของเราผู้ประพฤติพรหมจรรย์ให้เป็นไปได้ เราจัก

พยากรณ์ ท่านทั้งหลายจงฟังเราเทพบุตรนี้จักรงทพิยสมบัติ 80,000 กัปครองสวรรค์ชั้นไตรทิพย์ ปกครองเทวดาทั้งปวง ครั้นจุติจากเทวโลกแล้ว จักไปเกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิครองราชสมบัติในโลก มนุษย์นั้น 4,000 ชาติ เมื่อถึงกัปที่ 100,000 นับจากกัปนี้ไป พระศาสดาทรงพระนามว่าโคดม ตาม พระโคตร จักทรงสมภพในราชสกุลโอกกากราช เทพบุตรนี้ครั้นจุติจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จักเกิดเป็น มนุษย์และออกบวชปฏิบัติอยู่ 6 ปี ในปีที่ 7 พระพุทธเจ้าจักรงประกาศสัจจะ เธอจักเป็นภิกษุณีชื่อว่า โภณฑัตถุญญา จักทำให้แจ้งอริยสัจเป็นองค์แรก”

เมื่อพระโพธิสัตว์สิทธัตถะออกผนวช ข้าพเจ้าก็ออกบวชตามบำเพ็ญเพียรอย่าง ยิ่งยวด ข้าพเจ้าบวชเป็นบรรพชิตเพื่อต้องการจะเผากิเลสทั้งหลาย แม้พระพุทธเจ้าผู้ทรงรู้อะไรทั้งปวง ทั้งที่เป็น อดีต อนาคต และปัจจุบัน ได้เสด็จไปยังป่าใหญ่ ทรงถันกลอง คือ อมตมทานิพพานด้วย โสดาปัตติ มรรคญาณที่ข้าพเจ้าได้ทำให้แจ้งแล้วนี้ บัดนี้ข้าพเจ้าได้บรรลุอมตบพอันสงบยอดเยี่ยม กำหนดรู้อาสวะทั้งปวงแล้ว เป็นผู้สิ้นอาสวะ ข้าพเจ้าได้ทำให้แจ้งคุณวิเศษ คือ ปฏิสัมภิทา 4 วิโมกข์ 8 และ อภิญญา 6 คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ข้าพเจ้าได้ทำสำเร็จแล้ว⁶⁷

พระอัญญาโภณฑัตถุญญา ความที่ท่านเป็นพระเถระผู้มีอายุพรรษากาลมาก มีประสบการณ์มาก จึงได้รับยกย่องจากพระบรมศาสดาในตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในทาง ผู้รัตตัญญู หมายถึง ผู้รู้ราตรีนาน

จะเห็นได้ว่าการที่ท่านพระอัญญาโภณฑัตถุญญาเถระจะได้มาเป็นผู้บรรลुरुพระอรหันต์ เป็นพุทธสาวกองค์แรกให้ได้ครอบครองธรรมะยังธรรมจักรให้ได้หมุนไปนั้น ท่านพระอัญญาโภณฑัตถุญญา เถระต้องได้สั่งสมบุญบารมีตั้งแต่ปางก่อนมาเป็นระยะเวลาแสนนานจนนับไม่ถ้วน จึงประสบความสำเร็จได้กับการเป็นผู้นำปัญญาวัคคีย์ทั้ง 5 และเป็นพุทธสาวกองค์แรก

2. พระอานนท์เถระ

มีพระเถระอีกองค์หนึ่งเป็นผู้ได้ทำบุญมาแต่ปางก่อนไว้มาก คือ พระอานนท์เถระ ผู้ ออกแบบจีวรของพระสงฆ์ในครั้งพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน ครั้งหนึ่งพระพุทธองค์เสด็จจากนครราชคฤห์ ไปสู่ทักขิณาคิริชนบท ได้ทอดพระเนตรเห็นคันทนาของชาวมคธเป็นรูปสี่เหลี่ยม มีคันทนาลิ้น ๆ คันทนาระหว่างแล้วตรัสถามท่านพระอานนท์ว่า จะเย็บจีวรอย่างนั้นได้ไหม ท่านทูลรับว่าเย็บได้และต่อมา ท่านเย็บจีวรให้พระหลายรูป ครั้งนั้นเมื่อท่านนำจีวรไปถวายให้ทอดพระเนตร พระพุทธองค์ทรงตรัส ชมเชยในท่ามกลางสงฆ์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย อานนท์เป็นคนฉลาด มีปัญญาซาบซึ้งถึงเนื้อความแห่ง ถ้อยคำที่เรากล่าวโดยย่อให้พิสดารได้

เมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้ มาจนถึง 20 พรรษา แต่ยังไม่มีความเป็นพุทธ อนุปฏิญาณประจำ ความลำบากเกิดขึ้นแก่พระองค์ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสว่า บัดนี้พระองค์

⁶⁷ขุ.อป. 32/9/45-46.

ทรงพระชราแล้ว จึงขอให้พระสงฆ์เลือกพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งขึ้นเป็นพุทธอุปฐากประจำ พระสงฆ์ทั้งหลายนำโดยพระสารีบุตรมหาเถระ ได้กราบทูลขอเป็นพุทธอุปฐาก แต่พระพุทธองค์ทรงห้ามเสีย แม้พระเถระรูปอื่น ๆ จะกราบทูลเสนอตัวเป็นพุทธอุปฐาก แต่พระพุทธองค์ทรงห้ามเสียทุกรูป คงเว้นแต่พระอานนท์ที่มีได้กราบทูลด้วยถ้อยคำใด จนพระภิกษุรูปอื่นได้เตือนให้พระอานนท์ขอโอกาส

2.1 พร 8 ประการที่พระอานนท์กราบทูลขอจากพระพุทธองค์

ก่อนที่พระอานนท์จะรับตำแหน่งพระอุปฐากได้กราบทูลขอพร 8 ประการจากพระพุทธองค์ คือ

- 1) จักไม่ประทานจีวรอันประณีตที่พระองค์ได้แล้ว
- 2) จักไม่ประทานบิณฑบาตอันประณีตที่พระองค์ได้แล้ว
- 3) จักไม่โปรดให้อยู่ร่วมพระคันธกุฎีเดียวกับพระองค์
- 4) จักไม่นำข้าพระองค์ไปในที่นิมนต์ซึ่งพระองค์รับไว้แล้ว
- 5) พระองค์จักไปสู่ที่นิมนต์ที่ข้าพระองค์รับไว้
- 6) จักให้พาบริษัซึ่งมาแต่ที่ไกลเฝ้าพระองค์ได้ในขณะที่เขามา
- 7) มีความสงสัยเกิดขึ้นเมื่อใดให้ได้ทูลถามเมื่อนั้น
- 8) ถ้าพระองค์แสดงธรรมครั้งใดที่มีได้ไปด้วย ขอให้ตรัสบอกพระธรรมเทศนานั้นอีก

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามถึงโทษและอานิสงส์ที่ทูลขอพร 8 ประการ ท่านได้กราบทูลว่า พรข้อ 1-4 จักมีคนพูดได้ว่า ท่านรับตำแหน่งพุทธอุปฐากเพื่อหวังลาภสักการะอย่างนั้น ๆ พรข้อ 5-7 จักมีคนพูดได้ว่า พระอานนท์บำรุงพระศาสดาไปทำไม เพราะกิจเท่านี้พระองค์ยังไม่ทรงอนุเคราะห์ และพรข้อ 8 เมื่อมีคนมาถามว่า คาถานี้ สูตรนี้ ชาตกนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสที่ไหน ตรัสกับผู้ใด ถ้าตอบไม่ได้ชนทั้งหลายย่อมจะพูดได้ว่า เฝ้าติดตามพระผู้มีพระภาคเหมือนเงาของพระองค์อยู่ ทำไมเรื่องเท่านี้ยังไม่รู้ ครั้นท่านได้ทูลชี้แจงแสดงโทษในข้อที่ไม่ควรได้ และอานิสงส์ในข้อที่ควรได้ อย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคจึงทรงประทานพรตามที่พระอานนท์กราบทูลขอทุกประการ ท่านพระอานนท์จึงได้รับตำแหน่งพุทธอุปฐากและได้อุปฐากพระพุทธองค์ตั้งแต่ บัดนั้นเป็นต้นมาจนถึงวันเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระผู้มีพระภาคเป็นเวลา 25 พรรษา

2.2 กิจหน้าที่พุทธอุปฐาก

พระอานนท์ได้อุปฐากพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยดี กิจที่ท่านทำเป็นประจำแก่พระพุทธเจ้า คือ

- 1) ถวายน้ำ 2 อย่าง คือน้ำเย็นและน้ำร้อน
- 2) ถวายไม้สีฟัน 3 ขนาด
- 3) นวดพระหัตถ์และพระบาท (มือและเท้า)
- 4) นวดพระปฤษฎางค์ (หลัง)

5) ปัดกวาดพระคันธกุฎีและบริเวณพระคันธกุฎี

ในตอนกลางคืนท่านกำหนดเวลาได้ว่า เวลานี้พระพุทธองค์ทรงต้องการสิ่งใดแล้วเข้าเฝ้า เมื่อเฝ้าเสร็จจึงออกมาอยู่ยามต่อ ณ ภายนอกพระคันธกุฎี ในคืนหนึ่ง ๆ ท่านถือประทีปด้ามใหญ่ เวียนรอบบริเวณพระคันธกุฎีถึง 9 ครั้ง ท่านคิดว่าหากท่านง่วงนอน เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสเรียกท่านจะไม่สามารถขานรับได้ ฉะนั้น จึงไม่ยอมวางประทีปตลอดทั้งคืน พระอานนท์รู้พระทัยของพระพุทธองค์ดี จึงเป็นยอดพุทธอุปัฏฐากได้นานจนถึงพระพุทธเจ้าปรินิพพาน ดังพระดำรัสของพระพุทธเจ้าก่อนจะเสด็จดับขันธปรินิพพานพระองค์ได้ตรัสกับท่านว่า “อานนท์ เธอได้อุปัฏฐากตถาคตมาช้านานด้วยกายกรรม วจีกรรม มโนกรรมอันประกอบด้วยเมตตาเกื้อกูลให้เกิดสุขเสมอต้นเสมอปลาย อานนท์เธอได้ทำบุญไว้แล้วจงประกอบความเพียรเข้าเถิด เธอจะเป็นผู้สิ้นอาสวะโดยเร็ว”⁶⁸

2.3 พระอานนท์ผู้ประกอบด้วยสัมปทา 7

พระผู้มีพระภาค ทรงตรัสประกาศเกียรติคุณของพระอานนท์ให้ปรากฏแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อุปัฏฐากของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายในอดีตกาล ที่จัดว่าเป็นผู้อุปัฏฐากผู้ยอดเยี่ยมก็เหมือนอานนท์ของเรานี้เอง อานนท์เป็นบัณฑิต อานนท์มีปัญหาหลักแหลม ย่อมรู้อย่างนี้เป็นเวลาของภิกษุที่จะเข้าเฝ้าพระตถาคต นี่เป็นเวลาของภิกษุณี นี่เป็นเวลาของอุบาสก นี่เป็นเวลาของอุบาสิกา นี่เป็นเวลาของพระราชา นี่เป็นเวลาของราชมหาอำมาตย์ นี่เป็นเวลาของเดียรถีย์ นี่เป็นเวลาของสาวกเดียรถีย์ ภิกษุทั้งหลายความเป็นอัจฉริยะไม่เคยปรากฏ 4 ประการนี้มีอยู่ในอานนท์ คือ ถ้าบริษัท 4 อันมีภิกษุบริษัท ภิกษุณีบริษัท อุบาสกบริษัทและอุบาสิกาบริษัท เข้าพบอานนท์แม้เพียงได้พบก็มีใจยินดี ถ้าอานนท์ แสดงธรรมก็มีใจยินดี บริษัทยังไม่เต็มอิมเมื่ออานนท์หยุดแสดง และเป็นผู้ประกอบด้วยสัมปทา 7 คือ⁶⁹

- 1) อาคมสัมปทา คือ ถึงพร้อมด้วยการมา (สดับฟังมาก)
- 2) อธิคมสัมปทา คือ ถึงพร้อมด้วยการบรรลุ (บรรลุโสดาปัตติผล)
- 3) ปุพพเหตุสัมปทา คือ ถึงพร้อมด้วยเหตุแต่ปางก่อน (สั่งสมอุปนิสัยเพื่อความเป็น
อย่างนี้)
- 4) อัถถตถปุจฉาสัมปทา คือ ถึงพร้อมด้วยการถามในสิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็น
ประโยชน์
- 5) ติฏฐสวาสสัมปทา คือ ถึงพร้อมด้วยที่อยู่อาศัยอันสมควร
- 6) โยนิโสมนสิการสัมปทา คือ ถึงพร้อมด้วยการพิจารณาด้วยอุบายอันชอบ

⁶⁸เสถียรพงษ์ วรรณปก, *พุทธสาวก พุทธสาวิกา*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันหนังสือธรรม, 2555) หน้า 52.

⁶⁹ส.ม. 30/129-145/70-76.

7) พุทธปณิสสยสัมปทา คือ ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัยที่จะอุปัฏฐากพระพุทธเจ้า⁷⁰

2.4 เอตทัคคะ 5

พระพุทธเจ้าทรงยกย่องพระอานนท์ว่าเป็นผู้เลิศกว่าพระสาวกทั้งหลาย 5 ประการ และเป็นบุคคลเดียวที่รับการแต่งตั้งเป็นเอตทัคคะ 5 ด้านคือ

- 1) เป็นพหูสูต ท่านเล่าเรียนพระพุทธรวณะ แล้วยืนหยัดอยู่ในปริยัติ (การเล่าเรียน) คุุจผู้รักษาเรือนคลัง (คำสอน) ในศาสนาแห่งพระพุทธเจ้าของเรา ท่านจึงเป็นเลิศด้านพหูสูต (ใส่ใจเล่าเรียนและจดจำคำสอนตลอด)
- 2) เป็นผู้มืสติ การเล่าเรียน พระพุทธรวณะของท่านนั้นเป็นไปเพื่อเป็นคลังธรรม ทำให้ต้องใช้กำลังสติมากกว่าภิกษุรูปอื่น ๆ ท่านจึงเป็นเลิศด้านมืสติ
- 3) เป็นผู้มืคติ (แนวในการจำพุทธรวณะ) การศึกษาเนื้อความเพียงบทเดียว สามารถเชื่อมโยงไปสู่ธรรมอื่น ๆ ได้ถึง 60,000 บท จำทุกบทได้ตามที่ตรัสไว้ ท่านจึงเป็นเลิศด้านมื คติ (ความ เป็นไป)
- 4) เป็นผู้มือิติ หมายถึง ท่านมีความอดสาหะพากเพียรท่องบ่นทรงจำพระพุทธรวณะ และเพียรอุปัฏฐากพระศาสดาอย่างภิกษุรูปอื่น ๆ เทียบไม่ได้ ท่านจึงเป็นเลิศด้านมือิติ (ความเพียร)
- 5) เป็นพุทธอุปัฏฐาก รู้พระทัยของพระพุทธองค์ดี จึงเป็นยอดพุทธอุปัฏฐากได้นาน จนถึงพระพุทธเจ้าปรินิพพาน⁷¹

ท่านจึงเป็นเลิศด้านอุปัฏฐากและเป็นผู้ที่สาธยายพระสูตร จนทำให้ปฐมสังคายนาสำเร็จ เรียบร้อย มีผลงานปรากฏมากมาย ท่านมีอายุ 120 ปี จึงนิพพานกลางอากาศเหนือลำน้ำได้อิฐฐาน ขอให้สรีระซึ่งเหลือเป็นพระธาตุแตกออกและตกลงบนสองฝั่งแห่งแม่น้ำโรหิณี เพื่อสงเคราะห์ประยูรญาติทั้งฝ่ายกรุงกบิลพัสดุ์ (เจ้าศากยะ) และฝ่ายเทวทหะ (เจ้าโกถิยะ) จะได้ไม่มีการแย่งอัฐิธาตุกัน

สรุปได้ว่าการที่จะเป็นผู้นำให้คนอื่นมาปฏิบัติตามนั้นจะต้องเป็นผู้ทำความดีไว้ก่อน คือต้องเป็นผู้มีความประพฤติดี มีความเพียรดี มีความรู้ดี มีปัญญาดี สามารถอธิบายหรือแก้ไขปัญหาคือข้อข้องใจให้แก่ผู้อื่นได้ มีความสุจริตทั้งทางด้านกาย วาจา และใจเป็นแบบอย่างที่ดีควรค่าแก่การประพฤติปฏิบัติตาม จนเป็นที่ประจักษ์แก่ชนทั้งหลาย จึงจะได้รับความไว้วางใจให้เป็นผู้นำและยอมปฏิบัติตามแนวทางหรือแผนงานของผู้นำด้วยความเต็มใจตั้งประวัติพระเถระทั้งสองเป็นต้น

3.3.5 การใช้ความคิดถุกวิธี

การใช้ความคิดถุกวิธี หมายถึง ผู้นำต้องคิดเป็น รู้จักคิดตามหลักความดีงามและ ถุกต้องตามความเป็นจริง การใช้หลักโยนิโสมนสิการ คือการทำในใจโดยแยบคายมองสิ่งทั้งหลายด้วย

⁷⁰อำพันและสุมารัตน์ วิประภษิต, 80 พระอรหันต์ ฌบัสสมบุรณ์, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2553), หน้า 638-639.

⁷¹ที.ม. 10/207-209/155-157.

การพิจารณา ตั้งแต่การคิดที่ไม่ต้องใช้ปัญญาแบบลึกซึ้ง จนถึงการคิดแยกแยะองค์ประกอบและสืบสาวหาสาเหตุที่ต้องใช้ปัญญาอย่างละเอียดประณีต อาศัยการเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบและคิดเชื่อมโยงตีความข้อมูล เพื่อนำไปใช้แก้ปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่งและมีทางออกของปัญหานั้นเสมอ ดังคำสอนของพระพุทธองค์ว่า “เราไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้สักข้อหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุให้สัมมาทิฐิ (ความคิดชอบ) ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญยิ่งขึ้น เหมือนโยนิโสมนสิการเลย”⁷²

1. ปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ

หลักสัมมาทิฐิ คือ ความรู้ความเข้าใจ ความคิดเห็น แนวความคิด ทศนคติ ค่านิยม ที่ถูกต้องดีงามเกื้อกูลแก่ชีวิตและสังคมสอดคล้องกับความเป็นจริง เรียกสั้น ๆ ว่า สัมมาทิฐิ เมื่อรู้เข้าใจ คิดเห็นดีงาม ถูกต้องตรงตามความจริงแล้ว การคิด การพูด การกระทำและการแสดงออกหรือปฏิบัติการต่าง ๆ ย่อมถูกต้องดีงาม มีความเกื้อกูล นำไปสู่การดับทุกข์ แก้ไขปัญหาได้ ในทางตรงกันข้ามถ้ารู้เข้าใจคิดเห็นผิดมีค่านิยม ทศนคติ แนวความคิดที่ผิดที่เรียกว่ามิจฉาทิฐิแล้ว การคิด การพูด การกระทำการแสดงออกและปฏิบัติการต่าง ๆ ย่อมพลอยดำเนินไปในทางที่ผิดพลาดด้วยแทนที่จะแก้ปัญหาดับทุกข์ได้ ย่อมกลายเป็นก่อทุกข์สังสมปัญหาให้เพิ่มพูนร้ายแรงยิ่งขึ้น

สัมมาทิฐิ นั้นแยกได้เป็น 2 ระดับ คือ

1.1 ทศนะ ความคิดเห็น แนวความคิด ทฤษฎี ความเชื่อถือ ความนิยม ค่านิยม จำพวกที่เชื่อหรือยอมรับรู้ การกระทำ และผลการกระทำของตน หรือสร้างความสำนึกในความรับผิดชอบต่อการกระทำของตน ภาษาศัพท์แสดงในปัจจุบันคือเห็นชอบตามคลองธรรม เรียกสั้น ๆ ว่า กัมมัสะกตาสัมมาทิฐิ เป็นสัมมาทิฐิระดับโลกีย์ เป็นขั้น จริยธรรม

1.2 ทศนะ แนวความคิด ที่มองเห็นความเป็นไปของสิ่งทั้งหลายตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย ความรู้ความ เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามสภาวะของมัน หรือตามที่มันเป็น ไม่เอนเอียงไปตามความชอบความชังของตน หรือตามที่ อยากรู้อยากเห็นเป็นอยากรู้อยากเห็นเป็นความรู้ความเข้าใจสอดคล้องกับความเป็นจริงแห่งธรรมดา เรียกสั้น ๆ ว่า สัจจานุโลมิกญาณ เป็น สัมมาทิฐิแนวโลกุตระ เป็นขั้น สัจธรรม⁷³

2. ความหมายของโยนิโสมนสิการ

โยนิโสมนสิการ ว่าโดยรูปศัพท์ ประกอบด้วย โยนิโส กับ มนสิการ โยนิโส มาจาก โยนิ ซึ่งแปลว่า เหตุ, ต้นเค้า, แหล่งเกิดปัญหา, อุบาย, วิธีทาง ส่วนมนสิการ แปลว่า การทำในใจ การคิดคำนึง นึกถึง ใส่ใจ พิจารณา เมื่อรวมเข้าเป็นโยนิโสมนสิการ แปล การทำในใจโดยแยกคาย โดยมีวิธีแสดงไวพจน์ให้เห็นความหมายแยกเป็นแง่ ๆ ดังต่อไปนี้

⁷²อง.เอก. 32/17-20/39.

⁷³พระพุทธมคฺฌนกรณ (ป.อ. ปยุตโต), โยนิโสมนสิการ-วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม, (ฉบับข้อมูลคอมพิวเตอร์ บทที่ 13 แยกพิมพ์ครั้งแรก, 2556), หน้า 4

2.1 อุบายมนสิการ แปลว่า คิดหรือพิจารณาโดยอุบาย คือคิดอย่างมีวิธี หรือคิดถูกวิธี หมายถึง คิดถูก วิธีที่จะให้เข้าถึงความจริงสอดคล้องเข้าแนวกบัสัจจะ ทำให้หยั่งรู้สภาวะลักษณะและสามัญลักษณะของสิ่งทั้งหลาย

2.2 ปถมนสิการ แปลว่า คิดเป็นทางหรือคิดถูกทาง คือคิดได้ต่อเนื่องเป็นลำดับ จัดลำดับได้หรือมีลำดับ มีขั้นตอน แล่นไปเป็นแถวเป็นแนว หมายถึง ความคิดเป็นระเบียบ ตามแนวเหตุผล เป็นต้น ไม่ยุ่งเหยิง สับสน ไม่ใช่ประเดี๋ยววกเวียนติดพันเรื่องนี้ ที่นี่ เตี้ยวเตลิดออกไปเรื่องนั้น ที่โน่นหรือกระโดดไปกระโดดมา ต่อเป็นขึ้นเป็นอันไม่ได้ ทั้งนี้รวมทั้งความสามารถที่จะชักชวนนึกคิดเข้าสู่แนวทางที่ถูกต้อง

2.3 การณมนสิการ แปลว่า คิดตามเหตุ คิดค้นเหตุ คิดตามเหตุผล หรือคิดอย่างมีเหตุผล หมายถึง การคิดสืบค้นตามแนวความสัมพันธ์สืบทอดกันแห่งเหตุปัจจัย พิจารณาสืบสาวหาสาเหตุให้เข้าใจถึงต้นเค้าหรือแหล่งที่มาซึ่งส่งผลต่อเนื่องมาตามลำดับ

2.4 อุปาทกมนสิการ แปลว่า คิดให้เกิดผลคือใช้ความคิดให้เกิดผลที่พึงประสงค์ เล็งถึงการคิดอย่างมีเป้าหมาย ท่านหมายถึง การคิดการพิจารณาที่ทำให้เกิดกุศลธรรม เช่น ปลูกเรือให้เกิดความเพียร การรู้จักคิดในทางที่ทำให้หายหวาดกลัว ให้หายโกรธ การพิจารณาที่ทำให้มีสติหรือทำให้จิตใจเข้มแข็งมั่นคง เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า ข้อความทั้ง 4 ข้อนี้ เป็นเพียงการแสดงลักษณะด้านต่าง ๆ ของความคิดที่เรียกว่าโยนิโสมนสิการ โยนิโสมนสิการที่เกิดขึ้นครั้งหนึ่ง ๆ อาจมีลักษณะครบที่เดียวทั้ง 4 ข้อหรือเกือบครบทั้งหมดนั้น หากจะเขียนลักษณะ ทั้ง 4 ข้อนั้นสั้น ๆ จึงได้ความว่า คิดถูกวิธี คิดมีระเบียบ คิดมีเหตุผล คิดเร้ากุศล ดังนั้นการคิดถูกต้องรู้จักคิดหรือคิดเป็น จึงเป็นศูนย์กลางที่บริหารการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องทั้งหมดเพราะเป็นหัวหน้าที่ชี้แนะ นำทางและควบคุมการปฏิบัติถูกต้องในแง่อื่น ๆ กล่าวคือ

- ก. ในแง่ของการลวงพ้นปัญหา ได้แก่ การแก้ปัญหาเป็น
- ข. ในแง่ของการทำกรรม ได้แก่ การคิดเป็น พูดเป็น สื่อสารเป็น ทำเป็น
- ค. ในแง่ของการรับรู้ ได้แก่ การดูเป็น ฟังเป็น ดมเป็น ลิ้มรสเป็น สัมผัสเป็น
- ง. ในแง่ของเสพหรือบริโศก ได้แก่ การกิน ใช้น บริโศกเป็น เสวนา-คบหาเป็น⁷⁴

3. วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ

วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ คือ การนำเอาโยนิโสมนสิการมาใช้ในทางปฏิบัติหรือโยนิโสมนสิการที่เป็นภาคปฏิบัติการ วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการหรือเรียกสั้น ๆ ว่าวิธีโยนิโสมนสิการนี้ แม้จะมีหลายอย่างหลายวิธี แต่เมื่อว่าโดยหลักการ มี 2 แบบ คือ โยนิโสมนสิการที่มุ่งสกัด หรือกำจัดอวิชชาโดยตรง โยนิโสมนสิการที่มุ่งเพื่อสกัดหรือบรรเทาต้นเหตุ โยนิโสมนสิการที่มุ่งกำจัดอวิชชา

⁷⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 2.

โดยตรงนั้น ตามปกติเป็นแบบที่ต้องใช้ในการปฏิบัติธรรมจนถึงที่สุด เพราะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจตามเป็นจริง ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการตรัสรู้ ส่วนโยนิโสมนสิการแบบสกัดหรือบรรเทาตัดหา ซึ่งใช้เป็นข้อปฏิบัติขั้นต้น ๆ มุ่งเตรียมพื้นฐานหรือ พัฒนาตนเองในด้านคุณธรรม ให้เป็นผู้พร้อมสำหรับการปฏิบัติขั้นสูงขึ้นไป เพราะเป็นเพียงขั้นขัดเกลากิเลส แต่โยนิโสมนสิการหลายวิธีใช้ประโยชน์ได้ทั้งสองอย่าง คือ ทั้งกำจัดอวิชชาและบรรเทาตัดหาไปพร้อมกัน วิธีโยนิโสมนสิการเท่าที่พบในบาลี พอประมวลเป็นแบบใหญ่ ๆ ได้ดังนี้

3.1 วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย คือ การพิจารณาปรากฏการณ์ที่เป็นผล ให้รู้จักสภาวะที่เป็นจริงหรือพิจารณาปัญหา หาหนทางแก้ไข ด้วยการค้นหาสาเหตุและปัจจัยต่าง ๆ ที่สัมพันธ์ส่งผลสืบทอดกันมา อาจเรียกว่า วิธีคิดแบบอัทปปัจจยตาหรือคิดตามหลักปฏิจจสมุปบาท จัดเป็นวิธีโยนิโสมนสิการแบบพื้นฐาน ดังจะเห็นว่า บางครั้งท่านใช้บรรยายการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ไม่เฉพาะเริ่มจากผลสืบค้นโดยสาวไปหาสาเหตุและปัจจัยทั้งหลายเท่านั้น ในการคิดแบบอัทปปัจจยตานั้น จะตั้งต้นที่เหตุแล้วสาวไปหาผลหรือจับที่จุดใด ๆ ในกระแสหรือในกระบวนการ ค้นไล่ตามไปทางปลายหรือสืบย้อนมาทางต้นได้เช่นกัน⁷⁵

3.2 วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ หรือ กระจายเนื้อหา เป็นการคิดที่มุ่งให้มอง และให้รู้จักสิ่งทั้งหลายตามสภาวะของมันเองอีกแบบหนึ่ง ในทางธรรมท่านใช้พิจารณาเพื่อให้เห็นความไม่มีแก่นสารหรือความไม่เป็นตัวเป็นตนที่แท้จริงของสิ่งทั้งหลายให้หายยึดติดถือมั่นในสมมติบัญญัติ โดยเฉพาะการพิจารณาเห็นสัตว์บุคคล เป็นเพียงการประชุมกันเข้าขององค์ประกอบต่าง ๆ ที่เรียกว่าขันธ 5 และขันธ 5 แต่ละอย่างจึงเกิดขึ้นจากส่วนประกอบย่อยต่อไปอีก การพิจารณาเช่นนี้ ช่วยให้มองเห็นความเป็นอนัตตา แต่การที่จะมองเห็นสภาวะเช่นนี้ได้ชัดเจน จึงต้องอาศัยวิธีคิดแบบที่ 1 และหรือแบบที่ 3 ในข้อต่อไปเข้าร่วม โดยพิจารณาไปพร้อม ๆ กัน กล่าวคือเมื่อแยกแยะส่วนประกอบออกเห็นภาวะที่องค์ประกอบเหล่านั้น อาศัยกันและขึ้นต่อเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ไม่เป็นตัวของมันเองแท้จริง ยิ่งกว่านั้นองค์ประกอบและเหตุ ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นไปตามกฎธรรมดา คือ มีการเกิดดับอยู่ตลอดเวลา ไม่เที่ยงแท้ ไม่คงที่ ไม่ยั่งยืน⁷⁶

3.3 วิธีคิดแบบสามัญลักษณะ หรือ วิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา คือ มองอย่างรู้เท่าทันความเป็นอยู่เป็นไปของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งจะต้องเป็นอย่างนั้น ๆ ตามธรรมดาของมันเอง โดยเฉพาะมุ่งที่ประดาสัตว์และสิ่งที่คนทั่วไปจะรู้เข้าใจถึงได้ ในฐานะที่มันเป็นสิ่งซึ่งเกิดจากเหตุปัจจัยต่าง ๆ ประจุแต่งขึ้นจะต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัย ธรรมดาที่ว่ามัน ได้แก่ อาการที่สิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดจากปัจจัยปรุงแต่งเมื่อเกิดขึ้นแล้วจะต้องดับไป ไม่เที่ยงแท้ ไม่คงที่ ไม่ยั่งยืน ไม่คงอยู่ตลอดไป เรียกว่าเป็น อนิจจัง

⁷⁵พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม, 2557), หน้า 628.

⁷⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า 629.

อาการที่ปัจจัยทั้งหลายทั้งภายในและภายนอกทุกอย่างต่างเกิดดับ เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลาเสมอ เหมือนกัน เมื่อเข้ามาสัมพันธ์กันจึงเกิดความขัดแย้ง ทำให้สิ่งเหล่านั้นมีสภาวะถูกบีบคั้นกดดัน ไม่อาจคงอยู่ในสภาพเดิมได้จะต้องมีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลง เรียกว่าเป็นทุกข์ เมื่อสิ่งทั้งหลายเป็นสภาวะ คือมีสภาวะของตนเอง ดังเช่นเป็นสังขารที่ต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัย ไม่อาจเป็นของของใคร ไม่อาจเป็นไปตามความปรารถนาของใคร ไม่มีใครเอาความคิดอยากบังคับมันได้ ไม่มีใครเป็นเจ้าของครอบครองมันได้จริง เช่นเดียวกับที่ไม่อาจมีตัวตนขึ้นมาไม่ว่า ข้างนอกหรือข้างในมันที่จะสั่งการบัญชาบังคับอะไร ๆ ได้จริง เพราะมันเป็นอยู่ของมันตามธรรมดา โดยเป็นสังขารที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย ไม่ใช่เป็นไปตามใจอยากของใคร เรียกว่าเป็น อนัตตา

รวมความคือ รู้เท่าทันว่า สิ่งทั้งหลายที่รู้จักเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยนั้น เป็นธรรมชาติ ซึ่งมีลักษณะความเป็นไปโดยทั่วไปเสมอเหมือนกันตามธรรมดาของมัน ในฐานะที่เป็นของปรุงแต่งเกิดจากเหตุปัจจัย และขึ้นต่อเหตุปัจจัยทั้งหลายเช่นเดียวกัน

วิธีคิดแบบสามัญลักษณะนี้แบ่งได้เป็นสองขั้นตอน

ขั้นที่ 1 คือ รู้เท่าทันและยอมรับความจริง ซึ่งเป็นขั้นวางใจวางท่าที่ต่อสิ่งทั้งหลาย โดยสอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมชาติ เป็นท่าที่แห่งปัญญา ท่าที่แห่งความเป็นอิสระ ไม่ถูกมัดตัว แม้เมื่อประสบสถานการณ์ที่ไม่ปรารถนาหรือมีเรื่องราวไม่น่าพึงใจเกิดขึ้นแล้วคิดขึ้นได้ว่าสิ่งนั้น ๆ เหตุการณ์นั้น ๆ เป็นไปตามคติธรรมดา เป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน คิดได้อย่างนี้เป็นท่าที่แห่งการปลงตก ถอนตัวขึ้นได้หายจากความทุกข์หรืออย่างน้อยทำให้ทุกข์นั้นบรรเทาลงไว้อีก เมื่อประสบสถานการณ์มีเรื่องราวเช่นนั้นเกิดขึ้น เพียงตั้งจิตสำนึกขึ้นได้ในเวลานั้นว่า เราจะมองตามความเป็นจริง ไม่มองตามอยากให้เป็นหรืออยากไม่ให้เป็น การที่จะเป็นทุกข์ผ่อนคลายลงทันที เพราะเปลื้องตัวเป็นอิสระได้ไม่เอาตัวเข้าไปให้ถูกกดถูกบีบ (ความจริงคือไม่สร้างตัวตนขึ้นให้ถูกกดถูกบีบ)

ขั้นที่ 2 คือ แก่ใจและทำการไปตามเหตุปัจจัย ซึ่งเป็นขั้นที่ปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายโดยสอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมชาติ เป็นการปฏิบัติด้วยปัญญาด้วยความรู้เท่าทัน เป็นอิสระ ไม่ถูกมัดตัว ความหมายในข้อนี้ คือ เมื่อรู้อยู่แล้วว่าสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยขึ้นต่อเหตุปัจจัย ต้องการให้มันเป็นอย่างไร จงศึกษาให้รู้เข้าใจเหตุปัจจัยทั้งหลายที่จะทำให้มันเป็นอย่างนั้นแล้วแก่ใจทำการจัดการที่ตัวเหตุปัจจัยเหล่านั้น กล่าวสั้น คือ แก่ใจด้วยความรู้และแก่ที่ตัวเหตุปัจจัย ไม่ใช่แก่ด้วยความอยาก⁷⁷

3.4 วิธีคิดแบบอริยสัจ หรือ คิดแบบแก้ปัญหา เรียกตามโวหารทางธรรมได้ว่า วิธีแห่งความดับทุกข์ จัดเป็นวิธีคิดแบบหลักอย่างหนึ่ง เพราะสามารถขยายให้ครอบคลุมวิธีคิดแบบอื่น ๆ ได้ทั้งหมด วิธีคิดแบบอริยสัจนี้ มีลักษณะทั่วไป 2 ประการ คือ

⁷⁷เรื่องเดียวกัน, หน้า 631.

1) เป็นวิธีคิดตามเหตุและผล หรือเป็นไปตามเหตุและผลสืบสาวจากผลไปหาเหตุ แล้ว แก้ไขและทำการที่ต้นเหตุ จัดเป็น 2 คู่คือ

คู่ที่ 1: ทุกข์เป็นผล เป็นตัวปัญหา เป็นสถานการณ์ที่ประสบ ซึ่งไม่ต้องการ สมุทัย เป็นเหตุ เป็นที่มาของปัญหา เป็นตัวการที่ต้องกำจัดหรือแก้ไข จึงจะพ้นปัญหา

คู่ที่ 2: นิโรธเป็นผล เป็นภาวะสิ้นปัญหา เป็นจุดหมาย ซึ่งต้องการจะเข้าถึง มรรค เป็นเหตุ เป็นวิธีการ เป็นข้อปฏิบัติ ที่ต้องกระทำในการแก้ไขสาเหตุ เพื่อบรรลุดูจุดหมาย คือภาวะสิ้นปัญหา อันได้แก่ความดับทุกข์

2) เป็นวิธีคิดที่ตรงจุดตรงเรื่อง ตรงไปตรงมา มุ่งตรงต่อสิ่งที่จะต้องทำต้องปฏิบัติ ต้องเกี่ยวข้องกับชีวิตใช้แก้ปัญหา ไม่ฟุ้งชานออกไปในเรื่องฟุ้งเฟ้อ ที่สักว่าคิดเพื่อสนองตัณหา มานะทิฎฐิ ซึ่งไม่อาจนำมาใช้ปฏิบัติ ไม่เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหา⁷⁸

3.5 วิธีคิดแบบบรรณธรรมสัมพันธ์ หรือคิดตามหลักการและความมุ่งหมาย คือ พิจารณาให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างธรรมกับบรรณหรือหลักการกับความมุ่งหมาย เป็นความคิดที่มีความสำคัญมากในเมื่อจะลงมือปฏิบัติธรรมหรือทำการตามหลักการอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้ได้ผลตรงตามความมุ่งหมายไม่กลายเป็นการกระทำที่เคลื่อนไหวคลาดเคลื่อนลอยหรือมวงาย

“ธรรม” แปลว่า หลักหรือหลักการ คือ หลักความจริง หลักความดีงาม หลักการปฏิบัติหรือหลักที่จะเอาไปใช้ปฏิบัติ รวมทั้งหลักคำสอนที่จะให้ประพฤติปฏิบัติและกระทำการได้ถูกต้อง

“อรรถ” แปลว่า ความหมาย ความมุ่งหมาย จุดหมาย ประโยชน์ที่ต้องการหรือสาระที่พึงประสงค์ ในการปฏิบัติธรรมหรือทำการตามหลักการใด ๆ จะต้องเข้าใจความหมายและความมุ่งหมายของธรรมหรือหลักการนั้น ๆ ว่า ปฏิบัติหรือทำไปเพื่ออะไร ธรรมหรือหลักการนั้น กำหนดวางไว้เพื่ออะไร จะนำไปสู่ผลหรือที่หมายใดบ้าง ทั้งจุดหมายสุดท้ายปลายทางและเป้าหมายท่ามกลางในระหว่างที่จะส่งทอดต่อไปยังธรรมหรือหลักการข้ออื่น ๆ ความเข้าใจถูกต้องในเรื่องหลักการและความมุ่งหมายนี้ นำไปสู่การปฏิบัติถูกต้องที่เรียกว่า ธรรมานุธรรมปฏิบัติ⁷⁹

3.6 วิธีคิดแบบเห็นคุณโทษและทางออก หรือพิจารณาให้เห็นครบทั้ง อัสสาทะ อาทีนวะ และ นิสสรณะ เป็นการมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงอีกแบบหนึ่ง ซึ่งเน้นการยอมรับความจริงตามสิ่งนั้น ๆ เป็นอยู่ทุกแง่ ทุกด้าน ทั้งด้านดีด้านเสีย และเป็นวิธีคิดที่ต่อเนื่องกับการปฏิบัติมาก เช่นบอกว่า ก่อนจะแก้ปัญหา ต้องเข้าใจปัญหาให้ชัดและรู้ที่ไปให้ติก่อนหรือก่อนจะละสิ่งหนึ่งไปหาอีกสิ่งหนึ่ง ต้องรู้จักทั้งสองฝ่ายดีพอที่จะให้เห็นได้ว่า การละและไปหานั้นหรือการทิ้งอย่างหนึ่งไปเอาอีก

⁷⁸เรื่องเดียวกัน, หน้า 634.

⁷⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า 636.

อย่างหนึ่งนั้น เป็นการกระทำที่รอบคอบสมควรและดีจริงการคิดแบบนี้ มีลักษณะที่พึงยำ 2 ประการ ดังนี้คือ

1) การที่จะเชื่อว่ามองเห็นตามเป็นจริงนั้น จะต้องมองเห็นทั้งด้านดี ด้านเสียหรือทั้งคุณและโทษของสิ่งนั้น ๆ ไม่ใช่มองแต่ด้านดีหรือคุณอย่างเดียวและไม่ใช้เห็นแต่โทษหรือด้านเสียอย่างเดียว เช่น ที่เชื่อว่ามองเห็นตามเป็นจริง คือ รู้ทั้งคุณและโทษของกาม

2) เมื่อจะแก้ปัญหาปฏิบัติหรือดำเนินมรรควิธีออกไปจากภาวะที่ไม่พึงประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งนั้นเพียงรู้คุณโทษข้อดีข้อเสียของสิ่งที่เป็นปัญหาหรือภาวะที่ไม่ต้องการเท่านั้น ยังไม่เพียงพอ จะต้องมองเห็นทางออก มองเห็นจุดหมายและรู้ว่าจุดหมายหรือที่จะไปนั้น คืออะไร คืออย่างไร และจะพ้นจากข้อบกพร่อง จุดอ่อน โทษ ส่วนเสียของสิ่งหรือภาวะที่เป็นปัญหาอยู่ได้อย่างไร ไม่ต้องขึ้นต่อคุณโทษ ข้อดีข้อเสียแบบเก่าอีก ต่อไปจริงหรือไม่จุดหมายหรือที่ไปหรือภาวะปลอดปัญหาเช่นนั้นมียู่จริงหรือเป็นไปได้อย่างไร⁸⁰

3.7 วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม หรือ การพิจารณาเกี่ยวกับปฏิเสธนา คือ การใช้สอยหรือบริโภคน เป็นวิธีคิดแบบสกัดหรือบรรเทาตัณหา เป็นขั้นฝึกหัดขัดเกลากิเลสหรือตัดทางไม่ให้กิเลสเข้ามาครอบงำจิตใจแล้วชักจูงพฤติกรรมต่อ ๆ ไป วิธีคิดแบบนี้ใช้มากในชีวิตประจำวัน เพราะเกี่ยวข้องกับการบริโภคใช้สอยปัจจัย 4 และวัสดุอุปกรณ์ อำนวยความสะดวกต่าง ๆ มีหลักการโดยย่อว่า คนเราเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ เพราะเรามีความต้องการและ เห็นว่าสิ่งนั้น ๆ จะสนองความต้องการของเราได้ สิ่งใดสามารถสนองความต้องการของเราได้ สิ่งนั้นมีคุณค่าแก่เราหรือที่เรานิยมเรียกว่ามันมีประโยชน์

คุณค่านี้จำแนกได้เป็น 2 ประเภท ตามชนิดของความต้องการ คือ

1) คุณค่าแท้ หมายถึง ความหมาย คุณค่า หรือ ประโยชน์ของสิ่งทั้งหลายทั้งในแง่ที่สนองความต้องการของชีวิตโดยตรง หรือที่มนุษย์นำมาใช้แก้ปัญหาของตนเพื่อความดำรง ความดำรงอยู่ด้วยดีของชีวิตหรือเพื่อประโยชน์สุขทั้งของตนเองและผู้อื่น คุณค่าแท้ที่อาศัยปัญญาเป็นเครื่องตีค่าหรือวัดราคา จะเรียกว่าคุณค่าสนองปัญญาได้ เช่น อาหารมี คุณค่าอยู่ที่ประโยชน์สำหรับหล่อเลี้ยงร่างกาย ให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ มีสุขภาพดี เป็นอยู่ผาสุก มีกำลังเกื้อกูลแก่การบำเพ็ญกิจหน้าที่ รodynต์ช่วยให้เดินทางได้รวดเร็ว เกื้อกูลแก่การปฏิบัติหน้าที่การงาน ความเป็นอยู่และปฏิบัติการทั้งหลายในงานบำเพ็ญประโยชน์สุข ควรมุ่งเอาความสะดวก ปลอดภัย แข็งแรง ทนทาน เป็นต้น

2) คุณค่าพอกเสริม หรือ คุณค่าเทียม หมายถึง ความหมาย คุณค่าหรือประโยชน์ของสิ่งทั้งหลายที่มนุษย์พอกเพิ่มให้แก่สิ่งนั้นเพื่อปรนเปรอการเสพเสวยเวทนาหรือเพื่อเสริมราคาเสริมขยายความมั่นคงยิ่งใหญ่ของตัวตนที่ยึดถือไว้ คุณค่าเทียมนี้อาศัยตัณหาเป็นเครื่องตีค่าหรือวัด

⁸⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า 642.

ราคา จะเรียกว่าคุณค่าสนองตัณหาได้ เช่น อาหาร มีคุณค่าอยู่ที่ความเอร็ดอร่อย เสริมความสนุกสนาน เป็นเครื่องแสดงฐานะความทันสมัยช่วยให้ดูหรูหรา รถยนต์เป็นเครื่องวัดฐานะแสดงความทันสมัย ความมั่งมี มุ่งเอาความสวยงามและความเด่น เป็นต้น วิธีคิดแบบนี้ใช้พิจารณาในการเข้าเกี่ยวข้องปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายได้ทั่ว ๆ ไปไม่ว่าจะเป็นการบริโภคใช้สอย การซื้อหาหรือการครอบครองโดยมุ่งให้เข้าใจและเลือกเสพคุณค่าแท้ที่เป็นประโยชน์แก่ชีวิตอย่างแท้จริง เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขทั้งแก่ตนและผู้อื่น⁸¹

3.8 วิธีคิดแบบเร้ากุศล หรือ คิดแบบกุศลภาวนา เป็นวิธีคิดในแนวสักดิ์กันหรือบรรเทาและขัดเกลาตัณหา จึงจัดได้ว่าเป็นข้อปฏิบัติระดับต้น ๆ สำหรับส่งเสริมความเจริญองกามแห่งกุศลธรรมและสร้างเสริมสัมมาทิฐิที่เป็นโลกียะ หลักการทั่วไปของวิธีคิดแบบนี้ มีอยู่ว่าประสบการณ์คือสิ่งที่ได้ประสบหรือได้รับรู้อย่างเดียวกันบุคคลผู้ประสบหรือรับรู้ต่างกัน อาจมองเห็นและคิดนึกปรุงแต่งไปคนละอย่าง สุดแต่โครงสร้างของจิตหรือแนวทางความเคยชินต่าง ๆ ที่เป็นเครื่องปรุงของจิตคือสังขารที่ผู้นั้นสั่งสมไว้หรือสุดแต่การทำใจในขณะนั้น ๆ ของอย่างเดียวกันหรืออาการกิริยาเดียวกัน คนหนึ่งมองเห็นแล้วคิดปรุงแต่งไปในทางดีงาม เป็นประโยชน์ เป็นกุศล แต่อีกคนหนึ่งเห็นแล้ว คิดปรุงแต่งไปในทางไม่ดีไม่งาม เป็นโทษ เป็นอกุศล แม้แต่บุคคล คนเดียวกันมองเห็นของอย่างเดียวกันหรือประสบอารมณ์อย่างเดียวกัน แต่ต่างขณะ ต่างเวลา อาจคิดเห็นปรุงแต่งต่างออกไปครั้งละอย่าง คราวหนึ่งร้าย คราวหนึ่งดีทั้งนี้โดยเหตุผลที่ได้กล่าวมาแล้ว การทำใจที่ช่วยตั้งต้นและชักนำความคิดให้เดินไปในทางที่ดีงามและเป็นประโยชน์ เรียกว่าเป็นวิธีคิด แบบอุบายปลุกเร้าคุณธรรมหรือโยนิโสมนสิการแบบเร้ากุศลในที่นี้ โยนิโสมนสิการแบบเร้ากุศลนี้มีความสำคัญทั้งในแง่ที่ทำให้เกิดความคิดและการกระทำที่ดีงามเป็นประโยชน์ในขณะนั้น ๆ และในแง่ที่ช่วยแก้ไขนิสัยความเคยชินร้าย ๆ ของจิตที่ได้สั่งสมไว้แต่เดิมพร้อมกับสร้าง นิสัยความเคยชินใหม่ ๆ ที่ดีงามให้แก่จิตไปในเวลาเดียวกันด้วย ในทางตรงข้าม หากปราศจากอุบายแก้ไขเช่นนี้ ความคิดและการกระทำของบุคคลจะถูกชักนำให้เดินไปตามแรงชักจูงของความเคยชินเก่า ๆ ที่ได้สั่งสมไว้เดิมเพียงอย่างเดียวและช่วยเสริมความเคยชินอย่างนั้นให้มีกำลังแรงมากยิ่งขึ้นเรื่อยไป⁸²

3.9 วิธีคิดแบบอยู่กับปัจจุบัน หรือวิธีคิดแบบมีปัจจุบันธรรมเป็นอารมณ์ เรียกสั้น ๆ ว่า วิธีคิดแบบอยู่กับปัจจุบัน อันจัดเป็นวิธีคิดแบบที่ 9 นี้ เป็นเพียงการมองอีกด้านหนึ่งของการคิดแบบอื่น ๆ จะว่าแทรกหรือคลุมวิธีคิดแบบก่อน ๆ ที่กล่าวมาแล้ว แต่ที่แยกออกมาแสดงเป็นอีกข้อหนึ่งต่างหาก เพราะมีแง่ที่ควรทำความเข้าใจพิเศษและมีความสำคัญโดยลำพังตัวของมันเอง อนึ่ง วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในขณะปัจจุบันนี้ มีเนื้อหารวมอยู่ในสติปัฏฐาน 4 ซึ่งจะกล่าวถึงในองค์มรรคข้อ ที่ 7 คือ สัมมาสติด้วย แต่ที่แยกบรรยายเพราะเพ่งความหมายคนละแง่ กล่าวคือ ในสติปัฏฐานการ

⁸¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 646.

⁸²เรื่องเดียวกัน, หน้า 647-648.

บรรยายเพ่งถึงการตั้งสติระลึกรู้เต็มตื่นอยู่กับสิ่งที่กำลังเกิดขึ้น กำลังเป็นไปอยู่กำลังรับรู้หรือกำลังกระทำในปัจจุบันทันทุก ๆ ขณะ ส่วนในที่นี่การบรรยายเพ่งถึงการใช้ความคิดและเนื้อหาของความคิดที่สติระลึกรู้กำหนดอยู่นั้น ข้อที่จะต้องทำความเข้าใจเป็นพิเศษเกี่ยวกับวิธีคิดแบบนี้ คือ การที่มีผู้เข้าใจผิดเกี่ยวกับความหมายของการเป็นอยู่ในปัจจุบันหรือมีปัจจุบันธรรมเป็นอารมณ์โดยเห็นไปว่า พระพุทธศาสนาสอนให้คิดถึงสิ่งที่อยู่เฉพาะหน้า กำลังเป็นไปในปัจจุบันเท่านั้น ไม่ให้คิดพิจารณาเกี่ยวกับอดีตหรืออนาคตตลอดจนไม่ให้เกิดเตรียมการหรือวางแผนงานเพื่อกาลภายหน้า⁸³

3.10 วิธีคิดแบบวิภังขวัต ความจริง วิภังขวัตไม่ใช่วิธีคิดโดยตรง แต่เป็นวิธีพูดหรือการแสดงหลักการแห่งคำสอนแบบหนึ่ง การคิดกับการพูดเป็นกรรมใกล้ชิดกันที่สุด ก่อนจะพูดต้องคิดก่อน สิ่งที่ถูกกล่าวถึงสำเร็จมาจากความคิดทั้งสิ้น ในทางธรรมแสดงหลักไว้ว่า วจีสังขาร (สภาวะที่ปรุงแต่งคำพูด) ได้แก่วิตกและวิจารณ์ ดังนั้น จึงสามารถกล่าวถึงวิภังขวัตในระดับที่เป็นความคิดได้ยิ่งกว่านั้น คำว่า “วาทะ” ต่าง ๆ หรือที่เรียกกันว่าวาทะอย่างนั้นอย่างนี้ มีความหมายลึกซึ้งไปถึงระบบความคิดซึ่งเป็นที่มาแห่งระบบคำสอนทั้งหมด ที่เรียกกันว่าเป็นลัทธิหนึ่ง ศาสนาหนึ่งหรือปรัชญาสายหนึ่ง เป็นต้น คำว่าวาทะจึงเป็นไวพจน์แห่งกันและกันของคำว่า ทิฏฐิ ทิฐิหรือทฤษฎี เช่น สัพพัตถิกวาทคือสัพพัตถิกทิฏฐิ นัตถิกวาทคือนัตถิกทิฏฐิ สัสสตวาทคือสัสสตทิฏฐิ อุกฺเขทวาทคืออุกฺเขททิฏฐิ เหตุกวาทคือเหตุกทิฏฐิ เป็นต้น คำว่า “วิภังขวัต” นี้เป็นชื่อเรียกอย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนา เป็นคำสำคัญคำหนึ่งที่ใช้แสดงระบบความคิด ที่เป็นแบบของพระพุทธศาสนาและวิธีคิดแบบวิภังขวัต มีความหมายคลุมถึงวิธีคิดแบบต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วได้หลายอย่าง การกล่าวถึงวิธีคิดแบบวิภังขวัต นอกจากทำให้รู้จักวิธีคิดแง่อื่น ๆ เพิ่มขึ้นแล้วยังจะช่วยให้เข้าใจวิธีคิดบางอย่างที่กล่าวมาแล้วข้างต้นชัดเจนขึ้นอีกด้วย⁸⁴

สรุปได้ว่าการใช้ความคิดอย่างถูกวิธี สามารถพัฒนาปัญญา ทำให้รู้จักคิด รู้จักวิเคราะห์ เหตุการณ์และเรื่องราวต่าง ๆ ไม่มองเห็นสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นอย่างตื้นเขินและแคบผิวเผิน รู้จักคิดอย่างสร้างสรรค์นำไปสู่การแก้ไขเมื่อมีปัญหา ทำให้สามารถวางแผนและเตรียมรับมือกับสถานการณ์ที่ไม่คาดฝันได้อย่างทันท่วงทีข้อนี้ถือได้ว่าเป็นคุณสมบัติสำหรับการเป็นผู้นำ

3.3.6 การสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ที่เกี่ยวกับคุณความดีกับผู้อื่น

ในมงคลสูตรข้อที่ 30 กล่าวไว้ว่า กาเลน ธมฺมสากัจฉา หมายถึง การสนทนาธรรมตามกาล เป็นมงคลสูงสุด เพราะการได้สนทนาแลกเปลี่ยนความรู้กับนักปราชญ์หรือบัณฑิตซึ่งเป็นสัตบุรุษนั้น ประโยชน์ที่เกิดขึ้นย่อมเพิ่มพูนความรู้และเพื่อตั้งศรัทธาของตนเอง การที่ได้สนทนาธรรมกันนั้นก่อให้เกิดสัมมาทิฏฐิ คือ มีแนวคิดที่ถูกต้อง มีความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม

⁸³เรื่องเดียวกัน, หน้า 654.

⁸⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 660.

ความเห็นที่มีความเข้าใจต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดอันเป็นสิ่งนำพาในการกำหนดวิถีชีวิตของแต่ละคนให้ดำเนินไปในทิศทางที่ดี เป็นความเห็นและความเชื่อที่ดีงาม

ปรโตโฆสะ หรือเสียงจากผู้อื่นที่จะทำให้เกิดสัมมาทิฐิ คือ เสียงที่ดีงาม เสียงที่ถูกต้อง เสียงที่บอกกล่าวชี้แจงความจริง มีเหตุผลเป็นประโยชน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเสียงที่เกิดจากความรักความปรารถนาดี เกิดจากแหล่งที่ดี คือจากคนดี มีปัญญา มีคุณธรรม คนเช่นนี้ในทางธรรมเรียกว่า สัตบุรุษ⁸⁵

1. ปัจจัยที่ทำให้เกิดความรู้ในทางสัมมาทิฐิ

การเกิดขึ้นของความรู้ในทางสัมมาทิฐิ ต้องอาศัยการสนับสนุนจากหลักธรรมในข้ออื่น ๆ ด้วยเช่นกัน เพื่อมาสนับสนุนให้สัมมาทิฐิที่เกิดขึ้นในตนมีความเข้มแข็งและมีกำลังบริสุทธิ์มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัจจัยที่ทำให้เกิดความรู้ในทางสัมมาทิฐิ คือความรู้ที่สามารถนำไปปฏิบัติได้นั้นมี 2 แนวทาง ได้แก่

2.1 ปรโตโฆสะ เป็นปัจจัยภายนอก หมายถึง เสียงจากผู้อื่นหรือสิ่งรู้เห็นจากภายนอกและหมายรวมถึงสภาพแวดล้อมภายนอกต่าง ๆ อาทิ หนังสือตำรา คำสอน การเล่าเรียน การรับรู้จากสื่อหรือข่าวสารทางสังคม ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอกในสิ่งที่ดีงามที่ช่วยหล่อหลอมและขัดเกลาให้เป็นผู้มีความรู้และเป็นผู้มีคุณธรรม ประพฤติปฏิบัติแต่ในสิ่งที่ดีงาม โดยเฉพาะการปฏิบัติตามหลัก กัลยาณมิตรและสัปปุริสธรรม

2.2 โยนิโสมนสิการ เป็นปัจจัยภายใน หมายถึง การคิดในทางที่ถูก คือ การทำในใจโดยแยบคายหรือการใช้ความคิดอย่างถูกวิธี อาทิ การรู้จักคิดพิจารณาให้รู้แจ้งในเหตุและผลอันพึงจะเป็น เพื่อสืบหาเหตุปัจจัยให้ตลอดสาย แยกแยะสิ่งต่าง ๆ ออกให้เห็นเป็นส่วน ๆ ตามสภาวะที่สัมพันธ์กัน อันปราศจากอคติแห่งตนหรือความต้องการแห่งตน ซึ่งจะทำให้เกิดความดีและแก้ปัญหาได้ตามมา⁸⁶

2. ความรู้ในทางสัมมาทิฐิสามารถแยกได้เป็น 2 ระดับ คือ

1.1 ความรู้ คือ ทศนะ ความคิดเห็น แนวความคิด ทฤษฎี ความเชื่อถือ ความนิยม ค่านิยม จำพวกที่เชื่อหรือยอมรับรู้การกระทำและผลการกระทำของตนที่สร้างความสำนึกในความรับผิดชอบต่อการกระทำของตน เรียกว่าเห็นชอบตามคลองธรรม ความเห็นชอบว่าทำดียอมได้ผลดี ทำชั่วยอมได้ผลชั่ว เห็นว่าสิ่งใดถูกต้อง เห็นว่าสิ่งใดผิดภายใต้พื้นฐานแห่งธรรมเรียกสั้น ๆ ว่า กัมมัชสกาสัมมาทิฐิ เป็น สัมมาทิฐิระดับโลกีย์ เป็นขั้นจริยธรรม

1.2 ความรู้ คือทศนะ แนวความคิดที่มองเห็นความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย ตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย ความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามสภาวะของมันหรือตามที่มันเป็น ไม่เอน

⁸⁵พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*, อ่างแล้ว, หน้า 565

⁸⁶อง.ทก. 33/371/431.

เอียงไปตามความชอบความชังของตนหรือตามที่ยากให้มันเป็นอย่างไม่ให้มันเป็น ความรู้ความเข้าใจ สอดคล้องกับความเป็นจริงแห่งธรรมตา เป็นปัญญาอันเห็นชอบ คือ เห็นรู้ในอริยสัจ 4 อัน ประกอบด้วยการรู้แจ้งในความทุกข์ (ทุกข์) รู้แจ้งในต้นเหตุแห่งทุกข์ (สมุทัย) รู้แจ้งในสิ่งที่ใช้ดับทุกข์ (นิโรธ) และรู้แจ้งในแนวทางแห่งการดับทุกข์ (ทุกข์นิโรธ) รวมถึงรู้แจ้งว่าไม่มีสิ่งใดเที่ยงแท้แน่นอน เรียกล้วน ๆ ว่า สัจจานุโลมิกญาณ เป็นสัมมาทิฐิแนวโลกุตระ เป็นขั้นสัจธรรม⁸⁷

3. ความสำคัญของการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับความดีกับผู้อื่น

ในบาลีกถาว่าไว้ว่า กาเลน ธมมสากัจฉาหมายถึงการสนทนาธรรมในเวลาอันสมควร เป็นมงคลอย่างยิ่ง เพราะในขณะที่สนทนาแลกเปลี่ยนความรู้กันอยู่ทั้งผู้พูดและผู้ฟัง ย่อมทำจิตให้เกิด ตั้งไว้ในความดีมีมหากุศลจิต ทำให้ขยายขอบเขตการเรียนรู้หรือได้รับความรู้ในสิ่งใหม่ ๆ ที่เราอาจนึกไม่ถึงและเป็นการแบ่งปันความรู้ที่เรามีให้แก่ผู้อื่นได้รับรู้ด้วย ซึ่งมีสิ่งทีควรรู้ถึงการสนทนาให้ได้ความรู้ ในทางที่ดี ดังนี้⁸⁸

3.1 ธรรมะหรือสิ่งที่ควรสนทนา คือ กุศลธรรม อกุศลธรรมและอัปายกตธรรม ในที่นี้จะตั้งกุศลธรรมอย่างเดียวพอเป็นตัวอย่างว่า กุศลธรรมเป็นกฎแห่งความดีจริง เป็นวิธีการทำให้เกิดผลที่ขอบแท้หรือเป็นแบบฉบับอันจะให้ถึงความสำเร็จ รักษาผู้ประพฤติไว้ให้ไม่ตกไปในที่ชั่วได้จริง ศีล สมาธิ ปัญญา ทรงความดีจริงไว้ในตัวเอง เหมือนทองคำน้ำหนึ่ง เมื่อผู้ใดใช้อุบายที่ชอบแท้อบรมให้มีขึ้นในตัวเองย่อมเชิดชูผู้นั้นให้เป็นผู้มีดีจริงอยู่ในตัว⁸⁹

3.2 กาลทีควรสนทนา คือ เพื่อให้การสนทนาเป็นมงคล พระพุทธองค์จึงทรงจำกัด การสนทนา คือการให้สนทนาเฉพาะเรื่องที่เป็นธรรม โดยดำรัสสั่งไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย กาล 4 อย่างนี้ เมื่อใครอบรมบ่มนิสัยเปลี่ยนแปลงตนให้ดีถูกชอบ ย่อมจะให้เราลู่ถึงความสิ้นแห่งอาสวะโดยลำดับ ได้แก่ ฟังธรรมตามกาล สนทนาธรรมตามกาล เจริญสมณะอบรมใจให้สงบตามกาล และ เจริญวิปัสสนาฟอกใจให้รู้แจ้งเห็นจริงตามกาล กาล 4 อย่างนี้แลภิกษุ เมื่อใครอบรมบ่มนิสัยเปลี่ยนแปลงให้ ดีถูกชอบ ย่อมจะให้เราลู่ถึงความสิ้นแห่งอาสวะโดยลำดับ”⁹⁰

3.3 การสนทนาตามกาล คือ ฟังทราบว่าการสนทนานั้นเป็นทำนองว่าเขาพูดเราฟัง เราพูดเขาฟัง ผลัดกันพูด ผลัดกันฟัง เราอยู่ในฐานะเป็นทั้งคนพูดและคนฟัง ต้องเปลี่ยนฉากใจในเวลา กระชั้นชิด เมื่อเราพูดถูกเขาย่อมชม เมื่อเราพูดผิดเขาย่อมค้ำ ฟังไม่ดีย่อมมีคนคอยแหวะ พูดไม่ดี ย่อมมีคนคอยขัด เรื่องสนทนาธรรมต้องเป็นอย่างนี้ ดังนั้นผู้สนทนาธรรมจึงต้องคอยควบคุมใจตัวเอง

⁸⁷พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*, อ่างแล้ว, หน้า 563-607.

⁸⁸ช.ช. 39/5/116.

⁸⁹สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร), *มงคลยอติชีวิต*, อ่างแล้ว, หน้า 528.

⁹⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า 538.

ให้มากกว่าการพูดและการฟัง เพราะขณะที่ถูกขัด ถูกแหวะ ถูกคัดค้านหรือถูกติชม ก็เลสมันมักจะออกมาจันจ้านให้เสียการเสียนงานได้⁹¹

4. ประโยชน์แห่งการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับความดีกับผู้อื่น

การสนทนาธรรมนั้นทำให้เกิดบุญกิริยาวัตถุ มีประโยชน์ 10 ประการ คือ

- 4.1 ทำให้จิตเป็นกุศล เพราะคิดและพูดแต่เรื่องที่ดีสร้างสรรค์
- 4.2 ทำให้มีไหวพริบปฏิภาณดี ทำให้เกิดความรู้และความสามารถในการพูด
- 4.3 ทำให้มีสติปัญญา เฉลียวฉลาด คนที่ฟังมาก ๆ ปัญญาจะเกิด
- 4.4 ทำให้ได้ยินได้ฟังธรรมะที่ตนยังไม่ได้ยิน
- 4.5 ธรรมที่ได้ฟังแล้วยังไม่เข้าใจชดย่อมเข้าใจชัดขึ้น
- 4.6 ทำให้บรรเทาความสงสัยในสิ่งที่ควรสงสัยได้
- 4.7 ทำความเห็นให้ตรง
- 4.8 เป็นการฝึกฝนอบรมจิตใจให้บริสุทธิ์
- 4.9 เป็นการรักษาประเพณีอันดีงามของพระอริยเจ้า
- 4.10 ชื่อว่าได้ดำเนินตามปฏิปทาของนักปราชญ์⁹²

ฉะนั้น เมื่อเรามีโอกาสได้พบนักปราชญ์หรือท่านผู้มีความรู้ ได้ไปถามไปสนทนาธรรมกับท่าน นั้นจะทำให้เราได้เกิดความรู้ความเข้าใจในคำสอนของพระพุทธเจ้ามากยิ่งขึ้น เพราะการนำเรื่องธรรมต่าง ๆ ที่แต่ละคนได้เห็นได้ฟังมาสนทนาเล่าสู่กันฟังย่อมเป็นอุบายถ่ายทอดความรู้แก่กันและกันช่วยให้มีความรู้กว้างขวางเป็นการส่งเสริมให้เจริญปัญญา แม้ผู้ศึกษาวิชาการใดย่อมนำวิชาการนั้นมาสนทนากันซักถามกันในเหตุผลของวิชานั้น ต่างคนต่างคิดค้นหาเหตุผลและนำมาแสดงความรู้ความเห็นของตน ให้แต่ละคนมีความฉลาดรอบรู้ นี้จัดเป็นประโยชน์ของการสนทนาธรรม⁹³

5. อานิสงส์ของการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับความดีกับผู้อื่น

อานิสงส์ของการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับความดีกับผู้อื่น คือ ผลดีของการฟังธรรมไว้ 5 ประการคือ

- 5.1 ได้ฟังสิ่งที่ไม่เคยฟัง
- 5.2 ย่อมเข้าใจชัดในสิ่งที่ฟังแล้ว หมายความว่า การฟังธรรมนั้น หากฟังครั้งแรกยังไม่เข้าใจ หรือเข้าใจยังไม่ชัดเจน เมื่อได้ฟังซ้ำอีกย่อมจะทำให้เกิดความเข้าใจและเข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น

⁹¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 539.

⁹²พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จตฺตวณฺโณ), *อุดมมงคลในพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2548), หน้า 319-320.

⁹³สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร), *มงคลยอดชีวิต*, อ่างแล้ว, หน้า 540.

5.3 บรรเทาความสงสัย ความสงสัยย่อมหมดไปด้วยการฟังธรรม

5.4 ทำให้มีความเห็นตรง คือตรงกับความจริง เพราะธรรมของพระพุทธเจ้านั้นเป็นความจริงที่เรียกว่า “สัจจะและอตถะ” มีประโยชน์ อานิสงส์ข้อนี้คือทำให้มีปัญญารู้ในเรื่องของกรรม

5.5 จิตของผู้ฟังย่อมผ่องใส จิตผ่องใสคือจิตมีสมาธิที่ได้ฟังและน้อมนำมาจนเกิดปัญญาความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง⁹⁴

จะเห็นได้ว่า การสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้กับผู้ที่เป็นนักปราชญ์หรือสัตบุรุษนั้นทำให้ได้รับความรู้ใหม่ ๆ อยู่ตลอดเวลา ซึ่งทำให้ทราบเหตุความเจริญหรือความเสื่อมของตนและหมู่คณะ และสามารถหาทางแก้ไขสาเหตุที่ทำให้เสื่อมนั้นหมดสิ้นไป ส่วนสาเหตุในทางที่เจริญย่อมส่งเสริมให้ก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป ยิ่งถ้าเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้กับผู้ทำงานในหน่วยงานเดียวกันยิ่งเป็นการเพิ่มความเข้าใจในเนื้องานและเข้าใจในการทำงานร่วมกัน ทำให้สามารถสร้างสรรค์ให้งานนั้น ๆ มีประสิทธิภาพและสัมฤทธิ์ผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ ด้วยเหตุอย่างนี้จึงทำให้สามารถรักษาตนและหมู่คณะให้มั่นคงและประสบความสำเร็จ มีความเจริญก้าวหน้า

3.4 การสัมภาษณ์เชิงลึกวิธีการสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคपालสูตร

1. การคบสัตบุรุษสามารถสร้างบุคคลให้มีภาวะผู้นำได้อย่างไร?

การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ทรงคุณวุฒิ พบว่า การคบสัตบุรุษ คือคนดีมีความรู้ความสามารถ ย่อมทำให้ผู้ที่คบหาด้วยเป็นคนที่มีวิสัยทัศน์ที่ดีและนำพาให้ผู้ที่คบหาด้วยนั้นไปในทางที่ถูกต้องทั้งทางโลกและทางธรรม มีพลังและสร้างแรงบันดาลใจให้ผู้คน มีมุมมองที่กว้างครอบคลุมในทุกแง่มุมของเรื่องนั้น ๆ สามารถพัฒนาผู้ที่คบหาด้วยสู่ความเป็นเลิศด้านคุณธรรมจริยธรรม ทางธรรมส่งเสริมจนถึงการหลุดพ้น ส่วนในทางโลกส่งเสริมให้มีแต่ความเจริญ ทำให้มีความรู้ความสามารถก้าวหน้าทันเทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อเป็นแนวทางในการนำมาบริหารการจัดการ สามารถบริหารงานอย่างมืออาชีพ เป็นผู้ที่มั่งคั่งวิสัยทัศน์และวิสัยธรรมที่ประกอบด้วยคุณลักษณะของบุคคลที่มีความรอบรู้ที่สมบูรณ์ คือ รู้ลึก รู้เรื่องราวราวสาวไปหาสาเหตุในอดีตได้ลึกซึ้งถึงความเป็นมา ยกตัวอย่างเช่น เหมือนช่างยนต์เมื่อเห็นอาการเครื่องยนต์ที่เสี่ย่อมสามารถบอกได้ทันทีว่าเครื่องนั้นเสียที่ชิ้นส่วนไหน เป็นเพราะอะไร เป็นต้น เป็นผู้ที่รู้รอบ ช่างสังเกตสิ่งต่าง ๆ รอบตัวสภาพดินฟ้าอากาศ ผู้คนในชุมชนความเป็นไปของเหตุการณ์ต่าง ๆ รอบตัว รู้กว้างสิ่งรอบตัวแต่ละอย่างที่อยู่รู้้อย่างละเอียด รู้ไกล มองการณ์ไกล รู้ถึงผลที่จะตามมาในอนาคต จึงเป็นที่ยอมรับนับถือแก่ผู้ตามหรือผู้ใต้บังคับบัญชา

⁹⁴พระมหาสมปอง มุทิโต, *มงคล 38 ประการ*, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพระดาบส, 2546), หน้า 105.

การที่ผู้นำจะนำองค์กรหรือหมู่คณะให้ประสบความสำเร็จนั้น ส่วนสำคัญส่วนหนึ่งจึงจำเป็นต้องอาศัยความรู้ความสามารถจากสัตบุรุษ ซึ่งเป็นผู้ที่มีผู้ที่มีความรู้อย่างกระจ่างแจ้ง เพราะสัตบุรุษเป็นผู้ที่ส่งเสริมให้มีแต่ความสุขความเจริญแก่ผู้คบหา มอบแต่สิ่งดี ๆ แก่ผู้ที่มาคบหาด้วยทั้งการพูดจาการกระทำและความคิด ล้วนแต่เป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ไม่หวังประโยชน์ส่วนตัว ยิ่งในทางธรรมครูบาอาจารย์ที่เป็นพระสงฆ์ย่อมสอนให้สัทธิงวิหาริกอย่างเต็มความรู้ความสามารถโดยมุ่งหวังให้สัทธิงวิหาริกได้พบเจอหลักธรรมที่นำไปสู่ความพ้นทุกข์ โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน เหตุนี้เมื่อได้คบหากับผู้ที่มีความรู้ มีคุณธรรม ย่อมทำให้บุคคลที่คบหาด้วยนั้นถือเอาเป็นแบบอย่างที่ดีเพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติตาม ทำให้เป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบสูง มีเหตุมีผลและเป็นตัวอย่างที่ดีอันเป็นข้อสำคัญสำหรับการเป็นผู้นำที่ดี ซึ่งลักษณะของภาวะผู้นำที่ดีนั้นต้องรู้หน้าที่ของตนเองและมีความรับผิดชอบต่อ

ในการนำองค์กรหรือการนำหมู่คณะ สามารถนำพาไปสู่ปลายทางแห่งความสำเร็จความสุขความเจริญสรุปได้ว่า การคบสัตบุรุษทำให้เป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์ที่ดีมีมุมมองที่กว้างครอบคลุมในทุกแง่มุมของเรื่องต่าง ๆ สามารถพัฒนาผู้ที่คบหาด้วยสู่ความเป็นเลิศด้านคุณธรรมจริยธรรม มีพลังที่สร้างสรรค์ทั้งวิสัยทัศน์และวิสัยธรรมเสริมสร้างแรงบันดาลใจให้ผู้คน ทำให้บุคคลที่คบหาด้วยนั้นมีความสุขความเจริญ มีความรับผิดชอบสูง มีเหตุมีผลและเป็นตัวอย่างที่ดี การคบสัตบุรุษเป็นขั้นตอนแรกที่สำคัญมากสำหรับการเปลี่ยนแปลงชีวิตไปสู่ความเจริญ เพราะถ้าบุคคลหรือสังคมรอบข้างยังเป็นอสัตบุรุษ การดำรงชีวิตย่อมมีแต่ความตกต่ำลงไปเรื่อย แต่สัตบุรุษเป็นกัลยาณมิตรเป็นผู้มีความรู้ มีคุณธรรมที่สูงสามารถชี้ทางที่ถูกต้องดีงามสมควรแก่การดำรงชีวิตที่สามารถพัฒนาได้ก้าวไกลทั้งทางโลกและทางธรรม

2. การอยู่ในถิ่นที่ดีมีสิ่งแวดล้อมเหมาะสมสามารถสร้างบุคคลให้มีภาวะผู้นำได้อย่างไร?

การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ทรงคุณวุฒิ พบว่า การอยู่ในสภาวะสิ่งแวดล้อมที่ดีเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการสร้างภาวะผู้นำ เพราะการมีชุมชนที่มีอากาศดีและสถานศึกษาดี มีบุคคลต้นแบบที่ดี มีศีลธรรมมีสังคมที่แวดล้อมด้วยผู้ที่มีความรู้จึงทำให้ผู้ที่อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดีนั้นมีความเข้มแข็ง มีพ่อแม่ครูบาอาจารย์เป็นผู้ให้ความรู้ตั้งแต่แรกเกี่ยวกับการใช้ชีวิตหรือการดำรงชีวิตอยู่ ตลอดจนถึงการให้วิชาความรู้และการเอาใจใส่อย่างใกล้ชิด จนทำให้เกิดความเชี่ยวชาญในหลักวิชาการต่าง ๆ ในการประกอบอาชีพที่ดียิ่งขึ้น สามารถเป็นผู้นำหรือถ่ายทอดความรู้ให้ผู้ที่สนใจในหลักวิชาการประกอบอาชีพนั้น ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นแบบอย่างที่ดีในการปฏิบัติงานที่ถูกต้อง เพราะการได้อยู่ในสังคมที่ดีย่อมช่วยกระตุ้นให้มีการพัฒนาตนเองให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น สามารถสร้างชุมชน องค์กรและสังคมให้เข้มแข็งได้ยั่งยืน

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมไทยอย่างเช่นปัจจุบันการที่จะพัฒนาคนรุ่นใหม่ให้เป็นคนเก่งฉลาดหรือก้าวทันเทคโนโลยีที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วนี้ยังไม่เพียงพอ เพราะสิ่งที่สังคมต้องการมากที่สุดขณะนี้คือจะต้องสร้าง คนดีมีคุณธรรมจริยธรรมควบคู่ไปด้วย เพื่อช่วยกันเป็น

แรงผลักดันขับเคลื่อนให้ก้าวทันกระแสความเปลี่ยนแปลง ส่งผลให้สังคมมีความคาดหวังว่าหน้าที่ของสถาบันการศึกษาต่าง ๆ จะเป็นตัวเลือกที่ดีช่วยกันขัดเกลาพัฒนาและสรรค์สร้างคนรุ่นใหม่ซึ่งเป็นอนาคตของสังคมให้เป็นคนเก่งคนดีและมีความสุข เพราะหากชุมชน องค์กร สังคมมีคนเก่งและเป็นคนดีหรือมีความรู้ควบคู่คุณธรรม ย่อมจะช่วยให้สังคมน่าอยู่ยิ่งขึ้น

ส่วนในทางธรรมนั้นสิ่งแวดล้อมเป็นส่วนสำคัญมากที่จะสร้างผู้นำ เพราะว่าสถานที่สลับปะยะคือสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมที่มาเกื้อกูลให้การประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เป็นผู้ที่มีสุขภาพจิตที่ดี สถานที่นั้นจึงควรประกอบไปด้วยที่อยู่เหมาะสมสงบร่มรื่น อากาศสดชื่นพื้นที่ให้ยืน นั่ง เดินได้อย่างสะดวกสบายไม่อึดอัดระหว่างการปฏิบัติ การเดินทางไปมาสะดวก ถนนหนทางไม่ซับซ้อนวกไปวกมา มีครูบาอาจารย์และกัลยาณมิตรการพูดคุยสนทนาแต่เรื่องดี ๆ ที่สร้างประโยชน์คอยชี้แนะชักนำไปในทางที่ถูกที่ควรยอมทำให้เป็นบุคคลที่ดีมีคุณภาพ เพราะสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยหลักที่จะเชื่อมต่อกับอารมณ์ความรู้สึก การนึกคิดตลอดจนถึงอุปนิสัยที่จะทำให้เป็นคนดีหรือคนไม่ดีได้

ยกตัวอย่างเช่นว่า บุคคลที่เกิดในสลับชีวิตในแต่ละวันต้องดิ้นรนเพื่อการเอาตัวรอด จึงไม่มีเวลาที่จะคิดว่าอะไรคือเรื่องดีหรือไม่ดี แต่ละวันมีความคิดเพียงแค่ว่าต้องอยู่รอดให้ได้ทุกวิถีทาง ไม่ว่าจะถูกหรือผิด มีมุมมองว่าอยู่ให้รอดได้เพียงแต่ละวันเป็นพอ การทำผิดกฎหมายไม่ใช่เรื่องใหญ่ แต่การที่ไม่ต้องอดอยากเป็นเรื่องสำคัญมากในการมีชีวิตอยู่ในสลับ ฉะนั้นสิ่งแวดล้อมในที่ไม่ดีไม่เหมาะสมจึงไม่สามารถที่จะกล่อมเกลาให้มีภาวะผู้นำที่ดีได้ แต่ตรงข้ามกันหากเกิดในครอบครัวที่ดีมีการศึกษา มีสังคมที่เป็นสิ่งแวดล้อมที่ดี มีแบบอย่างมีตัวอย่างของบุคคลที่เป็นคนดี ไม่ว่าจะป็นหมอดิครูที่ดี ตำรวจที่ดี ข้าราชการที่ดีหรือเป็นคนดีของสังคม ย่อมทำให้บุคคลพัฒนาตนให้เป็นคนดีมีคุณภาพ เหตุนี้สิ่งแวดล้อมจึงมีอิทธิพลมากต่อมนุษย์ สิ่งแวดล้อมที่ดียอมทำให้มนุษย์หรือผู้ที่อยู่ในสิ่งแวดล้อมนั้นมีความคิดเห็นที่ดีมีวิสัยทัศน์ที่กว้างมองการณ์ไกลไปสู่หนทางแห่งความเจริญจึงนับได้ว่าเป็นมงคลของชีวิต

สรุปได้ว่า การอยู่ในถิ่นที่ดีมีสิ่งแวดล้อมเหมาะสมทำให้มีมีบุคคลต้นแบบที่ดีมีศีลธรรมเป็นแบบอย่างที่ดีในการปฏิบัติตนที่ถูกต้อง การมีสถานการศึกษาคูหาอาจารย์ที่ดี มีสังคมที่แวดล้อมไปด้วยผู้คนที่มีความรู้ความสามารถ ย่อมทำให้บุคคลที่อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดีนั้นมีความเข้มแข็ง เพราะสภาพแวดล้อมของสังคมที่ดีจะช่วยกระตุ้นให้บุคคลได้มีการพัฒนาตนเองให้มีสมบูรณ์ยิ่งขึ้นสามารถที่จะเป็นผู้ดูแลหมู่คณะ ชุมชน องค์กรและสังคมให้เข้มแข็งและยั่งยืน การอยู่ในถิ่นที่ดีมีสิ่งแวดล้อมเหมาะสมสามารถที่จะกล่อมเกลาจิตใจให้ไปทางที่ดีเพราะว่ามีแบบอย่างที่ดีที่ได้ศึกษาและนำไปปฏิบัติได้ทุกวัน สถานศึกษามีอุปกรณ์การศึกษาดีที่สามารถนำมาค้นคว้าสร้างองค์ความรู้โดยมีครูบาอาจารย์ดีคอยประครองแนะนำทำให้เกิดมีความเชี่ยวชาญจนทำให้เกิดการสร้างงาน สร้างคนจากรุ่นสู่รุ่นและมีการพัฒนาที่ยั่งยืน

3. การตั้งตนไว้ชอบสามารถสร้างบุคคลให้มีภาวะผู้นำได้อย่างไร?

การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ทรงคุณวุฒิ พบว่า การตั้งตนไว้ชอบเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการเป็นผู้นำ เพราะผู้นำนั้นจะต้องเป็นแบบอย่างที่ดี ทางด้านกาย คือ มีการประพฤติดีไม่เบียดเบียนทำร้ายชีวิตของผู้อื่น ไม่หยิบฉวยทรัพย์สินของผู้อื่นให้ได้ขึ้นชื่อว่าขโมย รู้จักให้เกียรติสตรีที่เป็นลูกเมียของผู้อื่นไม่ล่วงเกิน ทางด้านวาจา คือ มีคำพูดที่ไพเราะ พูดแต่คำจริง ไม่พูดเหลวไหล พูดแล้วสร้างประโยชน์และสร้างสรรค์ การตั้งตนเป็นผู้มีปรีชาญาณจึงเป็นสิ่งสำคัญมากสำหรับการใช้ชีวิตอยู่ร่วมในองค์กรเดียวกัน เพราะการทำร้ายเบียดเบียนกันไม่ใช่แค่ทำร้ายทางร่างกายได้ทางเดียวเท่านั้น วาจา นั้นเป็นสิ่งที่ทำให้ทำร้ายจิตใจกันได้ เพราะเหตุนี้การใช้วาจาที่อาจเป็นสิ่งที่ต้องกระทบกระทั่งกันจึงเป็นส่วนสำคัญมากที่ควรระมัดระวัง ทางด้านจิตใจคือมีใจที่ยุติธรรมเที่ยงธรรมและมีเมตตาธรรมเป็นหลักมุ่งหวังให้ทุกชีวิตดำรงชีพอยู่ด้วยความผาสุก การมีพฤติกรรมทางกายวาจาและใจในเชิงบวกจึงทำให้เป็นผู้นำที่ดี ถ้าผู้นำไม่มีสิ่งเหล่านี้แล้วผู้ตามย่อมไม่เกิดความศรัทธาที่อยากจะทำตาม เพราะเขาจะมองว่าผู้นำยังไม่สามารถประพฤติดีได้แล้วจะสามารถนำไปสู่สิ่งที่ดีได้อย่างไร

ฉะนั้นผู้นำจึงต้องมีระเบียบวินัยในตนเอง การครองตน ต้องเป็นไปตามระเบียบของสังคมกำหนดไว้หรือทางด้านศีลธรรมกำหนดไว้ เป็นคนตรงต่อเวลา การรู้จักเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โอบอ้อมอารีการวางตัวเหมาะสม การครองคน ต้องมีใจเป็นมิตรให้เกียรติคนรอบข้างและไม่ดูถูกศักดิ์ศรีใคร ใช้คำพูดที่สุภาพถูกกาลเทศะมีอัธยาศัยดี จดจำผู้คนที่เข้ามาเกี่ยวข้องในมุมที่ดี ไม่ถามเรื่องส่วนตัวไม่ล้อปมด้อยใคร เข้าใจวิธีการเข้าสังคมซึ่งเริ่มจากสังคมในครอบครัวและที่ทำงาน รู้จักให้เกียรติเพื่อนร่วมงานให้ทุกคนมีส่วนร่วมที่จะนำความสามารถของตนเองมาใช้พัฒนาองค์กร จึงทำให้เป็นบุคคลที่น่าเชื่อถือกับผู้อื่นไม่เป็นที่แคลงใจกับคนทั้งหลาย ย่อมสร้างความเชื่อมั่นและความไว้วางใจให้กับผู้ร่วมงานซึ่งเป็นคุณสมบัติของผู้นำ การครองงานหรือการทำงานนั้น จะต้องมีความรอบคอบนั้นคือเมื่อบุคคลรับผิดชอบงานอะไร จะต้องทำงานให้สำเร็จลุล่วง เมื่อผู้นำต้องเป็นแบบอย่างที่ดีมีความสามารถที่จะนำคนอื่นได้ ผู้ตามย่อมจะสามารถทำงานร่วมได้อย่างเต็มกำลัง ดังนั้นผู้ที่จะเป็นผู้นำนั้น การตั้งตนไว้ชอบจึงต้องทำให้มากกว่าคนอื่น รักษาให้ดีกว่าคนอื่น เป็นแบบอย่างในการกระทำดีแก่ผู้อื่นจึงจะเป็นที่ยอมรับเป็นที่ศรัทธาของผู้คนได้

สรุปได้ว่า การตั้งตนไว้ชอบต้องวางตัวเหมาะสมใช้คำพูดที่สุภาพถูกกาลเทศะมีอัธยาศัยดีมีใจเป็นมิตรให้เกียรติคนรอบข้างจดจำคนในมุมที่ดี มีกายประพฤติดีมีเมตตาธรรม มีคำพูดที่ไพเราะพูดคำจริงที่สร้างประโยชน์และมีใจที่เที่ยงธรรมและยุติธรรม มีระเบียบวินัยในตนเอง เป็นคนตรงต่อเวลาการรู้จักเสียสละเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่โอบอ้อมอารีมีจิตใจที่ตั้งงามยอมเป็นที่ศรัทธาแก่บุคคลที่เข้ามาคบหาและพร้อมจะปฏิบัติตาม การตั้งตนไว้ชอบถือได้ว่าเป็นพื้นฐานเบื้องต้นที่สำคัญของการดำรงชีวิตในสังคม พฤติกรรมเป็นสิ่งที่ใช้สื่อสารและแสดงออกต่อกันในหมู่คณะชุมชนและสังคม เมื่อพฤติกรรมทางกายวาจาใจดีย่อมสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกัน สร้างความสามัคคีในหมู่คณะ ชุมชนและสังคม

ให้เกิดขึ้น ด้วยเหตุนี้การตั้งตนไว้ชอบผู้นำจึงควรทำให้มากกว่าคนอื่น รักษาเป็นแบบอย่างของการกระทำดีให้ดีกว่าคนอื่นจึงจะเป็นที่ยอมรับเป็นที่ศรัทธาของผู้คน

4. การเป็นผู้ทำความดีไว้ก่อนสามารถสร้างภาวะผู้นำได้อย่างไร?

การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ทรงคุณวุฒิ พบว่า การเป็นผู้ได้ทำความดีไว้ก่อนคือการได้สร้างคุณประโยชน์ไว้มากมาย มีอุปนิสัยในการเป็นผู้สั่งสมบุญ คือ ความดีอย่างไม่ขาดตอน บุญเก่าคือความดีที่ทำมาในอดีตชาติส่งผลทำให้เป็นคนมีร่างกายแข็งแรงสติปัญญาเฉลียวฉลาด มีไหวพริบปฏิภาณว่องไวอารมณ์แจ่มใสเบิกบานร่ำเรียนเขียนอ่านทำการงานสิ่งใดก็ก้าวหน้าได้เร็วกว่าคนอื่น ๆ บุญใหม่คือการทำความในชาตินี้ เช่น การตั้งใจขยันหมั่นเพียรหมั่นให้ทานรักษาศีลเจริญภาวนา บุญจึงคอยช่วยหนุนให้ยิ่งก้าวหน้าได้เร็วเป็นทวีคูณ

ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าการสั่งสมบารมี เป็นการสร้างอิทธิพลทางความดี ด้วยการสั่งสมจนเป็นที่ประจักษ์แก่สังคมไว้แล้ว จึงได้รับความไว้วางใจในการให้ขึ้นมาเป็นผู้นำของสังคมและประเทศชาติ ยิ่งผู้นำยอมที่มีพื้นฐานจากการเป็นผู้ได้บังคับบัญชาหรือเป็นผู้ตามมาก่อน ย่อมเป็นผู้ที่มีความมุ่งมั่นและมีแนวโน้มการมีความโปร่งใสและมีความเห็นอกเห็นใจอย่างจริงจังต่อผู้ตามหรือผู้ร่วมงาน จึงเป็นผู้ที่มีความรู้มีประสบการณ์ เมื่อต้องเผชิญกับปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ไม่ว่าจะหนักหรือเบาจึงไม่แสดงออกมาทางสีหน้าว่าตกใจหรือมีความวิตกกังวล แต่ใช้ความรู้ความสามารถมีปฏิภาณไหวพริบที่ผ่านประสบการณ์แสดงออกมา มีความจริงจังและตั้งใจซื่อสัตย์สุจริต มีความเสียสละไม่เอาเปรียบหมู่คณะและผู้ร่วมงานหรือผู้ตาม ส่งผลให้ผู้ตามหรือผู้ร่วมงานรู้สึกได้ถึงความน่าเชื่อถือและความไว้วางใจและในการแก้ปัญหาพร้อมทั้งยังปลุกฝังให้คนรอบข้างซึ่งเป็นผู้ตามให้รับรู้ได้ถึง ความมั่นใจในการแก้ปัญหาเหล่านั้น

การที่จะรู้ใครที่เป็นผู้นำหมู่คณะสังคมประเทศชาติได้นั้น ย่อมสามารถรับรู้ได้จากอุปนิสัยของผู้นำที่แสดงออกมา อย่างเช่น ขณะเวลาเจอปัญหาภัยพิบัติต่าง ๆ คนอื่นยังไม่สามารถแก้ปัญหาได้ ไม่สามารถที่จะมองเห็นวิธีการแก้ปัญหา แต่ผู้ที่มีความเป็นผู้นำนั้นจะไม่นั่งอมมือรอทำเพื่อจะให้คนอื่นช่วยเหลือ แต่จะคิดการช่วยเหลือตัวเองก่อน แก้ปัญหาของตัวเองก่อนจากความสามารถของตัวเองนั่นคือการสร้างความดีไว้แต่ก่อนมันส่งผลมาเป็นอุปนิสัย มีความเสียสละทั้งทางทรัพย์สินและเวลา เพื่อสร้างคุณประโยชน์แก่หมู่คณะ เพื่อส่วนรวม ชุมชนและสังคม มีความรับผิดชอบต่องานที่ทำ มีความเมตตาต่อทุกคนที่ได้มาทำงานร่วมกันนั้น มีมุมมองผู้ที่ทำงานร่วมกันกับตนเองทั้งผู้บังคับบัญชาหรือผู้บังคับบัญชาให้เหมือนกับคนในครอบครัวเหมือนญาติพี่น้อง ไม่มีสร้างอคติหรือเกิดความลำเอียง

การเกิดเป็นมนุษย์ในชาตินี้ย่อมต้องอาศัยบุญที่ได้ทำไว้ในปางก่อนคือในชาติที่แล้วมาแล้วนำเกิด เมื่อมีชีวิตอยู่มีโอกาสได้อยู่ในถิ่นที่สมควร ได้พบพระพุทธศาสนาได้คบหาสัตบุรุษและฟังธรรมจากท่านทำให้ตั้งตนไว้ชอบสนใจในการทำบุญกุศลตลอดจนการประพฤติปฏิบัติ เพื่อบรรลุ

มรรค ผล นิพพานอันเป็นกุศลสูงสุด ล้วนแต่เป็นอาศัยบุญที่ได้เคยทำไว้เป็นปัจจัยสนับสนุนให้ได้รับผลสำเร็จทั้งสิ้น การทำความดีในขณะนี้จะเป็พื้นฐานความดีของสิ่งที่จะเกิดในอนาคต ดังนั้น ผู้ที่ทำความดีให้พร้อมไว้ก่อนจึงได้มีชื่อว่าเป็นผู้มีพร้อม

สรุปได้ว่า การเป็นผู้ทำความดีไว้ก่อน คือ การเป็นผู้ได้สร้างความเชื่อถือความเชื่อมั่นไว้วางใจให้กับหมู่คณะชุมชนและสังคม ส่วนการที่จะรู้ว่าผู้ใดควรเป็นผู้นำนั้น รู้ได้ด้วยการได้อยู่ใกล้และทำงานร่วมกัน ซึ่งได้เห็นจากปฏิภาณโวหารที่แสดงออกมา ความจริงจิงในการกระทำและคำพูด มีความรับผิดชอบต่องานที่ทำด้วยความจริงจิงจิงใจต่อหมู่คณะกับผู้ใต้บังคับบัญชา มีความเสียสละทั้งทางทรัพย์สินและเวลาให้ส่วนรวม เพื่อสร้างคุณประโยชน์แก่หมู่คณะ ชุมชนและสังคม ในทางพระพุทธศาสนากล่าวว่าเป็นการสั่งสมบารมี สร้างอิทธิพลทางความดีมีความดีจนเป็นที่ประจักษ์แก่ชุมชนและสังคม จึงได้รับความเคารพนับถือไว้วางใจและเชื่อใจจากประชาชนในสังคมในที่สุด การเป็นผู้ทำความดีไว้ก่อน ผู้นำนั้นต้องเป็นผู้ให้ความร่วมมือในการแสดงออกทั้งทางด้านความคิดการวางแผนและความเชี่ยวชาญในการลงมือปฏิบัติจริงที่ได้สร้างคุณประโยชน์และการแก้ปัญหาจนเป็นที่ประจักษ์แก่หมู่คณะ ชุมชนและสังคมไว้มากมายและยังเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ที่จะพัฒนาประโยชน์สุขนั้นให้มีความเจริญเข้มแข็งและยั่งยืนอีกต่อไปในอนาคต

5. การใช้ความคิดถุกวิธีสามารถสร้างภาวะผู้นำได้อย่างไร?

การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ทรงคุณวุฒิ พบว่า การใช้ความคิดให้ถูกวิธีคือเป็นผู้ที่ฉลาดในการใช้ความความคิดถือเป็นสิ่งสำคัญ เพราะการใช้ความคิดถูกวิธีทำให้มีทัศนคติเชิงบวกคือการมีขุมพลังที่แข็งแรง นั่นคือการมีความซื่อสัตย์ ความศรัทธา ความรักในความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันการมองโลกในแง่ดี มีความกล้าหาญ ความคิดริเริ่ม เมตตากรุณา ความขยันขันแข็งมีน้ำใจและมีสามัญสำนึกที่ดี มีศิลปะในการดำรงชีวิตให้มีความสุขและประสบความสำเร็จท่ามกลางปัญหาและอุปสรรค

บุคคลที่ต้องการเป็นผู้นำที่ดีทั้งระดับชุมชน องค์กรหรือระดับประเทศ สิ่งที่ต้องทำคือต้องศึกษาค้นคว้าเรียนรู้ว่า การที่จะเป็นผู้นำที่ดีได้นั้นต้องปฏิบัติอย่างไร มีความคิดอย่างไร มีการมองหรือวิสัยทัศน์อย่างไร ซึ่งการใช้ความคิดที่ถูกต้องนั้นจะต้องมองการณ์ไกล มองใหญ่ มองกว้าง มองถึงส่วนรวมเป็นหมู่คณะให้มากที่สุด ความสำเร็จของคนเราย่อมเกิดจากความ คิดและการมีมุมมองที่กว้างไกล เหมือนประโยคที่ว่า คิดให้ไกล ไปให้ถึง เพราะความคิดจะทำให้เรามีพลังและไม่ยอมแพ้อต่อปัญหาอุปสรรคได้ ผู้นำจะเชื่อมั่นในคุณค่าของตัวเองคือ คิดให้ไกล ไปให้ถึง คำนี้ถึงความเป็นไปได้ไม่ยึดติดในกรอบความคิดแบบเก่า ๆ กล้าคิดนอกกรอบมีมุมมองที่แตกต่าง พลังความคิดที่มองในมุมกว้างจะทำให้มีวิธีการจัดการกับปัญหาและอุปสรรคเหล่านั้นให้หมดไป มีทัศนคติและวิธีคิดในเชิงบวกรู้จักชื่นชมความสำเร็จของคนอื่นให้เป็น โดยการสร้างเจตคติที่ดีต่อตนเองต่อคนอื่นและสภาพการณ์ที่เป็นบวกเปลี่ยนปัญหาให้เป็นกำลังใจและความเข้มแข็งในการต่อสู้อย่างสร้างสรรค์ มีสติเป็นที่ตั้ง มีสติทั้ง

การพูดจา การกระทำ เมื่อคิดดีมีสติและสัมปชัญญะ การกระทำดีมีบุคลิกภาพที่น่าเคารพน่าเลื่อมใส ย่อมจะต้องเป็นสิ่งตามมา

ความคิดดีย่อมนำไปสู่การกระทำที่ดี การมีความคิดที่สร้างสรรค์จึงนำไปสู่เป้าหมายที่ดี การกระทำส่งผลถึงการฝึกจิตใจ เมื่อทำซ้ำ ๆ จิตใจย่อมได้รับข้อมูลแต่สิ่งดี ๆ กลายเป็นคนจิตใจดี ทำให้เป็นผู้ที่มีเหตุมีผล จะทำอะไรจึงพิจารณาวางแผนงานให้รอบคอบ คิดอย่างละเอียดอย่างถี่ถ้วนแล้ว จึงค่อยลงมือทำให้งานนั้นสำเร็จตามเป้าหมายโดยไม่มีการผิดพลาด สติเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้เป็นผู้มีรอบคอบ ผู้มีสติสัมปชัญญะย่อมไม่มีความผิดพลาด เพราะเป็นผู้ที่พิจารณาใคร่ครวญก่อนแล้วจึงค่อยลงมือทำ ยิ่งเป็นงานที่ต้องมีความรับผิดชอบสูงต้องรักษาผลประโยชน์ให้กับชุมชน สังคมหรือองค์กร ยิ่งต้องใช้ความคิดอย่างมีสติให้รอบรอบในการตัดสินใจ เมื่อมีสติเป็นที่ตั้งการประพฤติปฏิบัติของเราย่อมจะละเอียดขึ้น งานที่ทำย่อมละเอียดขึ้น ไม่มีอคติต่อผู้ร่วมงาน มีความยุติธรรมเห็นแก่ความจริงใจขององค์กรเป็นที่ตั้ง ผู้ได้บังคับบัญชา ผู้ตามหรือผู้ร่วมงานย่อมให้ความร่วมมือในการทำงานอย่างเต็มใจ ความสำเร็จในหน้าที่การงานย่อมเกิดประสิทธิภาพ

สรุปได้ว่า การใช้ความคิดให้ถูกวิธีหรือการใช้ความคิดที่ถูกต่อนั้นจะต้องมองการณ์ไกล มองใหญ่ มองกว้าง มองถึงส่วนรวมเป็นหมู่คณะให้มากที่สุด ความสำเร็จของผู้นำย่อมเกิดจากความคิดและการมีมุมมองที่กว้างไกล ความคิด คือ สิ่งที่เกิดที่ก่อให้เกิดพลังที่ไม่ยอมแพ้ต่อปัญหาอุปสรรคใด ๆ ผู้นำเมื่อคิดดีมีสติสัมปชัญญะจะทำอะไรจึงพิจารณาวางแผนงานให้รอบคอบ คิดอย่างละเอียดอย่างถี่ถ้วนแล้วจึงค่อยลงมือทำให้งานนั้นสำเร็จตามเป้าหมายโดยไม่มีการผิดพลาด ผู้ได้บังคับบัญชา ย่อมให้ความร่วมมือในการทำงานด้วยความเต็มใจการใช้ความคิดให้ถูกวิธีจะต้องรู้จักคิด รู้จักฟังและนำมาพิจารณาอย่างละเอียดรอบคอบว่าสิ่งนั้น ๆ มีที่ไปที่มาอย่างไรและสามารถที่จะนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างสูงสุดในสังคมแวดล้อมที่อาศัยอยู่ในปัจจุบันได้อย่างไร ต้องวางแผนงานและลงมือทำอย่างไรจึงจะทำให้เกิดประสิทธิภาพและมีความยั่งยืนแก่หมู่คณะชุมชนและสังคม

6. การสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับความดีกับผู้อื่นสามารถสร้างภาวะผู้นำได้อย่างไร?

การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ทรงคุณวุฒิ พบว่า การสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้กับผู้ที่มีความรู้มีคุณธรรมย่อมจะทำให้เป็นผู้มีคุณธรรมและเกิดปัญญา การสนทนาเพื่อให้เกิดความรู้ที่ดีนั้น ในทางพระพุทธศาสนานั้นท่านกล่าวไว้ว่า ธัมมสากัจฉา เอตัมมังคะละมุตตะมัง การสนทนาธรรมกันนั้นก่อให้เกิดปัญญา เพราะเมื่อมีการสนทนาเกิดขึ้นบุคคลที่ยังไม่มีความรู้ย่อมจะได้รับความรู้ ส่วนผู้ที่มีความรู้เดิมย่อมจะได้พัฒนาให้มากยิ่งขึ้นเป็นการต่อยอด เมื่อฟังดีแล้วพิจารณาดีแล้วใคร่ครวญดีแล้วจึงนำมาปฏิบัติ ย่อมทำให้ไม่เกิดความผิดพลาดคลาดเคลื่อนจากสิ่งที่ดีมีประโยชน์และยังสามารถนำความรู้ที่ได้รับมานั้นนำไปเผยแพร่ให้ผู้อื่นต่อได้อย่างสมบูรณ์ เป็นเหตุให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์ที่ดีมีความสุขความเจริญ

การเป็นผู้รู้ข่าวสารเกี่ยวกับความต้ออย่างกว้างขวาง ย่อมทำให้เกิดความรู้ใหม่เพิ่มเติมจากสิ่งที่ยังไม่ได้รู้หรือสิ่งที่ไม่เคยได้ยินได้ฟังและทำให้ได้รับข้อมูลเพิ่มมากขึ้น เพื่อนำมาวิเคราะห์เทียบเคียงถึงศักยภาพของตัวเองว่ามีจุดด้อยจุดแข็งอย่างไรและพร้อมที่จะทำการแก้ไขเมื่อเห็นจุดบกพร่องนั้น ส่วนจุดดีจะคงรักษาไว้และพัฒนาในส่วนที่ดีให้ดีขึ้นไปอีก เป็นการตรวจสอบตัวเอง ทบทวนตนเองให้รู้ว่าตนเองมีความรู้ความสามารถในระดับไหน ผู้คนในชุมชนหรือสังคมตลอดถึงประเทศชาตินั้นได้มีการพัฒนาไปไกลเท่าใด ตนเองนั้นยังบกพร่องในส่วนไหน ยิ่งเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ในหน่วยงานหรือในชุมชนสังคมตลอดจนในองค์กรเดียวกันย่อมทำให้ได้มีประสบการณ์ในการแก้ปัญหาาร่วมกันโดยใช้ความคิดอย่างมีเหตุผล ทำให้มีความรู้ ความคิดและประสบการณ์เพิ่มขึ้น เมื่อได้สนทนากันแล้วได้ข้อคิดใดบ้างที่จะนำมาเป็นประโยชน์ในการปรับเปลี่ยนและปรับปรุงใหม่ให้ดีขึ้น หากว่าสิ่งที่ทำสิ่งที่เป็นอยู่ในระดับดีให้รักษาความดีนั้นต่อไป

สรุปได้ว่า การสนทนากันนั้นก่อให้เกิดปัญญา ทำให้บุคคลที่ยังไม่มีความรู้ย่อมจะได้รับความรู้ ส่วนผู้ที่มีความรู้เดิมย่อมจะได้พัฒนาให้มากยิ่งขึ้น การสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับความดีกับผู้อื่นย่อมเป็นการทำให้ได้ตรวจสอบตัวเอง ทบทวนตนเอง ให้รู้ว่าตนเองมีความรู้ความสามารถในระดับไหน หากว่าตนเองนั้นยังบกพร่องในส่วนใด เมื่อได้สนทนากันแล้วได้ข้อคิดใดบ้างที่จะนำมาเป็นประโยชน์ในการปรับเปลี่ยนและปรับปรุงใหม่ให้ดีขึ้น หากว่าดีอยู่แล้วต้องพัฒนาต่อไปอีกเพื่ออนาคต การสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับความดีกับผู้อื่นทำให้เกิดความรู้เป็นการเปิดวิสัยทัศน์ให้กับตนเองให้รับรู้ได้เห็นมุมมองที่ใหม่ ๆ จากการที่ได้สนทนากันเพราะความรู้ที่ได้จากการสนทนาหากว่ามีตอนใดช่วงใดที่ยังไม่เข้าใจย่อมสามารถให้คู่สนทนาอธิบายให้เข้าใจได้อย่างชัดเจนได้มากยิ่งขึ้น ทำให้ตนเองได้เข้าใจในจุดนั้นที่ต้องการรู้อย่างกระจ่างและสามารถนำไปปฏิบัติจริงได้อย่างไม่ผิดพลาด

3.5 สรุป

การดำเนินชีวิตให้ถูกต้องเป็นผู้ที่มีภาวะผู้นำตามมหาโคปาลสูตร เบื้องต้นต้องอาศัยสมบัติ 4 อย่างเพื่อการสร้างภาวะผู้นำ พระพุทธองค์ทรงตรัสเรียกสมบัตินั้นว่า จักร 4 ซึ่งเป็นหลักธรรมนำชีวิตไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง หลักธรรม 4 ข้อนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าพหุการธรรม คือ ธรรมมีความอุปการะมาก เป็นเครื่องช่วยให้สามารถสร้างสมความดีอื่น ๆ ทุกอย่าง และช่วยให้ประสบความเจริญก้าวหน้าในชีวิตบรรลุลูกความงอกงามไพบุลย์ เบื้องต้นจะต้องรู้จักการคบหากับสัตบุรุษ ผู้ที่ประกอบด้วย ศรัทธา หิริ โอตตปปะ พาหุสัจจะ วิริยะ สติ ปัญญา เป็นกัลยาณมิตรดีที่ควรคบเพราะมีสัมปยุตธรรมเป็นธรรมปฏิบัติ ย่อมแนะนำได้ว่าการกระทำใดเป็นบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์และมีใช้ประโยชน์ทั้งในด้านการดำรงชีวิตและการบริหารงาน การคบสัตบุรุษย่อมทำให้ได้

รู้จักวิถีดำเนินไปสู่การมีวิสัยทัศน์ที่ดี สามารถพัฒนาการบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพ มีความเจริญมั่นคงยั่งยืนเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่สังคม

การได้อยู่ในถิ่นที่ดีมีสภาพสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม เป็นแหล่งบ่มเพาะบุคคลให้เป็นคนดีมีสถานศึกษาที่ดี คือ มีผู้นำหรือผู้บริหารสถานศึกษา บุคลากรทางการศึกษามีการบริหารจัดการที่ดี มีแหล่งการเรียนรู้ที่หลากหลาย มีสื่อและอุปกรณ์เทคโนโลยีทางการศึกษาที่ทันสมัย มีสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพ จะต้องมีส่วนที่ดี ไม่มีแหล่งอบายมุขอยู่ใกล้ มีหลักสูตรดี คือ มีหลักสูตรหลักการสอนที่สมบูรณ์ชัดเจน สามารถถ่ายทอดความรู้ในด้านการเป็นผู้นำให้กับลูกศิษย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีครูบาอาจารย์ดี คือ มีการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ มีการสื่อสารการถ่ายทอดความรู้ได้ดี เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยคุณธรรม มีความตั้งใจประพฤติปฏิบัติทำหน้าที่ของครูที่ดีแนะนำไปในทางที่ถูกต้องดีงามและเป็นกัลยาณมิตร มีอุปกรณ์การสอนดี ให้ผู้ศึกษาได้ใช้ประกอบการศึกษาค้นคว้าอย่างครบถ้วนสมบูรณ์

การตั้งตนไว้ชอบประกอบตนไว้ดีอยู่ในทางที่ดีมีศีลธรรม มีการตั้งกายชอบ คือ กายสุจริต ประกอบด้วยการไม่ฆ่า ไม่ลัก ไม่ประพฤติล่วงเกินผิดประเวณี มีวจีสุจริต คือ การพูดคำจริง พูดคำไพเราะ พูดคำสมัคสมานสามัคคีและพูดคำมีประโยชน์ การตั้งใจชอบคือการมีมโนสุจริต เป็นเมตตา มโนกรรม โดยมีสติเป็นที่เลี้ยงคอกำกับครองใจ ควบคุมให้สงบหนักแน่นมั่นคงด้วยการภาวนาอบรมให้มีเมตตาต่อกันและกัน เป็นแบบอย่างที่ดี ซึ่งการที่จะนำผู้อื่นให้มาปฏิบัติตามนั้นจะต้องเป็นผู้ทำ ความดีไว้ก่อน คือ ต้องเป็นผู้มีความประพฤติดี มีความเพียรดี มีความรู้ดี มีปัญญาดี สามารถอธิบาย หรือแก้ไขปัญหาข้อข้องใจให้แก่ผู้อื่นได้ มีความสุจริตทั้งทางด้านกาย วาจาและใจเป็นแบบอย่างที่ดีในการประพฤติปฏิบัติจนเป็นที่ประจักษ์แก่ชนทั้งหลาย ย่อมได้รับความไว้วางใจให้เป็นผู้นำและยอมปฏิบัติตามแนวทางหรือแผนงานของผู้นำด้วยความเต็มใจ

เพราะเป็นผู้ที่ได้ใช้ความคิดอย่างถูกวิธี คิดอย่างเป็นระบบ คิดอย่างมีระเบียบ วิเคราะห์ เหตุการณ์และเรื่องราวต่าง ๆ ให้เกิดความคิดอย่างสร้างสรรค์สามารถนำมาแก้ไขปัญหาและประสานงานร่วมกับบุคคลอื่นให้เป็นไปตามกระบวนการระบบการบริหารงาน มองเห็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นกับระบบภายในองค์กรอย่างเป็นระบบเชื่อมโยงติดต่อกันและสามารถแก้ไขสถานการณ์อย่างมีประสิทธิภาพ

ฉะนั้นการที่บุคคลจะมีภาวะผู้นำที่ดีได้นั้นเมื่อได้อยู่ในถิ่นที่สมควรได้พบสัตบุรุษ จึงควรหมั่นเข้าไปศึกษาปรึกษาสอบถามปัญหาเกี่ยวกับสัตบุรุษ สมณพราหมณ์ ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ ผู้ไม่ประมาทหมัวเมาอยู่เสมอตามกาลอันควรไม่ขาด เพราะการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้กับผู้ที่เป็นนักปราชญ์หรือสัตบุรุษย่อมทำให้ได้รับความรู้ใหม่ ๆ อยู่ตลอดเวลาอีกทั้งยังได้เพิ่มเติมเสริมความรู้เก่าที่เคยได้ยืมมาปฏิบัติมาให้ได้ดียิ่งขึ้น ยิ่งถ้าเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้กับผู้ทำงานในหน่วยงาน

เดียวกันยังเป็นการเพิ่มความเข้าใจในเนื้อหาและเข้าใจในการทำงานร่วมกัน ย่อมทำให้สามารถ
สร้างสรรค์การบริหารการทำงานนั้น ๆ มีประสิทธิภาพและเกิดผลสัมฤทธิ์สำเร็จตามเป้าหมาย



บทที่ 4

วิเคราะห์คุณค่าการสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคपालสูตร

ในบทนี้เป็นผลการวิเคราะห์คุณค่าการสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคपालสูตรในแต่ละด้าน ทำให้เกิดคุณค่าต่อบุคคลและการบริหารงาน สามารถนำไปใช้ในการบริหารและการจัดการของผู้ นำได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้เกิดผลและบรรลุถึงจุดมุ่งหมายก้าวสู่ความสำเร็จอย่างยั่งยืน ซึ่งมี รายละเอียดดังนี้

- 4.1 วิเคราะห์คุณค่าการสร้างภาวะผู้นำด้านการบริหาร
- 4.2 วิเคราะห์คุณค่าการสร้างภาวะผู้นำด้านการป้องกันผลร้ายที่จะเกิดขึ้น
- 4.3 วิเคราะห์คุณค่าการสร้างภาวะผู้นำด้านสังคมและวัฒนธรรม
- 4.4 สรุป

4.1 วิเคราะห์คุณค่าการสร้างภาวะผู้นำด้านการบริหาร

วิเคราะห์คุณค่าการสร้างภาวะผู้นำด้านการบริหาร การคบกับสัตบุรุษ ทำให้ผู้นำได้รับการ ถ่ายทอดความประพฤติและนิสัยที่ดีจากสัตบุรุษ เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการบริหารตนเองและ ผู้อื่น มีลักษณะของสัตบุรุษเป็นที่ตั้งมั่น คือ มีความเป็นคนที่สมบูรณ์ทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นผู้ที่ควรแก่ การยกย่องนับถือ เพราะเป็นผู้รู้จักและเข้าใจในหลักการ ระเบียบและกฎเกณฑ์ของสิ่งต่าง ๆ ในสังคม ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต โดยรู้จักว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไรให้สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ที่มีอยู่ รู้ว่าสิ่ง ที่ต้องทำมีวิธีการหรือกระบวนการอย่างไร เรื่องนั้น ๆ มีที่มาหรือมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอย่างไร สิ่งใดควรทำและสิ่งใดไม่ควรทำ รู้จักผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการกระทำ รู้ถึงความมุ่งหมายอย่าง ชัดเจนจนสามารถวิเคราะห์ผลที่ได้รับจากการดำเนินงานต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง เช่น รู้ว่าเมื่อทำสิ่งนั้น จะเกิดผลดีหรือผลเสีย จะเกิดผลดีแก่ใคร ผลเสียแก่ใคร เกิดผลดีหรือผลเสียมากน้อยเพียงใด รู้จักการ แสวงหาประโยชน์ให้แก่ตนเองและผู้อื่นเพราะเห็นด้วยปัญญาว่าเกิดผลดีจากการปฏิบัติ

การคบสัตบุรุษยังทำให้เป็นผู้รู้จักเลือกคบคน รู้จักว่าใครควรคบหรือไม่ควรคบ เนื่องจาก แต่ละบุคคลมีอุปนิสัย มีความประพฤติ มีคุณธรรม มีหน้าที่การงานที่แตกต่างกัน การรู้จักเลือกคบคน คือโอกาสอันดีที่จะนำพาชีวิตไปสู่ความเจริญ ดังคำที่ว่า หนังสือที่อ่าน งานที่ทำและเพื่อนที่คบ บ่ง บอกได้ว่าอนาคตของเราจะเป็นอย่างไร การได้คบกับสัตบุรุษนั้นถือได้ว่าได้คบกับกัลยาณมิตร ย่อมเป็น

เหตุให้เกิดความดีงามความเจริญทั้งต่อตนเองและเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุคคลประเภทต่าง ๆ ที่มี
ความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันทางสังคม คือ

การได้เป็นผู้ที่มีความน่ารัก (ปิโย) หมายถึง เป็นที่สบายใจเมื่อเข้าใกล้ เมื่อได้พบเจอครั้งใด
มีความสุข มีแต่ความสดชื่นแจ่มใสร่าเริง ยิ่งได้เข้าใกล้ได้สนทนาพูดคุยด้วยแล้วยิ่งสบายใจ

การได้เป็นผู้ที่มีความน่าเคารพ (ครุ) หมายถึง เป็นผู้ที่อุดมไปด้วยคุณธรรมความดี จนเป็น
ที่ทราบโดยทั่วไป เพราะวางตนได้อย่างเหมาะสมเมื่อได้พบเห็นอดไม่ได้ที่จะแสดงความเคารพด้วย
ความชื่นชม ทำให้เกิดความรู้สึกความมั่นใจ อบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งใจและเชื่อมั่นอย่างสนิทใจว่าปลอดภัย

การได้เป็นผู้ที่มีความน่าเจริญใจ (ภาวนีโย) หมายถึง มีความรู้สึกชื่นชมที่เกิดขึ้นภายในหรือ
น่ายกย่อง ในฐานะทรงคุณคือความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง ทั้งเป็นผู้ฝึกอบรมและปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ
ควรเอาอย่าง ทำให้ระลึกและเอ่ยอ้างด้วยซาบซึ้งภูมิใจและอดไม่ได้ที่จะเอาคุณธรรมความดีมากล่าว
เล่าขานให้หมู่ชนทั้งหลายได้รับฟังอย่างไม่รู้เบื่อ อยากชักชวนหมู่ชนทั้งหลายให้ได้ไปพบเจอ ได้ไปฟัง
ธรรมจากกัลยาณมิตร เพราะเชื่อมั่นว่า ไม่ว่าหมู่ชนทั้งหลายจะมีปัญหายุ่งยากหนักหนาเพียงใด ย่อม
สามารถแก้ไขให้หมดทั้งสิ้น

การได้เป็นผู้ที่มีความรู้จักพูดให้ได้ผล (วตตะ) จ หมายถึง รู้จักชี้แจงให้ผู้อื่นเข้าใจได้
ประโยชน์ หรือพูดให้ผู้อื่นช่วยกันสร้างสรรค์ประโยชน์ ไม่ใช่การพูดเพื่อหาประโยชน์ให้แก่ตนเอง พระ
พุทธองค์ได้ทรงแสดงลักษณะของนักสื่อสารหรือนักพูดที่ดีไว้ 4 ประการด้วยกัน ได้แก่ พูดแจ่มแจ้ง
(อธิบายให้เข้าใจได้ชัดเจน) พูดจงใจ (พูดจนคนยอมรับและอยากจะทำ) พูดร่าเริง (พูดให้เกิด
ความดีคึก กระตือรือร้น) และพูดให้ร่าเริง (พูดให้เกิดความร่าเริง มีความหวัง ในผลดีและทางที่จะ
สำเร็จ) รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไรอย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี

การได้เป็นผู้ที่มีความอดทนต่อถ้อยคำ (วจนกฺขโม) หมายถึง พร้อมทั้งจะรับฟังคำปรึกษา
ซักถามคำแนะนำวิพากษ์วิจารณ์ อดทนฟังได้แม้เรื่องการระบายความทุกข์ ความคับแค้นใจจาก
สภาพครอบครัว การทำงานหรือการดำเนินชีวิตหรือคำก้าวร้าวหยาบคายของคนที่ไม่เข้าใจความ
ปรารถนาดี โดยไม่ตอบโต้กลับด้วยความฉุนเฉียวโกรธ

การได้เป็นผู้ที่มีความสามารถแกล้งเรื่องล้าลึกได้ (คฺมภีรณฺจ กถิ กตตะ) หมายถึง สามารถ
อธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อนให้เห็นภาพพจน์เข้าใจได้ง่าย ทำให้สิ้นความเคลือบแคลงสงสัยในปัญหา
เรื่องโลกและชีวิตหรือหัวข้อธรรมะต่าง ๆ มีความเข้าใจจนสามารถนำไปแก้ไขปัญหาที่ประสบอยู่ให้
คลายทุกข์ ความกังวลไปสู่ความสุขได้โดยง่ายและทำให้ผู้ฟังสามารถเรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป

การได้เป็นผู้ที่ไม่ชักนำในอธรรม (โน จฺมฺฐานเณ นโยชเย) หมายถึง ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล
หรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย ประพฤติตนอยู่ในทำนองคลองธรรม ไม่ยอมทำเรื่องที่เป็นความเสื่อมทั้ง
ในเรื่องการงานครอบครัว มีภูมิปัญญาที่จะแยกแยะออกได้ว่า สิ่งใดถูก-ผิด สิ่งใดชั่ว-ดี สิ่งใดควร-ไม่

ควร และเต็มเปี่ยมไปด้วยหิริโอตตปปะ คือความละอายบาป กลัวบาป ไม่ยอมกระทำความชั่วแม้มี โอกาสหรือในที่ลับตาคน¹

การคบกับสัตบุรุษยังทำให้ผู้นำได้รู้จักศักยภาพของตนเอง คือ การรู้ถึงขีดความสามารถ แห่งตนในเรื่องต่าง ๆ ทั้งเรื่องของการเงิน ความเป็นอยู่หรือฐานะตำแหน่งในหน้าที่การงาน รวมไปถึง อารมณ์ความนึกคิดและจิตใจของตน ว่าตนมีกำลัง ความรู้ความถนัด ความสามารถ ความคิดหรือ อุปนิสัยอย่างไร เพื่อจะได้แก้ไขปรับปรุงตนให้มีการพัฒนาอย่างครบถ้วนทุกด้าน เช่น ทั้งทางด้าน ความรู้ ที่ทำให้มีความสามารถพิจารณาได้ว่ามีความรู้ใหม่ ๆ อะไรที่จะต้องเรียนรู้เพิ่มเติม ด้านทักษะ รู้ว่ามีอะไรบ้างที่ควรฝึกฝน ด้านลักษณะชีวิตรู้ว่าอะไรบ้างที่ยังมีส่วนที่บกพร่องอยู่และเป็นผู้เข้าใจ เวลาอันสมควรและระยะเวลาที่เหมาะสมสำหรับการทำกิจการทุกอย่าง เช่น รู้ว่าเวลาไหนควรทำ เวลาไหนไม่ควรทำ เวลาไหนควรทำอะไร อะไรควรทำก่อน อะไรควรทำทีหลัง ด้วยการจัดลำดับของ งานและเวลาให้สัมพันธ์กัน รวมถึงรู้จักความพอดีของเวลาในขณะที่กำลังทำสิ่ง ๆ นั้นให้เหมาะสมและเข้าใจ ผู้ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาในฐานะของสมาชิกขององค์กร ความรู้จักความพอดีนี้นอกจากจะสร้าง ความสนิทสนมกันแล้วยังก่อให้เกิดมิตรไมตรีต่อกัน เมื่อเป็นผู้นำรู้คุณค่าของเวลา ความพอดีและ ความมีศักยภาพของตนเองและผู้อื่น ย่อมสามารถบริหารกิจการงานให้มีเจริญรุ่งเรือง

จะเห็นได้ว่า การคบสัตบุรุษ นอกจากทำให้ผู้นำมีความรู้ความสามารถในการบริหารงาน ได้ดีแล้ว ยังเป็นแนวทางในการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี ในการบริหารตนเองและผู้อื่นให้ตั้งอยู่ใน หลักธรรมของสัตบุรุษ รัชบาทหน้าที่ของตน รู้วิธีการพัฒนาศักยภาพของตนเองและอบรมบ่มเพาะ ตนเองและผู้อื่นให้เป็นคนดี มีวิสัยทัศน์ มีความฉลาดในการเลือกคบคน ทำให้ได้คนดี คนทำงานเก่ง มาร่วมทำงานและสามารถจัดสรรตำแหน่งงานให้อย่างเหมาะสม งานที่มอบหมายนั้นย่อมสัมฤทธิ์ผล

4.2 วิเคราะห์คุณค่าการสร้างภาวะผู้นำด้านการป้องกันผลร้ายที่จะเกิดขึ้น

วิเคราะห์คุณค่าการสร้างภาวะผู้นำด้านการป้องกันผลร้ายที่จะเกิดขึ้น การใช้ความคิดถูก วิธี ทำให้ผู้นำมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ถึงความเป็นไปได้ของงานที่จะเกิดขึ้นในอนาคตว่า จะทำอะไร จะทำอย่างไร จะทำเมื่อไร ใครเป็นผู้ทำหรือรู้จักประมาณการใช้งบประมาณ การกำหนด ภารกิจหน้าที่ในการทำงานและอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบ โดยมีการจัดสายการบังคับบัญชาและ การกำหนดขนาดของการควบคุมที่ชัดเจน ดังในโคบาลที่มีความสามารถคิดวิเคราะห์ถึงสถานที่ทาง ภูมิศาสตร์ได้ว่าสถานที่แห่งใดหญ้าแห้งหมดแล้วและมีน้ำที่แห้งขอด สถานที่ใดที่มีหญ้าอ่อนเขียวจี

¹อง.สศตค. 23/34/33.

และอยู่ใกล้แหล่งน้ำใสที่อุดมสมบูรณ์ ซึ่งเหมาะสำหรับการเลี้ยงโคของเขา จากนั้นจึงไล่ต้อนฝูงโคไปยังสถานที่แห่งนั้น

การรู้จักวางแผนในการบริหารทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งประกอบด้วย การตัดสินใจและสั่งการ การควบคุมงาน การจัดสรรคัดเลือกบรรจุแต่งตั้งเข้าทำงาน การติดตามผลนิเทศก์งานและการวางแผนกำลังคน การฝึกอบรม การประเมินผลการปฏิบัติงาน การเลื่อนขั้นหรือลดขั้น การโยกย้ายตำแหน่งงานหรือการให้พ้นจากการทำงานอย่างชัดเจน เพื่อป้องกันไม่มีทัศนคติในทางไม่ดีเกิดขึ้นจากการทำงานร่วมกันในองค์กร เพราะการมีทัศนคติในทางไม่ดี นับเป็นศัตรูตัวฉกาจต่อระบบการบริหาร อันนำไปสู่การไม่เชื่อมั่น ไม่ปฏิบัติตามและเกลียดชังการทำงานร่วมกัน เปรียบเหมือนนายโคบาลที่รู้จักจัดลำดับความสำคัญและความเหมาะสมในการต้อนฝูงโคลงกินน้ำ โดยการต้อนให้โคตัวที่แก่กว่าฝูงให้ได้กินน้ำก่อน ถัดมาค่อยต้อนกลุ่มโคหนุ่มและโคงานลงมา แล้วค่อยต้อนโครุ่นหนุ่มสาว ท้ายสุดค่อยปล่อยให้โคเด็กเล็กลงกินน้ำทุกตัว โดยที่ได้พิจารณาว่าโคตัวใดยังไม่ได้กินน้ำบ้าง ไม่ปล่อยให้โคในฝูงมีตัวไหนที่ยังไม่ได้กินน้ำ เพื่อป้องกันไม่ให้เบียดเสียดกันลงไปกินน้ำด้วยความไม่เป็นระเบียบ ทำให้โคจำฝูงหรือโคตัวรอง ๆ เบียดแหวกช่องทางลงไปเอาเขาหรือสีข้างกระแทกแม่โคที่ไม่มีกำลัง โคมิแรงน้อยและโคแก่ จนทำให้ได้รับบาดเจ็บและต้องต้อนน้ำเจือเปือกตม การจัดระเบียบโคของนายโคบาลนี้ทำให้ฝูงโคนั้นได้ต้อนน้ำทุกตัวและมีร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรง

การตั้งตนไว้ชอบ เป็นแบบอย่างที่ดีมีแก่ผู้ตามหรือผู้ร่วมงาน คือ สำคัญอย่างยิ่งสำหรับผู้นำ เพราะเมื่อทุกคนในองค์กรมีการตั้งตนไว้ชอบ คือ การตั้งระเบียบของกายด้วยสุจริตธรรม ย่อมทำให้ไม่มีการเบียดเบียนมุ่งทำร้ายทำลายซึ่งกันและกันทั้งการกระทำหรือคำพูด ไม่เกิดความอิจฉาริษยาจนต้องมีการลักขโมยและไม่มีเกิดการล่อลวงแย่งชิงลูกเมียอันเป็นที่รักหวงแหนของผู้อื่น เมื่อมีการตั้งระเบียบของวจีที่สุจริตธรรม ย่อมทำให้มีการพูดแต่คำจริง มีสำเนียงพูดไพเราะเพื่อความสมัครสมานสามัคคีและมีประโยชน์ พูดชอบด้วยธรรมด้วยวินัย พูดคำมีหลักฐานอ้างอิงถูกกาลเทศะ ประกอบด้วยเมตตาชวนให้ผู้ฟังชอบพอรักใคร่ฟังใจ สาเหตุให้เกิดความชุ่มเคื่องทางอารมณ์จนนำมาสู่การทะเลาะกันย่อมไม่มี และ สุดท้ายเมื่อมีการตั้งใจถูกคือตั้งใจลงในระเบียบของใจสุจริต ย่อมไม่เป็นผู้โลภอยากได้ของผู้อื่น ไม่คิดร้ายแค้นใจต่อผู้อื่น ไม่คิดแย้งกับหลักธรรม มีความเห็นที่เป็นสัมมาทิฐิ

การเป็นผู้การตั้งมั่นอยู่ในทางแห่งความเจริญ มีความประพฤติที่ดี หลีกเลียงอบายมุขหรือวิถีชีวิตแห่งที่ทำให้เกิดความเสื่อมและความฉิบหายของชีวิต ซึ่งประกอบด้วย การต้อนน้ำมา เทียวกลางคืน การเที่ยวออกดูการแสดงแหล่งบันเทิงต่าง ๆ เล่นการพนัน คบคนชั่วเป็นมิตร เกียจคร้านการทำงานและเป็นผู้ที่ทำการงานอันไม่มีโทษ คือ เป็นงานที่ไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดประเพณี ไม่ผิดศีลและไม่ผิดธรรม

การรู้จักการรวมน้ำใจมิตรสหายให้เป็นปึกแผ่นไม่ให้เกิดก๊กกระจัดกระจายกัน สงเคราะห์กันตามหลักสังคหวัตถุ 4 คือ การให้แบ่งปันสิ่งของ พูดคำจริงมีสำเนียงพูดไพเราะเพื่อความสมัคร

สมานสามัคคีและมีประโยชน์ ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน รู้จักวางตนให้เหมาะสมกับฐานะมีจิตใจ มั่นคงไม่หวั่นไหวเปลี่ยนแปลงง่าย

ความมีน้ำใจแบ่งปันให้ความเมตตาอารีเอื้อเพื่อเผื่อแผ่แก่ผู้ตามหรือผู้ร่วมงาน ด้วยการเป็นผู้รู้จักให้ทั้งการให้ด้วยสิ่งของ เช่น อาหาร น้ำดื่ม สิ่งของเสื้อผ้า ยานพาหนะ ดอกไม้ เครื่องแต่งกาย และให้โอกาสและให้โอกาสเมื่อผู้ตามหรือผู้ร่วมงานสำนึกผิดและพร้อมที่จะแก้ไข ให้การแนะนำสั่งสอน ด้วยความหวังดีมีการพัฒนาผู้ตามหรือผู้ร่วมงานโดยฝึกให้ได้ทำงานที่สำคัญ ๆ มากขึ้นเพื่อสร้างให้เป็น คนเก่งคิด เก่งงานและเก่งในการเลือกคบคน เพื่ออนาคตจะได้เติบโตเป็นผู้นำที่ดี

การรู้จักประมาณในการใช้สอย ทำให้ผู้นำเป็นผู้รู้จักความพอดีหรือความพอเพียงในทุก ๆ ด้าน ทั้งความพอดีในตน ความพอดีในชีวิต ความพอดีด้านเศรษฐกิจ ความพอดีของการใช้แรงงานตน และบุคลากรในการทำงาน ใช้ทรัพยากรขององค์กรได้ถูกต้องและเหมาะสม มีความพอดีในการใช้ เทคโนโลยีที่สอดคล้องต่อความต้องการและสภาพแวดล้อม รู้จักจัดลำดับของงานและเวลาให้สัมพันธ์ กัน รวมถึงรู้จักประมาณเวลาในขณะที่ทำงานสิ่งนั้นอย่างเหมาะสม รู้จักบริหารใช้จัดการงบประมาณ ของรายรับและรายจ่ายอย่างฉลาดและรอบคอบ ทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อองค์กรต่อผู้ตาม ผู้ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชา เมื่อผู้นำปฏิบัติได้ดังนี้ย่อมทำให้เกิดความรักใคร่สามัคคีและนำไปสู่ ความเชื่อมั่นต่อระบบการบริหารงานภายในองค์กรและสามารถบริหารกิจการงานให้มีเจริญรุ่งเรือง

จะเห็นได้ว่า การใช้ความคิดให้ถูกวิธีแก้ไขทัศนคติในทางไม่ดีหรือการมีความคิดในทางที่ผิด การตั้งตนไว้ชอบและรู้จักประมาณในการใช้สอย ช่วยปิดกั้นทัศนคติในทางไม่ดีเพื่อไม่ให้เกิดขึ้นได้อีก เมื่อผู้นำเป็นผู้ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท ย่อมเป็นแบบอย่างที่ดีและยังได้เป็นผู้ที่เผยแพร่ความดีนั้น ไปสู่บุคคลอื่นให้ได้เรียนรู้และปฏิบัติตามอย่างเข้าใจอย่างถูกต้อง ซึ่งจะเป็นการช่วยสร้างเครือข่ายคน ดี เพื่อให้ได้ช่วยเหลือกันปกป้องคุ้มครองชีวิตตนเอง ครอบครัว ญาติ พี่น้อง มิตรสหายและบริวาร รวมทั้งยังได้ป้องกันทรัพย์สินสมบัติต่าง ๆ ที่หามาได้ด้วยความเหน็ดเหนื่อยยากลำบากให้ปลอดภัย

4.3 วิเคราะห์คุณค่าการสร้างภาวะผู้นำด้านสังคมและวัฒนธรรม

ผลผลวิเคราะห์คุณค่าการสร้างภาวะผู้นำด้านสังคมและวัฒนธรรม เมื่อได้มีการสนทนา แลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับความดีกับผู้อื่น ย่อมจะทำให้ผู้นำมีความคิดกว้าง มองการณ์ไกล มีวิสัยทัศน์ เพราะการได้สนทนากับผู้มีความรู้ ย่อมทำให้ได้รับความรู้ ความคิด ทัศนคติ ได้รับรู้เรื่องราวที่แปลก ใหม่ของบุคคลที่ได้ร่วมสนทนา รวมทั้งเรื่องราวต่าง ๆ อีกมากมายที่ยังไม่เคยได้ยินมาก่อน ทำให้เกิด วิจารณ์ญาณ มีปัญญาฉลาดสามารถรับรู้เรื่องราวได้อย่างละเอียดถูกต้องและลึกซึ้ง รู้จักแยกเหตุแยก ผลได้ สามารถตัดสินเรื่องที่ฟังว่าเป็นไปได้หรือเป็นไปได้ สิ่งนั้นไม่ควรเชื่อหรือควรเชื่อได้ เพราะอะไร ทำให้เกิดปฏิภาณไหวพริบ รู้จักสังเกตวิเคราะห์และรู้เท่าทันในการกระทำของผู้อื่น รู้จักการ

วิเคราะห์พฤติกรรมที่ช่วยให้การดำเนินชีวิตเกี่ยวกับเรื่องการตัดสินใจไม่ผิดพลาด มองโลกได้กว้างขึ้น ยอมรับความเป็นจริง ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น นอกจากนั้นการได้รับคำแนะนำสั่งสอนหรือ คำพูดที่เป็นคติสอนใจ คำพูดที่ติงาม คำพูดที่เป็นคติเตือนใจ ย่อมช่วยปลอบประโลมใจและสร้างขวัญ กำลังใจกระตือรือร้นให้สูงขึ้นด้วย ซึ่งประโยชน์ที่เกิดขึ้นเหล่านี้ย่อมเพิ่มพูนความรู้และสามารถใช้นำมา ดึงศักยภาพของผู้นำผู้บริหารและผู้ตามให้มีมากขึ้นไปอีก

ความรู้ที่ตกผลึกจากการได้สนทนากับผู้มีความรู้ ผู้นำต้องรู้จักฉลาดเลือกที่จะเรียนรู้และ นำไปปฏิบัติ เพราะเนื่องจากบุคลากรภายในองค์กรนั้นมีหลายระดับ มีจิตนิสัยที่ต่างกัน ความสามารถในการรองรับความรู้นั้นแตกต่างกัน ผู้นำจึงต้องรู้จักบูรณาการในการให้ความรู้กับบุคลากรในองค์กร เพื่อให้เหมาะสมกับคุณวุฒิและวัยวุฒิ จากนั้นจึงค่อยถ่ายทอดความรู้ที่ได้ลงสู่ผู้ตามหรือผู้ร่วมงาน เช่น มีการอภิปรายของเพื่อนร่วมงานในระหว่างการปฏิบัติงานหรือการอบรมผู้ตามหรือผู้ร่วมงานอย่างเป็นทางการหรือโปรแกรมการฝึกสอนทางอาชีพและการเป็นพี่เลี้ยง คือ การให้เรียนรู้เกี่ยวกับงาน โดยมีผู้นำ ผู้บริหารหรือผู้บังคับบัญชาที่เป็นผู้เชี่ยวชาญและเป็นพี่เลี้ยงสอนงานให้อย่างมีขั้นตอน โดยให้ผู้ตามหรือผู้ร่วมงานลงมือปฏิบัติจริง มีการติดตามประเมินผล เพื่อให้ผู้ตามหรือผู้ร่วมงานสามารถนำไปใช้ปรับปรุง การทำงานให้ดีขึ้น เป็นการช่วยพัฒนาทักษะในการทำงานให้คิดเป็น ทำเป็นสามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ได้และทำให้เกิดความมั่นใจในการทำงาน เมื่อผู้ตามหรือผู้ร่วมงานเกิดความเชี่ยวชาญย่อมสามารถเป็นพี่ เลี้ยงถ่ายทอดความรู้ให้แก่บุคลากรคนอื่นในองค์กรได้ ซึ่งนับได้ว่าเป็นการถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่ รุ่นอย่างเป็นระบบ

การทำงานร่วมกันเป็นสมาชิกในองค์กร ย่อมจะผู้ที่ทำงานมาก่อนและผู้เพิ่งเข้ามาใหม่ การให้ ความเคารพซึ่งกันและกันจึงเป็นนิมิตหมายอันดีในการทำงานร่วมกัน เพราะทำให้เกิดความความมี มารยาทที่ดีต่อกันทำให้เกิดความสนิทสนมไว้วางใจซึ่งกันและกัน การให้ความเคารพผู้ที่มีประสบการณ์ รู้จัก ผู้อาวุโสและผู้เยาว์ การมีสัมมาคารวะ ความสุภาพอ่อนน้อม รู้จักใช้คำพูดที่ไพเราะถ้อยคำสนทนา ปราศรัยที่ถ้วนสร้าง ความสมัครสมานสามัคคีมีประโยชน์และเป็นสิริมงคลทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ย่อมทำ ให้ครอบครัว หน่วยงาน องค์กรและสังคมก้าวหน้ายิ่งขึ้น ซึ่งเป็นการวางรากฐานพัฒนาการด้านจิตใจให้กับ ผู้ตามหรือผู้ร่วมงาน ผู้ซึ่งจะก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำในอนาคต ให้รู้จักความเคารพผู้ที่มีประสบการณ์ มีความ กตัญญูรู้คุณของผู้อื่น เพราะบุคคลดังกล่าวถือได้ว่าเป็นครูอาจารย์ผู้ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ ต่าง ๆ ให้ สมดังพุทธสุภาษิตที่กล่าวไว้ว่า นิมิตต์ สาธูรูปานํ กตญญุกตเวทิตา.ความกตัญญูกตเวทิตาเป็น เครื่องหมายของคนดี ซึ่งเป็นการปฏิบัติในสิ่งที่ติงามที่ควรให้ได้รับการปลูกฝังจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่น หนึ่งที่สะท้อนถึงวัฒนธรรมการปฏิบัติที่เหมาะสมและได้รับการยอมรับ²

² อจ.ทศ. 20/364/108.

พริบ ในการวิเคราะห์ ฉลาดเลือกเรียนรู้และนำไปปฏิบัติ รู้จักสังเกตและวิเคราะห์และรู้เท่าทันในการกระทำของผู้อื่น ช่วยให้การดำเนินชีวิตเกี่ยวกับเรื่องการตัดสินใจไม่ผิดพลาด จนสามารถบรรลุการแนะนำความรู้ที่ดีเหล่านั้นแก่ผู้อื่นได้ มีการถ่ายทอดความรู้ที่คั้นจากผู้นำสู่ผู้ตามส่งต่อกันจากรุ่นสู่รุ่น เกิดเป็นระบบการมีผู้นำและผู้ตามที่สมบูรณ์ ทำให้มีการรู้จักการให้ความเคารพผู้อาวุโสหรือผู้ที่ทำงานมาก่อนซึ่งเป็นผู้ที่ถ่ายทอดความรู้ในการทำงานให้ ซึ่งเป็นต้นแบบการสร้างมารยาทที่ดีงาม เพราะผู้ที่มีความอ่อนน้อมย่อมจะได้รับการเอ็นดูพร้อมทั้งได้รับคำแนะนำที่ดีจากครูบาอาจารย์ ผู้หลักผู้ใหญ่หรือคนทั่วไป การมีความเคารพนบอบ ความอ่อนน้อมถ่อมตนวางตัวได้เหมาะสมให้ความเคารพในผู้อาวุโส ผู้มีอายุ เหล่านี้คือคุณธรรมสำคัญยิ่งสำหรับผู้ที่เป็ผู้นำ เพื่อสร้างระบบศีลธรรมที่เข้มแข็ง สร้างคนดีให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเป็นวงจรศีลธรรมจากรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหนึ่งให้แก่องค์กรและสังคม



บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคपालสูตร” มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาภาวะผู้นำ 2. เพื่อศึกษาวิธีการสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคपालสูตร 3. เพื่อวิเคราะห์คุณค่าการสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคपालสูตร ความสำคัญของการบริหารหน่วยงานองค์กรต่าง ๆ ปัจจัยที่จะทำให้ประสบความสำเร็จในการดำเนินงาน คือการมีผู้นำที่มีภาวะผู้นำ มีความรู้ความสามารถในการบริหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณลักษณะของผู้นำที่มีทั้งศาสตร์และศิลป์ชักนำให้สมาชิกหรือผู้ตามมีความสามัคคี ในการดำเนินกิจการต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมาย โดยมีรายละเอียดดังนี้

5.1 สรุปผลการวิจัย

5.2 การอภิปรายผล

5.3 ข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการวิจัย

5.1.1 ศึกษาภาวะผู้นำ

ภาวะนำถือเป็นปรัชญาการจัดการที่ใช้กลยุทธ์เชิงพฤติกรรมและจิตใจอย่างเป็นระบบ ทำให้ผู้นำมีความสามารถในการนำหมู่คณะ ชุมชน สังคมและองค์กรให้เกิดการพัฒนาที่ดีมีคุณภาพ เป็นผู้นำที่รู้จักบทบาทและหน้าที่ความรับผิดชอบของตนเอง มีความสามารถคิดอย่างสร้างสรรค์ ก่อให้เกิดการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพสูงขึ้น ภาวะผู้นำเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำและผู้ตามในแง่ของการบริหาร โดยการชักนำให้บุคคลหรือกลุ่มปฏิบัติตามความคิดเห็นของตนเองด้วยความเต็มใจ เป็นความสามารถในการชักจูงให้ผู้อื่นยินดีที่จะร่วมมือค้นหาหนทางที่จะบรรลุเป้าหมาย ซึ่งเป็นการหลอมรวมกลุ่มเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กระตุ้นให้ดำเนินไปสู่วัตถุประสงค์ของกลุ่มให้เกิดการกระทำกิจกรรมหรือการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ ทักษะการมีภาวะผู้นำนั้น ผู้นำต้องเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ มีความเฉลียวฉลาดในการวางแผนที่ดี มีวิสัยทัศน์การจัดการ องค์กร มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความเชื่อมั่นในตนเองเกี่ยวกับงานในหน้าที่ มีความสามารถในการตัดสินใจโดยใช้ดุลยพินิจที่ดีและถูกต้อง มีความอดทนในการทำงานและรู้จักสร้างความสามัคคี และสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับสมาชิก กลุ่ม ผู้ใต้บังคับบัญชาและผู้ที่เกี่ยวข้อง สามารถกระตุ้นแรงจูงใจให้ทำงานร่วมกันโดยสอดคล้องกับเป้าหมายขององค์กรที่กำหนด

5.1.2 ศึกษาวิธีการสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคपालสูตร

วิธีการสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคपालสูตร เป็นการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาเป็นเครื่องมือในการสร้าง โดยมีหลักธรรมประกอบไปด้วย จักร 4 (ธรรมนำชีวิตไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง), ปัจจยให้เกิดขึ้นมาที่ภูฏี ข้อที่ 2, มงคลสูตรข้อที่ 30 ผสมผสานด้วยทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงบูรณาการ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) การคบสัตบุรุษผู้มีสัปปริสธรรมเป็นธรรมปฏิบัติ สัตบุรุษนั้นย่อมสามารถแนะนำได้ว่าการกระทำใดเป็นคุณ การกระทำใดโทษ สิ่งใดเป็นประโยชน์และมีโทษต่อด้านการดำรงชีวิตและการบริหารงาน ทำให้ได้รู้จักวิธีดำเนินการมีวิสัยทัศน์ที่ดี มีความสามารถพัฒนาการบริหารและการจัดการให้มีประสิทธิภาพ มีความเจริญมั่นคงยั่งยืนและเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่สังคม

2) การอาศัยอยู่ในถิ่นที่ดีมีสภาพสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม มีสถานศึกษาดีเป็นแหล่งที่บ่มเพาะสร้างอุปนิสัยบุคคลให้เป็นคนดี มีหลักสูตรดีเยี่ยมเป็นการสร้างความเชี่ยวชาญและมีความชำนาญในการประกอบอาชีพ มีครูบาอาจารย์ดีเยี่ยมทำให้เป็นผู้มีความรอบรู้ มีความเฉลียวฉลาดและเป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล

3) การตั้งตนไว้ชอบ ประกอบด้วย การตั้งกายสุจริต คือ การไม่ฆ่า ไม่ลัก ไม่ประพฤติล่วงเกินผิดประเวณี การตั้งวจีสุจริต คือ การพูดคำจริง พูดคำไพเราะ พูดคำสมนัสสามัคคีและพูดคำมีประโยชน์ การตั้งใจสุจริต คือ การไม่คิดร้ายปองร้ายอาฆาตพยาบาท มีความเห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

4) การเป็นผู้ทำความดีไว้ก่อนแล้ว คือ เป็นผู้ปฏิบัติดี มีความเพียรดี มีความรู้ดี มีปัญญาดีจนสามารถอธิบายหรือแก้ไขปัญหาข้อข้องใจให้แก่ผู้อื่นได้จนเป็นผลสำเร็จมาก่อนแล้ว มีความประพฤติดีมีความสุจริตทั้งทางด้านกาย วาจาและใจ เป็นแบบอย่างที่ดีในการประพฤติปฏิบัติจนเป็นที่ประจักษ์แก่ชนทั้งหลาย ย่อมได้รับความไว้วางใจให้เป็นผู้แนะนำและยอมปฏิบัติตามแนวทางหรือแผนงานของผู้หน้านั้นด้วยความเต็มใจ

5) การใช้ความคิดอย่างถูกวิธี คือ การคิดอย่างเป็นระบบ คิดอย่างมีระเบียบ วิเคราะห์พิจารณาให้เกิดความคิดอย่างสร้างสรรค์สามารถนำมาแก้ไขปัญหาและประสานงานร่วมกับบุคคลอื่นให้เป็นไปตามระบบการบริหารงาน สามารถมองเห็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นกับระบบภายในองค์กรอย่างเป็นระบบเชื่อมโยงติดต่อกันและสามารถแก้ไขสถานการณ์อย่างมีประสิทธิภาพ

6) การสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับความดีกับผู้อื่น ทำให้ได้รับความรู้ใหม่ ๆ อยู่ตลอดเวลาพร้อมทั้งยังได้เพิ่มเติมเสริมความรู้เก่าที่เคยได้ยินมาเคยปฏิบัติมาให้ได้ดียิ่งขึ้น หากเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้กับผู้ที่ทำงานในหน่วยงานเดียวกันย่อมเป็นการเพิ่มความเข้าใจในเนื้อหาและ

เข้าใจในการทำงานร่วมกันทำให้สามารถสร้างสรรค์การบริหารการทำงานนั้น ๆ มีประสิทธิภาพและเกิดผลสำเร็จตามเป้าหมาย

5.1.3 ผลการวิเคราะห์คุณค่าการสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคपालสูตร

1) ผลการวิเคราะห์คุณค่าการสร้างภาวะผู้นำด้านการบริหาร การคบสัตบุรุษทำให้เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการบริหารตนเองและผู้อื่นให้เป็นผู้ที่ตั้งมั่นในหลักธรรมของสัตบุรุษ คือ มีความเป็นคนที่สมบูรณ์ทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นผู้ที่ควรแก่การยกย่องนับถือ ได้รู้จักศักยภาพของตนเอง คือ การรู้ถึงขีดความสามารถแห่งตนในเรื่องต่าง ๆ ทั้งกำลัง ความรู้ และการมีวิสัยทัศน์ รู้จักการเลือกคบสัตบุรุษเป็นกัลยาณมิตรเพื่อให้เกิดความเจริญต่อตนเองและเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุคคลประเภทต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันทางสังคม

2) ผลการวิเคราะห์คุณค่าการสร้างภาวะผู้นำด้านการป้องกันผลร้ายที่จะเกิดขึ้น ผู้นำผู้บริหารหรือผู้บังคับบัญชาต้องใช้ความคิดให้ถูกวิธี มีการตั้งตนไว้ชอบ คือ การตั้งตนอยู่ในสุจริตธรรมทั้งกาย วาจาและใจ มีความประพฤติที่ดีหลีกเลี่ยงทางเดินที่นำไปสู่ความเสื่อมและความฉิบหายแห่งชีวิต รู้จักสงเคราะห์ญาติพี่น้องมิตรสหายตามหลักสังคหวัตถุธรรม ประกอบกิจการงานที่ไม่เป็นโทษและเป็นผู้รู้จักรู้จักประมาณในการใช้สอย เมื่อผู้นำผู้บริหารหรือผู้บังคับบัญชาปฏิบัติตนได้ดั่งนี้ย่อมทำให้เกิดความรักใคร่สามัคคีและนำไปสู่ความเชื่อมั่นต่อระบบการบริหารงานภายในองค์กร

3) ผลการวิเคราะห์คุณค่าการสร้างภาวะผู้นำด้านสังคมและวัฒนธรรม ผู้นำผู้บริหารหรือผู้บังคับบัญชา เมื่อได้มีการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับความดีกับผู้อื่น ย่อมทำให้มีทัศนคติในทางที่ดี มีความคิดกว้างขวางเกิดวิจาร์ณญาณ มีปฎิภาณไหวพริบในการวิเคราะห์ ฉลาดเลือกเรียนรู้และนำไปปฏิบัติ รู้จักสังเกตและวิเคราะห์และรู้เท่าทันในเหตุการณ์ต่าง ๆ ช่วยให้การดำเนินชีวิตเกี่ยวกับเรื่องการตัดสินใจไม่ผิดพลาด สามารถบูรณาการถ่ายทอดความรู้ที่ได้นั้นจากผู้นำสู่ผู้ตามส่งต่อกันจากรุ่นสู่รุ่นเกิดเป็นระบบการมีผู้นำและผู้ตามที่สมบูรณ์ ทำให้มีการรู้จักการให้ความเคารพผู้อาวุโสหรือผู้ที่ทำงานมาก่อนซึ่งเป็นผู้ที่ถ่ายทอดความรู้ในการทำงานให้ ซึ่งเป็นต้นแบบการสร้างมารยาทที่ดีงาม เพื่อสร้างระบบศีลธรรมที่เข้มแข็ง สร้างคนดีให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเป็นวงจรศีลธรรมจากรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหนึ่งให้แก่องค์กรและสังคม

5.2 อภิปรายผลการวิจัย

จากการสรุปผลการวิจัย สามารถนำอภิปรายผล ได้ดังนี้

5.2.1 ศึกษาภาวะผู้นำ พบว่า ภาวะผู้นำ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับผู้ตาม เป็นศิลปะความสามารถในการชักจูงให้ผู้อื่นยินดีที่จะร่วมมือค้นหาหนทางที่จะบรรลุเป้าหมายที่ต้องการ

ด้วยความเต็มใจ ทั้งนี้ อภิปรายผลได้ว่า ภาวะผู้นำเป็นศิลปะหรือความรู้ความสามารถของผู้นำในการจูงใจผู้ใต้บังคับบัญชาหรือผู้อื่น ทั้งในด้านความคิด การมีวิสัยทัศน์และเทคนิควิธีการในการทำงาน ทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาหรือผู้อื่นเกิดความมั่นใจเชื่อถือและยอมรับให้ความร่วมมือในการปฏิบัติงาน จนกระทั่งบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ ซึ่งสอดคล้องกับ **พระครูสิทธิวิจิตรโสภิต (ประสิทธิ์ สมมาบุญ)** ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระธรรมภานุพิลาส (อดุลย์ อมโร)” ผลจากการวิจัย พบว่า ภาวะผู้นำ เป็นการที่ผู้นำใช้อิทธิพลในความสัมพันธ์ซึ่งมีอยู่ต่อผู้ใต้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนาจการ โดยใช้กระบวนการติดต่อซึ่งกันและกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย โดยมีศิลปะหรือความสามารถของบุคคลหนึ่ง ที่จูงใจหรือใช้อิทธิพลต่อบุคคลอื่นให้ร่วมใจกัน ดำเนินการจนกระทั่งบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้¹

5.2.2 ศึกษาวิธีการสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคपालสูตร พบว่า คือ การคบสัตบุรุษ การอยู่ในถิ่นที่ดีมีสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม การตั้งตนไว้ชอบ การเป็นผู้ทำความดีไว้ก่อน การใช้ความคิดอย่างถูกวิธี การสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับความดีกับผู้อื่น ทั้งนี้ อภิปรายผลได้ว่า การคบสัตบุรุษทำให้ได้รู้จักวิถีแห่งการดำเนินไปสู่การมีวิสัยทัศน์ที่ดี มีการศึกษาที่มีคุณภาพ มีความฉลาดในการเลือกคบคน เป็นผู้นำที่ตั้งตนไว้ดีอยู่ในศีลธรรม เป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติดี มีความรู้ดี มีความคิดอย่างมีระเบียบ วิเคราะห์เหตุการณ์และเรื่องราวต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ ให้เกิดความคิดอย่างสร้างสรรค์สามารถนำมาแก้ไขปัญหาและประสานงานร่วมกับบุคคลอื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาย่อมให้ความไว้วางใจและให้ความเคารพนับถือ ซึ่งสอดคล้องกับ**พระมหาอุทัย ฐานจาโร (ภูคดหิน)** ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาวะผู้นำตามหลักพรหมวิหาร” จากการวิจัยพบว่า ผู้นำต้องมีคุณสมบัติภายในและภายนอกที่ดี คุณสมบัติภายในคือคุณธรรม ความรู้ความสามารถและคุณธรรมของผู้นำ คุณสมบัติภายนอก ได้แก่ ความฉลาดในการบริหารงาน มุ่งสร้างในสิ่งที่จะให้เกิดความสามัคคีมีประโยชน์ความสุขส่วนรวม รู้จักประสานคน ประสานงานให้ทำงานได้บรรลุจุดมุ่งหมาย ส่วนผู้นำในทางพระพุทธศาสนานั้นจะต้องเป็นผู้มีคุณธรรมประจำใจคือหลักพรหมวิหาร มีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ที่มีอยู่ภายในจิตใจของแต่ละบุคคลนั่นเองส่งผลให้มวลมนุษยอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขและเกิดสันติภาพขึ้นในสังคมโลก²

¹พระครูสิทธิวิจิตรโสภิต (ประสิทธิ์ สมมาบุญ), “ภาวะผู้นำในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระธรรมภานุพิลาส (อดุลย์ อมโร)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) , 2558, 266 หน้า.

²พระมหาอุทัย ฐานจาโร (ภูคดหิน), “ศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาวะผู้นำตามหลักพรหมวิหาร”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, อ่างแล้ว, 107 หน้า.

5.2.3 ผลการวิเคราะห์คุณค่าการสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคपालสูตร ในที่นี้ผู้วิจัยได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับผลวิเคราะห์การสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคपालสูตรใน 3 ด้าน คือ

1) ผลการวิเคราะห์คุณค่าการสร้างภาวะผู้นำด้านการบริหาร พบว่า การคบสัตบุรุษทำให้รู้จักการบริหารตนเองและการบริหารคนหรือการเลือกคบคน ทั้งนี้ อภิปรายผลได้ว่า การคบสัตบุรุษทำให้เป็นผู้ได้รับการถ่ายทอดความประพฤติและนิสัยที่ดี มีความตั้งมั่นในหลักธรรมของสัตบุรุษ คือ ความเป็นคนดีที่สมบูรณ์ทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นผู้ที่ควรแก่การยกย่องนับถือ มีความฉลาดในการเลือกคบคน สามารถแยกแยะได้ถึงประเภทที่เป็นมิตรแท้หรือมิตรเทียม คนแบบไหนควรคบและคนแบบไหนไม่ควรคบ ทำให้เป็นผู้รู้จักช่างสังเกตจรรยาดีความแตกต่างของบุคคลในสังคม เพราะมีผลต่อการบริหารการจัดการ ซึ่งสอดคล้องกับ **พระกฤษฎา สุทธิโก (สารนอก)** ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำตามหลักสัปปริสธรรมของพระราชวชิรเมธี, ดร. (วีระ วรปญโญ)” ผลการวิจัยพบว่า ด้านธัมมัญญุตตา เป็นผู้นำที่รู้จักเหตุหรือหลักการและรู้ถึงวิธีการที่จะบรรลุถึงเป้าหมายว่าจะมีส่วนสนับสนุนส่งเสริมให้สังคมนี้เกิดความเจริญได้อย่างไร ด้านอัทธัญญุตตา เป็นผู้ที่รู้จักจุดมุ่งหมาย รู้เป้าหมายของการทำงานและลงมือปฏิบัติอย่างมีเป้าหมาย อุตตัญญุตตา รู้ว่าอยู่ในฐานะใดมีความรู้ความสามารถและปัญญา ด้านมัตตัญญุตตา รู้จักประมาณคือความเหมาะสมพอดีจะทำกิจการพอดีกับความรู้ความสามารถ ฐานะหน้าที่ของตน ด้านกาลัญญุตตา เป็นผู้นำที่รู้จักกาลเวลาและใช้เวลาเป็นเงื่อนไขให้เกิดความสอดคล้องกับการดำเนินงาน ด้านปริสัญญุตตา เป็นผู้นำที่รู้จักชุมชนหรือสังคมและสามารถเข้าถึงชุมชนและสังคมได้ ด้านบุคคลปโลปรัญญุตตา การเป็นผู้นำที่รู้จักบุคคล รู้จักความแตกต่างของบุคคลในสังคมและมอบหมายงานให้แก่บุคคลที่มีความถนัดมีความสามารถในด้านนั้น ๆ³

2) ผลการวิเคราะห์คุณค่าการสร้างภาวะผู้นำด้านการป้องกันผลร้ายที่จะเกิดขึ้น พบว่า การใช้ความคิดให้ถูกวิธี มีการตั้งตนไว้ชอบ คือ มีกาย วาจาและใจตั้งอยู่ในสุจริต 3 ครองตนในทางแห่งความเจริญ ทั้งนี้ อภิปรายผลได้ว่า การมีความประพฤติที่ดีหลีกเลี่ยงทางเดินที่นำไปสู่ความเสื่อม ประกอบกิจการงานที่ไม่เป็นโทษ รู้จักสงเคราะห์ญาติพี่น้องมิตรสหายตามหลักสังคหวัตถุธรรม เป็นผู้รู้จักรู้จักประมาณในการใช้สอย ย่อมสามารถบริหารกิจการงานให้มีเจริญรุ่งเรืองและเป็นแบบอย่างที่ดีสามารถแนะนำให้ผู้อื่นได้มาปฏิบัติดีตาม ซึ่งเป็นการสร้างคนดีให้เป็นเครือข่ายเพื่อให้ได้ช่วยเหลือกันปกป้องคุ้มครองชีวิตตนเอง ครอบครัว ญาติ พี่น้อง มิตรสหาย บริวาร ป้องกันทรัพย์สมบัติต่าง ๆ ที่หามาได้ด้วยความเหน้อยยากลำบากให้ปลอดภัย ซึ่งสอดคล้องกับ **พระปรัล จันทโก (ปรอม)** ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดหลักภาวะผู้นำในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดหลักภาวะผู้นำเกี่ยวกับหลักธรรม การตั้งเมตตาทางกายวาจาและจิตใจ การตั้งสติไว้ด้วยความเคารพรักให้เป็นไปเพื่อให้เกิดผู้นำที่สง่างามปราศจากอคติ มีเบญจ

³พระกฤษฎา สุทธิโก (สารนอก), “ภาวะผู้นำตามหลักสัปปริสธรรมของพระราชวชิรเมธี, ดร. (วีระ วรปญโญ)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, อ่างแล้ว, 186 หน้า.

ธรรมที่มุ่งให้มวลชนอยู่ร่วมกันประกอบด้วย เมตตา คือมีความเกื้อกูลและมุทิตาต่อเพื่อนร่วมโลกหรือผู้ใต้การปกครองมีสัมมาอาชีวะหรือศีลสุจริต กามสังวร คือการรู้จักควบคุมอารมณ์ไม่เป็นตามความอยาก สัจจะ คือการซื่อตรงต่อผู้อื่น สติสัมปชัญญะ คือความรู้ตัวโดยไม่ลุ่มหลงมัวเมาในอบายมุขต่างๆ ที่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ตัวเอง สถาบันและครอบครัว⁴

3) ผลการวิเคราะห์คุณค่าการสร้างภาวะผู้นำด้านสังคมและวัฒนธรรม พบว่า ผู้นำผู้บริหารหรือผู้บังคับบัญชา เมื่อได้มีการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับความดีกับผู้อื่น ย่อมทำให้มีทัศนคติในทางที่ดี มีความคิดกว้างขวางทำให้เกิดวิจรรณญาณ ปฏิภาณไหวพริบในการคิดวิเคราะห์ฉลาดเลือกเรียนรู้และนำไปปฏิบัติ ทั้งนี้ อภิปรายผล ได้ว่า เมื่อได้สนทนารับฟังความรู้จากผู้มีความรู้จนสามารถบูรณาการถ่ายทอดความรู้ที่แนะนำส่งต่อผู้อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ย่อมเกิดเป็นระบบการมีผู้สอนและผู้เรียนอย่างสมบูรณ์ ทำให้มีการรู้จักการให้ความเคารพผู้อาวุโสหรือผู้มีความรู้ผู้มีประสบการณ์ ซึ่งเป็นแบบอย่างการสร้างมารยาทที่ดีงาม เพื่อสร้างระบบศีลธรรมที่เข้มแข็ง สร้างคนดีให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเป็นวงจรศีลธรรมจากรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหนึ่งให้แก่องค์กรและสังคม ซึ่งสอดคล้องกับ พระครูปลัดชาติชาย ญาณโสภโณ (ขุมเงิน) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทภาวะผู้นำของพระเทพปริยัติ (สะอาด ขนติโก) เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่” ผลการวิจัยพบว่า ท่านใช้หลักภาวะผู้นำที่ดีกล่าวคือ รู้จักการใช้หลักอริยปทัศย์ หลักพรหมวิหาร หลักทศ 6 ในด้านการปกครองการศึกษาและการเผยแผ่ ทำให้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อผู้ใต้บังคับบัญชา มีหลักสาราณียธรรมให้การสนับสนุนภาวะผู้นำในด้านการปกครอง ส่งผลให้เกิดความเสมอภาคในองค์กร เป็นการบูรณาการความรู้ ศักยภาพและความฉลาดในการบริหารอย่างมีอาชีพเพื่อประโยชน์ขององค์กร ส่งผลให้การบริหารคนและงานของคณะสงฆ์มีความสะดวกราบรื่น⁵

5.3 ข้อเสนอแนะ

5.3.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) องค์กรต่าง ๆ ควรเร่งส่งเสริมการสร้างภาวะผู้นำแก่บุคคลากรในทุกหน่วยงานขององค์กร

⁴พระปรล จันทโก(ปรอม), “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดหลักภาวะผู้นำในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, อ่างแล้ว, 137 หน้า.

⁵พระครูปลัดชาติชาย ญาณโสภโณ (ขุมเงิน), “บทบาทภาวะผู้นำของพระเทพปริยัติ (สะอาด ขนติโก) เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, อ่างแล้ว, 192 หน้า.

2) องค์กรต่าง ๆ ควรเร่งส่งเสริมบทบาทหน้าที่การมีภาวะผู้นำของบุคลากรในองค์กร

3) องค์กรต่าง ๆ ควรเร่งส่งเสริมการป้องกันการขาดภาวะผู้นำของบุคลากรอันจะส่งผลต่อความเสียหายแก่องค์กร

5.3.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

- 1) ควรวิจัยเรื่อง “การคบบัณฑิตบุรุษตามแนวทางพระพุทธศาสนา”
- 2) ควรวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำด้านการมีความฉลาดเลือกที่จะเรียนรู้และนำไปปฏิบัติตามแนวพระพุทธศาสนา”
- 3) ควรวิจัยเรื่อง “วิธีการสร้างภาวะผู้นำด้านการตั้งตนไว้ชอบตามแนวพระพุทธศาสนา”



บรรณานุกรม

ข้อมูลปฐมภูมิ

พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐ ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยปี พ.ศ. 2538 เล่มที่ 6, 9, 10, 11, 12, 14, 19, 20, 21, 25, 27, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39.

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 6, 9, 10, 11, 12, 14, 19, 20, 21, 25, 27, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39.

ข้อมูลทุติยภูมิ

1) หนังสือทั่วไป

กวี วงศ์พุม. *ภาวะผู้นำ*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ส่งเสริมวิชาชีพบัญชี, 2539.

กิติ ตย์คานนท์. *เทคนิคการสร้างภาวะผู้นำ*. กรุงเทพมหานคร: เพลวอักษร, 2543.

ชาญชัย อาจินสมาจาร. *ภาวะผู้นำในองค์กร*. กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์ปัญญาชน, 2550.

ชัยเสถียร พรหมศรี. *แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ*. กรุงเทพมหานคร: ปัญญาชน, 2557.

ดิน ปรัชญพฤทธ์. *ภาวะผู้นำและการมีส่วนร่วม : เอกสารการสอนชุดวิชาพฤติกรรมมนุษย์ในองค์การ หน่วยที่ 11 มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2527.

ธีรภัทร์ เสรีรังสรรค์. *วิสัยทัศน์ประเทศไทย*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พี.เพรส จำกัด, 2547.

ธงชัย สันติวงษ์ และ ชัยยศ สันติวงษ์. *พฤติกรรมของบุคคลในองค์กร*. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2522.

ธรรมสภา. *75 อุบาสกพุทธสาวกในสมัยพุทธกาล*. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, 2560.

เนตร์พัฒนา ยาวีราช. *ภาวะผู้นำและผู้นำเชิงกลยุทธ์*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เซ็นทรัลเอ็กเพรส จำกัด, 2546.

บุญมี แทนแก้ว. *ความจริงของชีวิต*. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2542.

ปิ่น มุกข์กันต์. *มงคลชีวิต*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: อมรการพิมพ์, 2527.

ปิ่น มุกข์กันต์. *พันเอก. แนวสอนธรรมะตามหลักสูตรนักธรรมตรี*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2514.

ปุระชัย เปี่ยมสมบุรณ์. *เป้าหมายชีวิต*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพจิต, 2546.

- ปุระชัย เปี่ยมสมบูรณ์. *ผู้นำที่ดีไม่มีเสื่อม: แรงบันดาลใจสำหรับคนรุ่นใหม่*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อนิเมทกรุ๊ป, 2550.
- พระราชวรมณี. (ประยูร ธรรมจิตโต). *คุณธรรมสำหรับผู้บริหาร*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2541.
- พระธรรมวิสุทธิกวี. (พิจิตร รัตนโณ). *อุดมมงคลในพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2548.
- พระธรรมปิฎก. (ป.อ. ปยุตโต). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2557.
- _____ . *ภาวะผู้นำ : ความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, 2546.
- พระธรรมกิตติวงศ์. (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.9). *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์ ชุดศัพท์วิเคราะห์*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, 2550.
- _____ . *คลังธรรม เล่ม 3*. กรุงเทพมหานคร: เลี้ยงเชียง, 2546.
- พระพรหมคุณาภรณ์. (ป.อ. ปยุตโต). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, 2558.
- _____ . *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 27. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, 2557.
- _____ . *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2557.
- พระพุทโธไสจารย์เถระ. *คัมภีร์วิสุทธิมรรค*. สมเด็จพระพุฒาจารย์. (อาจ อาสภมหาเถระ). แปลและเรียบเรียง. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: ธนาเพรส จำกัด, 2548.
- พิเชษฐ์ วงศ์เกียรติขจร. *ผู้นำการบริการยุคใหม่*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ปัญญาชน, 2553.
- พัชรา วาณิชวดี. *การพัฒนาภาวะผู้นำ : จากทฤษฎีสู่แนวปฏิบัติที่ดีและกรณีศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ปัญญาชน, 2560.
- พรนพ พุกกะพันธ์. *ภาวะผู้นำและการจูงใจ*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จามจุรีโปรดักท์, 2544.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. *พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล*. พิมพ์ครั้งที่ 3. นครปฐม: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552.
- รัตติกรณ์ จงวิศาล. *ภาวะผู้นำ : ทฤษฎี การวิจัยและแนวทางสู่การพัฒนา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556.
- รังสรรค์ ประเสริฐศรี. *ภาวะผู้นำ*. กรุงเทพมหานคร: ธนัชการพิมพ์, 2544.
- วิโรจน์ สารัตนะ. *ภาวะผู้นำ : ทฤษฎีและนันทาทิศร่วมสมัยปัจจุบัน*. กรุงเทพมหานคร: หจก. ทิพย์วิสุทธิ, 2557.

- วิเชียร วิทยอดม. *ภาวะผู้นำ*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ซีระฟิล์ม และ ไชเท็กซ์ จำกัด, 2548.
- เสถียรพงษ์ วรรณปก. *พุทธสาวก พุทธสาวิกา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, 2555.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. *พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน*. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2530.
- สุเทพ พรหมเลิศ. *พระไตรปิฎกศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่ไทยรายวันการพิมพ์, 2552.
- สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า. (พิมพ์ ธมฺมธโร). *มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์*. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, 2528.
- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. *สัมมาทิฎฐิ*. พิมพ์ครั้งที่ 2. นครปฐม: สาละการพิมพ์, 2547.
- สมปอง มุทีโต, พระมหา. *มงคล 38 ประการ*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพระดาบส, 2546.
- สมพงษ์ เกษมสิน. *การบริหาร*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2526.
- สมพงษ์ สิงหะพล. *ผู้นำทางวิชาการ และการพัฒนาหลักสูตร*. นครราชสีมา: สถาบันราชภัฏนครราชสีมา, 2547.
- สมศักดิ์ ขาวลาภ. *ภาวะผู้นำ การจูงใจและทีมงาน*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์หนังสือราชภัฏสวนสุนันทา, 2544.
- สัมฤทธิ์ กางเพ็ง. *ภาวะผู้นำเชิงวิสัยทัศน์ : แนวคิด ทฤษฎี และกรณีศึกษา*. ขอนแก่น: ห้างหุ้นส่วนจำกัด อภิชาติการพิมพ์, 2557.
- เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์. *ภาวะผู้นำ : ในประมวลสาระชุดวิชาประสบการณ์วิชาชีพมหาบัณฑิต*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2538.
- เสนาะ ตีเยาว์. *หลักการบริหาร*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2551.
- ยงยุทธ เกษสาคร. *ภาวะผู้นำและการจูงใจ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ SK BOOKNET, 2542.
- เศวานิต เศษานนท์. *ภาวะผู้นำ*. นครราชสีมา: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา, 2542.
- อำพันและสุมารัตน์ วิประภิจิต. *80 พระอรหันต์ ฉบับสมบูรณ์*. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, 2553.

2) วิทยานิพนธ์ / สารนิพนธ์

- กฤษฎา สุทธิโก (สารนอก), พระ. *ภาวะผู้นำตามหลักสัปปริสธรรมของพระราชาวชิรเมธี. ดร. (วีระวรปัญญา)*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559.

- ชาติชาย ญาณโสภโณ (ชุมเงิน), พระครูปลัด. *บทบาทภาวะผู้นำของพระเทพปริยัติ (สะอาด ขนดีโก) เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560.
- เจริญพงศ์ อริยมณี (รอดสีเสณ), พระมหา. *ภาวะผู้นำตามหลักพรหมวิหารธรรมของผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาจังหวัดนครศรีธรรมราช*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2558.
- จันนาฤทธิ กุลานรุภขิโต (กิม), พระ. *ภาวะผู้นำการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ อำเภอม่วงก้ง จังหวัดนครสวรรค์*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559.
- โชคทอง นนทศิริ, พระมหา. *บทบาทการส่งเสริมพฤติกรรมความร่วมมือกันในกลุ่มแก่ประชาชนของพระสงฆ์เขตการปกครองคณะสงฆ์จังหวัดนครปฐม*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2559.
- ธงชัย สิงอุดม. *การพัฒนาภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 8*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2557.
- นันทวรรณ อีสรานุวัฒน์ชัย. *ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์ : ศึกษาจากหลักพุทธธรรม*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2550.
- สิทธิวิชโรสิต (ประสิทธิ์ สมมาปณโณ), พระครู. *ภาวะผู้นำในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระธรรมภาณพิลาส (อดุลย์ อมโร)*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2558.
- ปรัล จันทโก (ปรอม), พระ. *การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดหลักภาวะผู้นำในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2555.
- พระราชวิสุทธิเวที. (สายชล ฐานวุฑโฒ). *ภาวะผู้นำในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ของสมเด็จพระมหาธีรจารย์. นียม ฐานิสสรมหาเถร*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556.
- พิณัญบุหงา แสงศรีธรรมะกุล. *ภาวะผู้นำของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา ตามหลักสังคหวัตถุ 4 เขตคลองเตย กรุงเทพมหานคร*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555.

- แพงเมือง มโนจิตร. การศึกษาวิเคราะห์ภาวะผู้นำของพุทธทาสภิกขุ (พระธรรมโกศาจารย์).
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, 2559.
- วชิรายุทธ เตชธมโม (ศรีสัมพันธ์), พระ. การศึกษาวิเคราะห์ภาวะผู้นำของอนาถบิณฑิกอุบาสก.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, 2554.
- วาสนา สุขประเสริฐ, ภาวะผู้นำของผู้บริหารสตรีโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประม
ศึกษาจังหวัดยโสธร. ครุศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี,
2547.
- สุภางศ์พิมพ์ คล้ายธานี. การพัฒนาภาวะผู้นำในการสื่อสารตามแนวทางพระพุทธศาสนา.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, 2558.
- สุรศักดิ์ อธิปณโณ (ก้อนทอง), พระ. ศึกษาวิเคราะห์หลักพลธรรมในการส่งเสริมภาวะผู้นำในพระ
พุทธ ศาสนาเถรวาท. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัย
มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2553.
- อุดร สุทธิธาดา (เกตุทอง), พระมหา. ศึกษาเปรียบเทียบภาวะผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนากับ
ภาวะผู้นำตามแนวคิดของ สตีเฟ่น อาร์. โควีย์. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต,
บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555.
- อุทัย จานจาโร (ภูคดหิน), พระมหา. ศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาวะผู้นำตามหลักพรหมวิหาร. วิทยานิพนธ์
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2550.
- อรนุช โขพิมพ์, ภาวะผู้นำตามหลักสัปปริสธรรม 7 ของผู้บริหารโรงเรียน พระปริยัติธรรมแผนก
สามัญศึกษา จังหวัดขอนแก่น. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย,
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555.

3) บทความจากวารสาร

- วาสนา วงศ์ยิ้มย่อง. (2559). สัตบุรุษ, วารสารวิทยาลัยนครราชสีมา, 10(1), 355.

4) บทความจากเว็บไซต์

- บ้านมหา. (2552). ตำราดูลักษณะวัว. สืบค้นเมื่อ 7 กรกฎาคม. 2562, จาก
<https://www.baanmaha.com>.

พระพุทธโฆษาจารย์. (ป.อ. ปยุตโต). (2524). *ประโยชน์ 3 ประการ*. สืบค้นเมื่อ 7 กรกฎาคม. 2562, จาก <https://www.payutto.net>

สมบูรณ์ วุฑฒิโกโร, พระมหา. (2548). *สันโดษกับความรับผิดชอบต่อสังคม*, สืบค้นเมื่อ 7 กรกฎาคม. 2562, จาก <https://www.mcu.ac.th>.

5) สัมภาษณ์

พระครูศรีปริยัติวิธาน ดร. (2562, 20 สิงหาคม). ผู้อำนวยการศูนย์บริการวิชาการ. สัมภาษณ์.

พระอธิการสมปอง ฐมมาโล. (2562, 6 กันยายน). เจ้าอาวาสวัดเทพรัตนาราม. สัมภาษณ์.

พระวิเชียร อธิปุณโณ. (2562, 1 กันยายน). อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชาพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย. สัมภาษณ์.

วนิดา บุญบุตร. (2562, 30 สิงหาคม). ผู้ดูแลสถาบันพลังจิตตานุภาพ สาขา 211 วัดป้อมวิเชียรโชติการาม พระอารามหลวง. สัมภาษณ์.

กาญจนา ตระกูลบางคล้า. (2562, 7 กันยายน). ผู้ดูแลสถาบันพลังจิตตานุภาพ สาขา 36 วัดป่าท่าทราย สัมภาษณ์.

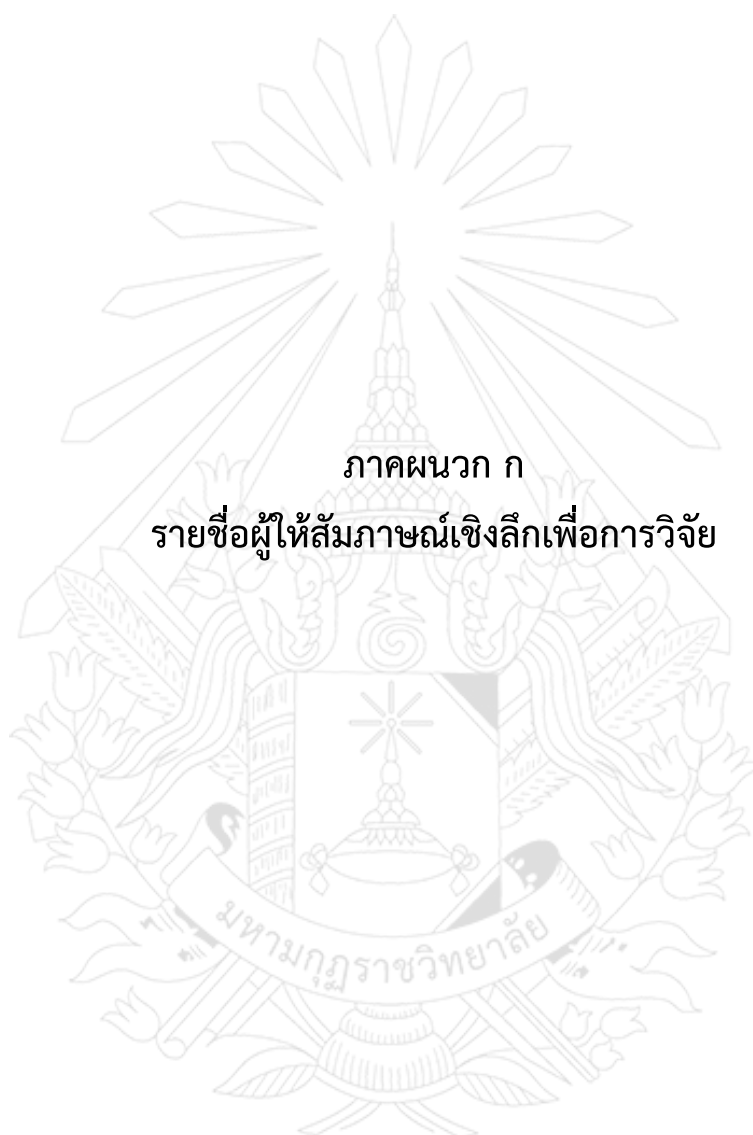
6) อื่น ๆ

เปรม ตินสุลานนท์, พลเอก. *ปาฐกถาเรื่อง “แนวทางพระราชดำรัสสู่การบริหารภาครัฐ,”* ณ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ วันที่ 9 กรกฎาคม 2548.

พระพรหมคุณาภรณ์. (ป.อ. ปยุตโต). *โยนิโสมนสิการ วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม*. ฉบับข้อมูลคอมพิวเตอร์ บทที่ 13 แยกพิมพ์ครั้งแรก, 2556.



ภาคผนวก



ภาคผนวก ก
รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อการวิจัย

สัมภาษณ์เชิงลึกผู้ทรงคุณวุฒิ



1. พระครูศรีปริยัติวิธาน ดร.
เจ้าอาวาสวัดป่าชัยรังสี



2. พระอธิการสมปอง ธมมาลโย
เจ้าอาวาสวัดเทพรัตนาราม



3. พระวิเชียร อธิปุลโย
อาจารย์ประจำหลักสูตร
สาขาวิชาพุทธศาสตร์
มจร.วิทยาเขตสิรินธร

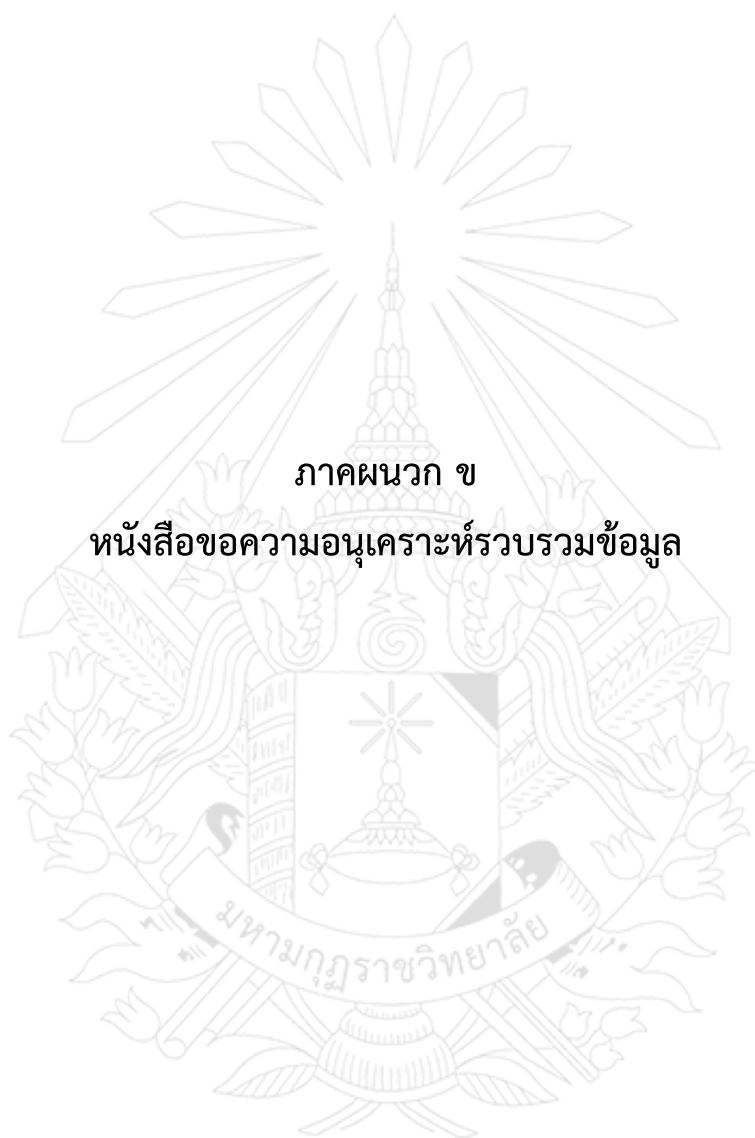


4. นางสาวนิตา บุญยบุตร
ผู้ดูแลสถาบันพลังจิตตานุภาพ
สาขา 211 วัดป้อมวิเชียรโชติ
การามพระอารามหลวง



5. นางกาญจนา ตระกูลบางคล้า
ผู้ดูแลสถาบันพลังจิตตานุภาพ
สาขา 36 วัดป่าท่าทราย





ภาคผนวก ข

หนังสือขอความอนุเคราะห์รวบรวมข้อมูล



มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย 152
วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย

๒๖ หมู่ ๗ ต.อ้อมใหญ่ อ.สามพราน จ.นครปฐม ๗๓๑๖๐

โทร. ๐-๒๔๒๙-๑๖๖๓

โทรสาร. ๐-๒๔๒๙-๑๒๔๒

www.src.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๙๑๓ (๒)/ว. ๖๖๕

๑๙ สิงหาคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ผู้ให้ข้อมูลหลัก

เรียน พระครูศรีปริยัติวิธาน, ดร.

ด้วย พระอรรถพร จิตเมโธ นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา รุ่นที่ ๑๓/๒๕๖๐ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคปาลสูตร” ซึ่งมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัยด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลัก แล้วจึงทำการวิเคราะห์เนื้อหา โดยมี ดร.สมเกียรติ ไชยภูมิ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา

บัณฑิตวิทยาลัยพิจารณาแล้วเห็นว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและประสบการณ์ จึงใคร่เรียนเชิญท่านเป็นผู้ให้ข้อมูลหลักดังกล่าวแก่นักศึกษา

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณา และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(พระครูศรีปริยัติคุณากรณ์, ผศ.ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย

รับ ททบ
พระครูศรีปริยัติวิธาน
๒๐ ส-๑๖๒

บัณฑิตวิทยาลัย

โทร. ๐-๒๔๒๙-๑๖๖๓ ต่อ ๑๗



มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย153
วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย

๒๖ หมู่ ๗ ต.อ้อมใหญ่ อ.สามพราน จ.นครปฐม ๗๓๑๖๐
โทร. ๐-๒๔๒๙-๑๖๖๓
โทรสาร. ๐-๒๔๒๙-๑๒๔๒
www.src.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๙๑๓ (๒)/ว. ๗๑๕

๑๙ สิงหาคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ผู้ให้ข้อมูลหลัก
เรียน พระอธิการสมปอง ธมมาลโย

ด้วย พระอรรถพร จิตเมโธ นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรศาสนศาสตรมหา
บัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา รุ่นที่ ๑๓/๒๕๖๐ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิ
รินธรราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคपालสูตร” ซึ่งมี
ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลัก แล้วจึงทำการวิเคราะห์เนื้อหา
โดยมี ดร.สมเกียรติ ไชยภูมิ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา

บัณฑิตวิทยาลัยพิจารณาแล้วเห็นว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและ
ประสบการณ์ จึงใคร่เรียนเชิญท่านเป็นผู้ให้ข้อมูลหลักดังกล่าวแก่นักศึกษา

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณา และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

ยินดีให้ความอนุเคราะห์
ในกรณีสัมภาษณ์
พระอธิการสมปอง ธมมาลโย
๖ กันยายน ๒๕๖๒

(พระครูศรีปริยัติคุณาภรณ์, ผศ.ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย



มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย 154
วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย

๒๖ หมู่ ๗ ต.อ้อมใหญ่ อ.สามพราน จ.นครปฐม ๗๓๑๖๐
โทร. ๐-๒๔๒๙-๑๖๖๓
โทรสาร. ๐-๒๔๒๙-๑๒๔๒
www.src.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๙๑๓ (๒)/ว. ๑๐๔

๑๙ สิงหาคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ผู้ให้ข้อมูลหลัก
เรียน พระวิเชียร อธิปญฺโญ

ด้วย พระอรรถพร จิตเมโธ นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรศาสนศาสตรมหา
บัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา รุ่นที่ ๑๓/๒๕๖๐ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิ
รินธรราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคปาลสูตร” ซึ่งมี
ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลัก แล้วจึงทำการวิเคราะห์เนื้อหา
โดยมี ดร.สมเกียรติ ไชยภูมิ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา

บัณฑิตวิทยาลัยพิจารณาแล้วเห็นว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและ
ประสบการณ์ จึงใคร่เรียนเชิญท่านเป็นผู้ให้ข้อมูลหลักดังกล่าวแก่นักศึกษา

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณา และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

ยินดีให้ตามอนุเคราะห์
ในการให้สัมภาษณ์
พระวิเชียร
1/9/62

(พระครูศรีปริยัติคุณาภรณ์, ผศ.ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย

บัณฑิตวิทยาลัย

โทร. ๐-๒๔๒๙-๑๖๖๓ ต่อ ๑๗



มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย155
วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย

๒๖ หมู่ ๗ ต.อ้อมใหญ่ อ.สามพราน จ.นครปฐม ๗๓๑๖๐
โทร. ๐-๒๔๒๙-๑๖๖๓
โทรสาร. ๐-๒๔๒๙-๑๒๔๒
www.src.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๙๑๓ (๒)/ว. ๑๖๕

๑๙ สิงหาคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ผู้ให้ข้อมูลหลัก

เจริญพร นางสาวนิตา บุญยุบุตร

ด้วย พระอรรถพร จิตเมโธ นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา รุ่นที่ ๑๓/๒๕๖๐ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคपालสูตร” ซึ่งมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัยด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลัก แล้วจึงทำการวิเคราะห์เนื้อหา โดยมี ดร.สมเกียรติ ไชยภูมิ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา

บัณฑิตวิทยาลัยพิจารณาแล้วเห็นว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและประสบการณ์ จึงใคร่เรียนเชิญท่านเป็นผู้ให้ข้อมูลหลักดังกล่าวแก่นักศึกษา

จึงเจริญพรมมาเพื่อพิจารณา และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

ยื่นขอ
ขออนุมัติ
ขอความอนุเคราะห์
ในการให้สัมภาษณ์

อ.พ.
30/8/62

(พระครูศรีปริยัติคุณาภรณ์, ผศ.ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย

บัณฑิตวิทยาลัย

โทร. ๐-๒๔๒๙-๑๖๖๓ ต่อ ๑๗



มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย

156

๒๖ หมู่ ๗ ต.อ้อมใหญ่ อ.สามพราน จ.นครปฐม ๗๓๑๖๐
โทร. ๐-๒๔๒๙-๑๖๖๓
โทรสาร. ๐-๒๔๒๙-๑๒๔๒
www.src.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๙๑๓ (๒)/ว. ๑๑๕

๑๙ สิงหาคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ผู้ให้ข้อมูลหลัก
เจริญพร นางกาญจนา ตระกูลบางคล้า

ด้วย พระอรรถพร จิตเมโธ นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรศาสนศาสตรมหา
บัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา รุ่นที่ ๑๓/๒๕๖๐ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิ
รินธรราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคปาลสูตร” ซึ่งมี
ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลัก แล้วจึงทำการวิเคราะห์เนื้อหา
โดยมี ดร.สมเกียรติ ไชยภูมิ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา

บัณฑิตวิทยาลัยพิจารณาแล้วเห็นว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและ
ประสบการณ์ จึงใคร่เรียนเชิญท่านเป็นผู้ให้ข้อมูลหลักดังกล่าวแก่นักศึกษา

จึงเจริญพรมมาเพื่อพิจารณา และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระครูศรีปริยัติคุณาภรณ์, ผศ.ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย

1. ทราบ

2. เกียรติยศพร, ผอ. มทสจ. กิ่งอ้อมใหญ่
วิทยาเขตสิริน,

(นางนงนุช ตระกูลบางคล้า)

บัณฑิตวิทยาลัย

โทร. ๐-๒๔๒๙-๑๖๖๓ ต่อ ๑๗



ภาคผนวก ค
แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อการวิจัย

การสร้างภาวะผู้นำตามมหาโคปาลสูตร

ผู้ให้สัมภาษณ์.....

ผู้สัมภาษณ์.....

วัน/เดือน/ปี.....

สถานที่.....

คำชี้แจง : โปรดตอบแบบสัมภาษณ์เชิงลึกตามความเป็นจริง หรือตรงกับความคิดเห็น
ของท่าน

1) การคบสัตบุรุษสามารถสร้างภาวะผู้นำได้อย่างไร?

.....

.....

2) การอยู่ในถิ่นที่มีสิ่งแวดล้อมเหมาะสมสามารถสร้างภาวะผู้นำได้อย่างไร?

.....

.....

3) การตั้งตนไว้ชอบ สามารถสร้างภาวะผู้นำได้อย่างไร?

.....

.....

4) การเป็นผู้ทำความดีไว้ก่อนแล้วสามารถสร้างภาวะผู้นำได้อย่างไร?

.....

.....

5) การใช้ความคิดถูกวิธี สามารถสร้างภาวะผู้นำได้อย่างไร?

.....

.....

6) การสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับความดีกับผู้อื่นสามารถสร้างภาวะผู้นำได้อย่างไร?

.....

.....

ขอบคุณเป็นอย่างยิ่งที่ให้ความร่วมมือ

พระอรรถพร ฐตเมโธ

นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ สกุล : พระอรรถพร จตเมโธ (สามาทอง)
- วัน เดือน ปีเกิด : วันอังคารที่ 23 กรกฎาคม พ.ศ. 2517
- ชาติภูมิ : สกลนคร
- ที่อยู่ปัจจุบัน : 130/4 วัดป่าชัยรังสี ตำบลบ้านเกาะ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร
74000
E-mail atthapornsamathong@gmail.com
Tel.Mobile 0956137647
ID.Line 0956137647
- การศึกษา : นักธรรมชั้นเอก
: ปริญญาตรี ศาสนศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์
- หน้าที่การงานปัจจุบัน : พระสอนศีลธรรมในโรงเรียน

